

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОҚУ АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІ
Ы. АЛТЫНСАРИН АТЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ АКАДЕМИЯСЫ

**Білім беру ұйымдарында білім алушылардың қолайлы мектеп климатын,
мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қамтамасыз ету бойынша
әдістемелік ұсынымдар**

Астана 2025

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесінің шешімімен баспаға ұсынылды (2025 жылғы 4 маусым № 2 хаттама)

«Білім беру ұйымдарында білім алушылардың қолайлы мектеп климатын, мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қамтамасыз ету бойынша әдістемелік ұсынымдар» /Әдістемелік ұсынымдар.— Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2025. — 207 бет

Бұл әдістемелік ұсынымдама мектеп ортасын жағымды әрі қолайлы ету, сондай-ақ білім алушылардың жан-жақты дамуына жағдай жасау мақсатында мектеп климаты мен мәдениетін қалыптастырудың тиімді жолдарын көрсетеді. Сонымен қатар әдістемелік ұсынымдама мұғалімдердің мектептегі ахуалды жақсарту жөніндегі кәсіби білімін кеңейтуге ықпал етеді.

Ұсынымдаманың негізгі мақсаты — қолайлы мектеп климатын қалыптастыру, оқушылардың мінез-құлқы мен қарым-қатынас мәдениетін дамыту ісінде білім беру ұйымдарының басшыларына, педагогтерге, педагог-психологтерге, әлеуметтік педагогтерге және мектеп әкімшілігіне әдістемелік қолдау көрсету.

© Ы.Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2025

КІРІСПЕ

Біз мектеп климаты мектеп өмірінің сапасы мен сипатын білдіреді деп болжаймыз. Мектеп климаты адамдардың мектеп өміріндегі тәжірибесіне негізделген және нормаларды, мақсаттарды, құндылықтарды, тұлғааралық қатынастарды, оқу мен оқыту әдістерін және ұжымдық құрылымдарды көрсетеді.

Тұрақты, позитивті, қолайлы мектеп климаты білім алушылардың дамуына және қоғамда өнімді, пайдалы және қанағаттанарлық өмір сүру үшін қажетті білім алуға ықпал етеді. Климат адамдарға әлеуметтік, эмоционалды және физикалық қауіпсіздікті сезінуге көмектесетін нормаларды, құндылықтарды және күтілетін нәтижелерді қамтиды. Педагогтер, білім алушылар, ата-аналар және мектептің жалпы көзқарасын дамыту, мектеп өмірінің дамуына үлес қосу үшін бірлесіп жұмыс істейді. Педагогтер оқытудың артықшылықтары мен қанағаттануын көрсететін көзқарасты қалыптастырады және тәрбиелейді. Әр тұлға мектептің жұмысына және физикалық ортаға қамқорлық жасауға өз үлесін қосады. Мектеп климаты немесе мектептің сипаты мектеп өмірінің салаларына (мысалы, қауіпсіздік, жайлы қарым-қатынас, білім беру және оны меңгеру, қоршаған орта) және ұжымдық құрылымдарына байланысты дамиды.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында «Тұрмыстық зорлық-зомбылық, буллинг пен агрессия да қазіргі уақыттағы қатерлі үрдіс. Ашығын айтсақ, қоғамда қатігездік күшейіп барады. Біреуге тіл тигізіп, ар-намысын таптап, тіпті, ұрып-соғуға дайын тұратындар аз емес» деп қоғамдағы өткір мәселені көтерді [1].

Сондықтан бұл мәселені білім беру ұйымдарында қолайлы мектеп климатын қалыптастырудан бастау маңызды. Бала тәрбиесі отбасынан басталып, мектепте құндылыққа негізделген білім мен тәрбиемен жалғасын табуы тиіс.

Ішкі және сыртқы факторлардың күрделі спектрі мектеп өмірінің жеке және ұжымдық тәжірибесін көрсетеді және қалыптастырады. Мектеп өмірінің сипатына, оның орналасқан жергілікті аудан мен қоғамдастық әсер етеді. Топтағы тенденцияларға көптеген факторлар әсер етеді, олар өз кезегінде мектептің немесе мектеп климатының сапасы мен сипатын анықтайды. Мектеп өмірінің сапасы мен сипатына әсер ететін факторлардың бірыңғай тізімі болмаса да, зерттеушілер мектеп климатын нақты анықтайтын төрт негізгі бағыт бойынша зерттейді: *қауіпсіздік, қарым-қатынас, оқыту мен оқу және сыртқы қоршаған орта.*

Соңғы жылдарда білім беру жүйесінде мектеп климаты мен мектеп мәдениетін анықтауға арналған көптеген зерттеулер жинақталды. Көбінесе бұл терминдер бір-бірінің орнына қолданылады. Екі терминді де зерттеушілер мектептің әлеуметтік атмосферасын сипаттау үшін қолданады. Әдетте, мектеп климаты мен мектеп мәдениеті тұжырымдамалары олардың білім алушылардың мінез-құлық жетістіктеріне әсері тұрғысынан сипатталады.

Осы әдістемелік ұсынымдаманың мақсаты қолайлы мектеп климатын, білім алушылардың мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қамтамасыз етуде білім беру ұйымдары педагогтеріне, педагог-психологіне, әлеуметтік педагогтерге, мектеп әкімшілігіне әдістемелі көмек беру болып табылады. Бұл әдістемелік ұсынымдама мектеп ортасын позитивті ету, білім алушылардың жалпы дамуына ықпал ету үшін мектеп климаты мен мектеп мәдениетін қалай дұрыс және тиімді өзгертуге болатынын көрсетеді. Сонымен қатар мектеп мұғалімдерінің мектеп климатын жақсарту туралы білімдерін кеңейте алады.

Білім беру ұйымдарында білім алушылардың қолайлы мектеп климатын, мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қамтамасыз ету бойынша әдістемелік ұсынымдамада осы аталған төрт бағыт зерттеліп, талданды.

Әдістемелік ұсынымдаманың бірінші бөлімінде мектеп климатын және мінез-құлық мәдениетін қамтамасыз ету бойынша халықаралық және отандық тәжірибе зерттеліп, үздік тәжірибелер ұсынылды. Отандық тәжірибелерді зерттеу барысында педагогтерге, білім алушыларға, ата-аналарға арнайы тақырыптық әдістеме бойынша сауалнама жүргізілді. Зерттеу нәтижелері талданып, ұсыныстар берілді.

Екінші бөлімде қолайлы мектеп климатын қамтамасыз ету әдіснамасы және мектеп ортасында позитивті қарым-қатынас құруға деген тәсілдер талданып, ұсынылды. Әр білім беру деңгейі бойынша жайлы мектеп климатын, құру, білім алушылардың мінез-құлық мен қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру бойынша әдістемелер ұсынылды. Сонымен қатар мектеп мұғалімдері мен мектеп директорына арналған әдістемелік нұсқаулықтар мен кеңестер берілді.

Әдістемелік ұсынымдаманың үшінші бөлімінде мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру бойынша практикалық қадамдар беріліп, әр жас кезеңдегі білім алушылармен жұмыс түрлері және мектептегі атқарылатын іс-шаралардың үлгілері ұсынылды.

Қосымша бөлімде білім беру ұйымдарының тәжірибелері жинақталды.

1 МЕКТЕП КЛИМАТЫН ЖӘНЕ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ БОЙЫНША ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Бүгінгі таңда мектептердегі қауіпсіз білім беру ортасын құру мәселесі бүкіл әлемде өзекті. Жыл сайын бұл мәселе өзекті бола түсуде, өйткені жағдайдың нашарлауы жоспарда әлемнің барлық дерлік елдеріне әсер еткен қауіпсіздік зорлық-зомбылық, төзбеушілік, қатыгездік жағдайлары оқу орындарына да тікелей әсер етуде. Білім беру ортасын ғалымдар әлеуметтік және кеңістіктік-объективті ортада қамтылған, белгілі бір үлгі бойынша тұлғаның қалыптасуына ықпал ететін жағдайлар жүйесі, сондай-ақ оның даму мүмкіндіктері деп түсіндіреді. Қауіпсіз білім беру ортасы – бұл оған кіретін субъектілер үшін референттік маңызы бар, қатысушылар арасында гуманистік орталықтандырудың басым болуымен сипатталатын және оның субъектілерінің эмоционалдық, тұлғалық және коммуникативті ерекшеліктерінде көрінетін, әртүрлі зорлық-зомбылық нысандарының көріністерінен өзара әрекеттесу ортасы [2].

АҚШ тәжірибесі

Білім беру ортасының қауіпсіздігі мәселесі (яғни мектеп қауіпсіздігі) мен мектептегі зорлық-зомбылық XX ғасырдың 90-жылдарынан бастап Еуропа мен Америкада белсенді зерттеле бастады. Бұл үдерістер қоғамда елеулі алаңдаушылық тудырып, зерттеу стратегияларын әзірлеуге түрткі болды.

Зерттеулер, ең алдымен, білім беру мекемелеріндегі балалар мен жасөспірімдердің, оның ішінде девиантты мінез-құлықтың түрлі формаларына қатысты жағдайларды қамтыды.

1994 жылы АҚШ-та «America 2000 мақсат актісі» деп аталатын білім беру мекемесінің қауіпсіздік тұжырымдамасы қабылданды. Оған сол кездегі АҚШ президенті Билл Клинтон қол қойды. Бұл құжат келесі бөлімдерді қамтыды:

Қауіпсіз мектептер туралы заң (Safe Schools Act);

Қарусыз мектептер туралы заң (Gun-Free Schools Act).

Аталған екі акт мектептегі зорлық-зомбылыққа қарсы федералдық деңгейдегі әрекеттердің негізін қалап, заң бұзушыларға қатысты жазаны қатаңдатуға бағытталған [3].

Қазіргі уақытта АҚШ білім беру ортасының қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында ауқымды тәжірибе жинақтаған. Бұл салада келесі негізгі бағыттар айқындалған (қосымша – 1-кесте):

Білім беру ортасының қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі бағыттары.

Кесте1

1 бағыт	2 бағыт
Қауіпсіз оқу процесін құрумен байланысты. Осы міндеттер тобына мынадай іс-шаралар кешені кіреді: оқу орындарын, оқытушыларды сертификаттау және оқу процесін құру рәсімдері	Мектеп қауіпсіздігін қамтамасыз етуге байланысты. Бұл міндеттер тобына полициямен, муниципалды мекемелермен, қоғамдық ұйымдармен және т.б. бірлесіп жүзеге асырылатын оқу орнының қауіпсіздігін қамтамасыз ету шаралары жатады.

2013 жылы АҚШ – та білім беру ортасының қауіпсіздігі бойынша ең өзекті құжат әзірленді. Бұл «Төтенше жағдайларда жоғары сапалы мінез-құлық жоспарларын әзірлеу жөніндегі нұсқаулық», ол тек ұсынымдық сипатта болады. Білім беру мекемелеріне қауіпсіздіктің ықтимал қауіптері осы құжатта 4 санатқа бөлінді (кесте. 2):

Білім беру мекемелеріне қауіпсіздіктің ықтимал қауіптері

Кесте2

Білім беру мекемесінің орналасу қаупі:	өнеркәсіптік аудандармен, техногендік қаупі жоғары аймақтармен, сейсмикалық қауіптілігі жоғары аймақтармен, қылмыс деңгейі жоғары аймақтармен көршілес. Бұл бөлімге қауіпті құрылыстар, ғимараттар және т.б. үшін оқу орындары мен іргелес аумақтардың инфрақұрылымын тексеру бойынша тиісті ұсыныстар енгізілген.
Мәдени және әлеуметтік қауіптер:	оқу орнындағы әлеуметтік психологиялық орта, ұлттық және діни факторлар бойынша тәуекелдер, қорқыту, бұзақылық және шиеленісті қарым-қатынас жағдайлары. Әлеуметтік-психологиялық климатты жақсарту шаралары сипатталған;
Сыртқы қауіптер:	білім беру мекемесінің орналасу қаупімен ішінара қиылысады. Оқушылардың тұрғылықты жерлерін

	талдау, олардың үйден оқу орнына көшу бағыттары, құқық қорғау органдарымен байланыс орнату, қиын балалар мен қызметкерлерге үнемі құжаттама жүргізу сияқты шаралар ұсынылады;
Резервтер:	бұл бөлімде қауіпсіздікті қамтамасыз ететін техникалық құралдардың болуы, алғашқы медициналық көмек көрсету, білікті кадрлар (соның ішінде келісім-шарт бойынша қабылданғандар), төтенше жағдайларда тәжірибесі бар қызметкерлер, әскери қызмет өтілі және т.б. бойынша практикалық ұсыныстар бар. Эвакуация жоспарын жасау және мүгедектерді эвакуациялау бойынша арнайы іс-шаралар мәселелері қарастырылады [4].

Америка Құрама Штаттарының ірі қалаларында мектеп кеңестері қауіпсіздік ережелерін сақтауға ерекше назар аударады, мысалы:

- аумаққа кіруді шектеу және жеке карталар арқылы өту жүйесін ұйымдастыру;
- металл іздегіштерді орнату;
- полиция және басқа да қызметтермен сенім телефондарының жұмысын реттеу;
- аумаққа барған кезде көзбен шолу мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін мөлдір емес сөмкелер мен рюкзактарды пайдалануға тыйым салу;
- білім алушылардың жеке шкафтарын тексеруді реттеу[5].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, қазіргі уақытта АҚШ-тағы білім беру ортасының қауіпсіздігін қамтамасыз ету ел тұрғындарының білім алу құқығын іске асырудың ажырамас бөлігі болып табылады. Мектептегі зорлық-зомбылыққа, қауіпсіздікке қатысты заңнамалық актілер жеке қауіпсіздік деңгейіне де, жалпы білім беру мекемесінің жүйелік қауіпсіздік деңгейіне де бағытталған. Олардың біріншісінің актілерінің мысалы: – қару ұстауға, есірткі қолдануға, қорқытуға қарсы заңдар (жеке оқушыларды құрдастарының қорлауы). Екінші деңгей білім беру мекемесінің қауіпсіздік талаптарына сәйкестігін қозғайтын актілерге қатысты. АҚШ-тағы білім беру

ортасының қауіпсіздігінің нормативтік базасын әзірлеу халықтың белсенді қатысуымен осы екі деңгейдің тығыз тоғысуымен жүреді.

Нью-Йорктегі «Әр оқушының жетістікке жетуі» (ESSA) жоспарында айтылғандай, NYSED қысымшылықты, қорлауды және кемсітушілікті азайту үшін қолданыстағы нұсқаулар мен ресурстарды әзірлеуді және пайдалануды, сондай-ақ мектептің оң және салауатты климатын құру және қолдау бойынша күш-жігерді күшейтуді жалғастырады. Осы бастамаларды ілгерілету үшін мынадай салаларда әлеуетін, стратегияларын, озық тәжірибесі бар ресурстарды арттыру және мектеп әкімшілерінің, оқытушылар мен мектептен тыс персоналдың біліктілігін арттыру бойынша ұсыныстар беру жөніндегі күш-жігер кеңейтіледі.

Олардағы: 1) *«Қоғамдық мектеп»* – жергілікті мектеп стратегиясы мектеп пен оның айналасындағы қоғамдық ресурстар арасындағы берік серіктестікті ынталандыру арқылы қолайлы мектеп климатын құруға ықпал етеді. Денсаулық сақтау, кеңес беру, тәлімгерлік және кеңейтілген оқу мүмкіндіктері сияқты қызметтерді біріктіру арқылы мектепте білім алушылар мен отбасыларды жан-жақты қолдаудың орталықтандырылған орталығы құрылады. Бұл біртұтас тәсіл оқу жолындағы кедергілерді жояды және баланы тұтастай дамытады, бұл оқу үлгерімінің жақсаруына және мектеп пен қоғам арасындағы байланыстардың нығаюына әкеледі. Білім алушылардың түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған серіктестердің ынтымақтастығы арқылы «Қоғамдық мектеп» моделі барлық білім алушылардың оқуға және өркендеуге мүмкіндігі бар екенін сезінетін қамқор, инклюзивті орта жасайды. Бірлескен меншік қоғамдастықтың мақтаныш сезімін және мектептің жетістігіне деген қызығушылықты оятады.

2) *«Барлық оқушылардың ар-намысын, теңдігін және инклюзивті ортаға құқығын қорғау туралы заң»*

Барлық оқушылардың ар-намысын, теңдігін және инклюзивті ортаға құқығын қорғау туралы заң білім алушылардың нәсіліне, түсіне, салмағына, ұлттық тегіне және мүгедектігіне байланысты кемсітушілік пен қысымға тыйым салу арқылы қолайлы мектеп климатын құруға ықпал етеді. Бұл қызметкерлерді даярлауды және сыпайылықты тәрбиелеуге және кемсітушіліктің алдын алуға, барлық білім алушылар үшін қауіпсіз және инклюзивті орта құруға бағытталған саясатты енгізуді талап етеді.

3) *Психикалық денсаулық туралы білім*

Психикалық денсаулық туралы білім беру білім алушыларға психикалық денсаулықты жақсы түсіну, стигматизацияны азайту және қажет болған жағдайда тиісті қолдау іздеу үшін білім мен ресурстармен қамтамасыз ету арқылы мектептің қолайлы климатын қолдайды. Бұл жалпы әл-ауқатқа ықпал ете отырып, білім алушылардың белсенділігін, мінез-құлқын және оқу

үлгерімін жақсартуға әкелуі мүмкін. Бұл сонымен қатар психикалық денсаулық мәселелерін абыроймен және мейірімділікпен тыңдайтын және жауап беретін мектеп қауымдастығын құруға көмектеседі.

4) Қалпына келтіру әдістері және қоғамнан оқшаулану деңгейін төмендету

Қалпына келтіру практикасы білім алушылар мен ересектерге мектеп қауымдастығын құруға көмектеседі. Арнайы құрылған қоғамдастықта оқиға болған кезде, қалпына келтіру практикасы білім алушыларға олардың мінез-құлқына қандай зиян келтіргенін, басқаша не істей алатынын түсінуге көмектеседі, жауапкершілікті өз мойнына алуға мүмкіндік береді және жастарға болашақта қолдана алатын стратегиялар мен дағдыларды игеруге көмектеседі.

5) Әлеуметтік-эмоционалды оқыту

Әлеуметтік-эмоционалды оқыту ресурстары, соның ішінде эталондар мен іске асыру нұсқаулығы, мектепте және өмірде табысты оқу үшін жастар мен ересектерге қажетті әлеуметтік және эмоционалды дағдыларды дамыту арқылы мектептің оң климатын сақтайды. Осы дағдыларды дамыта отырып, олар әлеуметтік жағдайларда жақсы бағдарланады, эмоцияларды басқарады және жағымды қарым-қатынас орнатады, жайлы мектеп ортасын құруға үлес қосады.

6) Жарақат туралы ақпарат алуға бағытталған мектеп

Травматологияға бағытталған мектеп білім алушылардың оқуына, мінез-құлқына және жалпы әл-ауқатына жарақаттың ықтимал әсерін біледі. Қауіпсіз және қолдау ортасын құру, берік қарым-қатынас орнату және тиісті ресурстар мен араласуларды қамтамасыз ету сияқты жарақаттануды ескеретін әдістерді қолдана отырып, мектептер қиындықтарды бастан өткерген білім алушылардың сауығуына, өміріне және оқу жетістіктеріне ықпал ететін қолайлы мектеп климатқа ықпал етеді.

АҚШ-тағы оқу орындарында мектеп климаты бойынша жүргізілен зерттеу жұмыстарының теориялық талдауы, ұсыныстар мен қорытындылар

Заңда жоғары оқу орнына дейінгі дайындық жүйесі болашақтың міндеттеріне жауап бере алатын, отбасы, қоғам және ұлт алдында жауапты бола алатын әрбір адамды қалыптастыруға бағытталған делінген: а) ұлттық бірегейлік мұрасын және мәдени әртүрлілікті тану, құрметтеу, қорғау және дамыту; б) этикалық, интеллектуалдық, физикалық, әлеуметтік және эстетикалық тұрғыдан дамыған, өз бетінше, сыни және шығармашылық тұрғыдан ойлай алатын, өзгерістерге бейімделе алатын, өзіне деген сенімділік пен ынтымақтастық рухы бар, ұлттың, өркендеудің, бостандық пен демократияның игілігі үшін өз көмегін ұсынуға дайын болу; в) әділеттілік, бейбітшілік, үйлесімділік, ынтымақтастық және басқаларға деген құрмет және т. б адамның ең жоғары құндылықтары[6].

Мұндай жүйені жүзеге асыру үшін мектеп оқушылар мен ата-аналардың армандары мен амбициялары басты назарда болатын салауатты оқу орны ретінде қарастырылуы, мұғалімдер бәріне құрметпен қарайтын және мектеппен байланысты сезінетін толық жан дүниесімен жұмыс істеуге ынталы болуы керек. Бұл – мектеп климаты.

Мектеп климаты білім алушылардың сенімдері, құндылықтары мен мінез-құлқының, тәуелсіз деңгейінің, көшбасшылық стильдерінің және оқытушылар құрамы, көшбасшылар мен ата-аналардың, жұмысқа қанағаттануының байланысы ретінде анықталады. Жоғарыдағы анықтамадан мектеп климатын мектептегі басым атмосфера ретінде қабылдауға болады, оны негізінен басшылар белгілейді және білім алушылар мен мұғалімдердің өз мектебін қалай қабылдайтынына, сондай-ақ олардың құндылықтары мен мектепке және жұмысқа деген көзқарасына әсер етеді[7].

Мектеп климатын зерттеушілер мектептің жағымды климаты мектептің жалпы тиімділігіне әсер ететіндігін атап өтті. Басқаша айтқанда, бұл мектептегі жағымды климат пен оның тиімділігі арасында байланыс бар екенін білдіреді. Осыған байланысты Литвиннің зерттеуі көшбасшылық стиліне араласу арқылы қысқа уақыт ішінде мектептегі климатты жақсартуға болады деген қорытындыға келеді[8]. Эндрю Халпин мен Дон Крофт, мектеп климатын зерттеудің алғашқылары, олар білім алушылар мен қоғамның мектепті қабылдауы мұғалімдер сапалы сабақ бере алатын, білім алушылар өз амбицияларына сәйкес нәтижеге қол жеткізе алатын және ата-аналар балаларының білім алуына қатысатын жайлы климат құру үшін маңызды деп санайды.

2016 жылы Албанияда екінші рет жүргізілген «мұғалімдердің жұмысына қанағаттану» зерттеуі бізге соңғы төрт жылдағы университетке дейінгі білім беру жүйесін реформалаудың әсері туралы нақты көрініс береді. Осы талдау барысында мұғалімдердің өнімділігі мен нәтижелеріне әсер ететін әртүрлі факторлар, сондай-ақ мұғалімдердің осы факторларға қатынасы анықталды. 2007 жылмен салыстырғанда барлық көрсеткіштер жақсарғаны мойындалғанымен, мұғалімдердің жұмысқа қанағаттануын арттыру және осылайша олардың жоғары өнімділік мүмкіндігін ұсынатын бірнеше мәселелер анықталды.

Жоғарыда келтірілген қорытындыларға сүйене отырып, мұғалімдердің жалпы қанағаттану деңгейін арттыру үшін білім беру басшыларының араласуы бірінші кезекте: әркімнің жақсы жұмысы негізінде мұғалімдерді бағалаудың, тағайындаудың және алға жылжытудың нақты критерийлерін белгілеуге; мектептерді оқу процесін қамтамасыз ету үшін қажетті оқу құралдарының толық жиынтығымен жабдықтауға бағытталуы ұсынылады. Зерттеушілер тиімді оқыту үшін қоршаған орта/климат тек білім алушылар арасында ғана

емес, мұғалімдер арасында да мейірімділікке бағытталуы керек дейді. Олардың пайымдауынша, егер қоршаған орта дұшпандыққа қарағанда мейірімділік пен сыйластыққа, құрмет пен сенімге ие болса, оқыту жағымды әрі тиімді болар еді.

Бұл зерттеу келесі сұрақтарға жауап беруге тырысады:

- Мектеп климатының қандай түрлері бар?
- Мектепте жағымды климатты қалай құруға болады?
- Мектеп климатын қалай жақсартуға болады?

Мектеп климаты туралы төмендегідей түсінік береді:

«Құндылықтардың, мәдениеттердің, қауіпсіздік ережелерінің, мектептегі ұйымдық құрылымдардың, оқыту әдістерінің, мәдени әртүрліліктің, көшбасшылар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынастың, мұғалімдер арасындағы өзара қарым-қатынастың, ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынастың және білім алушылар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынастар – мектеп климатының тұжырымдамасы болып табылады.

Мектеп климат тұжырымдамасы 1950 жылдардың аяғында әлеуметтік ғылыми зерттеу жұмыстарының ортасындағы айырмашылықтарды зерттеген кезде пайда болды. Эндрю Халпин мен Дон Крофт 1963 жылы мектеп климаты туралы зерттеулерінің нәтижелерін жариялады. Осылайша, тұжырымдама тұжырымдалды және олардың жұмысы басқа зерттеушілер үшін зерттеулердің негізі болды. Әр түрлі зерттеушілер мен білім беру реформаторлары мектеп климатын әр түрлі жолмен анықтады, бірақ мектеп климатын не құрайтыны туралы бірізді келісім болмады.

Фрайберг пен Штайн мектеп климаты – мектептің «жүрегі мен жаны», бұл білім алушыларды, мұғалімдерді ынталандыратын және оларды күн сайын сол жерде болуға итермелейтін фактор. Жүрек пен жан климаттың өзгеруінің маңыздылығын көрсету үшін метафоралық терминдер ретінде қолданылды, өйткені бұл мектеп мүшелерін оған тартылғандай сезінуге итермелейді. Осыған байланысты мектеп климаты оған өмір сыйлайды, ал мектеп ұсынатын құндылықтарды көрсетеді[9].

Хой мен Мискел мектеп климаты бір ұйымды оны құрайтын адамдардың мінез-құлқы мен қарым-қатынасынан ажырататын белгілердің жиынтығы екенін анықтады[10]. Басқаша айтқанда, белгілі бір адамдардың мінез-құлқы адамдарды бір-бірінен ажырату үшін қолданылатындықтан, мектеп адамның өзара әрекеттесуіне сәйкес өзіндік сипаттамаларға ие. Климат – бұл ұжымның жеке басы және ұжымдық климат жеке тұлға дамуына ұқсас [11].

Х мектебінің климаты Y мектебінің климатынан ерекшеленеді, олардың әрқайсысы жеке дамуына байланысты. Литвин мен Стрингер мектептің климаты осы ортада өмір сүретін және жұмыс істейтін адамдардың ұжымдық қабылдауына негізделген «өлшенетін жұмыс ортасының параметрлері» ұжым

деп тұжырымдады. Басқаша айтқанда, мектеп климаты – бұл мұғалімдердің мектеп менеджерімен қарым-қатынас жасау арқылы қаншалықты мейірімділік пен сыйластықта болатынын түсінуі[12].

Александра Лукас мектеп климатын жан-жақты анықтау қиын болғанымен, зерттеушілер климат физикалық, әлеуметтік және академиялық өлшемдерді қамтитын көп өлшемді құрылым деп келіседі[13]. Атап айтқанда:

Физикалық өлшем мыналарды қамтиды:

- Мектеп ғимараты мен сынып бөлмелерін таныстыру;
- Мектептің және сыныптағы білім алушылар мен мұғалімдердің арақатынасы;

- Мектептегі сабақтың ұйымдастырылуы;
- Құралдар мен оқу ресурстарының тиімділігі;
- Қауіпсіздік.

Әлеуметтік өлшем мыналарды қамтиды:

- Ұжымның барлық мүшелерінің (мұғалім-жетекші; мұғалім-мұғалім; мұғалім-оқушы; оқушы-оқушы; мұғалім-ата-ана) тұлғааралық қарым-қатынастарының сапасы;

- Мұғалімдер мен қызметкерлердің басқа мүшелері тарапынан білім алушыларға әділ және теңдей қарым-қатынас;

- Білім алушылар арасындағы бәсекелестік және әлеуметтік салыстыру дәрежесі;

- Шешім қабылдау процесіне білім алушылардың, мұғалімдердің және мектеп қызметкерлерінің үлес дәрежесі.

Академиялық өлшем мыналарды қамтиды:

- Оқыту сапасы;
- Білім алушылардың үлгеріміне қатысты мұғалімдердің болжамы;
- Білім алушылардың үлгерімін бақылау және ата-аналарға нәтижелерді дереу хабарлау.

Шын мәнінде, мектеп климаты мұғалімдер мен білім алушылардың өзара тиімді қарым-қатынасы және оны өлшеуге болады. Жоғарыда келтірілген анықтамалардан мектеп климаты белгілі бір мектепте басым болатын атмосферамен немесе сезіммен байланысты деген қорытынды жасауға болады. Бұл әкімшілік пен мұғалімдер, мұғалімдер мен білім алушылар арасындағы және әкімшілік пен білім алушылар арасындағы қарым-қатынастан туындайды. Мектеп әлеуметтік өзара әрекеттесу жүйесі ретінде басшыларды, мұғалімдерді және білім алушыларды жоспарлау, шешім қабылдау және мәселелерді әкімшілік деңгейде шешу салаларында өзара әрекеттесуге мәжбүр етеді. Олар сондай-ақ әдеттегі мектеп тәртібінің бөлігі ретінде жеке мәселелер бойынша өзара әрекеттеседі.

Мектеп климаты мен мәдениеті арасындағы айырмашылықтар

Мектеп климаты мен мектеп мәдениеті кейде бір-бірінің орнына қолданылады. Бұл екі ұғым кейбір жағынан ұқсас болғанымен, олардың өзіндік айырмашылықтары бар. Екі ұғым да ұжымның белгілі бір аспектілерін анықтайды. Зерттеушілердің өздері климат пен мәдениеттің анықтамалары көбінесе анық емес екенін айтады. Әдетте айырмашылық мынада: мәдениет «болжамдар» мен идеологиядан тұрады, ал климат мінез-құлықты қабылдау ретінде анықталады.

Мектеп климатының маңызы

Бұл мәселені талқылаудың бастапқы нүктесі ретінде климатқа, нақтырақ айтқанда ауа райына сілтеме жасауға болады. Орташа жылы ауа райы жағдайында өзімізді жайлы сезінеміз, ал ауа райы шамадан тыс ыстық немесе өте суық болса, жайлылықты сақтау үшін қосымша күш жұмсауға мәжбүр боламыз. Бұлтты күндері кейбір адамдар күн сәулесінің бұлттар арасынан көрініп, көңіл-күйді жақсартуын күтсе, басқалары керісінше, дауылды ауа райына алаңдап, психологиялық тұрғыдан қиындықтарға тап болуы мүмкін. Яғни, климатпен тығыз байланысты ауа райы біздің көңіл-күйіміз бен сезімімізге айтарлықтай әсер етеді.

Осыған ұқсас жағдайда, мектеп климаты да мұғалімдер мен білім алушылардың сезімдеріне, олардың белсенді қатысуына, үлес қосуға деген ынтасына, өз-өзіне және айналасындағыларға деген көзқарасына әсер етеді. Мектеп климаты мұғалімдердің мектептің даму барысы туралы ой бөлісуге деген ынтасына ықпал етеді және ол құрмет, жеке қадір-қасиет, адалдық, әділеттілік пен қауіпсіздік сияқты сипаттармен ерекшеленеді. Егер мектеп климаты аталған қасиеттерге ие болмаса, онда ұжымдастықты нығайту, тұрақтылықты сақтау, сондай-ақ білім алушылар арасында, әсіресе интеллектуалдық мүмкіндіктері шектеулі жандар арасында теңдік пен өзара түсіністік орнату қиынға соғады.

Білім алушылар мұғалімдердің оларға әділ қарайтынын білгенде және өздерін мектеп ортасына жататындығын сезінгенде оларда жайлылық туындайды да мектеп ұжымында жақсы жұмыс істей бастайды[14].

Тиесілілік сезіміне келетін болсақ, оқшаулану мен иеліктен шығу сезімін болдырмау үшін әрбір білім алушы қарым-қатынаста сыйластық дәрежесін орнату өте маңызды. Мектеп климатында рөл атқаратын факторларды келесідей қорытындылауға болады:

- Өзара әрекеттесу сапасы
- Мектеп тұлғасы
- Қоршаған орта факторлары
- Академиялық үлгерім
- Мектептің қауіпсіздігі мен көлемі
- Сенім мен құрмет

Мүмкіндігінше, мектеп оқу процесінде делдал рөлін алатын, жағымды қарым-қатынасты дамытатын және білім алушыларға алдағы міндеттерді шешуге жақсы дайындалуға көмектесетін қауіпсіз, жағымды, жайлы орынға айналуы керек. Мектептегі климат білім алушының оқуына жағымды әсер етуі мүмкін немесе оқуда кедергілерге ұшыратуы ықтимал. Сөйтіп ол әр білім алушының академиялық әлеуетіне кедергі келтіруі немесе ықпал етуі мүмкін.

Албанияда мектеп климатына айтарлықтай мән беріледі, бұл оны ішкі және сыртқы бағалау нұсқаулығының маңызды бөлігіне айналған және онда мектеп климаты оқу процесімен қатар физикалық және психоәлеуметтік өлшемдерді қамтитын сала ретінде сипатталады. Климат мектеп пен сынып деңгейіндегі ұжымның көңіл-күйіне қатысты және бір мектептің екіншісінен ерекшеленетінін білдіреді. Нұсқаулық мектеп климаты жалпы және ортақ идеяларды, құндылықтарды, көзқарастар мен сенімдерді бейнелейтін факторларға басты назар аударады, бұл өз кезегінде мектепке күтілетін мінез-құлық сәйкестігі мен стандарттарын береді. Климат мектеп атмосферасында да, моральдық кодексте де көрініс тапқан[15].

Жағымды физикалық орта әлеуметтік өзара әрекеттесуге ықпал етеді, керісінше, әлеуметтік өзара әрекеттесу жайлы және мейірімді орта жасайды. Оқытуға бағытталған жайлы және сенімді физикалық орта сапалы білім мен теңдікті дамытудың маңызды элементтерінің бірі.

Мектеп климатының болашағы

Мектеп климаты туралы бірнеше көзқарастар бар, «Климат тұлға ретінде» деген көзқарасты қарастыруға болады.

Фрайберг пен Штайн мектеп табиғи мағынасында «биологиялық организм» болмаса да, оның ұжымдық мағынада тірі организмнің сипаттамалары бар екенін айтады. Олар мектептің физикалық құрылымынан тыс жерде адамның өзара әрекеттесуін көрсететін басқа элементтер бар деген қарсы пікір білдіруде. Хэлпин мен Крофт мұғалім-мұғалім, мұғалім-оқушы, оқушы-оқушы және мұғалім-директордың өзара әрекеттесуінде «климат шынайы: оны сезінуге болады» деген қорытындыға келеді. Хэлпин мен Крофт мектеп климатын ашық және жабық мектеп климатын тұжырымдамалау процесінде ұжымдық «тұлға» ретінде құрды [16].

Мектептегі жеке адамдардың мінез-құлқы климатқа әсер етеді. Директордан, мұғалімдерден, білім алушылардың және ата-аналардан бастап мінез-құлық үлгілері мектеп климатын құрайды. Сонымен қатар, мектептегі климат директорлар мен мұғалімдер, мұғалімдер мен мұғалімдер, мұғалімдер мен білім алушылар, сондай-ақ ата-аналар мен мектеп арасындағы өзара әрекеттесуді көрсетеді. Хэлпин мектептерде кездесетін климаттың әртүрлі түрлерін, соның ішінде ашық климатты, бақыланатын климатты, автономды

климатты, әкелік климатты, отбасылық климатты және жабық климатты ажыратады[17].

- *Ашық климат*: мектептің ашық климаты негізінен оның экспрессивті сипаттамаларына байланысты. Ашық климатты директорлар, мұғалімдер, білім алушылар және ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың кеңістігін де, шынайылығын да есепке алу үшін оңай пайдалануға болады. Ашық климат директордың (менеджердің) мұғалімдердің идеяларына қатысты қолдаушы, жылы шырайлы және жағымды рөлін, сондай-ақ оның жұмысқа деген сүйіспеншілігі мен адалдығын көрсетеді деп мәлімдейді. Зерттеушінің пікірінше, көшбасшы мұғалімдерге шынайы қамқорлық көрсетеді[18].

Ол қызметкерлерді қолдайды; қызметкерлерге тапсырмаларды ең жақсы жолмен орындау еркіндігі беріледі; ол әсіресе күнделікті тапсырмалар мұғалімдердің міндеттеріне кедергі келтірмейтініне көз жеткізеді; ашық мектеп жағдайында мұғалімдер толерантты, жанашыр және мамандық бойынша құрметті адамдар ретінде бейнеленеді; мұғалімдер мұқият және көп жұмыс жасау арқылы білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға дайын балалардың өз бастамаларында жетістікке жетуі үшін қолдау көрсетеді; мұғалімдер бір-бірімен байланыста болады, бір-біріне кәсіби деңгейде, соның ішінде жеке деңгейде де көмектеседі.

Хэлпиннің айтуынша, мұғалімдер білім алушылардың жетістігін қамтамасыз ету үшін командаларда жұмыс істейді. Мұғалімдер мен басшылар білім алушылармен және ата-аналармен тығыз қарым-қатынаста болуға бірдей дайын. Нәтижесінде мектептегі салауатты және ашық ұйымдастырушылық климаттың қалыптасуы жоғары басшылық тарапынан толық қолдаудың болуына, басшылық үлгісіндегі мінез-құлықтың айқын көрінуіне және мұғалімдер тарапынан стресс деңгейінің төмен болуына тікелей байланысты екені анықталды. Мектеп климаты неғұрлым ашық болса, мұғалімдер соғұрлым адал, жауапты және өз ісіне қанағаттанарлық сезімде болады. Мектеп климаты неғұрлым ашық болса, білім алушылар мектеп үлгерімінде соғұрлым өнімді болады.

Ашық мектеп климаты білім алушылардың оқу үлгерімінде оң нәтижелерге қол жеткізуге, өз кезегінде жағымды психикалық және рухани денсаулыққа, сондай-ақ мұғалімдер мен директорлардың жұмысына қанағаттануға ықпал етеді. Мектептің ашық климаты бір күнде пайда болмайды, онда мұғалімдер мен мектеп директорлары арасында дұрыс ойластырылған ұжымдық іс-әрекеттің даму мен оны іске асырудың нәтижесі болуы керек.

- *Бақыланатын климат*: бақыланатын климаттың негізгі сипаттамалары жұмыс тәсілінде көбірек көрінеді. Бұл жағдайда директор тарапынан адалдықтың үлгісі болуға, тапсырмаларды орындауға маңыздылық беріледі

және қоғамдық өмірге аз уақыт бөлінеді. Дегенмен, мұғалімдер өз жұмысына толығымен берілген және оны орындауға көп уақыт жұмсайды. Демек, көп жағдайда олар бір-бірімен өзара әрекеттесуге аз уақыт бөледі. Сонымен қатар білім алушылар тапсырмаларды орындауға белсенді қатысады, бірақ сыныптан тыс жұмыстарға аз уақыт бөледі[19,20]

Хэлпин және Сильвердің айтуынша, директор кез-келген таныстық дәрежесін болдырмау үшін әдетте мұғалімдерден, білім алушылардан және ата-аналардан қашықтықты сақтайды. Олардың пікірінше, ата-аналарды мектепке баруға және балаларының проблемалары туралы мұғалімдермен кездесуге шақырмайды, керісінше олар бұл уақытты әлдеқайда құнды нәрсеге пайдаланады

Автономды климат. Хэлпиннің пікірінше, автономды климат – бұл мұғалімдердің мектепте айтарлықтай еркіндік дәрежесі бар атмосфераны сипаттайтын климат түрі. Көшбасшы ынта мен құлшыныстың үлгісін білдіреді. Сыртқы қауіптің әсері жоқ. Мұғалімдердің білім беруге деген құштарлығы күшті, ал білім алушылар оқуға ынталы. Менеджерлер, мұғалімдер, білім алушылар мен ата-аналар арасында тығыз қарым-қатынас орныққан.

- *Әкелік климат:* Костли мен Тоддтың пікірінше, әке климаты мектеп директоры «еңбекқор, қамқор» адам бейнесінде сипатталады, бірақ ол қызметкерлерге ешқандай әсер етпейді; олар үшін «еңбекқор» белгісі онша таныс емес. Басшылар мен мұғалімдер арасында белгілі бір дәрежеде қол жетімділік бар. Мектеп директоры өмірге құштар және белсенді, бірақ оның басқару стилі авторитарлық бағытқа бейім. Нәтижесінде мұғалімдердің, білім алушылардың және ата-аналардың көпшілігі басшыдан мұқият қашықтықты сақтауды жөн көреді. Көбінесе білім алушыларға өздерінің алаңдаушылықтары мен қиындықтарын білдіру қиынға соғады, ал ата-аналар мектепке өте қажет деп санаған кезде, яғни мұғалімдер олардың келуін талап еткенде ғана келеді[21].

- *Мектептің әдеттегі климаты.* Сильвердің мектептің әдеттегі климаты «араласпау» атмосферасы ретінде сипатталады. Директор кез-келген нақты тапсырманы орындауға қолайлы әлеуметтік атмосфераны сақтауға мүдделі. Осылайша, мұғалімдердің едәуір бөлігі өздерінің негізгі міндеттеріне орындамайды. Олардың кейбіреулері директордың өзін қалай ұстайтынын ұнатпайды, басқалары әріптестерімен немесе директормен бірдей пікірде емес. Нәтижесінде, өз ісіне толық жауапкершілікпен қарамағандықтан белгілі бір топты құрайды, өйткені олар бірдей мінез-құлық түрін көрсетеді. Білім алушылардың көпшілігі өздерінің оқу процесін байыпты қабылдамайды, ал басқалары мектепке бармау немесе келмеу үшін (негізсіз сабаққа келмеу) барлық сылтауларын ойлап табады[22]. Ата-аналардың көпшілігі балаларының білім алуына қатыспайды және олардың балаларының мектепте не істейтіні

туралы ешқандай түсінігі жоқ. Олар ата-аналар жиналыстарына қатысудың қажеті жоқ деп санайды. Хэлпиннің пікірінше, директор мен мұғалімдер арасындағы достық климатта мектептің жалпы жұмысына аз көңіл бөлінеді [23].

- *Жабық климат.* Жабық климат ашық климатқа қарама-қарсы деп мәлімдейді. Жабық климаттың негізгі сипаттамаларын Халпин өзінің зерттеуінде анықтады және олар бірінші кезекте міндеттеме мен өнімділіктің болмауымен байланысты екенін жеткізді. Іс жүзінде ешқандай міндеттеме жоқ, әсіресе директор да, мұғалімдер де. Іс жүзінде міндеттерді орындауға баса назар аударылмайды; директор күнделікті жұмыстармен немесе ұсақ-түйек мәселелермен немесе мұғалімдер минималды дәрежеде жауап беретін қажетсіз қағазбастылықпен айналысады. Мектеп директоры әдетте қатал және бақылауға ие. Ол назар аудармайды, қолдамайды және ұжымға жақын емес. Нәтижесінде мұғалімдердің көпшілігі көңілсіз және тиімсіз жұмыс атқарады. Бұл жерде директорлардың құрметінің жоқтығы байқалады

Бұған қоса, мұғалімдер мектеп басшыларына (менеджментке), бір-біріне немесе тіпті білім алушыларға деген құрметтің жоқтығын көрсетеді. Мұғалімдер төзімсіз және ұйымшыл емес, сондықтан мектепте әлеуметтік қысым пайда болады. Мұндай атмосферада білім алушылардан қандай да бір жақсы академиялық жетістіктер күту немесе мектепке және бір-біріне қандай да бір жағымды көзқарас таныту күрделі, өйткені мектептегі мұғалімдерден де басшылықтан да үлгі-өнеге көре алмай отыр[24].

Позитивті мектеп климатын құру

Мектептің жағымды климаты: білім алушылар мен мұғалімдер арасындағы берік қарым-қатынастың болуы; ресми ешқандай дәрежеде жаза қолданылмайды, бірақ салдары бойынша ескертулер беріледі; білім алушыларда белсенділік, бағалау және басқару мүмкіндіктері бар. Джонсон, Фрайберг жүргізген бірқатар сауалнамаларда; 1-суретте көрсетілгендей, білім алушылар мен мектеп қызметкерлері үшін оң білім беру және психологиялық нәтижелермен байланысты мектептегі жағымды климатқа қатысты сегіз фактор анықталды[25]:

1-сурет

Сурет -1 Мектептегі жағымды климаттың сегіз факторы

Фрайберг пен Штайн мектеп климатын барлық басқа аспектілерден көруге болады: мұғалімдердің өзін қалай ұстауы, білім алушылардың сабаққа қатысуы туралы мәліметтер, бағдарламаларды жүзеге асыру барысында, демалыс кезінде, мұғалімдер бөлмесінде, білім алушылардың үзіліс кезіндегі әрекеті және олардың қарым-қатынас үлгілері т.б. Мектеп климаты кездейсоқ болмайды. Мектеп климаты оны сақтауға болатындай етіп белгіленеді. Ол мектеп өмірі өзгерген жағдайда ғана ыдырауы мүмкін. Жоғарыда аталған зерттеушілер директорлардың, мұғалімдердің, білім алушылардың және ата-аналардың мінез-құлқы мектеп климатына әсер ететіні рас деген қорытындыға келеді және белгілі бір дәрежеде менеджердің өзі климатты жасайды, яғни ол климаттың оң немесе теріс болатынын анықтай алады[26].

Позитивті климат құру үшін мектеп кейбір салаларға назар аударады. Ол 2-суретте көрсетілген «мектеп қауымдастығы мүшелері арасындағы салауатты және құрметті қарым-қатынасты дамыту» схемасында көрсетілген бірқатар бастамаларға қатысады:

2-сурет

Сурет-2 Мектеп қоғамдастығының мүшелері арасындағы салауатты және жағымды қарым-қатынасты дамыту [27]

Осы бастамаларды жүзеге асыруға қатысты бірнеше нұсқаулар:

- Мектепте мейірімді, позитивті және инклюзивті климат құруда әркім өз рөлін атқаруы тиіс. Табыс көбінесе директорлардың, мұғалімдердің, білім алушылардың, ата-аналардың және қоғамдастықтың басқа мүшелерінің белсенді қатысуына байланысты, олар жақсы жоспарланған және қоғамдастықты қолдайтын көзқарас үшін бірге жұмыс істейді;

- Мектептің жағымды климатын құру бүкіл мектеп қоғамдастығына – білім алушылар, ересектер арасында және ересектер мен білім алушылар арасында берік қарым-қатынас пен құрмет сезімін дамытуға баса назар аударуды талап етеді.

- Мектептің жағымды климатын құру барлық білім алушылардың әлауқаты мен академиялық жетістіктерін қолдау мақсатында оқу ортасының барлық аспектілерінде теңдік пен инклюзивтілік қағидаттарын бекітуді білдіреді.

- Мектептің жағымды климатын құруға және қолдауға кепілдік беретін бірыңғай шешімді белгілеу мүмкін емес. Жетістіктер пен табыс мектепте

барлық мүдделі тараптардың жан-жақты және бірлескен, тұрақты күш-жігерді қажет етеді.

Бұл зерттеушілердің пікірінше, мектеп климатын оңай басқаруға болады және осылайша мектепке байланысты адамдардың мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Олар мектепте жағымды климат құрудың негізгі критерийлері: а) жұмысқа қанағаттану, б) адамның қадір-қасиетін тану, сондай-ақ топтық жұмыстағы бірлестік екенін көрсетеді.[28]

Мектеп климатын жақсарту және қолдау

Зерттеушілерінің пікірінше, директордың, мұғалімдердің, білім алушылардың және ата-аналардың мектеп климатын жақсартуға көптеген мүмкіндіктері бар. Төменде қарым-қатынастың кейбір шаралары келтірілген [29]:

- Білім берудің негізгі сипаты мен миссиясын іске асыру, сондай-ақ білім алушылардың негізгі моральдық құндылықтарын көтермелеу;

- Мектеп қоғамдастығының (мұғалімдердің, білім алушылар мен ата-аналардың) өз жұмысына қатысуы мен адалдығы;

- Мектептегі зорлық-зомбылық пен жанжалдың алдын алу;

- Құрдастарымен ынтымақтастық;

- Ауызша және психологиялық зорлық-зомбылыққа тыйым салу;

- Директор мен мұғалімдер білім алушыларға әділ, тең және құрметпен қарауы;

- Мұғалімдер мен білім алушылар үшін қауіпсіз орта қамтамасыз ету;

- Іс-әрекет арқылы білім алушылардың жеке басын дамыту;

Фрайберг пен Штайн мектеп климатын сақтауды «табиғат сұлулығын» сақтаудың қазіргі күш-жігерімен салыстырады. Ол күш-жігер мыналарды қамтиды: а) мотивация, ә) бағалау, б) мұғалімдердің дамуы, в) топтық жұмыс[30]:

- Мотивация

Зерттеушілердің пікірінше, мектеп директорына эмоцияларды (мектепте бұрыннан қалыптасқан) сындарлы түрде пайдалану арқылы мұғалімдерді, білім алушыларды және ата-аналарды тартуға көптеген мүмкіндіктер беріледі. Эмоцияларды тиімді қолдану мотивацияны арттырып, мектептегі іс-шараларға мақсатқа жету жолында жеке жауапкершілікпен қатысуды ынталандырады. Сондықтан директор мотиватор рөлінде мұғалімдердің, білім алушылардың және ата-аналардың еңбегін үнемі мойындап, бағалап отыруы қажет.

- Бағалау

Мұғалімдерді бағалаудың мақсаты мен міндеті олардың жұмысы туралы кері байланыс беру үшін пайдаланылуы керек екенін көрсетеді. Позитивті климатты сақтай алу үшін мектеп менеджері (директор) оқу процесінің тиімділігін арттыру үшін мұғалімдердің жұмысын біліп, содан кейін бағалауы

тиіс. Бағалау өте маңызды. «Кері байланыс болмаған кезде, мойындау жоқ, ал мойындау болмаған кезде сыйақы жоқ деп жалғастырады» зерттеушілер, бұл өз кезегінде жайсыздыққа, сенімсіздікке әкелуі мүмкін. Мұғалімдердің жұмысын үнемі бағалау оқу процесін жақсарту және мектептегі жағымды климатты ілгерілету құралы ретінде қызмет етеді.

- Мұғалімдердің дамуы

Мектептер білім беру ұйымдарына, білім алушылар мен мұғалімдердің қабілеттері құрылатын және көтермеленетін орынға айналуы керек. Мектеп – бұл оқыту мен оқу процесіне берілген ұжым. Сондықтан білім алушылар өз білімдерін үнемі жетілдіріп отыратындықтан, мұғалімдер өздерінің білімдерін, сондай-ақ кәсіби әлеуеттерін дамытуы керек: мектептің мақсаттарына жету үшін тиімді даму процесі үнемі жүріп отыру керек. Мұғалімдердің дамуы білім алушылардың үлгерімі үшін де, мектепті жақсарту үшін де өте маңызды.

- Топтық жұмыс

Топтық жұмыс – бұл ортақ мақсатқа жету үшін ұжымдық жауапкершілікпен және тығыз байланыста әрекет ететін, нақты дағдыларға ие адамдар тобы ретінде сипатталады. Ол мұғалімдер бірлесіп жұмыс істеп, ортақ мақсаттарға жету жолында өзара дағдыларын тиімді пайдаланғанда жүзеге асады. Мұғалімдер топпен жұмыс істеген кезде, олар білім алушыларға бірлік, ынтымақтастық және өзара қолдау көрсету арқылы үлгі бола алады.

Осы ғылыми зерттеу нәтижесінде келесі тұжырымдар жасалды:

Мектеп климатының түрлері ашық климаттан жабық климатқа дейінгі аралықта қарастырылады. Бұл жерде әрбір мектептің ұйымдастырушылық атмосферасының өзіндік ерекшеліктері ескеріледі. Ашық және жабық климат бір-біріне қарама-қарсы, яғни экстремалды сипатта болады.

Ашық климатта барлық өлшемдер жағымды сипатқа ие, бұл мектепте жетістіктерге жетуге қолайлы орта қалыптастырады. Ал жабық климатта, керісінше, әрбір өлшем теріс сипат алып, нәтижесінде шатасу мен өнімсіздік атмосферасы пайда болады.

Сол секілді, *автономды және әкелік* климаттар арасында да айқын айырмашылық бар. Автономды климаттың жалпы сипаты – тұлғааралық қатынастар мен еркіндікке бағытталған, ал әкелік климат – қатаң бақылауға және тапсырмаға бағдарланған. Яғни бұл екі климат типі өзара қарама-қайшылық қалыптастырады.

Бақыланатын және әкелік климаттар кейбір ұқсастықтарға ие. Бақыланатын климат біртіндеп тапсырмаға бағытталған сипатқа ие болып, жабық климатқа қарағанда анағұрлым ашық келеді. Ал әкелік климат тапсырмаға азырақ бағытталғанымен, ашық климатқа қарағанда жабық сипатта болып табылады.

- Әр мектеп әртүрлі тәсілдермен жұмыс істейтіндіктен өзінің ерекше климатымен сипатталады. Мектептегі климаттың түрі мектеп директорының мінез-құлқы мен мектептегі мұғалімдердің, білім алушылардың және ата-аналардың мінез-құлқының байланысы болып табылады. Климат әр мектепте әр түрлі болады және әрдайым өзгеріп отыратын фактор ретінде қарастырылады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, кейбір мектептер жайлы, жұмыс істеуге, оқуға қолайлы орындар. Әрқайсысына адамгершілік тұрғыда қарайды, мұғалімдер де, білім алушылар да өз пікірлері мен ұстанымдарын білдіруге еркін. Басқа мектептерде шиеленіс айқын: директордың кеңсесінде, сыныптарда, дәліздерде, аулада, сондай-ақ өзгерістер кезінде және т.б.

- Мұғалімдердің, білім алушылардың және ата-аналардың мінез-құлқы мектеп климатының түріне әсер етсе де, директордың мінез-құлқы мектепте белгіленген климаттың негізгі өлшемі ретінде анықталады. Оның мінез-құлқы жағымды климаттың пайда болуына ықпал етеді. Бұл мұғалімдер мотивация, басқару және даму мәселелерінде мектеп директорларына сенетіндіктен болады. Екінші жағынан, білім алушылар сапалы білім беру тұрғысынан директорға тәуелді. Сонымен қатар, ата-аналар директорды жоғары академиялық стандарттарды, сондай-ақ балаларына ең жақсы білім алу үшін мектептің мінезін қолдайтын адам ретінде көреді.

- Мектепте ашық климатты құру және сақтау барлық дұрыс нәрселерге толы білім алушының дамуы үшін өте маңызды. Мектеп – білім алушылардың мінезі шындалатын, оқыту мен оқуға деген көзқарас қалыптасатын, олардың өмірді қабылдауы қалыптасатын және болашаққа мақсатты дамытатын тамаша орын. Мектептің жағымды климаты көбінесе директор мен мұғалім арасындағы, мұғалімдер арасындағы, мұғалімдер мен білім алушылар арасындағы, ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың өнімін көрсетеді, бірақ одан да маңыздысы – директордың бағыты болып саналады. Демек АҚШ-тағы білім беру жүйесі мектеп климатына ерекше мән береді. Мектеп климаты білім алушының үлгерімі, мұғалімнің кәсіби қанағаттануы және жалпы мектеп мәдениетінің сапасы сияқты маңызды көрсеткіштерге тікелей әсер ететін фактор ретінде қарастырылады.

1. Мектеп – жанды әлеуметтік орта

Фрайберг пен Штайн сынды зерттеушілер мектепті «тірі организм» ретінде сипаттап, оның ішкі атмосферасын – сенім, қауіпсіздік, әділеттілік, өзара сыйластық, эмоциялық қолдау сияқты элементтер арқылы бағалауды ұсынады. Бұл факторлар білім алушылар өзін қауіпсіз әрі бағалы сезінуіне жағдай жасайды.

2. Климат типтері – басқару стиліне тәуелді

АҚШ тәжірибесі мектеп климатын ашық, жабық, автономды, әкелік және бейтарап типтерге жіктеуге мүмкіндік береді. Ең тиімдісі – ашық климат.

Мұндай ортада директор – қолдаушы көшбасшы, мұғалімдер – ынтымақтас әріптестер, ал білім алушылар – белсенді әрі сенімді жеке тұлғалар ретінде танылады.

3. Жағымды климат – табыстың негізі

Жағымды мектеп климатын қалыптастыруда келесі факторлар шешуші рөл атқарады:

Сенімді басқару

Мұғалімдер мен оқушылар арасындағы ашық байланыс

Қауіпсіз орта мен әділетті тәртіп жүйесі

Мотивация мен қолдаудың жүйелі жүйесі

4. Басқарудың стратегиялық рөлі

АҚШ мектептерінде директордың рөлі стратегиялық деңгейде қарастырылады. Ол – климат қалыптастырушы басты тұлға. Мұғалімдерді қолдау, ұжымда командалық рух қалыптастыру, оқушылар мен ата-аналармен ашық байланыс орнату – директордың күнделікті жұмысындағы басты бағыттар.

АҚШ тәжірибесі мектеп климатының сапасы – бүкіл оқу-тәрбие процесінің тиімділігін айқындайтын негізгі көрсеткіш екенін дәлелдеді. Климатты жақсартуға бағытталған жүйелі жұмыс – білім алушының тұлғалық дамуына, мұғалімнің кәсіби шыңдалуына және мектептің тұтас табысына алып келеді.

Финляндия тәжірибесі

Финляндия әлемде жайлы және ынталандыратын білім беру ортасын құрумен танымал. Бұған инклюзивтілік принциптері, білім алушыға жеке көзқарас, минималды қағазбастылық, қатаң бағалаудың болмауы және оқуға деген қызығушылықты дамытуға табандылық арқылы қол жеткізіледі.

Финляндияның білім беру жүйесі қазіргі уақытта әлемнің білім беру жүйелері арасында көшбасшы елдердің қатарында.

Финляндияның білім беру жүйесі оның тарихы, әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуымен байланысты. Финдердің ұлттық сипатының тартымды белгілері: еңбекқорлық, ұқыптылық, заңға бағыну, саналы әрекет ету, инновациялық қызметке бейімділік, білім беру мен кәсіптік оқытудың жоғары беделі [31].

Қазіргі уақытта Финляндияда XX ғасырдың 90-жылдарының ортасында Швед профессоры Торстен Хюсен әзірлеген «Білімді қоғамы» тұжырымдамасы қабылданды, оған сәйкес үздіксіз білім беру принципі жүзеге асырылады және кез-келген жаста оқуға мүмкіндік беріледі[32]. Финдік білім беру саясатының негізгі міндеті – барлық азаматтарға жасына, қабілеттеріне, қаржылық жағдайына, жынысына және ұлтына қарамастан білім алуға тең мүмкіндіктер беру. Бұл неден көрінеді?

Біріншіден, барлығына тегін білім беру, бұл оны азаматтардың барлық санаттары үшін барынша қолжетімді етеді. Мысалы, бастауыш білім беру сатысында (1- 6-сынып) бұл балаларға тегін оқулықтар мен оқу материалдары, үш реттік тамақтану, мектеп көлігі (егер бала мектептен алыс тұрса, мектепке бару үшін ақы төленеді, тіпті автобус болмаса, таксимен жетуіне жағдай жасалған) және медициналық қызметтер көрсетіледі. Ата-аналардан мектептің пайдасына ешқандай «төлемдер» алынбайды, бұл мемлекетте «ақылы білім беру қызметтері» деген ұғым жоқ.

Екіншіден, теңестіру саясаты саралаудың жоқтығынан көрінеді: бағалау жүйесі мен 9-сыныпқа дейінгі емтихандар, көп деңгейлі сыныптар болмаған кезде (барлық балалар бірдей оқиды: бір бағдарлама, оқулықтар, бір деңгейде, бір оқу жоспары бойынша).

Үшіншіден, егер баланың оқуда қиындықтар туындаса немесе оның мінез-құлқында жеткіліксіз тұстары бар болса, онда мұндай балалар үшін бастауыш мектепте жеке топтар (10 адамға дейін) ұйымдастырылады. Мұндай балалармен оқу күнінің бір бөлігінде мұғалім және 1-2 ассистент (көмекші) жұмыс істейді, олар жеке жұмыс режимінде балаларға оқу немесе мінез-құлық мәселелерін шешуге көмектеседі. Мәселе шешіліп, оқушының мінез-құлқы мен білімі түзелген кезде, оқушы өзінің қалыпты сыныбына оралады.

Базалық 9 жылдық білім беруді аяқтағаннан кейін оқушыға оқу нәтижелерін жақсарту үшін бір жылдық дайындық уақыты берілуі мүмкін (ол бітіру емтихандарын қайта тапсырып, мектепті бітіргені туралы жаңа аттестат ала алады); болашақ мамандықты таңдау және кейінгі оқу түрін (лицей, кәсіптік училище) таңдай алады (жеке курстарды тыңдау, практикадан өту).

Финляндия бастауыш мектебінде сыныптан тыс, сабақтан тыс жұмыстар (үйірмелер, факультативтер, жобалар) жоқ. Тек 7-ші сыныптан бастап оқушы бір жылға мектеп ұсынатын үш факультативті курсты таңдап, өз қызығушылығын көрсетуге мүмкіндік алады. Таңдау пәндерінің жиынтығы өте алуан түрлі. Мысалы, шет тілі (француз, неміс, орыс), жаратылыстану ғылымдары, акт, шешендік өнер, театр, музыка, үй шаруашылығы, тігінші және т.б.

Негізгі білім алғаннан кейін оқушылар 3-4 жыл бойы жоғары орта мектепте (general upper secondary schools) оқуды жалғастырады, ол көбінесе лицей деп аталады немесе кәсіптік оқыту мекемесінде (vocational institutions and apprenticeship training) үш жыл бойы. Кәсіптік білім беру мекемелерінің түлектері жұмыс тәжірибесін алғаннан кейін жоғары біліктілікке немесе қосымша біліктілікке ие болу үшін жұмысшы мамандығы бойынша оқуды жалғастыруға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, осы оқу орындарының түлектері қосымша дайындықсыз жоғары мектепте білімін жалғастыруға мүмкіндік алады.

Финляндиядағы жайлы мектеп климатының негізгі принциптері:

Мектеп жүйесі оқушыларды қабілеттері немесе болашақ мамандықтары бойынша іріктеуді және бөлуді жүзеге асырмайды.

Мұғалімдер оқытуды әр оқушының қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне бейімдейді, оларға ақпарат алу жолдарын таңдауға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектептегі бағалар тек ауызша түрде қойылады және оқушыларды бір-бірімен емес, өздерінің үлгерім динамикасымен салыстырады.

Мұғалімдерге сенім артылады және олар қатаң жоспарды ұстанудың орнына оқыту тәсілдерін таңдайды.

Оқушыға бағытталған білім беру қарастырылған.

Мектеп бағдарламасы мен оқыту әдістері оқушылардың қажеттіліктері мен мүдделеріне бейімделген.

Мектеп көбінесе табиғатқа жақын орналасады, бұл қоршаған әлемге және ашық ауада демалуға деген қызығушылықты арттырады.

Күні бойы үзілістер жоспарланған, осылайша оқушылар демалуларына көбірек уақыт бөлініп, жағдай жасалған, бұл оқу тиімділігін арттырады. Оқушыларға жайлы атмосфераны құруға ықпал етілген.

Финляндияда мектеп инспекторлары жоқ, бұл мұғалімдерге жұмыста көбірек еркіндік береді.

Ерекше қажеттіліктері бар балалар басқа оқушылармен бірге жалпы ұжымда оқиды.

Финляндиядағы мектептегі білім берудің жоғары сапасы көбінесе мұғалімдерді даярлау жүйесімен қамтамасыз етіледі. Финляндия Сингапурмен бірге мұғалімдерді іріктеудің ең тиімді процедуралары бар елдердің қатарына кіреді. Мектептерде тек магистр дәрежесі бар түлектер жұмыс істейді [33].

Мұғалімдік мамандықтың тартымдылығы және оның фин қоғамындағы мәртебесі маңызды рөл атқарады. Бір жағынан, бұл халықтың мұғалім мамандығына деген жоғары құрметі, екінші жағынан – білімнің жоғары деңгейі мен дайындықтың сапасы.

Финляндияның білім беру саласындағы тәжірибесі әлемде қызығушылық тудырады. Қазіргі білім беруді тәжірибеге бағдарланған етуге мүмкіндік беретін заманауи материалдық-техникалық жабдықты қажет ететіні түсінікті. Шаштараздар мен косметологтар заманауи салон ретінде жабдықталған аудиторияда оқушыларға барлық қажетті техниканы үйретеді. Болашақ химиктер университет жанындағы су тазарту станциясында, болашақ автослесарлар мен автомеханиктерде – автокөлік шеберханасында, қаладағы ең үлкені, болашақ ағаш ұсталары – тақтайшадан робототехникаға дейін барлығы қамтылған ағаш шеберханасында кәсіби дағдыларды алады. Болашақ өрт қауіпсіздігі мамандары көбінесе аудиторияда емес, арнайы полигонда, олардың

тәжірибесін оқып, үйренеді. Сөйтіп білім алушылар тәжірибеге бағдарланған білімді алып шығады.

Ең бастысы, Финляндия мектептерінің тәжірибесі білім беру саласындағы жағымды өзгерістері мен жайлы мектеп қалыптастырудағы басты тәжірибесі – ол жалпыұлттық құндылық басымдыққа айналған кезде ғана мүмкін болады деген ұстанымды ұстанады. Осылайша фин булум беру жүйесі құндылықтарды басты орынға қояды және әр білім алушының бойына құндылық нәрін себеді. Сөйтіп мектептерінде құндылыққа негізделген, тәжірибеге бағдарланған білім беру жүйеге қойылған.

Финляндияда жайлы мектеп климаты мен құндылыққа негізделген білім беру үлгісі қалыптасқан. Финляндияның білім беру жүйесі – әлемдегі ең табысты және тұрақты модельдердің бірі ретінде мойындалған. Бұл табыстың негізінде құндылыққа негізделген, оқушыға бағытталған және тәжірибеге бағдарланған тәсілдер жатыр.

Финляндия тәжірибесі білім беру процесінің барлық кезеңінде тең мүмкіндік пен тұлғалық дамуды басты құндылық ретінде алға тартады. Мұнда әрбір бала – қай жаста, қандай қабілетте, қандай әлеуметтік деңгейде болмасын – өз әлеуетін еркін дамыта алады. Бұл инклюзивтілік, саралаусыз оқыту, тегін білім беру және эмоционалдық қолдау арқылы қамтамасыз етіледі.

Фин мектептеріндегі жайлы климат келесі ерекшеліктермен сипатталады:

Қатаң бақылау мен рейтингтерден бас тарту

Мұғалімдерге толық сенім білдіру

Оқушыны өзінің үлгерім динамикасымен салыстыру

Еркін және қолдаушы оқыту ортасын қалыптастыру

Табиғатпен үйлесімді мектеп инфрақұрылымы

Оқушының қызығушылығына негізделген таңдау пәндері

Сабақтар мен үзілістердің теңгерімді ұйымдастырылуы

Фин білім жүйесінің тағы бір маңызды тұсы – мұғалім мәртебесінің жоғары болуы. Тек магистр дәрежесі бар педагогтер мектептерде жұмыс істейді, ал мұғалім мамандығы ел ішінде аса беделді және құрметті қызмет түрі ретінде бағаланады.

Сондай-ақ, кәсіби бағдар беру мен тәжірибеге бағытталған білім ерекше назарда. Мектеп мен колледждер шынайы өндірістік жағдайларға жақын ортада білім беріп, оқушылардың мамандық таңдауына саналы түрде келуіне жол ашады.

Финляндия тәжірибесі мектептегі жайлы климат пен табысты білім беру – тек материалдық жағдаймен емес, қоғамдық құндылықтардың басымдығымен, мұғалімдерге деген сеніммен және оқушының дамуына арналған қолайлы ортаны құрумен тікелей байланысты екенін көрсетеді. Фин

білім беру жүйесінің басты ұстанымы – әр бала маңызды, әр бала қабілетті, ал мектеп – оның тұлғалық қалыптасуы мен өмірге дайындығы үшін ең сенімді кеңістік.

Отандық тәжірибе

Бүгінгі таңда тәрбие мәселесінде туындап жатқан жағдайлар мен өзгерістер бала бойында ұлттық, рухани-адамгершілік құндылықтарды сіңіру тәсілдерін қайта ойластыруды, қауіпсіз, жайлы орта құруда білім беру ұйымдарының мемлекеттік және әлеуметтік институттар арасында өзара ынтымақтастық қарым-қатынастардың жалпы парадигмасын өзгертуді талап етеді.

Бүгінде әлемдік өзгерістердің аса қарқынды жылдамдықпен дамуы, коммуникациялық технологиялар, интернет, әлеуметтік желілер және мобильді құрылғылардың өскелең ұрпақтың күнделікті өміріне жаппай енуі оның көзқарасы мен ұстанымдарын түбегейлі өзгертті.

Өткен тарихи жадыны сақтай отырып, ұрпақ үшін, халықтың даму тарихы үшін, оның болмысы үшін болашақ ұрпаққа мирас етіп қалдыру, ұрпақтар сабақтастығы ретінде атадан өскелең ұрпаққа мирас ретінде жалғасын тауып келе жатқан ұлтжандылық, жалпыадамзаттық қасиеттерді қалыптастыру мәселелері барған сайын өзекті бола түсуде.

Сонымен қатар ұлттық құндылықтар арқылы ұлттық, рухани-адамгершілік құндылықтарды бала бойына сіңіруге деген сұраныс артып келеді.

Білім беру ұйымдарында балалар мен жасөспірімдердің арасындағы зорлық-зомбылық, жәбір көрсету, буллинг, кибербуллинг, темекі шегу, вейп, вандализм, лудомания дерті эпидемиясының кеңінен таралуы, ішімдікке әуестік және ата-ана мен үлкендерді құрметтеу сезімдері, мемлекетшілдік қасиеттері, салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарды ұстану, қазақ тіліне деген құндылық мәселесінің өзектілігі мен аталған жағдайлардың қауіпті динамикасының өсуі бүгінгі таңда рухани адамгершілік қолдауды талап етіп отыр.

Сонымен қатар білім беру ұйымдары педагогтерінің тәрбие жұмысын жүзеге асыруға кәсіби дайындығының жеткіліксіздігі, балалардың тұрғылықты жеріне жақын орналасқан мектептен тыс ұйымдардың және тегін мектеп үйірмелері санының жеткіліксіздігі, балалар мен жасөспірімдердің бос уақыттарының дұрыс ұйымдастырылмауы салдарынан әлеуметтік желілерге, интернетке тәуелділіктің артуы және т.б. тәрбиенің мәселелерін шешуде педагогтердің практикалық күзиреттілігін арттыру мәселесі маңызды.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев 2024 жылы Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында елімізді дамытуға қатысты маңызды бастамалар көтерді[1].

Елімізде мектеп климатын қалыптастыруда Президенттің Ұлттық құрылтайда берген тапсырмасы негізінде әзірленген «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының маңызы зор [34].

Бағдарлама мазмұнында жайлы мектеп қалыптастыру үшін төмендегі іс-шаралар жоспарланған:

Сынып сағатының аясында білім алушылардың жеке қауіпсіздігін, қауіпсіз мінез-құлқын және т.б. сақтауы, соның ішінде жол қозғалысы ережелерін, тіршілік қауіпсіздігі негіздерін зерделеу туралы «Қауіпсіздік сабағы» өткізіледі. Апта сайын өткізілетін сынып сағаттары шеңберінде білім алушылардың қауіпсіз мінез-құлық мәдениетін және салауатты өмір салтын қалыптастыру бойынша жүйелі жұмыстар жүзеге асырылуда. Осы мақсатта келесі алдын алу шаралары жоспарланған: Цифрлық әлемде қауіпсіз қадам; Буллингтен қорған!; Ойынға салауатты көзқарас; Өмірге салауатты қадам; Қоғамдық мүлікті қорға!; Қауіпсіз қоғам.

«Цифрлық әлемде қауіпсіз қадам» жобасы шеңберінде сынып сағаттарында ақпараттық қауіпсіздік, кибермәдениет, кибергигиена, медиа тұтыну жөніндегі мамандармен пікірталастар, кездесулер өткізіледі.

Буллингтің алдын алу мақсатында сынып сағаттары барысында «Буллингтен қорған!» қарым-қатынас дағдылары, эмоцияларды басқару және қақтығыстарды шешу, өмірлік жағдайларға байланысты жағдаяттарды шешу, тренингтер мен кейс-сессияларын өткізу ұсынылған.

«Ойынға салауатты көзқарас» – лудоманияның алдын-алу, лудомания туралы бейнероликтер қарауды, сынып сағаттарында топтық талқылауларды ұйымдастыруды, салауатты әдеттерді, баламалы қызығушылықтар мен хоббиді дамыту бойынша мектепшілік шеберлік сыныптарын өткізуді қамтиды.

«Өмірге салауатты қадам» алдын-алу іс-шаралары шеңберінде синтетикалық есірткілердің (Интернет-ресурстар арқылы) таралуының алдын алу және жасөспірімдер арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру бойынша сынып сағаттарында олардың зияны мен денсаулыққа теріс әсері туралы деректі фильмдерді көруді ұйымдастыру, сыныптарда есірткіге қарсы плакаттар, бейнероликтер және т.б. әзірлеу, тамақтану және салауатты өмір салты мәселелерін талқылау бойынша іс-шаралар өткізу ұсынылған.

«Қоғамдық мүлікті қорға!» вандализмнің алдын алу бойынша сынып сағаттарында топтық талқылауларды ұйымдастыруды, вандализмге қарсы плакаттар, граффити немесе иллюстрациялар жасауды, мәдени ескерткіштерді қиратудың зияны туралы мектепшілік әңгімелер өткізуді қамтиды.

«Қауіпсіз қоғам» қылмыстық кодекстің зорлық-зомбылыққа, есірткі заттарын таратуға және т.б. байланысты негізгі нормаларын түсіндіру үшін ішкі істер органдарының, прокуратураның өкілдерімен сынып сағаттарында кездесулер өткізуді, нәтижесінде адам бас бостандығынан айырылған заң

бұзушылық жағдайлары, оның ішінде кәмелетке толмағандар туралы бейнероликтерді қарауды қамтиды.

Қауіпсіз мінез-құлық және салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыру, буллинг, лудомания, вандализм, нашақорлықтың алдын алу жөніндегі іс-шараларды «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы шеңберінде сынып сағаттарын ұйымдастырылады.

Сонымен қатар «Өркен балалардың әл-ауқатын арттыру ұлттық ғылыми-практикалық институты» әзірлеген «Қауіпсіздік сабағы»[35] барлық мектептерде сынып сағатының соңғы 10 минутында әр апта сайын өткізіліп, білім алушыларға қауіпсіздік туралы ақпараттар беріледі.

Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығының 2 тарауында «Білім беру ұйымының әкімшілігі баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы және алдын алу жөніндегі қызметті қамтамасыз етеді және білім беру процесіне қатысушылардың құқықтары мен мүдделерін құрметтеуді, баланы жәбірлеуге (буллингке) нөлдік төзімділік мәдениетін қалыптастыруға бағытталған білім беру ортасында жағдай жасайды» делінген[36].

Осы бұйрыққа сәйкес, баланы буллинг пен зорлықтан қорғауға арналған «ДосболLike» антибуллингтік бағдарламасы[35] іске қосылып, еліміздің мектептерінде бағдарлама аясында бірнеше іс-шаралар жүзеге асырылуда. Бағдарлама білім алушылардың жанжалдарға сындарлы жауап беру дағдыларын қалыптастыруға, балалардың әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларын дамытуға, тұлғааралық және топаралық қатынастарды оңтайландыруға, балалардың субъективті әл-ауқатының деңгейін арттыруға бағытталған.

Білім беру ұйымдарында жайлы мектеп климатын зерттеу мақсатында педагогтермен. Ата-аналармен, білім алушылармен сауалнама жүргізілді.

Білім алушылар мен педагогтердің психологиялық қауіпсіздігін диагностикалау және психологиялық денсаулығын бағалау бойынша жүргізілген зерттеу нәтижесі ұсынылды.

Сауалнамаға білім беру ұйымдарының педагогтері, білім алушылар мен ата-аналар қатысты.

Мұғалімдерге арналған «Мектептің білім беру ортасы қауіпсіздігінің психологиялық диагностикасы» сауалнамасы педагогикалық ұжымды диагностикалауға бағытталған әдістемелер; мұғалімдердің білім беру ұйымындағы өмірге қанағаттануын зерттеу әдістемесі;

В.В. Бойконың эмоционалды әсер ету деңгейін диагностикалау әдістемесі (мұғалімдердің психологиялық денсаулығының бұзылуының көріністерінің бірі ретінде) қолданылды[37].

«Мектеп оқушы көзімен» сауалнамасы. Оқушылардың мектеп өміріне қанағаттануын зерттеу әдістемесі Филлипстің мектептегі мазасыздық тесті жүргізілді.

Оқушылардың ата-аналарын диагностикалауға бағытталған әдістемелер ата-аналарға арналған «Мектептің білім беру ортасы қауіпсіздігінің психологиялық диагностикасы» сауалнамасы, «Мектеп ата-ана көзімен» сауалнамасы, Ата-аналардың білім беру ұйымының өміріне қанағаттануын зерттеудің кешенді әдістемесі (Э. Г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкис) таңдалды[38].

Әдістемелер негізінде зерттеу жұмыстары жүргізілді. Мектептің білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін зерттеу мақсатында жүргізілген сауалнама үш бөлімнен тұрды.

1. Мектептің білім беру ортасына қатынасы
2. Мектептің білім беру ортасының маңызды сипаттамалары
3. Өзара әрекеттесудегі психологиялық зорлық-зомбылықтан қорғау.

Зерттеу жеке түрде жүргізілді. Зерттеуге 2133 білім алушы, 1391 педагог және 1875 ата-ана қатысты.

Нәтижелерді өңдеу кезінде оң, бейтарап және теріс жауаптардың саны жинақталды. Білім беру ортасына деген көзқарас көптеген оң, бейтарап немесе теріс жауаптармен анықталды.

Теріс және оң көрсеткіштердің үйлесімі бейтарап қатынас ретінде анықталды. Мысалы, екі сұраққа теріс жауаптар, ал бір сұраққа оң жауаптар берілді. Тиісінше, бір теріс және бір оң жауап бейтарап, қарама-қайшы көзқарас ретінде анықталды.

«Қарым-қатынас» категориясын үш компонент: мінез-құлық (ерік-жігер), эмоционалды және когнитивті (рационалды) ретінде қарастырылды.

Қатысушылардың бағалауындағы мектептің білім беру ортасына қатынасының компоненттері

Кесте 1

Қатысушылар	Когнитивті компонент (сұрақтар)	Эмоционалды компонент (сұрақтар)	Мінез-құлық компоненті (сұрақтар)
Педагог	1, 4, 11	2, 6, 8	3, 5, 10
Оқушы	1, 4а, 4б	2, 6, 8	3, 5, 10
Ата-ана	1, 4	3, 5	2, 6

Мектептің білім беру ортасына қатынасының деңгейлерін анықтау

Кесте 2

Көрсеткіштер бойынша пайызы: оң, бейтарап, теріс көзқарас	Мектепке деген көзқарас деңгейі
0 – 20	Төмен
21 – 40	Орташадан төмен
41 – 60	Орташа
61 – 80	Жоғары
81 – 100	Өте жоғары

Сауалнаманың екінші бөлімінде маңызды сипаттамаларды анықтау үшін білім беру ортасының әлеуметтік компонентін сипаттауда ең көп қолданылатын бағыттары таңдалды:

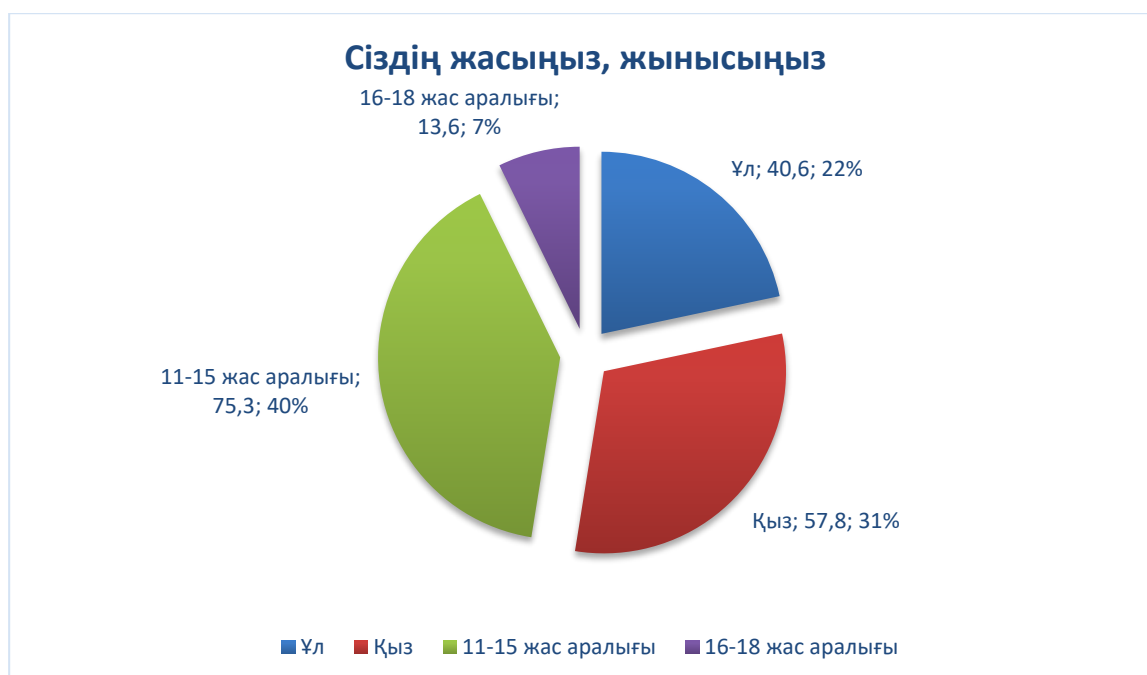
- 1) мұғалімдермен өзара қарым-қатынас;
- 2) оқушылармен өзара қарым-қатынас;
- 3) өз көзқарасын білдіру мүмкіндігі;
- 4) құрметпен қарау;
- 5) жеке қадір-қасиетін сақтау;
- 6) көмек сұрау мүмкіндігі;
- 7) бастама, белсенділік таныту мүмкіндігі;
- 8) жеке проблемалар мен қиындықтарды есепке алу.

Сауалнаманы қолданудың 1-нұсқасы субъектілер үшін ең маңызды бес сипаттаманы бағалауды және оларды қанағаттандыруды қамтыды.

2-нұсқа барлық сипаттамаларға қанағаттануды талдауды қамтыды.

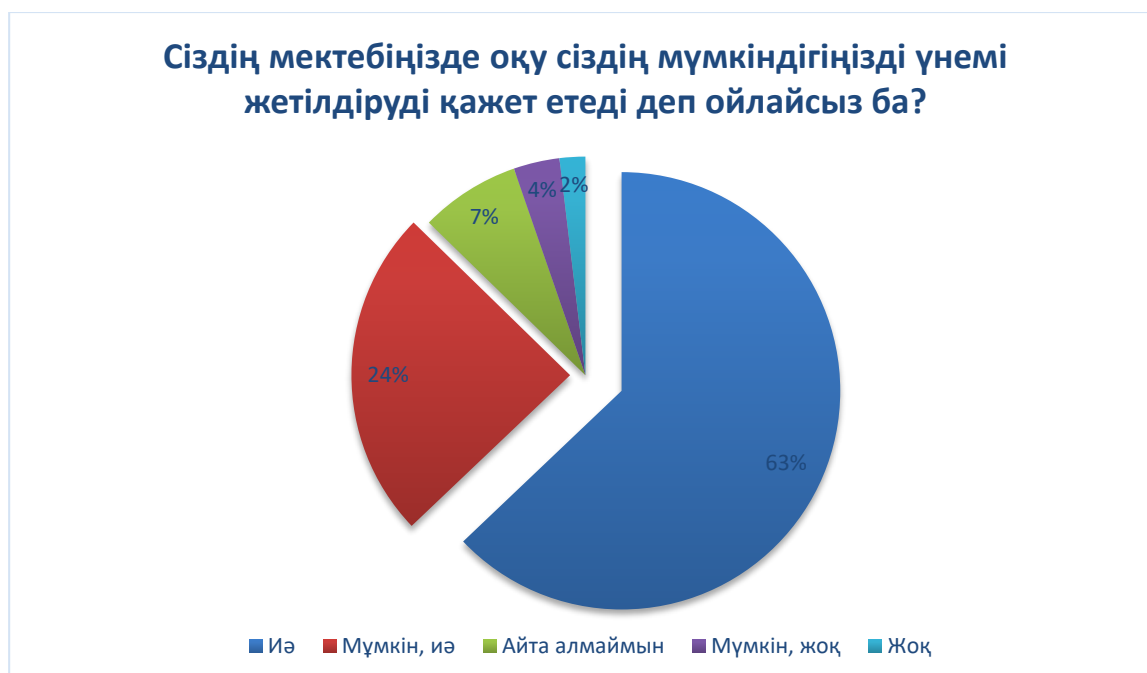
Педагогтер, білім алушылар, ата-аналармен жүргізілген сауалнама нәтижесі ұсынылды:

1. «Мектеп – оқушылар көзімен» сауалнамасы сауалнамасына 2133 білім алушы қатысты.

1-сурет

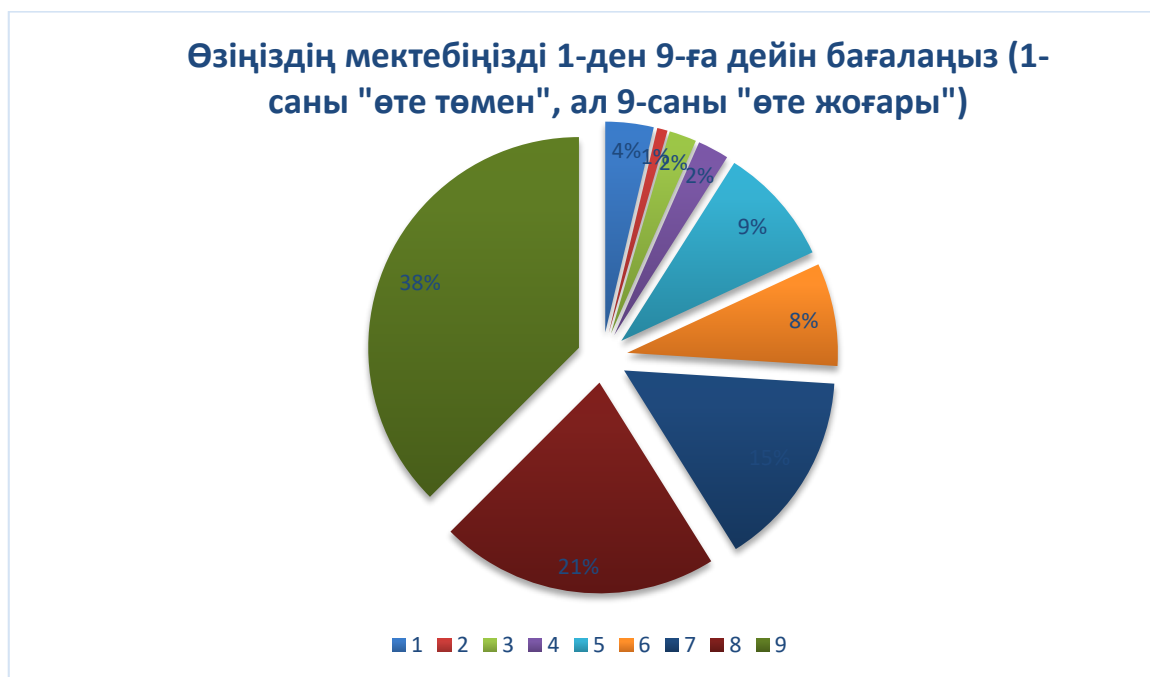
1- суретте көрсетілгендей сауалнамаға қатысқан респонденттердің 40,6% ер балалар, 57,8 % қыз балалар болды. Олардың 11-15 жас аралығындағы респонденттер 75,3% , ал 16-18 жас аралығында 13,6% қатысты.

2-сурет

2-суретте берілген нәтижелерге сәйкес талдау. Сіздің мектебіңізде оқу сіздің мүмкіндігіңізді үнемі жетілдіруді қажет етеді деп ойлайсыз ба? деген сұраққа респонденттердің 63% -ы «иә, қажет етеді» деп жауап берді, 24 %-ы оқу «иә, мүмкін үнемі жетілдіруді қажет етеді» деп жауап берсе, «айта алмаймын» деп жауап беруге қиналғаны 7% , мүмкін, үнемі жетілдіруді қажет етпейді деп 4 % , «жоқ» деп 2% респонденттің жауабы болды.

Бұдан біз мектептердің басым бөлігінде айтарлықтай мәселе бар екендігін көрсетіп отыр. Яғни білім алушының қажеттілігі жоғары екендігін байқатса, қажет етпейді, айтуға қиналатын немесе жоқ деген респонденттердің жауаптарынан да білім беру ұйымдарында білім алушылардың қажеттілігіне сай үнемі жетілдіруді қажет ететіндігін көрсетті.

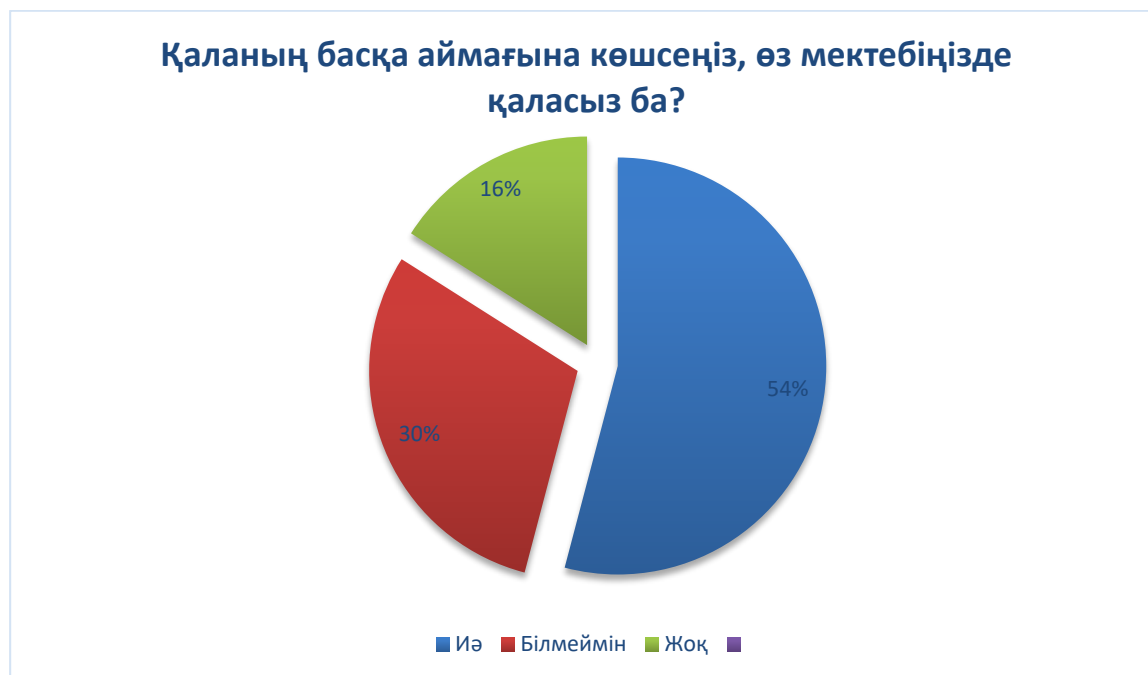

3-сурет

3-сурет. Сауалнамадағы «Өзіңіздің мектебіңізді 1-ден 9-ға дейін бағалаңыз» деген тапсырмада респонденттердің басым көпшілігі өзінің мектебін жоғары бағалаған, яғни өзінің мектебіне қанағаттанатындықтарын көрсетті. Берілген тапсырмада 1-саны «өте төмен», ал 9-саны «өте жоғары» екендігі ұсынылған болатын.

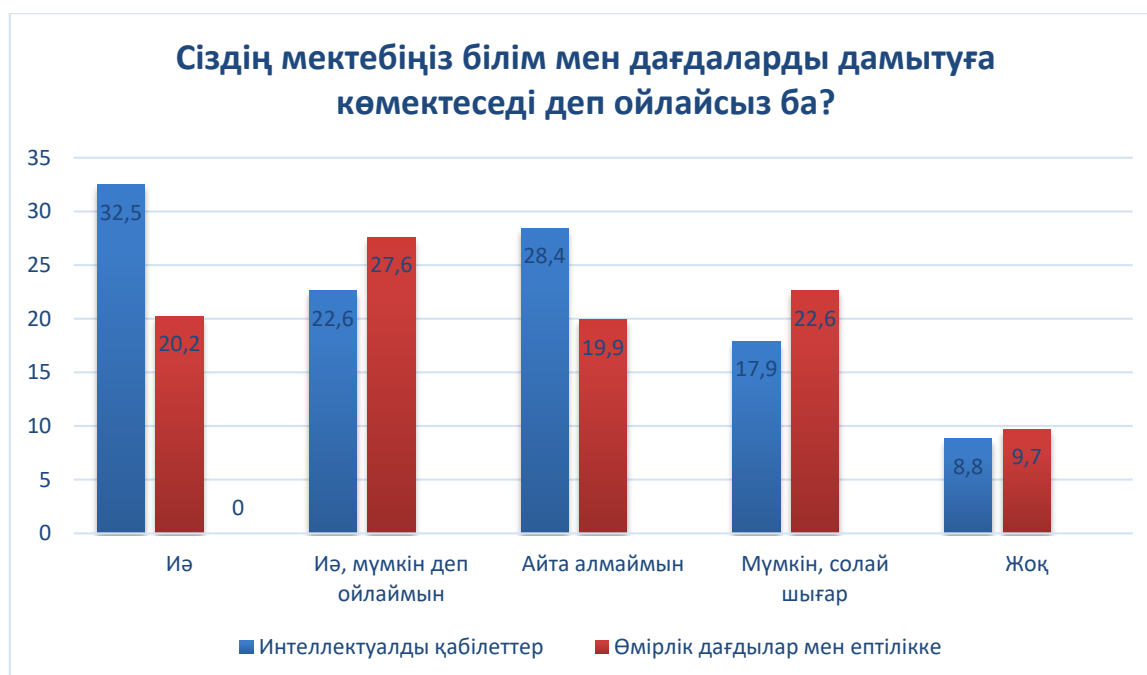
Респонденттердің 7 (15,1%), 8, (22%), 9 (38%) «жоғары» және «өте жоғары» сандарымен бағалаған. Ал, 5 (9%), 6 (8%) сандарымен бағалап, қанағаттанатындықтарын көрсетті. Респонденттердің 4% -ы өздерінің мектебіне қанағаттанбайтынын, «өте төмен» дәрежеде және бірқатары төмен, орташа

деңгейде бағалап отыр. Бұл дегеніміз, мектептердің оқушы көзімен әлі де жетілдіретін, дамытатын тұстары мен олқылықтары бар екендігін байқатады.

4-сурет

4-суретте көрсетілген нәтиже бойынша: Саулнамада «Егер отбасыңызбен қаланың басқа аймағына көшсеңіз, мектебіңізде қалар ма едіңіз, әлде басқа мектепке ауысар ма едіңіз деген сұраққа респонденттердің басым көпшілігі өз мектебінде қалатындығын, мектебін ауыстырмайтындығын байқатты. Дегенімен, өз мектебінде қалмайтын 16% респонденттің жауабынан және 30% -ы «білмеймін» деген жауап беруінен білім алушының оқып жатқан мектебінде оқушы көзімен бірқатар мәселелер бар екендігін байқатады.

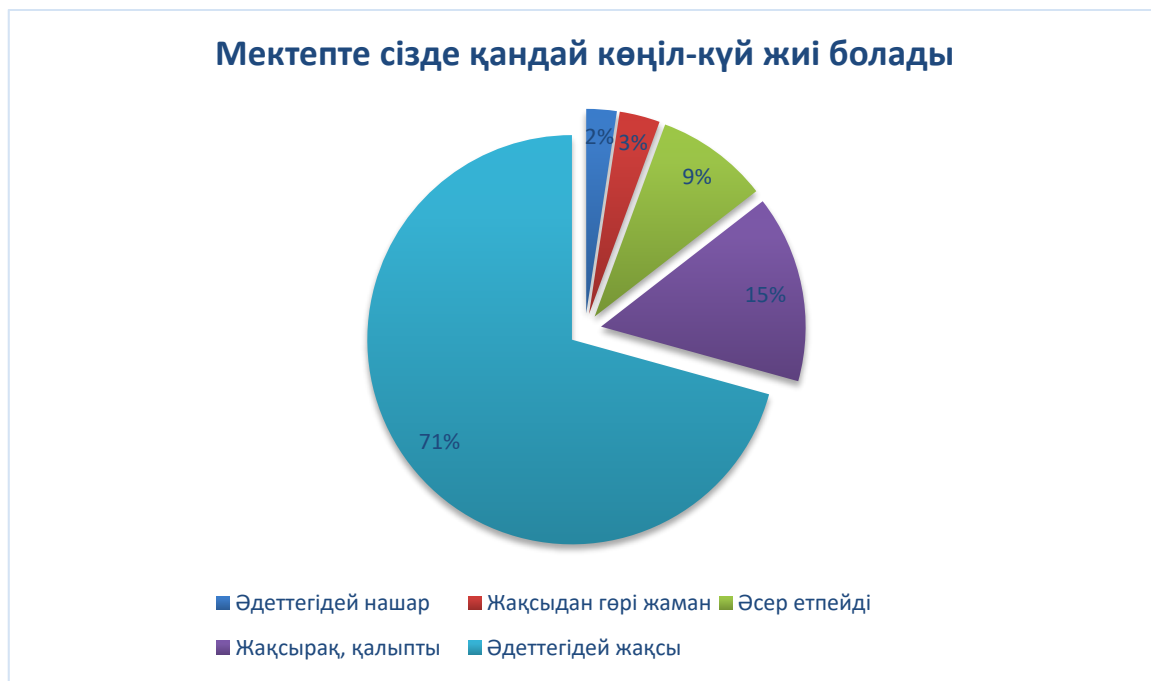
5- сурет

5-суретте көрсетілгендей сіздің мектебіңіз интеллектуалды қабілеттер және өмірлік дағдылар мен ептілікті қалыптастыруда біліміңіз бен дағдыларыңызды дамытуға көмектеседі деп ойлайсыз ба? деген сауалға респонденттердің басым көпшілігі иә, көмектеседі деп жауап берді. Бұл мектептің білім алушылардың негізгі қабілеттері мен дағдыларын дамытуға жағдай жасайтындығын байқатады.

6- сурет

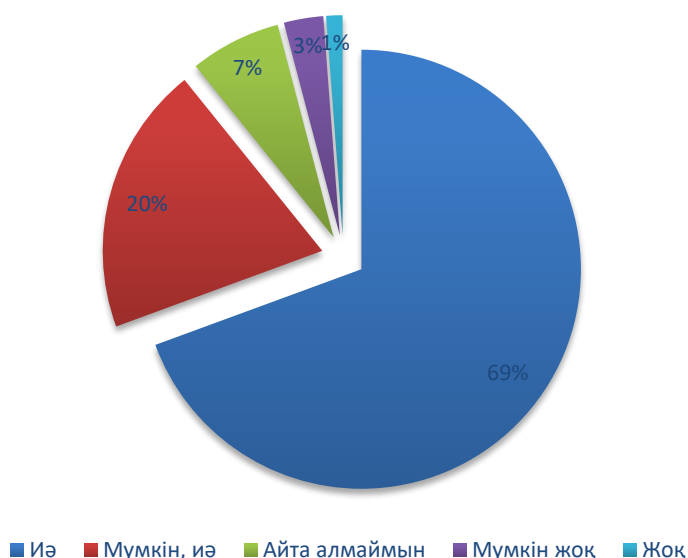
6-суреттегі нәтиже бойынша мектебіңізге таңдау қажет болса деген сауалға респонденттердің басым көпшілігі (76%) өз мектептерін таңдаған. Бұл білім алушылардың өз мектебіне қанағаттанатындықтарын байқатады. Ал 17% респондент өзінің ойына сенімсіз, 7% респондент өз мектебін таңдамайтындықтарын байқатты. Бұл дегеніміз, білім алушылардың өз мектебіне бейімделмегендігін көрсетеді.

7-сурет

7-суретте көрсетілген нәтиже көрсеткендей білім алушылардың мектептегі көңіл-күй әдеттегідей жақсы 71% және қалыпты деп 15% респондент жауап берді. Білім алушылардың осындай жақсы көңіл-күйі мектептегі жайлы климатты көрсетеді. Ал 9% респондентке мектептегі ахуалдың әсер етпейтіндігі, 2% және 3 % көңіл-күйлері нашар болып жүретіні, білім алушылар үшін жағымсыз психологиялық климаттың әсері бар екендігін байқатады.

Сіз мектебіңізде оқуды қызықты деп санайсыз ба?

8- сурет

8-суреттегі респонденттердің жауабының нәтижесінде білім алушылардың басым көпшілігі 69%және 20% мектебіндегі оқуды қызықты деп санайды, қызығушылығы басымекендігін көрсетеді. Ал 7% айтуға қиналады, 3% және 1% респонденттерге оқу қызықсыз екендігін байқатты. Бұл білім алушылардың қызығушылығын арттыру қажеттілігін көрсетеді.

Сіз мектепте сыныптастарыңыз бен достарыңыздың арасында өзіңізді қаншалықты қауіпсіз сезінесіз

9-сурет

9-сурет нәтижесі көрсеткендей «Сіз мектепте сыныптастарыңыздың арасында өзіңізді қаншалықты қауіпсіз сезінесіз» деген сұрақ бойынша қауіпсіздік аспектілері ұсынылды. Ұсынылған қауіпсіздік аспектілеріне байланысты респонденттер берген жауаптардың басым көпшілігі достары мен сыныптастары арасында қауіпсіздікті толық қорғалғанын сезінетіндіктерін байқатты. Дегенімен қауіпсіздік аспектілеріне сай білмеймін деп жауап берген респонденттер өз жауабына сенімсіз, өйткені ішінара қорғалмағандығын сезінеді. Сонымен қатар қауіпсіздік жағдайында қорғалмағандығын сезінемін деп жауап берген респонденттер білім алушыда үлкен мәселенің бар екендігін байқатады. Олай болса, мектепте білім алушылар арасында қорқыту, кемсіту, мазақ ету жәбірлеу, жала жабу, елемеушілік, сыйламаушылық, бопсалау және т.б. орын алғандығын байқатады.

10-сурет

10-сурет нәтижесі көрсеткендей «Қандай да бір себептермен сіз мектепке ұзақ уақыт бара аламадыңыз делік, сіз мектебіңізге қайтадан ораласыз ба?» деген сұраққа респонденттердің 83% мектебіме қайтадан ораламын деп жауап берсе, 15% білмеймін деп, 2% қайтадан мектебіне оралмаймын деп жауап берді. Бұл дегеніміз мектеп климатында белгілі бір мәселелердің бар екендігін көрсетеді.

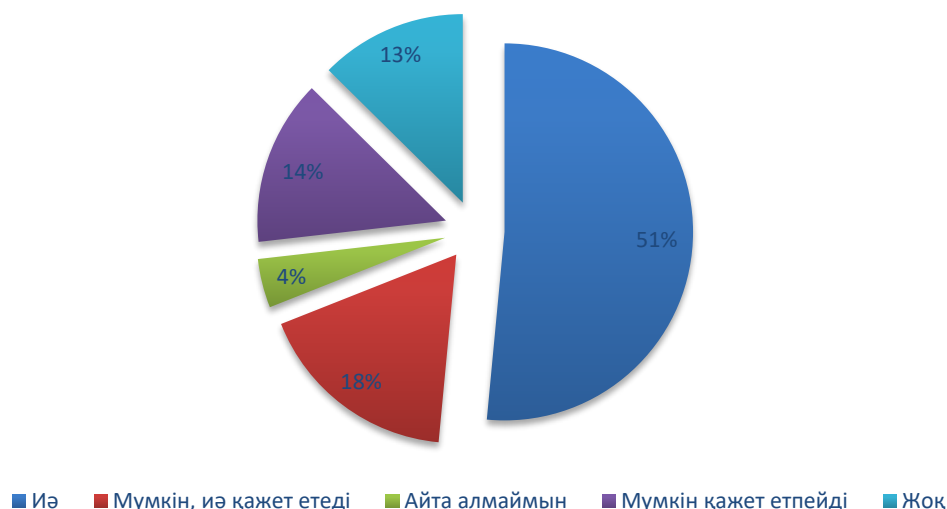
2. Педагогтерге арналған «Мектептің білім беру ортасы қауіпсіздігінің психологиялық диагностикасы» бойынша сауалнама нәтижесі. Сауалнамаға 1391 педагог қатысты.

11- сурет

11-суреттегі педагогтер арасында жүргізілген сауалнамаға қатысқан респонденттердің 78,8% әйел, 21,2% еркек, және олардың жас аралығы бойынша: 20-35 жас аралығы 23,4 %, 36-45 жас аралығы бойынша 41,5 % , 46-65 жас аралығында 35,1% көрсеткішті көрсетсе, еңбек өтілі бойынша: 10 жылға дейінгі еңбек өтілі бар респонденттер 22,3% , 10-30 жылға дейінгі еңбек өтілі 40,2 % , 30 жылдан жоғары еңбек өтілі бар респонденттер 37,5 % көрсеткішпен қатысты.

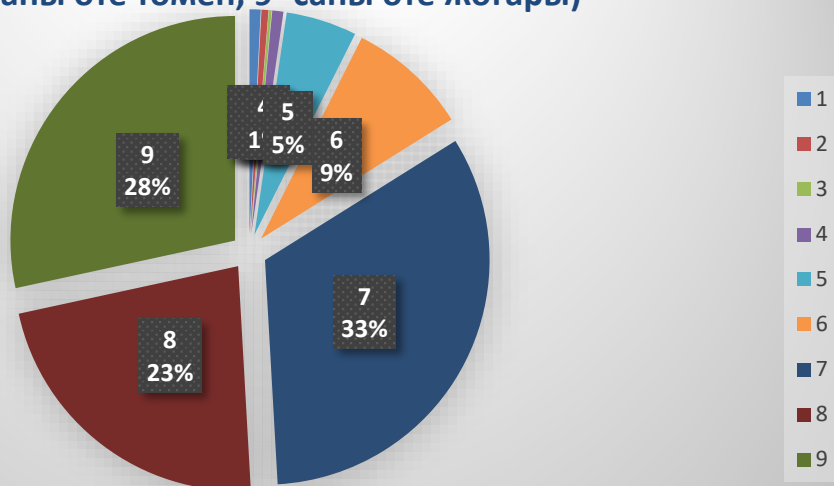
Сіздің ойыңызша мектебіңіздегі жұмыс кәсіби шеберлікті үнемі жетілдіруді қажет етеді ме?

12-сурет

12-суретте көрсетілгендей «Мектебіңіздегі жұмыс кәсіби шеберлікті үнемі жетілдіруді қажет етеді ме?» деген сұраққа респонденттердің басым көпшілігі қажет етеді деп жауап берді. (Қажет етеді деп 51% және мүмкін қажет деп 18 %); ал, «айта алмаймын» 4%, 14% «қажет етпейді», 13 % «жоқ» деп жауап берді. Яғни педагогтердің кәсіби шыңдалуын жетілдіру жұмыстары маңызды және ол педагогтер үшін қажет.

**Өз жұмыс орныңызды 1-ден 9-ға дейін бағалаңыз
(1 -саны өте төмен, 9- саны өте жоғары)**

13-сурет

13-суретте жауап берген респонденттердің басым көпшілігі өз мектебін өте жоғары және жоғары деп бағалайды. Бұл дегеніміз, педагогтердің өз мектебінің жұмысына қанағаттанатындықтарын байқатады.

14-сурет

14-сурет нәтижесі бойынша «Сіз жақын арада басқа жұмыс орнына ауысқыңыз келеді ме?» деген сұраққа басым көпшілігі жұмыс орнын ауыстырмаймын деп жауап берді. Дегенімен 17% респондент жауабы күмән тудырып отырса, 12%-ы иә, жұмыс орнымды ауыстырамын деп жауап берді. Яғни кейбір респонденттердің жұмыс орынына көңілі толмайтындығы байқалады.

15-сурет

15-суретте көрсеткендей респонденттердің «мектеп жұмысы кәсіби қабілеттерді дамытуға көмектеседі» деп 80%-ы жауап берсе, 12 % -ы «мүмкін көмектеседі» деп күмәнмен жауап берсе ал, көмектеспейді деп 2%, айта алмаймын деп 3% -ы жауап берді. Бұл кейбір мектептерде бірқатар мәселелердің бар екендігін көрсетеді.

16-сурет

16-суреттегі нәтиже бойынша «Егер мүмкін болса, басқа мамандық алып, кәсіби дамуыңызды онымен байланыстырғыңыз келеді ме? деген сұраққа респонденттердің басым көпшілігі иә деп жауап берді. Яғни педагогтер кәсіби даму үшін жан-жақты ізденуге дайын. Бірқатар респонденттер қосымша мамандық алудың қажетті жоқтығын білдірді.

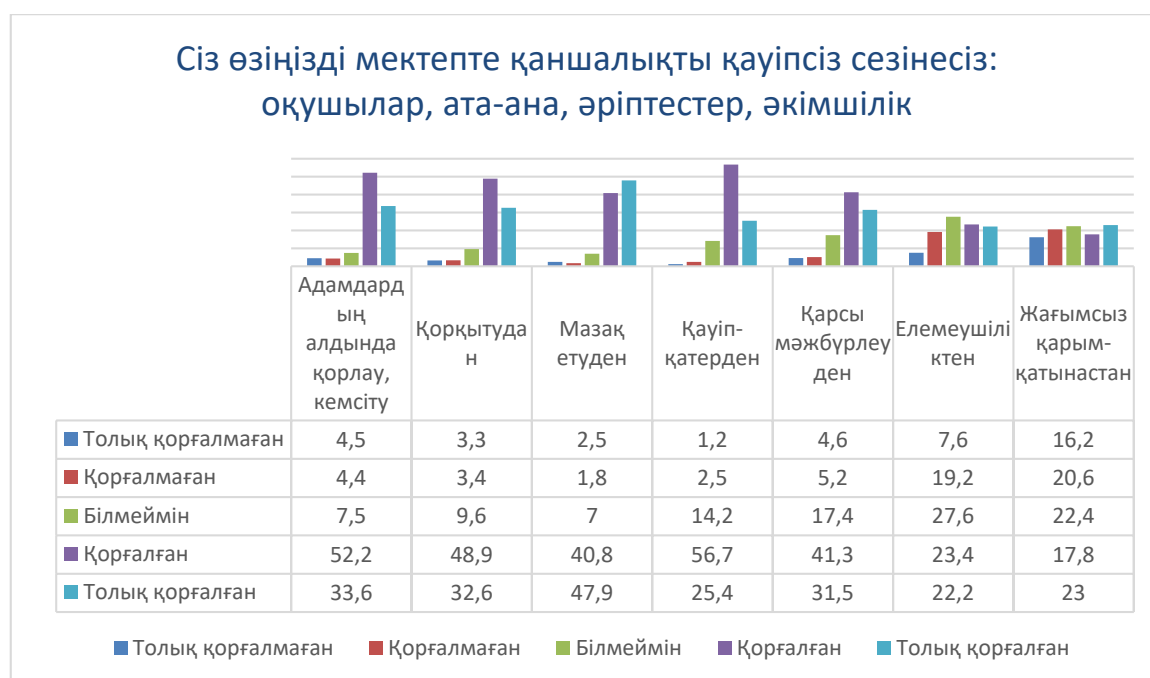
17-сурет

17-сурет нәтижесінде Респонденттердің басым көпшілігі өз жұмысынан қанағат алып, кәсіби еңбегі оған жақсы көңіл-күй сыйлайтынын білдірді.(әдеттегідей жақсы 11%, жақсы 28%, өте жақсы 26%, керемет 20%) Жалпы 85%-ы -өздерінің кәсіби еңбегіне толық қанағаттанып, жақсы көңіл-күйді сезінетіндіктерін көрсетті. Дегенімен әдеттегідей нашар, нашар, әсер етпейді деп жалпы 15% - өздерінің кәсіби еңбектеріне қанағаттанбайтындығы белгілі болды. Бұл дегеніміз мектептегі педагогтердің еңбегінде, кәсіби өсуінде, шығармашылық дамуында бірқатар мәселелер бар екендігін байқатты.

18-сурет

18 сурет нәтижесінде «Сіз өзіңіздің кәсіби қызметіңізді қызықты, тартымды деп санайсыз ба?» деген сұраққа респонденттердің басым көпшілігі «иә» (76%) деп жауап берді. Ал, «мүмкін» деп 19% респондент жауап берді. Дегенімен жалпы 4% респондент өзінің қызметін қызықты, тартымды деп санамайды.

19-сурет

19-сурет нәтижесінде «Сіз өзіңізді мектепте қаншалықты қауіпсіз сезінесіз: оқушылар, ата-ана, әріптестер, әкімшілік» деген сұраққа респонденттердің басым көпшілігі қорғалғанын, толық қорғалғанын сезінетіндіктерін, яғни мектепте өздерін толық қорғалғандықтарын білдірді. Дегенімен қауіпсіздіктің әртүрлі аспектілерінде респонденттердің жауаптары толық қорғалмаған, қорғалмаған және білмеймін деген күмәнді жауаптары да болды. Бұл дегеніміз мектепте педагогтер арасында жағымсыз қарым-қатынастан, елемеушіліктен қорғалмағандықтарын білдірді. Бірқатар респонденттер адамдардың алдында қорлау, кемсіту, қорқытудың, мазақ етуден, қауіп-қатерден қорғалмағандығын байқатты. Бұдан мектеп ұжымында бірқатар мәселелер бар екендігін байқатады.

20-сурет

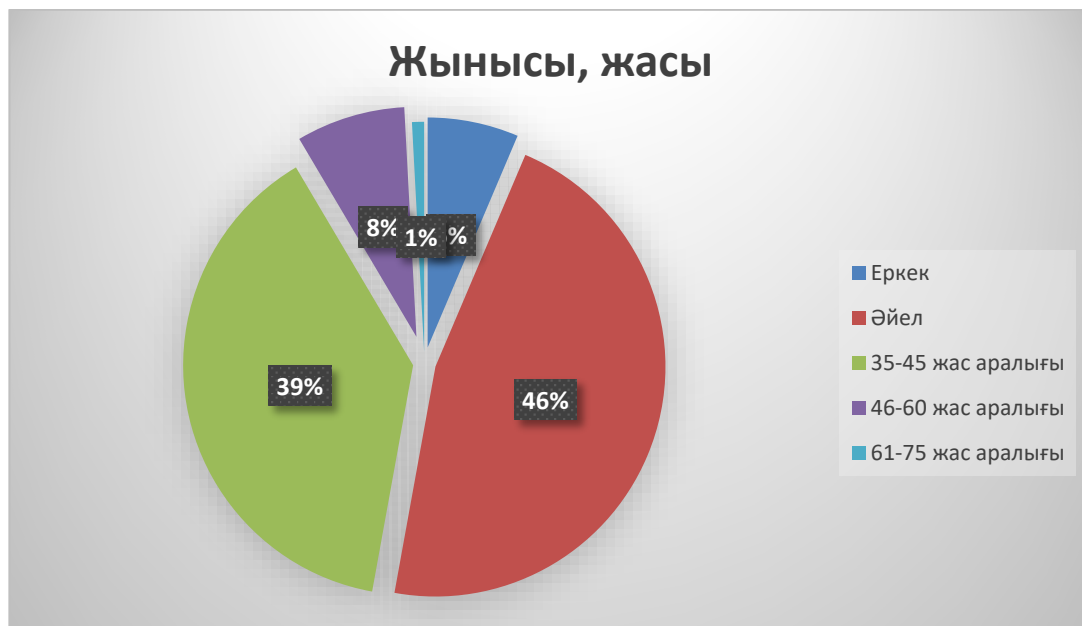
20-сурет көрсеткіші бойынша «Қандай да бір себептермен сіз уақытша үзілістен кейін, жұмыс орнына қайтадан ораласыз ба?» деген сұраққа «иә» деп 74% жауап берсе, 21% «айта алмаймын» деп күмәнді жауап берді және 5% қайтадан жұмыс орнына оралмайтындығын білдірді. Бұл респонденттердің кәсіби жұмысында және мектепте мәселелер бар екендігін көрсетеді.

21-сурет

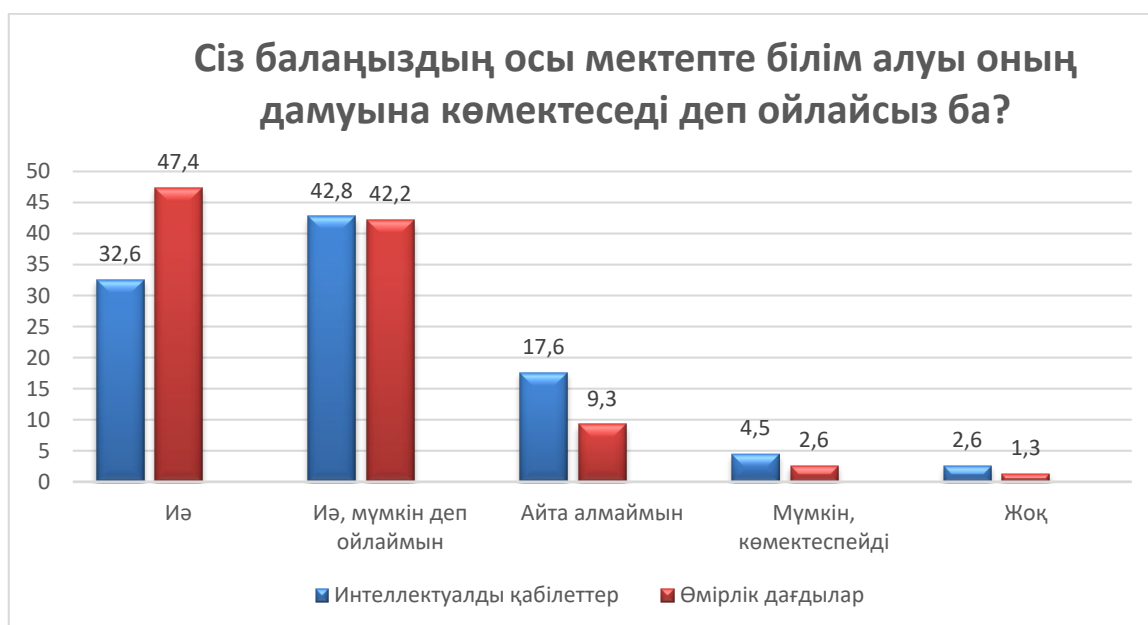
21-сурет нәтижесі бойынша респонденттердің басым көпшілігі «біздің ұжымда жұмыс істегендей жұмыс істеу керек» деп жауап берді. Ал, «біздің жұмыста жұмыс істегеннен гөрі жақсы жұмыс жасау керек деп 30% респондент жауап берсе, 3% «мен ұжымның қалай жұмыс істейтіндігіне мән бермеймін» деп жауап берді. Әр ұжым түрлі адамдардан тұрса да жұмыстың өзіндік сипаты бар.

3. Оқушылардың ата-аналарын диагностикалауға бағытталған әдістемелер ата-аналарға арналған «Мектеп ата-аналардың көзімен» сауалнамасы ата-аналардың білім беру ұйымының өміріне қанағаттануын зерттеудің кешенді әдістемесі (Э. г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкис) таңдалды. Сауалнамаға 1875 ата-ана қатысты.

22-сурет

22-суретте респонденттердің басым көпшілігі әйел адамдар және негізінен қатысқан 35-45 жас аралығындағы ата-аналар.

23-сурет

23-суретте көрсеткендей «Балаңыздың осы мектепте білім алуы оның дамуына көмектеседі деп ойлайсыз ба? деген сұраққа респонденттердің басым көпшілігі (интеллектуалды қабілеттер 32,6%, 47,4% және өмірлік дағдылар 42,8%, 42,2 % «иә» және «мүмкін деп ойлаймын» деп жауап берді. 17,6% және 9,3% респонденттер «айта алмаймын» деп мектеп туралы ақпаратының жоқ екендігін білдірді. Сонымен қатар 4,5% және 2,6% -ы мүмкін көмектеспейді деп, 2,6% және 1,3 % респонденттер көмектеспейді деп мектеп туралы ақпарат білмейтіндігін білдірді және баласының дамуына мектептің дамуы әсер етпейді деп санайды.

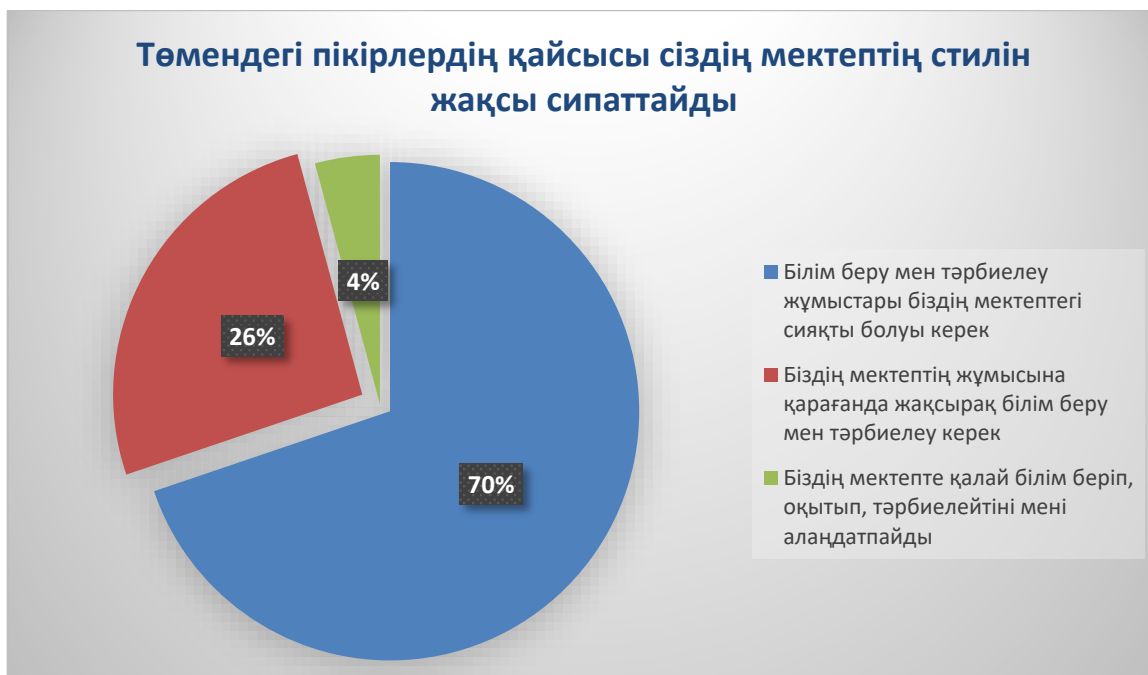
24-сурет

24-суреттегі нәтиже бойынша сауалнамаға қатысқан ата-аналардың басым көпшілігі 67%-ы таңдау қажет болса, баласын өз мектебінде қалдыратынын білдірді. Дегенімен бірқатар респонденттер 22%-ы білмеймін, ал 11% -ы басқа мектеп тандайтындықтарын білдірді. Яғни, бұл ата-аналардың мектептің жұмысына көңілі толмайтындығын білдіреді. Бұл дегеніміз мектептің бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажеттілігі бар деген тұжырымға әкеледі.

25-сурет

25-суретте респонденттер 1-9 дейін мектепті бағалау нәтижесі берілді.. Ата-аналардың өз баласының мектебінің ұнайтынын, орташа баллға дейін жоғары көрсеткіш берсе, орташадан төмен төменгі бағалау берді. Төмен дәрежеде бағалау берген респонденттердің жауабынан бірқатар мектептерде мәселелер бар екендігін білдіреді. Бұл мектептерде ата-ана көзімен қандай мәселелерді шешу керектігін анықтау қажет.

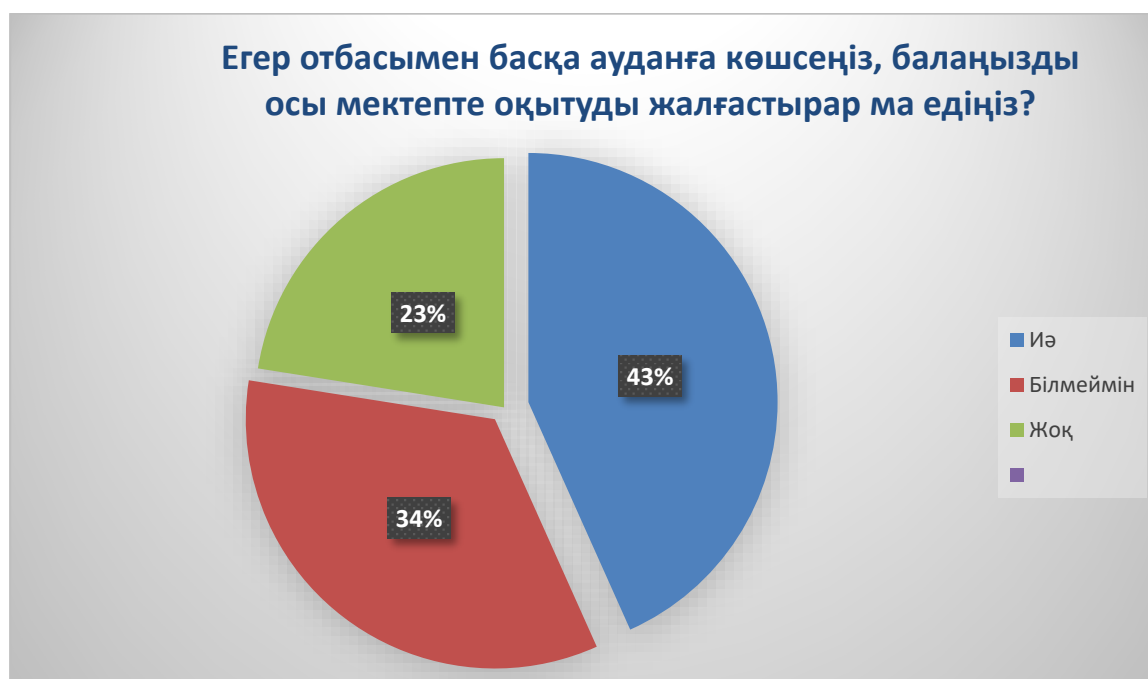
26-сурет

26-сурет. Әр мектептің жұмысында өзіндік стилі бар. Осыған байланысты берілген сұраққа респонденттер өзінің баласы баратын мектептің стилі, яғни оқыту мен тәрбие процесі жақсы, үлгі алу керек деп санайды. Дегенімен 26% респонденттер өздерінің мектептеріне қарағанда басқа мектептің оқытуы мен тәрбиелеу процесі жақсы деп санайды. Енді бір респонденттер 4%-ы өзінің баласы оқып жатқан мектептің оқыту мен тәрбие процесі алаңдатпайтындығын білдірді. Яғни, мектептегі оқыту мен тәрбиелеу процесінде мәселелер бар.

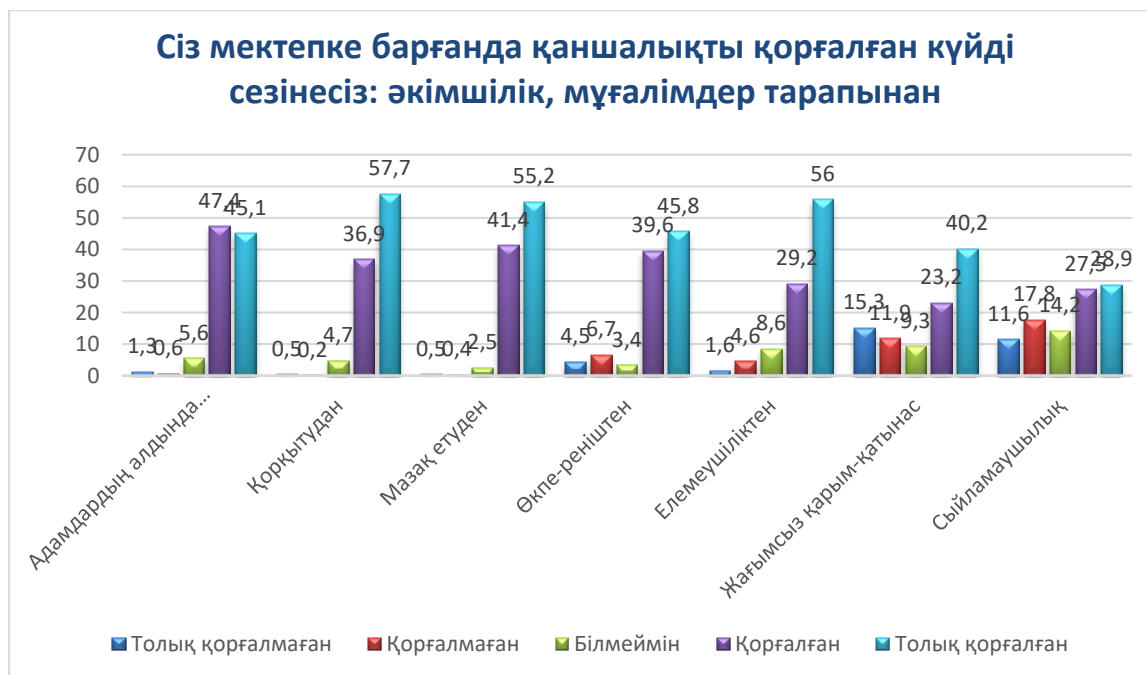
27-сурет

27-суретте көрсетілгендей «Балаңыз мектепке барғанда көңіл-күйіңіз қандай болады?» деген сұраққа респонденттердің басым көпшілігі «өте жақсы», «жақсы» деп жауап берді. Яғни ата-аналар мектепке жоғары көңіл-күйде баратындықтарын білдірді. Дегенімен респонденттердің арасында «нашар», «өте нашар» көңіл-күймен келемін деп жауап берді. Бұл мәселе мектепке де мүмкін жеке тұлғаның өзіндік көңіл-күйіне де байланысты болуы мүмкін. Алайда, ата-ананың мектепке жақсы көңіл-күймен келуі мектеп процесінің дұрыс ұйымдастырылғанына байланысты.

28-сурет

28-сурет нәтижесі көрсеткендей «Егер отбасымен басқа ауданға көшсеңіз, балаңызды осы мектепте оқытуды жалғастырар ма едіңіз?» деген сұраққа респонденттердің 34%-ы «білмеймін» деп, 23%-ы «жоқ» және 43%-ы «иә» деп жауап берді.

29-сурет

29-суреттегі нәтиже бойынша «Сіз мектепке барғанда әкімшілік, мұғалімдер тарапынан қаншалықты қорғалған күйді сезінесіз» деген сұраққа респонденттердің басым көпшілігі «қорғалғанмын», «толық қорғалғанмын» деп жауап беріп, өздерін мектепке келгенде қалыпты сезінетіндіктерін байқатты.

Дегенімен респонденттердің арасында жағымсыз қарым-қатынас, сыйламаушылықтардың да болып тұратынын көрсетеді. Бұл ата-аналардың мектепке келгенде бала тәрбиесі мен білімі мәселесінде мұғалімдермен қарым-қатынас пен ынтымақтастықты орнату қажеттілігі бйқалады.

Жүргізілген зерттеу нәтижелерінің қорытындысы бойынша білім алушылар мұғалімдердің немесе сыныптастарының тарапынан оларға физикалық зорлық-зомбылық жасағанын қаламайды. Мұғалімдер мектепте зорлық-зомбылық пен қорлаудың болмауын қалайды. Мектепте тәртіп бұзатын оқушылар басқа оқушыларды сөздерімен және іс-әрекеттерімен қорқытады, қауіп төндіреді. Буллингке ұшыраған оқушылар әртүрлі қиындықтарға тап болады. Жәбір көрген оқушыларда мазасыздық, ашуланшақтық және дәрменсіздік сезімдері болып, олар мектепке барғысы келмеудің немесе тіпті қол жұмсауға тырысудың себебі болуы мүмкін. Сонымен қатар, оқушылардың сабаққа келмеуі көбейген сайын олардың өзін-өзі бағалауы төмендейтіні белгілі.

Қауіпсіз және жайлы мектеп құру үшін жалпыадамзаттық құндылықтар өте маңызды. Сүйіспеншіліксіз, құрметсіз және төзімділіксіз жайлы мектеп құру мүмкін емес. Мұғалімдердің де, оқушылардың да белгілі бір үміттері мен

қажеттіліктері бар. Мұғалімдердің ең маңызды қажеттілігі – олардың бағаланғанын сезіну. Оқушылар мектепте көңілді атмосфера болғанын қалайды. Қарым-қатынас екі топ үшін де ынтымақтастық көзі болып табылады. Балалар өз құрдастарымен жағымды қарым-қатынас орнатқысы келеді, сонымен қатар олар өздеріне жақсы достар тапқысы келеді. Мұғалімдер басқа мұғалімдермен, ата-аналармен және мектеп әкімшілігімен жағымды қарым-қатынаста болуды қалайды. Мұғалімдердің үшін адамдардың бір-біріне сенуі өте маңызды.

Мектеп оқушылары мұғалім мен оқушылардың арасындағы қарым-қатынасты мектеп климатының ең маңызды аспектісі ретінде қарайды. Сонымен қатар мұғалімдер әділеттілікке, қамқорлыққа және мақтауға, сондай-ақ моральдық тәртіптің, құндылықтардың, мектеп ережелерін сақтаудың және жақсы үлгерімнің маңыздылығына баса назар аударды. Білім алушылар үшін әлем «адамдар арасындағы бірлікпен» байланысты, позитивті әлемді шынайы түсіну үшін достық пен басқаларға қамқорлық жасаудың жағымды әлеуметтік маңыздылығын қалайды.

Жүргізген зерттеуге сәйкес, мектептің жай-күйі, мұғалімнің кәсібилігі, білім алушылардың мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру – мектептің жағымды қолайлы климатына әсер ететін маңызды факторлар. Бұл нәтижелер мектеп климатын жақсартуды жоспарлау кезінде сыныптың ерекшеліктерін ескеру маңызды екенін көрсетеді. Осы зерттеу нәтижелеріне сәйкес, мұғалімдер мен оқушылар мектептегі физикалық ортаны өздерін жайлы сезінетіндей етіп қайта құру керек деп санайды. Екі топ та мектепте өздерін үйдегідей жайлы сезінгісі келеді. Балалар жайлы және бақытты мектеп ортасын құруды қалайды. Ата-аналар да балалары үшін мектепте жайлы орта қалыптасуын қалайды.

Мұғалімдер мен оқушылары үшін академиялық орта жайлы және бақытты мектеп ортасын құру өте маңызды. Қолайлы оқу климаты – бейбітшіліктің кепілі. Балалар сабақтың көңілді өтуін қалайды. Мұғалімдер жеке оқыту әдістерін ұсынады. Мұғалімдер оқушылардың оқудан ләззат алуын қалайды. Мектептің қолайлы климатына байланысты тағы бір маңызды аспект ол – ережелер.

Мектепте жайлы және бақытты орта орнауы үшін мектеп ішілік ережелерді сақтау қажет. Мектеп жағдайында әр адамның міндеттері бар. Бірге ынтымақтасып өмір сүрудің кейбір ережелері де бар. Бұл ережелер бұзылған кезде проблемалар туындайды. Кейбір зерттеулер оқушылардың қалаусыз мінез-құлқымен күресуге қатысты мектеп ережелерінің маңыздылығын көрсетеді. Мұғалімдерді қолдау, сыныптық іс-шараларға қатысу және шешім қабылдау, құрдастарымен қарым-қатынас, белгіленген ережелер, сыныптағы және мектептегі физикалық жағдайлар сияқты іс-шаралар оқушылар мен

мұғалімдердің академиялық жетістіктерімен байланысты. Ережелері анық, дәйекті және нақты, оқушылары шешім қабылдау процесіне қатысатын, оларға құрметпен қарайтын мектептерде жайлы орта қалыптасады.

Бұзақылық мінез-құлық жеке және қоршаған орта факторларының өзара әрекеттесуі нәтижесінде қалыптасады, сондықтан әлеуметтік орта буллингтің қалыптасуына тікелей және жанама әсер етеді.

Зерттеу нәтижелері бойынша, жайлы және қолайлы мектеп ортасын құру үшін мыналар ұсынылады:

Тиімді қарым-қатынас құру үшін сенімділікті дамыту;

Оқушылар мен мұғалімдер арасындағы достық пен жағымды қарым-қатынасты сақтау;

Педагогикалық ұжым арасында жағымды қарым-қатынас ортанту;

Әркімнің жеке сезімдері мен ойлары бар екенін, адамның құнды екенін түсіну;

Мектептегі физикалық және психологиялық зорлық-зомбылықты жою үшін шаралар қабылдау қажет.

Ең алдымен оқушыларға ішкі тыныштық мектепті жайлы ететінін сезіну керек.

Оқушылар мен мұғалімдер өздерін жайлы сезінуі керек.

Мектеп зерігетін орта болмауы керек. Ол үшін мектептегі барлық адамдар бірлесіп әрекет етуі тиіс;

Жайлы мектеп климатын нығайтуға үлес қосуы үшін барлық оқушылар өздерін бақытты сезінуі керек;

Оқу сабақтары оқушылар үшін қызықты және көңілді болуы керек;

Шығармашылық және қызықты жобалар мен іс-шаралар іске асырылуы тиіс.

Мұғалімдер үшін жайлы мектеп климатын құру үшін арнайы оқу семинарлары болуы тиіс.

2 ҚОЛАЙЛЫ МЕКТЕП КЛИМАТЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ӘДІСНАМАСЫ ЖӘНЕ МЕКТЕП ОРТАСЫНДА ПОЗИТИВТІ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ҚҰРУ ТӘСІЛДЕРІ

Білім беру мен оқыту жеке тұлға мен қоғамды қолдауда маңызды рөл атқарады. Олар әлеуметтік, экономикалық және мәдени аспектілерін жақсартуға, сондай-ақ экономикалық өсу үшін қажетті адами капиталды дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі заманауи мектеп жастарға қоғамда функционалды болу үшін қажетті білім, дағдылар мен мінез-құлықты жеткізуге бағытталған. Негізінде, мектеп – бұл білім алушылар қоғамның және олардың тұлғалық дамуы мен алға жылжуына не қосқысы келетінін бағалауды үйрететін ұйым.

Мектеп – оқушылар өмірінің басым бөлігін өткізетін орын. Адамзат өркениетінің дамуында мектеп пен оның оқу ортасы маңызды рөл атқарды. Бірнеше зерттеулер адамдардың мінез-құлқына олардың әлеуметтік ортасы әсер ететіні белгілі[39]. Алдыңғы зерттеулер көрсеткендей, адамдар өздерінің әлеуметтік ортасынан байқайтын және үйренетін нәрселеріне сәйкес әрекет етеді. Мектеп – бұл балалардың отбасынан кейінгі басты әлеуметтік ортасы және мектеп ортасы балалардың мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Мектепте оқушылардың мінез-құлқына негізгі әсері құрдастар, мұғалімдер, мектеп әкімшілері мен ата-аналардың өзара әрекеттесуі. Мұғалімдер қолдау көрсететін қауіпсіз мектеп ортасы оқушылардың мектептегі беріктік сезіміне жағымды әсер етеді. Мектеп ұжымы және ұжым мүшелерінің тұлғааралық қарым-қатынасы сияқты басқа да факторлар оқушылардың мектептегі үлгеріміне қауіп төндіретін кейбір басқа факторларды өзгертуге қызмет етуі мүмкін[40].

Білім беру ортасының қауіпсіздігін анықтауда:

- Өзара әрекеттестікте психологиялық зорлық-зомбылық көрсетуден білім беру ортасының ерекше жағдайы ретінде; жеке және сенімгерлік қарым-қатынастың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпалының әсері; бұлар ортаның анықтамалық маңыздылығын тудырады және оның барлығының психикалық денсаулығын қамтамасыз ететін субъектілер.

- Білім беру процесіне қатысушыларда тиістілік сезімін (қоршаған ортаның референттік маңызы) тудыратын тұлғааралық қатынастардың белгілі бір сипаты ретінде; оқушыларға қауіп төніп тұрмағандығына сенімін арттырады; психикалық денсаулықты нығайтуға ықпал етеді.

- Тұлғаның өнімді тұрақты дамуы үшін қауіптердің алдын алуға бағытталған іс-шаралар жүйесі ретінде анықтауға болады [41].

Мектеп климаты білім беру жетістіктерінің маңызды факторларының бірі. Алайда бұл факторлардың жиынтығы өте алуан түрлі: бұл білім алушының

мінез-құлқы, оқу процесінің параметрлері, мектептің және оның қоршаған ортасының ерекшеліктері.

Мектеп климаты – мектеп өмірінің көрінбейтін, бірақ барлық қатысушылар сезінетін элементі. Мектеп климатының мектеп оқушыларының білім беру қызметімен, мектеп оқушыларының оқуға қатысу дәрежесімен және оқу жетістіктерімен байланысының болуы эмпирикалық түрде, мектеп оқушыларының оқу орнынан шығу деңгейімен, орта мектепте оқуын жалғастырумен және басқа да академиялық нәтижелермен анықталды[42, 43].

Мектеп климаты тек академиялық жетістіктердің ғана емес, сонымен қатар мектептегі оқытудың басқа да нәтижелерінің – әлеуметтік дағдыларды дамытудың, оқушылардың өзін-өзі бағалау деңгейінің, олардың эмоционалдық және психологиялық жағдайының болжаушысы ретінде қарастырылады[44]. Мектеп климатына деген қызығушылық тек зерттеу немесе басқару міндеттерінен асып түседі, бұл мысалы, мектеп таңдау кезінде оқушылардың ата-аналары үшін де маңызды. Еуропа елдерінде және АҚШ-та мектеп климатын зерттеу орталықтары құрылған, оны оқытудың әртүрлі кезеңдерінде (бастауыш, орта, орта мектепте) және білім беру процесінің әр түрлі қатысушыларына (мұғалімдер, директорлар, оқушылар және олардың ата-аналары) өлшеуге арналған жүзден астам құралдар бар, олардың нәтижелері өте ауқымды.

«Мектеп климаты» ұғымы көп қырлы, оған мектеп өмірінің әртүрлі сипаттамалары кіреді, мектеп ғимаратының объективті мөлшері мен техникалық жағдайынан бастап мектепішілік қатынастарды субъективті қабылдауға дейін. Тиісінше, мектеп өмірінің осы қасиетін өлшеуге арналған құралдар да әртүрлі.

Олар өлшеу мақсаттарымен де, мектеп климатының өлшенетін көрсеткіштерінің жиынтығымен де ерекшеленеді. Мектептегі климатты жүйелі зерттеу ұйымдарындағы климатты зерттеуден бастау алады. Бұл жұмыстардың нәтижелері «ұйымның климаты» ұғымын мектептерді зерттеу контекстіне ауыстыруға әкелді, сонымен қатар алғашқы анықтамалар мен құралдар алынды. Тағы бір дереккөз мектептердің тиімділігі туралы зерттеулер болды. Мектеп климатын өлшеуді екі бағытта қарастыруға болады. Біріншісінің шеңбері мектеп ішіндегі зерттеулермен шектеледі, мұнда мектеп психологтері немесе әлеуметтік тәрбиешілер мектеп климатын бағалаумен айналысады. Осы мақсатта құрылған мектеп климатын өлшеуге арналған әдістер зерттеу мақсаттарымен өлшеуге арналған. Екінші тәсіл шеңберінде мектеп климатын бағалау үшін математикалық және жаратылыстану-ғылымы білім беру сапасын салыстырмалы мониторингтік зерттеу (Trends in Mathematics and Science Study, TIMSS) немесе оқушылардың білім жетістіктерін бағалау жөніндегі халықаралық бағдарлама (Programme in International Students Assessment,

PISA)[45] сияқты ауқымды халықаралық зерттеулердің деректері жиі пайдаланылады.

«Мектеп климаты» ұғымын теориялық талдау

Мектептегі климатты зерттеуге арналған алғашқы жұмыс 1908 жылы шыққан А. Парридің «Қалалық мектепті басқару» (A. Perry «the management of a city School») кітабы болып саналады. Бруклин мектептерінің бірінің директоры ретінде ол өз мүшелерінің бірлігін қамтамасыз ету үшін мектептегі қолайлы климаттың маңыздылығы, сондай-ақ жалпы мектептің өнімділігі мен табысты жұмыс істеуі туралы жазды [46]. Шамамен осы уақытта, XX ғасырдың басында, ұйым зерттеушілері ұйым климатының немесе атмосфераның жұмысшылардың мотивациясымен, олардың еңбек өнімділігімен және жұмысқа қанағаттануымен байланысын анықтады. Сонымен, 1920 жылдардың соңында Western Electric компаниясының hawthorn зауытында әйгілі эксперимент жүргізілді. Ол қызметкерлердің мінез-құлқына әріптестерімен және басшыларымен қарым-қатынас әсер ететінін көрсетті: басшылардың қызметкерлерге деген оң көзқарасы мен назары жұмыс өнімділігін арттырады. Мұндай жаңалықтар білім беру зерттеушілерінің, мектеп зерттеушілерінің назарын аударды, өйткені мектепті ерекше ұйым ретінде қарастыру маңызды.

Кейінірек, XX ғасырдың 40-жылдарында ұйымдардағы және мектептердегі климаттық зерттеулер адамдардың мінез-құлқы мен олардың сыртқы жағдайлары арасындағы байланысты ғана емес, сонымен қатар басқару стилі мен топтың мінез-құлқы арасындағы байланысты да қарастыра бастады. К. Левин басшылық саясаты өз кезегінде қызметкерлердің жұмысына әсер ететін ұжымдағы әлеуметтік климатты анықтайтынын атап өтті [47]

1950-1960 жылдар ұжымдық мінез-құлықты белсенді зерттеумен ерекшеленді [48]. К. Аргирис ұжымның климатын жұмыс тиімділігімен, қызметкерлердің қанағаттануымен, өнімділігімен және айналым деңгейімен жүйелі түрде байланыстырған алғашқылардың бірі болды. Мектептегі климатты зерттеуге арналған алғашқы зерттеу жұмыстары XX ғасырдың екінші жартысында пайда болды. Мектеп ұйымның ерекше жағдайы ретінде қарастырылды, ұйымдарды зерттеу үшін қолданылатын құралдар мектептерді зерттеуге бейімделді [49]. Зерттеушілерді мектептегі әкімшілік құрылым және онымен байланысты процестер қызықтырды, олар мектеп директорларының басқару тәжірибелерін, сондай-ақ мұғалімдер арасындағы әлеуметтік қатынастарды зерттеді. Мектептегі оқушылардың білім беру жетістіктерін зерттеу кезінде мектеп факторларының рөліне көп көңіл бөлген [50]. Дж. Коулман білім беру нәтижелерін түсіндірудегі кез келген мектеп факторларының рөлі оқушылар отбасыларының сипаттамаларының әсерімен салыстырғанда айтарлықтай аз екенін көрсетті. Әрі қарайғы зерттеулер көбінесе оқушылардың отбасылық және жеке ерекшеліктерін зерттеуге, мектеп

факторларын, соның ішінде климатты екінші орынға қоюға бағытталды. Бұл тәсіл 1980 жылдарға дейін сақталды. Дж. Коулман оқушылардың жетістіктеріндегі мектеп факторларының рөлін қайта қараудың маңызды дәлелдерінің бірін анықтады. Ол жеке оқу орындары ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы және мұғалімдер мен мектеп оқушылары арасындағы сенімді қарым-қатынастан тұратын мектептегі климаттың жағымды сапасының арқасында оқушыларының мемлекеттік жоғары жетістіктерінен ерекшеленеді деген қорытындыға келді [51]. Осы кезеңде мектеп климаты мектеп оқушыларының оқу жетістіктерімен байланысты жиі қарастырыла бастады. 1990 жылдары жеке сыныптар мен мұғалімдер зерттеулерге назар аударылып, мектеп климаты дәл осы деңгейде талданды [52]. Соңғы он жылдағы зерттеулердің арқасында мектеп климаты оқу орындарының тиімділігі, оқу жетістіктері, мотивация, әлеуметтену және оқушылардың мінез-құлқының маңызды детерминанты ретінде танылды.

«Мектеп климаты» ұғымын анықтау тәсілдері

Зерттеудің ұзақ тарихи тәжірибесіне қарамастан, «мектеп климаты» ұғымы әлеуметтік ғылымдағы көптеген басқа ұғымдар сияқты, бірыңғай қабылдаған анықтамасы бүгінге дейін әзірленбеген. Кейбір зерттеушілер оның объективті сипаттамаларына сілтеме жасайды, басқалары субъективті түрде қабылданады, ал басқалары екеуін біріктіреді, нәтижесінде анықтамалар көбінесе бір-бірімен сәйкес келмейді. Мектеп климатының көптеген анықтамалары ұжымның климатына қатысты жұмыстардан алынған. Олар жұмысқа қанағаттану, мотивация, өнімділік, әлеуметтік қатынастар сияқты ұйымдастырушылық мінез-құлық аспектілерін ескереді. К. Аргирис бұл құбылыстың күрделілігін атап көрсетеді және климатты ұжым мүшелерінің шатастыратын, көп қырлы өзара әрекеттесуі ретінде сипаттайды [53].

Г. Форхан мен Б. Гилмер климатты уақыт бойынша салыстырмалы түрде тұрақты, бір ұжымды екіншісінен ажырататын және сол ұжым мүшелерінің мінез-құлқына әсер ететін ұжымның қасиеттерінің жиынтығы ретінде анықтайды [54]. Сәйкесінше Б. Шнайдер, климат – бұл ұжымда күтілетін, реттелетін және сақталатын оқиғаларды, әрекеттерді және өзара әрекеттесу тәсілдерін қабылдау деп қарастырса [55], В. Бурки, Г. Литвин климатты ұжымның барлық мүшелері бөлісетін қабылдау, күту және сезіну тәсілдері деп санайды [56].

Р. Копельман және оның әріптестері климатты жеке интерпретацияға толы жұмыс ортасы ретінде анықтайды [57]. Р. Тагиури: «климат – бұл ұжымның ішкі ортасының салыстырмалы түрде тұрақты сипаттамалары, оны 1) оның мүшелері қабылдайды; 2) олардың мінез-құлқына әсер етеді; 3) ұжымның қасиеттерін көрсетеді; 4) сандық бағалауға болады» - деп ұжымның климатына жалпыланған анықтама берді [58]. Мектеп климатына келетін болсақ, А. Парри

өз кітабында оны мектеп өмірінің барлық қатысушылары (мұғалімдер, ата-аналар, мектеп оқушылары, директорлар, мектеп әкімшілігі) қалыптастыратын корпоративті рух деп атады [59]. А. Хелпин және Д. Крофт мектеп климатын әр адамның өз жұмысын қабылдауының, тұлғааралық қарым-қатынастағы рөлдерінің, сондай-ақ басқа адамдардың рөлдерін түсіндірудің түсініксіз араласуы ретінде анықтайды [60].

Г. Фрейберг мектептің климатын мұғалімдерді, оқушыларды және оның жұмысына қатысқан басқа адамдарды осы мекеменің бір бөлігі ретінде сезінетін мектептің жаны мен негізі деп атайды [61].

У. Уэлш мектеп климаты мектептегі агенттердің өзара әрекеттесуін анықтайтын нормалардан, құндылықтардан және көзқарастардан тұрады деп санайды, бұл мектептің мектеп ұжымының әрбір мүшесінің жеке көрнекі қабылдауын және ондағы процестерді білдіреді [62]. Дж. Коэн және оның әріптестері мектеп климатын жеке адамдар субъективті түрде қабылдайтын нормалар, құндылықтар, тұлғааралық қарым-қатынастар, оқу және оқыту тәжірибелері ретінде анықтайды. Олар мектеп өмірінің барлық қатысушылары мектеп климатына қандай да бір түрде әсер ететінін, оны қалыптастыратынын және өзгертетінін атап көрсетеді [63].

Қарастырылған анықтамаларды қорытындылай келе, көптеген ғалымдар атап өткен ұжымдық климаттың үш негізгі ерекшелігін ажыратуға болады.

Біріншіден, климат психофизикалық құбылыс ретінде қарастырылады, яғни ол агенттердің ұйымда болып жатқан процестерді субъективті қабылдауын білдіреді [64].

Екіншіден, бұл тезис біріншісінен туындайды, климат – бұл жасырын құрылым, оның индикаторлары ұжым мүшелерінің белгілі бір ұжымда орын алатын нормалар, тәжірибелер және басқа құбылыстар туралы сұрақтарға жауаптары болуы мүмкін.

Үшіншіден, климат уақыт бойынша тұрақты құбылыс болып көрінеді [65]. Басқаша айтқанда, климат ұжымға жаңа қызметкерлерді немесе оқушыларды мектепке қабылдау нәтижесінде жылдан жылға өзгере алмайды. Ұжымдағы климат айтарлықтай өзгерістерге ұшырауы үшін айтарлықтай реформалар мен режимді өзгерту қажет.

Мектеп климатының компоненттері

1960 жылдары мектеп климаты туралы күрделі кешенді тұжырымдама ретінде түсінік қалыптасты және оны операциялық ету және өлшеу құралдарын жасау тәсілдерін әзірлеу басталды. Мектеп климатын бағалаудың алғашқы құралдарының бірі А.Хелпин мен Д. Крофт – Organizational Climate Description Questionnaire (OCDQ)[66]. Олардың пікірінше, мектеп климаты қандай болатынын мектеп әкімшілігі, ең алдымен оның директоры анықтайды. Сондықтан олар әзірлеген мектеп қызметкерлеріне арналған сауалнамада

директор мен мұғалімдердің қызметі мен сипаттамалары туралы сұрақтар болды. Климат индикаторларын анықтайтын сегіз фактор болуы керек:

- мұғалімдер арасындағы бірлік дәрежесі;
- мектеп директорымен қарым-қатынас;
- мұғалімдердің өз жұмысына қанағаттануы;
- әріптестермен қарым-қатынас;
- директордың иеліктен кету дәрежесі;
- директордың бақылау дәрежесі;
- директормен бірге идеяларымен алмасу;
- директордың мұғалімдерге құрметпен қарауы.

1970 жылдары американдық психолог Р. Мус өзінің мектеп климаты туралы тұжырымдамасын жасады[67]. Ол климатты орналасқан жерімен, мінез-құлық тәжірибесімен, ұжымдық құрылымымен, ұжымдағы жеке тұлғалардың орташа әлеуметтік-демографиялық сипаттамаларымен, сондай-ақ белгіленген ережелермен бірге әлеуметтік ортаның алты өлшемінің бірі ретінде қарастырды. Сонымен бірге, мектеп климатында ол үш аспектіні анықтады:

- әлеуметтік (мектеп ішіндегі агенттердің тұлғааралық өзара әрекеттесуі);
- аффективті (мектеп туралы идеялар, мектепке деген сезімдер)
- ұйымдастырушылық (ережелер, құрылым).

1980 жылдарға қарай шетелдік әдебиеттерде мектеп климаты туралы жүздеген зерттеулер жинақталды, олар оны өлшеу үшін әртүрлі құралдарды қолданды. Оларды жүйелеу мақсатында зерттеу нәтижелеріне мета-талдау жүргізілді[68]. Р. Тагиури зерттеуде қолданылатын мектеп климатының индикаторларын осы Тұжырымдаманың төрт аспектісіне сәйкес жіктеді [69]:

1) мектептің физикалық және материалдық сипаттамалары (Ecology) — мектеп ғимаратының сипаттамалары, сыныптардың жабдықталуы, мектептің мөлшері, сыныптардың саны;

2) жеке аспект (Milieu) – мұғалімдер (жұмыс тәжірибесі, мамандыққа қанағаттану, өз тиімділігін бағалау), оқушылар (мектепке, сабаққа қатынасы, оқу процесіне тартылуы), әкімшілік (оқу процесінен алшақтау дәрежесі, мұғалімдерден талап етілетін есептілік сипаты);

3) әлеуметтік аспект (Socialsystem) – мұғалімдер, оқушылар, ата-аналар және әкімшілік арасындағы қарым-қатынас және т. б.;

4) мәдени аспект (мәдениет) – мұғалімдердің, әкімшіліктің, ата-аналардың және оқушылардың өздеріндегі оқушылардың жетістіктеріне қатысты болжамдар; білім беру процесіне қатысушылардың қарым-қатынасын реттейтін нормалар, ережелер жүйесі, бағалау жүйесінің ерекшеліктері. Кейінірек мектеп климатын зерттейтін зерттеулердің мета-талдауында сондай-

ақ климат аспектілері бойынша зерттеулерде жиі кездесетін төрт мектеп жағдайы анықталды[70]:

- 1) қауіпсіз (физикалық, эмоционалдық, нормалар, ережелер);
- 2) оқу және оқыту (мұғалімдердің кәсіби сипаттамалары, академиялық даму);
- 3) өзара қарым-қатынас (оқушылар, мұғалімдер, директорлар, ата-аналар арасында);
- 4) физикалық орта (мектепте ресурстардың, материалдардың, элективті сабақтардың болуы және т.б.) климаттың әлеуметтік және физикалық компоненттері екі мета-талдау да ерекшеленіп және бір-біріне сәйкес келеді. «Оқыту және оқу» Дж. Коэн әріптестерімен және К. Андерсонның талдауындағы мектеп климатының жеке аспектісі де мұғалімдер мен оқушылардың жеке ерекшеліктерін қамтитын жақын құрылымдар болып табылады. Алайда, К. Андерсон Р. Тагиуридің теориясына сүйенді, демек оған ұжымдарды зерттеуде қалыптасқан дәстүрлер әсер етті. Оның мета-талдауында климаттың мәдени аспектісін оқшаулау табиғи болып көрінеді, бұл мектеп факторларының күтуі мен бірлігі дәрежесін құрайды. Екінші мета-талдау эмпирикалық мәліметтерден құрылды, онда ұйымдастырушылық климаттың мәдени аспектісі ерекшеленбеді. Мұнда мектеп климатының ең көп кездесетін төрт элементінің ішінде мектепте сезілетін қауіпсіздік деңгейі туралы айтылады.

Мектеп өмірінің сипаты көптеген факторларға байланысты екені анық. Мектепте ересектер мен оқушылар арасындағы айырмашылықтар қауымдастық құру үшін қолайлы болуы мүмкін.

Қазіргі уақытта мектептегі зорлық-зомбылық деңгейін болжамды түрде төмендететін және ересектердің демократияны жақсы көруі, жұмыс істеуі және қатысуы үшін негіз қалайтындай мектепте оқыту мен табысқа жетуді жеңілдететін мектеп климатына қатысты ғылыми зерттеулерге негізделген нұсқаулар бар. Мектеп мен оқу процесін жақсартуға болатын жоғарыда аталған қадамдарды талдап ұсынуға болады (кесте 3).

Мектеп климатының төрт негізгі аспектісі

Кесте 3

Қауіпсіздік	Оқу және оқыту	Қарым-қатынас	Қоршаған орта
физикалық (мысалы, дағдарысқа қарсы жоспар; нақты ережелер; құқық	оқыту сапасы (мысалы, оқушылардың үлгеріміне қойылатын жоғары талаптар; оқытудың	әртүрлілікті құрметтеу (ересектер мен оқытушылар, әкімшілер мен қызметкерлер	Қоршаған орта-құрылым (тазалық; жеткілікті кеңістік пен материалдар;

бұзушылыққа нақты және дәйекті жауап беру; мектептегі адамдар физикалық қауіпсіздікті сезінеді; зорлық-зомбылыққа деген көзқарас)	барлық стильдерін құрметтеу; қажет болған жағдайда көрсетілетін көмек; «шынайы өмірге» байланысты оқыту; тартымды материалдар; мақтау/сыйақы пайдалану; қатысу мүмкіндіктері; оқытудың әртүрлі әдістері; оқытуды басқару; шығармашылықты бағалау).	арасындағы оң қарым-қатынас; ересектер мен оқушылар арасындағы оң қарым-қатынас; оқушылар арасындағы оң қарым-қатынас; бірлескен шешім қабылдау; академиялық жоспарлаудың жалпы мүмкіндіктері; әртүрлілік бағаланады; оқушылардың оқу мен тәртіпке қатысуы; оқумен байланысты құрдастарының мінез-құлық нормалары, бірлескен оқыту, жанжалдардың алдын алу және зорлық-зомбылық; «жоқ» деп айта білу)	мектептің тартымды эстетикалық сапасы мен өлшемі; оқу және сыныптан тыс бағдарламалар)
әлеуметтік-эмоционалды (мысалы, жеке айырмашылықта рға деген көзқарас; оқушылар мен ересектердің қорлауға қатынасы және	әлеуметтік, эмоционалды және этикалық оқыту (мысалы, әлеуметтік-эмоционалды және академиялық оқыту бағаланады/оқытылады; әртүрлі «интеллект» бағаланады; пәндер	мектеп қоғамдастығы және ынтымақтастық (өзара қолдау және тұрақты қарым-қатынас; мектеп қоғамдастығын тарту; ата-аналардың мектеп шешімдерін	

олардың оған реакциясы; қақтығыстарды шешу мектепте оқыту; мектеп ережелеріне сену)	арасындағы байланыстар).	қабылдауға қатысуы; ата-аналар мен мұғалімдердің оқыту мен мінез-құлыққа қатысты өзара іс-қимылының жалпы нормалары; оқушылардың отбасыларына көмек көрсету бағдарламалары)	
	кәсіби даму (мысалы, оқытуды қолдау және үздіксіз жетілдіру үшін қолданылатын стандарттар мен шаралар; кәсіби даму жүйелі және үздіксіз; деректерге негізделген оқытуға қатысты шешімдер қабылдау; мектеп жүйелерін бағалау; мұғалімдер бұл өзекті және пайдалы деп санайды).	мораль және «өзара байланыс» (оқушылар белсенді оқиды; қызметкерлер өз жұмысына ынталы; оқушылардың ересектермен қарым-қатынасы; оқушылар/қызметкерлер мектеп пен мектеп қауымдастығына жақсы қарайды).	
	көшбасшылық (сенімді және нақты көзқарас; әкімшілік қол жетімділік және қолдау; мектеп басшылары мектептегі адамдарды құрметтейді)	мектеп қоғамдастығы және ынтымақтастық (өзара қолдау және тұрақты қарым-қатынас; мектеп қоғамдастығын тарту; ата-аналардың мектеп шешімдерін қабылдауға	

		қатысуы; ата-аналар мен мұғалімдердің оқыту мен мінез-құлыққа қатысты өзара іс-қимылының жалпы нормалары; оқушылардың отбасыларына көмек көрсету бағдарламалары)	
--	--	--	--

Зуллия әріптестерімен, мектеп климатын операциялық талдаудың теориялық нәтижелерін тексеру үшін статистикалық әдістерді алғаш рет қолданылды[71]. Әдебиетте жиі кездесетін зерттеудің теориялық кезеңінде:

- 1) мектеп ұжымы мүшелерінің бірлігі дәрежесі;
- 2) қауіпсіздік деңгейі;
- 3) академиялық нәтижелер;
- 4) материалдық жағдайлар;
- 5) әлеуметтік қатынастар.

Әрі қарай, авторлар растау факторлық талдауы арқылы мектеп климатын әртүрлі зерттеулерде алынған деректерге қайталама талдау жүргізді және сегіз жасырын құрылымды анықтады:

- 1) қауымдастық сезімі;
- 2) тәртіпті сақтау;
- 3) оқушыларды академиялық қолдау;
- 4) мектептегі физикалық және материалдық жағдайлар;
- 5) оқушылардың оқуға қанағаттануы;
- 6) жекелеген оқушыларды кемсіту/артықшылық беру;
- 7) оқушылар арасындағы өзара қарым-қатынас;
- 8) оқушылар мен мұғалімдердің өзара қарым-қатынасы.

Осылайша, авторлар бес факторлы модель эмпирикалық дәлелдерге сәйкес келмейтінін көрсетті. Мектеп климатының әлеуметтік аспектісін көрсететін үш бөлек құрылым бар: оқушылар мен мұғалімдердің қарым-қатынасы, жеке оқушылардың кемсітушілігі/артықшылығы және оқушылар арасындағы қарым-қатынас. Нәтижесінде сегіз фактор анықталды. Сонымен, жүз жылға жуық уақыт ішінде мектеп климаты көпшіліктің назарына айналды, кейіннен мектептегі білім берудің тиімділігін анықтайтын басқа факторлардың көлеңкесінде қалды. Осы уақыт ішінде «мектеп климаты» ұғымы қалыптасты және оны операциялық әсер ету тәсілдері жасалды.

Әдебиеттерде әртүрлі атаулармен кездесетін – «мектеп климаты» тұжырымдамасының келесі компоненттері:

- 1) мектеп ішіндегі агенттердің өзара қарым-қатынасы;
- 2) физикалық орта (мектептің, сыныптардың сипаттамалары);
- 3) жеке факторлар (мектепке қатыстылық сезімі, тәртіп);
- 4) ұжымның мәдениеті (ережелер, нормалар).

Мектеп ортасы туралы айтқанда *мектеп мәдениеті және мектеп климаты* деген екі ұғым жиі қолданылады:

Бірнеше зерттеулерде мектептің климаты немесе мәдениеті оқушылардың жеке басына да, әлеуметтік мінез-құлқына да әсер етеді деген түсінікке баса назар аударылды. Зерттеушілердің көпшілігі екеуін де бір-біріне сәйкес келетін ұғымдар ретінде пайдаланды. Бірақ уақыт өте келе, мектеп ортасы саласында көбірек зерттеулер жүргізілгендіктен, мектеп климаты мен мектеп мәдениеті арасындағы негізгі айырмашылықтар анықталды. Дегенімен кейбір ғалымдар мектеп климаты мен мектеп мәдениетін ажыратуға тырысты, бірақ бұл екеуінің арасындағы нақты айырмашылық әлі де зерттеуді қажет етеді.

Мектеп климаты

Бұл әдістемелік ұсынымда климат ұғымы психоәлеуметтік құрылым ретінде қолданылады. Ол мектеп өмірінің сапасы мен сипаты ретінде анықталады. Ол әлеуметтік нормаларды, мақсаттарды, құндылықтарды, тұлғааралық қарым-қатынастарды, оқыту мен оқу тәжірибесін, ұжымдық құрылымдарды көрсететін оқушылардың, ата-аналардың және мектеп қызметкерлерінің мектеп өміріндегі тәжірибесінің үлгілеріне негізделген. Мектеп климаты оқушылардың жан-жақты дамуына әсер етеді. Оқушы үшін мектеп климаты оның психологиялық санасына мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас, құрдастарымен қарым-қатынас, сыныптағы тәжірибе, ата-ана мен мұғалімнің қарым-қатынасы және т.б. арқылы енеді. Көптеген зерттеушілер климатты «адамдар ұжымдық жағдайда не болып жатқанын көріп, есеп беретін нәрсе» деп болжайды[72].

АҚШ-тың оқу ортасына қауіпсіз қолдау көрсететін Ұлттық орталығының Білім департаменті (2001) мектеп климатын төрт өлшемге жіктеді, олар кеңінен қолайлы және алаңдаушылық тудыратын салалардың көпшілігін қамтиды. Бұл өлшемдер:

1. *Қауіпсіздік*: мектептегі қауіпсіздік және оны сезіну оқушылардың оқуы мен дамуына әсер етеді. Бірінші кезектегі міндет – әлеуметтік, физикалық және психикалық қауіпсіздікті сезіну. Егер оқушылар мектепте өздерін қауіпсіз сезінбесе, мектепте өздерін жақсы сезінбесе, олар өздерінің әлеуеттеріне сәйкес келмейді және жағымды әлеуметтік сабақ ала алмайды.

- Физикалық қауіпсіздік: бұл оқушылардың мектептегі зорлық-

зомбылықтан, дұшпандық мінез-құлық және физикалық қорқыту қауіпсіздігін білдіреді. Қауіпсіздік сезімі оқушылардың өз мектебіне деген көзқарасын тәрбиелік және позитивті деп негіздеуімен тікелей байланысты.

Эмоционалды қауіпсіздік: оған мектептің психикалық денсаулық қызметтері (кеңес беру, қолдау көрсететін қызметкерлер) кіреді. Мектеп әкімшілігі сонымен қатар оқушылар мен қызметкерлерді жынысқа, әлеуметтік-экономикалық жағдайға және т.б. негізделген кез келген мінез-құлықты елемеуге шақыруы керек.

Тәртіп: ережелері мен қағидаларда нақты көрсетілген мектептерде буллинг пен өзін-өзі ұстау проблемалары аз болады. Егер оқушылар мен ата-аналар мектепте құқық бұзушылық деңгейі төмен деп санаса және әркім оның нормаларын дұрыс ұстанатын болса, онда бұл мектепке деген сенім сезімін дамытатыны анықталды.

2. *Академиялық климат*: оған оқыту мен оқуға байланысты барлық іс-шаралар кіреді. Академиялық климат екі негізгі факторды тудырады:

Көшбасшылық: бұл мектеп директорлары мен мектеп әкімшілерінің мінезіне қатысты. Бұған «жоғары билік органдарының мектепке деген көзқарасын қаншалықты жақсы жеткізетіні және жүзеге асыратыны, сондай-ақ олардың көзқарастарын қаншалықты қолдайтыны және оларға оңай қол жеткізетіні» әсер етеді.

Оқу және оқыту: бұл мұғалімнің өз сыныбында қолданатын әдістері мен оқу тәжірибелеріне қатысты. Бұл оқу бағдарламасын таңдаудан, бағалау әдістерінен бастап, мұғалімнің өз үміттерін қалай жеткізетініне және оқушыларға кері байланыс беруіне дейін барлығын қамтиды. Егер мұғалім оның ақпараты осы оқытуда әртүрлі тәсілдерді қолданғаннан гөрі басқалардың білімін арттыра алады деп ойласа, бірақ оның басты мәселесі тек оқушылардың оқудағы жетістігіне қатысты болса, онда бұл оның оқу тәсілдерімен аз тәжірибе жасауға бейім болады. Жетістік төмендеуі мүмкін және бұл оқушылардың мотивациясы мен сабаққа қатысуына теріс әсер етеді деп қорқады.

3. *Экологиялық климат*: Физикалық құрылымы, сынып көлемі және академиялық ресурстар мектеп климатына да әсер етеді. Мектептің жарық, тазалық, температура және дыбысты бақылау сияқты физикалық сипаттамалары академиялық, сондай-ақ оқушылар мен мұғалімдердің академиялық белсенділікке деген ынтасына әсер етеді. Жақсы жабдықталған зертхана, құрал-саймандар және басқа да оқу құралдары оқушылардың мектепке деген оң көзқарасын арттырады. Жоғары оқу орындарының білім алушылары басқа оқу орындарымен салыстырғанда академиялық өзіндік тұжырымдамасы мен оқу үлгерімінің деңгейі едәуір жоғары [73].

4. *Белсендік қатысу*: мектепке эмоционалды, физикалық қатысуды білдіреді. Мектеп ұжымы (мұғалім, әкімшілік, оқушылар) мен ата-аналармен

қарым-қатынас сапасы оқушылардың мінез-құлқы мен үлгеріміне әсер етеді. Қарым-қатынастың жоғары деңгейін белгілемейтін мектептерде оқушылардың мектеп мүшелеріне және мектеп ортасына эмоционалды байланысын сезіну кемшілігі бар, бұл көбінесе мектеп байланысы деп аталады, оқушылардың жоғары өкілдігіне, сабаққа келмеуіне және мектеп климатын жағымды қабылдауға әкеледі.

Мектептегі климат тұжырымдамасын іске асырудың әдеттегі тәсілі – мектеп мүшелерінің (яғни, оқушылардың, мұғалімдердің, директордың, ата-аналардың және мектептің басқа қызметкерлерінің) қабылдауы бірнеше өлшемдерде мектеп климатының өкілі ретінде тұжырымдалған нұсқалардан тұратын тест арқылы жиналады. Респонденттер мектепке және оның өлшемдерімен байланысты заңдылықтарды түсінуі үшін ұпайлар жеке және күрделі түрде емес, жалпыланған, жергілікті тілде тұжырымдалуы керек. Жауаптар білім алушылардың жеке көзқарастарын емес, институционалдық климатты көрсету үшін қабылданатынын есте ұстаған жөн. Бұл дегеніміз, мектеп климаты тек білім алушылардың ғана емес, мектептің барлық мүшелерінің қабылдауы тұрғысынан операциялық болуы керек.

Мектеп мәдениетін қалыптастыру

Соңғы кездері мектептегі білім беруді зерттеуде «Мәдениет» ұғымына көбірек көңіл бөлінуде. Мәдениет – бұл тірі, тұрақты және формасыз тұлға. Мектеп контекстінде оның түпкі мақсаты – оқушылар мен қызметкерлердің қауіпсіздігін сезіну және оқудың негізі болу үшін мектеп мәдениетін позитивті ету. Е. Шейн мәдениетті зерттеуге, беруге және өзгертуге болатындығын растады. Мектепте сенімдер мен дәстүрлерді және олар ұжым мүшелерінің көзқарастары мен пікірлерін басшылыққа алады және бұл элементтер мәдениетті қалыптастырады [74].

Раймонд Уильямс мәдениетті мағына мен құндылықтарды қамтитын күрделі құрылым ретінде қарастырады. Оның пікірінше, мәдениетті талдауға мәдени талдау әдісі арқылы қол жеткізуге болады. Бұл әдіс арқылы Уильямс мәдениетті үш негізгі тұрғыдан сипаттайды:

Идеалдық ұғым – мәдениет адамзаттың кемелдікке ұмтылуы мен сенімдерінің көрінісі. Бұл – жоғары немесе әмбебап құндылықтар жүйесіне негізделген рухани және моральдық күй.

Деректік ұғым – мәдениет адамның зияткерлік және шығармашылық қызметінің нәтижесі ретінде, оның ойлары мен тәжірибесінің түрлі формаларда (әдебиет, өнер, философия) көрініс табуы.

Әлеуметтік ұғым – мәдениет белгілі бір өмір салтын сипаттайды. Ол тек өнер мен білім арқылы ғана емес, сонымен қатар институттар, дәстүрлі мінез-құлық үлгілері, әдет-ғұрыптар мен қоғамдық құрылымдар арқылы да мағына мен құндылықтарды білдіреді.

Уильямстың мәдениетке берген әлеуметтік анықтамасы – «өмір салты» ұғымы – мәдениеттің біркелкі емес, керісінше күрделі әрі гетерогенді (алуан түрлі) сипатта болатынын көрсетеді. Осы көзқарасқа сәйкес, әрбір мекеме өзіне тән мәдени әртүрлілікті қалыптастыра алады. Мәдениет белгілі бір экологиялық, әлеуметтік-экономикалық, құқықтық және діни контекстке тәуелді, сол себепті ол әр ортада өзіндік сипатқа ие болады.

Мәдениет – бұл белгілі бір адам топтарының білімдері, сенімдері, дәстүрлері, нормалары, құндылықтары мен санкцияларының (әлеуметтік реттеулердің) жиынтығы ретінде қалыптасатын күрделі құрылым.

Осы тұрғыдан алғанда, мектеп мәдениетін дамыту – бұл ұжымдық процесс. Мектеп қауымдастығын құрайтын мұғалімдер, оқушылар және ата-аналардың ортақ көзқарастары, құндылықтары, дәстүрлері мен пікірлері осы мәдениеттің іргетасы болады. Мәдениетті қалыптастыру процесі артефактілер (символдар, рәсімдер, материалдық белгілер), құндылықтар және бастапқы болжамдар арқылы жүзеге асады. Позитивті мектеп мәдениетін қалыптастыру үшін мәдениеттің құрылысын түсіну қажет[78]. Ал «қалыптасқан мектеп мәдениеті» мектеп мүшелеріне психологиялық және мінез-құлық деңгейінде әсер етеді. Мектеп мәдениетінің білім алушылардың мінез-құлқына жағымды әсері барлық білім алушыларға дұрыс және бейтарап қарау тұрғысынан мұғалімдер мен әкімшілердің көзқарасы мен мінез-құлқы ретінде анықталады. Ол сондай-ақ барлық білім алушылар үшін академиялық жетістіктер мен тиесілілік сезімдерін қолдауға көбірек көңіл бөлуді мойындайды.

Мектеп мәдениеті мен климатының оқушылар мен мұғалімдерге әсері:

Оқуды ынталандыратын қауіпсіз және реттелген орта академиялық жетістіктер үшін қажет деп саналды. Рон Эдмондс (1983) «оқуды ынталандыратын қауіпсіз және реттелген атмосфера» қажеттілігін атап өтті. Дэниел Левин мен Лоуренс Лезотт сонымен қатар тиімді мектептерді оның өнімді климаты мен мәдениеті тұрғысынан анықтады» (Марзано, 2003). Мектеп мәдениеті мен климаты білім алушылардың академиялық жетістіктеріне әсер ететіні анықталды [79].

Жайлы мектеп қағидатын ұстанбаған ұжымда тиімді көшбасшылық қасиет болмайды, ал мұғалімдер өз жұмысына және әріптестеріне наразы болады. Ал ұжымдағы қолдау көрсететін мұғалімдер (яғни, білім алушылардың әл-ауқаты мен оқуына қамқорлық пен алаңдаушылық таныту) және эмоционалды тұрақты мұғалімдер білім алушыларға олардың әлеуметтік, эмоционалдық, мінез-құлық және академиялық дамуына ықпал ететін қауіпсіз және қамқор оқу ортасын ұсына алады. Керісінше кейбір мұғалімдер теріс әсер етіп, білім алушылармен нашар қарым-қатынаста болған кезде, қанағаттанбау және иеліктен шығару сезімдері пайда болуы мүмкін. Білім алушылар осы

жағымсыз сезімдер мен иеліктен айырылуды сезінгенде, олар қоғамға қарсы мінез-құлықты, құқық бұзушылықты және академиялық үлгермеушілікті дамыту қаупіне ұшырайды. Сонымен қатар, мұғалімдер де, оқушылар да нашар мектеп жағдайында оқуға ынталы емес, сондықтан олар академиялық жетістіктерді жоғары бағалай алмайды. Жоғары академиялық стандарттарды, күшті көшбасшылықты ынталандыратын өнімді мектептер оқушылардың үлгерімі мен тәртібіне қолайлы климат жасай алады[80].

Фэрман мен Кларк сипаттауы бойынша жайлы мектептер – бұл мәдениеттіліктің келесі түрлерін көрсететін мектептер, олар ұжымдық денсаулықты өлшеу деп те аталады: мақсатқа бағдарлау, салауатты қарым-қатынас, билікті оңтайлы бөлу, ресурстарды пайдалану, ұйымшылдық, мораль, инновация, өзін-өзі қамтамасыз ету, бейімделу мәселелері мен оны шешу қабілеті[81]. Сонымен қатар, мектептегі білім алушылардың үлгеріміне айтарлықтай әсер ететін белгілі бір аспектілер немесе климаттық өлшемдер бар[82].

Мектеп климаты мен білім алушылардың көрсеткіштерін салыстыру мектеп директорларына білім алушылардың үлгерімін жақсартуға назар аударуға көмектеседі. Бұрынғы мектептегі климаттық зерттеулердің басым көпшілігі мұғалімдерге және білім алушылар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынасқа және академиялық қанағаттану мәселелеріне бағытталған. Мұғалімдер сыныптағы білім алушылардың қиындықтарға тап болған кезде жиі стресске ұшырайтындықтары туралы хабарлайды және олардың теріс қылықтарына жауап ретінде жағымсыз эмоцияларды білдіруге бейімдіктерін баяндайды[83].

Сондықтан мектеп мүшелерінің, әсіресе мұғалімдер мен оқушылардың жалпы дамуына, қанағаттануына және оқу үлгеріміне ықпал ететін жағымды мектеп ортасын құру маңызды.

Климат немесе мәдениет мектеп ортасының өзгертетін рөлі ретінде

Модернизация дәуірінде білім мен оқытудағы өзгеріс қажеттілік болып табылады. Мектеп ахуалы ағымдағы қажеттіліктерге және әлеуметтік талаптар мен мәдени өзгерістерге сәйкес жүзеге асырылуы керек. Әрбір мектеп ұжымы мұғалімдердің оқу үлгерімін жақсарту үшін ұйымдастырушылық өзгерістер мен тәжірибені өзгертуге үнемі күш салуы керек. Егер біз білім алушылар мен мұғалімдер үшін оқу нәтижелерін өзгертіп, жақсартқымыз келсе, мектеп мәдениетінің бірнеше ерекшеліктері, яғни мектеп климаты өзгеруі керек. Мектеп мәдениетінің де, мектеп климатының да өзгеруі бір-біріне әсер етуі мүмкін екендігі анықталды, өйткені олар интерактивті байланысқа ие, бірақ қандай да бір өзгерістер мен жақсартулар жасамас бұрын, мектеп мәдениетінде де, мектеп климатында да тікелей және тиімді түрде өзгертуге немесе жақсартуға болатындығын түсіну қажет.

Соңғы жылдары мектепті реформалауға бағытталған күш-жігер білім алушылардың үлгерімін жақсартуға, мектептен кету көрсеткіштерін төмендетуге және мектептегі буллингке қарсы тұра алмады, өйткені олар мәдениет пен климаттың табиғатын толық түсіне алмады, сондықтан мектеп ортасына тиімді араласуды мақсатты түрде жүзеге асыра алмады.

Мектеп мәдениеті тұрақты, баяу өзгереді. Ол негізгі құндылықтарды және жағдайдың қалай жүретінін дәйекті түсіндіруді қамтиды; климат адамдардың өтпелі қарым-қатынастарын, сезімдері мен қабылдауларын білдіреді[84]. Мәдениет кез келген ұйымдардың жасырын, жиі байқалмайтын аспектілерін білдіреді; климат ұйымдардың айқынырақ, байқалатын атрибуттарын білдіреді. Мектеп немесе ұжымдық климат психологиялық тұрғыдан қарастырылады, ал мектеп мәдениеті антропологиялық тұрғыдан қарастырылады.

Шнайдер мен Рейхерс ұжымдық мәдениет пен климат арасындағы байланысты мәдени құрылым арқылы түсіндіреді. Олар бұл байланысты «пияз қабығы» моделі арқылы бейнелейді. Бұл модельде мәдениет бірнеше деңгейлі құрылым ретінде сипатталады, әрбір қабат мәдени топ мүшелерінің ара қатынасы арқылы анықталады.

Модельдің ең терең және орталық қабаты – *сенім жүйесі*. Бұл – адамдардың дүниетанымы мен ішкі наным-сенімдеріне негізделген, мәдениеттің іргетасы болып табылатын құрылымдық деңгей.

Келесі қабат – *құндылықтар жүйесі*, ол сенімдерге негізделеді және қоғамдағы немесе ұйымдағы ұжымдық маңызды ұстанымдарды сипаттайды.

Үшінші қабат – *нормалар мен стандарттар*, яғни қоғам немесе ұйым мүшелері ұстануға тиіс ортақ ережелер мен тәртіптер.

Сыртқы қабат – *мінез-құлық үлгілері*, яғни нақты ортада адамдардың іс-әрекетінде байқалатын мәдени көріністер.

Бұл құрылымда сенім жүйесі – құндылықтар жүйесінің негізі ретінде әрекет етеді: яғни құндылықтар белгілі бір сенімдерге сүйеніп қалыптасады және сол сенімдер арқылы ұжымдық мағынаға ие болады.

Осылайша, Шнайдер мен Рейхерстің моделі мәдениет пен климаттың арасындағы тығыз байланысты айқындайды: климат – мәдениеттің сыртқы көрінісі, ал мәдениет – оның терең мәндік негізі[85].

Шнайдер мен Рейхерстің «пияз қабығы» моделіне сәйкес, мәдениет құрылымы бірнеше өзара байланысты деңгейлерден тұрады. Бұл құрылымда әр деңгей келесі қабаттың қалыптасуына ықпал етеді. Сол сияқты, құндылықтар жүйесі – белгілі бір әлеуметтік топтар жоғары бағалайтын және маңызды деп санайтын ұстанымдар жүйесі – мінез-құлық үлгілеріне әсер ететін нормалар мен стандарттарға ықпал етеді.

Нормалар – нақты әлеуметтік контексте не істеу қажет, не істеуге болады және не істеуге болмайтынын анықтайды.

Стандарттар – қандай әрекеттердің марапатталып, қайсысының жазаланатынын белгілейді.

Мінез-құлық үлгілері – осы нормалар мен стандарттардың нақты көрінісі, яғни қатысушылардың іс-әрекеттері мен күнделікті тәжірибесі.

Бұл құрылымда «уақыт факторы» маңызды рөл атқарады. Яғни, белгілі бір кезеңдегі әлеуметтік-саяси және экономикалық үрдістер мәдениеттің әр деңгейіне ықпал етеді. Мәселен, қоғамдағы құндылықтар жүйесінің эволюциясы мектептегі сенімдерге, нормаларға және оқушы мінез-құлқына әсер етуі мүмкін.

Сенімдер, құндылықтар, нормалар мен стандарттар – табиғаты жағынан жасырын құрылымдар, алайда оларды мінез-құлық үлгілері арқылы сырттай байқауға болады. Мысалы, мектеп мүшелерінің қарым-қатынасы, оқу жетістігі, буллинг деңгейі, ынтымақтастық сипаты, көшбасшылық мінез-құлықтары – осындай құндылықтардың көрінісі ретінде қабылданады. Бұл көрсеткіштерге қарай біз мектептегі климатты – оң немесе теріс деп сипаттай аламыз. Себебі, мінез-құлық – құндылықтардың сыртқы көрінісі ретінде олардың сапасын көрсетеді.

Мұндағы негізгі идея – сыртқы қабаттағы мінез-құлық үлгілерін өзгерту үшін, ішкі қабаттағы құрылымдарды (сенімдер мен құндылықтарды) да өзгерту қажет. Яғни, мектеп мәдениетін жаңарту немесе дамыту үшін алдымен мектептегі климатты жақсарту қажет. Мектеп климаты – уақытқа, жағдайға байланысты өзгеруі мүмкін, индивидуалистік сипаттағы көрсеткіш, ал мәдениет – ұзақмерзімді әрі тұрақты ұстанымдар жиынтығы[86].

Осыған байланысты мектептің басты мақсаты – білім алушылардың оқуы мен дамуына қолайлы психоәлеуметтік орта қалыптастыру. Бұл үшін мектептің ішкі климаты үнемі бақылауда болуы тиіс. Егер мектеп қауымдастығы тиімді және тұрақты мектеп мәдениетін дамытқысы келсе, ол үшін терең жоспарлау мен стратегиялық ойлау қажет. Яғни, мектеп басшылығы кез келген өзгерісті енгізбес бұрын, оның ұзақмерзімді салдарын ескеріп, мектеп мәдениеті барлық тарап үшін қолайлы болуын қамтамасыз етуі тиіс[87].

Осы тұрғыдан алғанда, мектеп климатын өлшеудің нақты аспектілеріне назар аударатын және мәдениетке әсер ететін факторларды ескеретін мектеп директорлары оқушылардың үлгерімі мен әлеуетін арттыруға елеулі ықпал етеді.

Мектептегі өзгерістерді жоспарлау барысында мұғалімдердің шешім қабылдау үдерісіне қатысуы аса маңызды. Бұл қадам мектеп қауымдастығында алқалық басқару сезімін қалыптастырып, әрбір мүшенің тиесілілік пен

жауапкершілік сезімін нығайтады. Өзгерістердің тиімді жүзеге асуы үшін үздіксіз кәсіби даму қамтамасыз етілуі тиіс.

Сонымен қатар, мұғалімдер мектеп директорының қолданыстағы теріс мәдениетті өзгертуге бағытталған трансформация стратегияларын басқаруына қолдау көрсететін, әрі басқа әріптестерін шабыттандырушы және ынталандырушы көшбасшы ретінде уәкілетті және жауапты рөл атқаруы қажет.

Осыған байланысты, мектеп басшылығы кез келген жаңартуды енгізбес бұрын, өзгеріс енгізілетін мектептің ерекшеліктерін – оның тарихын, қол жеткізген нәтижелерін, қалыптасқан құндылықтарын және мәдениеттің қазіргі аспектілерін жан-жақты зерттеуі тиіс. Бұл қадам енгізілетін өзгерістердің мәдени контекстке сай келуін және мектеп қауымдастығы тарапынан қабылдануын қамтамасыз етеді[88]. Егер мектепте тұлғааралық қарым-қатынас сапалы ұйымдастырылса, бұл қажет жағдайда ынтымақтастық орнатуға және өзара қолдау көрсетуге қолайлы жағдай жасайды. Осындай қарым-қатынас негізінде мектеп басшылығы білім алушылардың оқу жетістіктерін арттыру және жайлы психоәлеуметтік орта қалыптастыру мақсатында мектеп мәдениетін жетілдіруге бағытталған тиісті басқарушылық шешімдер қабылдауы қажет.

Мектеп ортасы мен оның білім алушылардың мінез-құлқына әсері жүйелі түрде зерттелуі тиіс. Егер білім беру саласында жаңа саясаттар қабылданатын болса, мектеп ортасындағы өзгерістерді тиімді іске асыру үшін нақты шаралар қабылдануы қажет. Бұл өзгерістер барлық әлеуметтік-экономикалық топтарға жататын білім алушыларға тең мүмкіндіктер мен өзара сыйластыққа негізделген қарым-қатынас орнатуды, сондай-ақ оқушылардың мінез-құлқына әсер ететін ережелерді қайта қарастырып, қажет жағдайда жаңартуды көздеуі тиіс.

Мұндай жүйелі көзқарас оқу және оқыту процесінің тұрақты және тиімді өтуіне жағдай жасайды.

Мектеп климаты және мәдениеті

Мектеп климаты білім алушылардың, мұғалімдердің және қызметкерлердің көзқарасын, мінез-құлқын және тәжірибесін қоса алғанда, мектеп ортасының жалпы сапасы мен сипатын білдіреді. Бұған жалпы қауіпсіздік сезімі, қарым-қатынасты қолдау, оқу мен оқытудың тиімді әдістері, қоғамдастықтың барлық мүшелерін бейнелейтін физикалық орта және мектеп қауымдастығындағы жағымды әлеуметтік және эмоционалды атмосфера енеді.

Мектеп мәдениеті – бұл мектеп ұжымындағы адамдардың бір-бірімен қалай әрекет ететініне және өзара әрекеттесуіне әсер ететін ортақ құндылықтар, нанымдар мен дәстүрлер жиынтығы. Ол мектептегі жазылмаған мінез-құлық ережелерін анықтайды.

Мектеп климатын тікелей байқауға және сезінуге болатын болса, мектеп мәдениеті мектеп климатына әсер ететін және оны қалыптастыратын тереңірек, іргелі күш болып табылады. Позитивті мектеп мәдениеті бірегейлік, тәуелсіздік және тиесілілік сезімін дамытады, академиялық жетістіктерге ықпал етеді және білім беру процесіне қатысушылардың барлығының әл-ауқатын қолдайды. Бұл салауатты және тиімді оқу ортасының маңызды құрамдас бөлігі және оның әсері мектеп климатында көрінеді.

Мектеп климатын бағалау

Мектеп климатын ғылыми негізделген өлшеу құралдары арқылы жүйелі түрде бағалау – білім беру үдерісінің тиімділігін арттырудың маңызды шарты болып табылады. Оқушылар, ата-аналар және мектеп қызметкерлері тарапынан ұсынылатын көрсеткіштер мектептегі өмір мен ахуалдың жалпы бейнесін көрсетуі мүмкін, алайда мұндай бағалау мектеп климатының сапалы трансформациясын бастау үшін жеткілікті тиімді бола бермейді.

Мектептегі әлеуметтік, эмоциялық, этикалық және академиялық климаттың жақсаруы – бұл бүкіл мектеп қауымдастығының ортақ күш-жігерінің нәтижесі. Мұндай жетістіктерге қол жеткізу үшін оқушылар, ата-аналар және педагогикалық ұжым бірлесе отырып, біртұтас оқыту және ынтымақтастық кеңістігін құруы қажет.

Бағалау – бұл мектепті үздіксіз дамыту мен жетілдіру процесіндегі бір ғана кезең. Негізгі мәселе – бағалау нәтижелерін қалай түсініп, оларды әлеуметтік, эмоциялық, этикалық және академиялық оқытуды қолдайтын өміршең оқу ортасын дамытуда қалай қолданамыз?

Қазіргі таңда бұл бағытта көптеген ғылыми зерттеулер жүргізілуде[89]. Мысалы, Морис Элиас және оның әріптестері мектептің нақты өмірлік жағдайларында оқуға қолайлы ахуалды қалыптастыру үшін дәлелді стратегияларды қолдану жолдарын сипаттайтын жағдаяттық (кейс-стади) зерттеулер жүргізу қажеттігін атап көрсетеді. Бұл әдіс мектеп климатын жақсартуға ғана емес, сонымен қатар мұғалімдердің кәсіби қызметін қолдап, білім беру тәжірибесін жандандыруға мүмкіндік береді.

Мектеп климаты бірнеше жылдар бойы білім беру зерттеушілерінің назарында болды. Тұжырымдаманы және оның компоненттерін анықтауға әртүрлі көзқарастарға қарамастан, осы құрылымның негізгі сипаттамаларын ажыратуға болады. *Біріншіден*, мектеп климаты – бұл мектептің объективті сипаттамалары мен ондағы процестер емес, қабылдаудың сипаттамасы. *Екіншіден*, бұл мектептің жасырын қасиеті, оны тікелей өлшеу мүмкін емес, бірақ бірқатар индикаторлар арқылы көрінеді. *Үшіншіден*, мектеп климаты уақыт бойынша тұрақты.

Әртүрлі зерттеулерде басқаларға қарағанда жиі кездесетін мектеп климатының төрт негізгі аспектісі: физикалық (материалдық ортаны қабылдау),

мәдени (нормалар жүйесі), әлеуметтік (мектеп ұжымы арасындағы қарым-қатынас), жеке (оқушылардың оқуға деген көзқарасы, мектепке қатыстылық сезімі).

Қолайлы мектеп климатын қамтамасыз етудің негізгі принциптері:

Ізгі ниет пен қолдау – білім беру процесінің барлық қатысушылары арасында өзара сыйластық, түсіністік пен эмпатия атмосферасын құру;

Әділдік – әрбір қатысушыға бірыңғай ережелерді, тең шарттарды және әділ қатынасты қамтамасыз ету;

Жауапкершілік – мектептің жағымды ортасын сақтау үшін әркімнің жауапкершілік сезімін қалыптастыру;

Диалог және ынтымақтастық – қарым-қатынас мәдениетін дамыту және топта, ұжымда жұмыс істей білу, туындайтын қақтығыстарды бейбіт жолмен шешу;

Қауіпсіздік пен сенім – физикалық, психологиялық және эмоционалдық қауіпсіздікті сақтау;

Даралықты және дамуды қолдау – білім алушылар мен педагогтердің жеке ерекшеліктерін, таланттары мен қажеттіліктерін тану және қолдау;

Ашықтық – мектептегі ережелер мен ақпараттың анықтығы және қолжетімділігін қамтамасыз ету.

Қазіргі өзгермелі әлеуметтік-мәдени жағдайларда білім беру ұйымдарында қолайлы және қауіпсіз мектеп ортасын қалыптастыру мен оны сақтау – білім сапасын арттырудың, оқушының әлеуметтену үдерісін оңтайландырудың негізгі шарттарының бірі болып табылады. Мектеп климатының сапасын жақсартуға бағытталған бірнеше тиімді, ғылыми негізделген практикалық стратегияларды қолдануға болады. Атап айтқанда, мектеп мәдениетін орнықтыруға және оқушылардың оқу жетістіктеріне оң ықпал ететін төмендегі бес негізгі бағыт ұсынылады:

1. Жанжалдарды басқара білу – сенімді нығайтады

Қақтығыстар — адамдар арасындағы өзара әрекеттестік процесінің табиғи бөлігі. Алайда, олардың шешілу тәсілдері мектептегі жалпы психоәлеуметтік ахуалға айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Мектеп кеңістігінде ашық қарым-қатынасты дамыту, белсенді тыңдау дағдыларын қалыптастыру және жанжалды сындарлы шешуге бағытталған әдістерді қолдану арқылы қақтығыстарды жеке даму, өзара түсіністік және топтық ынтымақтастыққа ықпал ететін мүмкіндіктерге айналдыруға болады. Құрмет пен әділеттілікке негізделген жанжалдарды шешу тәжірибесі сенімді нығайтады, тұлғааралық байланысты тереңдетеді және мектеп қауымдастығындағы ынтымақтастықты арттырады.

2. Жобалық және іс-әрекетке негізделген оқыту инклюзивтілік мәдениетін дамытады

Оқушыларды жобалық жұмыс пен практикалық іс-әрекетке тарту — олардың оқу мотивациясын арттырып қана қоймай, сонымен қатар ортақ мақсатқа жетудегі ұжымдық жауапкершілік сезімін қалыптастырады. Мұндай оқыту түрлері білім алушыларға нақты өмірлік жағдайларда маңызды дағдыларды меңгеруге, қоғам өміріне белсенді қатысуға және азаматтық жауапкершілік мәдениетін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл әдістер инклюзивті, ынтымақтастыққа негізделген білім беру ортасын қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады.

3. Білім алушылардың үнін есту және шешім қабылдауға қатыстыру

Білім алушылардың пікірін ескеру және оларды шешім қабылдау процесіне тарту мектеп мәдениетінде тиесілілік пен өзара сенім сезімін қалыптастырады. Оқушылардың белсенді қатысуы мен кері байланысын қамтамасыз ету олардың оқудағы жауапкершілігін күшейтіп, мектептегі климатты жақсартуға тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, оқушылардың мектептегі басқару процестеріне араласуы – олардың көшбасшылық, сыни ойлау және азаматтық ұстанымдарын дамытуға ықпал етеді.

4. Құрдастарының қолдауын дамыту тұлғааралық қатынасты нығайтады

Құрдастар арасындағы тәлімгерлік, бірлескен оқыту және өзара қолдау бағдарламалары оқушылар арасындағы жағымды қарым-қатынас орнатуға, әлеуметтік-эмоционалдық қолдауды қамтамасыз етуге және көшбасшылық дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай бағдарламалар білім алушылардың мектепке қатыстылығын күшейтіп, ұжымдық рух пен серіктестік сезімін қалыптастырады. Бұл өз кезегінде оқу жетістіктеріне, эмоционалды тұрақтылыққа және мектеп мәдениетінің тұрақтылығына оң ықпал етеді.

5. Тиімді коммуникация – сенім мен ынтымақтастықтың негізі

Мектеп ішіндегі сенімді қарым-қатынасты қалыптастыру, өзара сыйластықты арттыру және тиімді ынтымақтастық орнату үшін ашық, жүйелі және нақты коммуникация арналары маңызды рөл атқарады. Ақпарат алмасудың ашық жүйесі, кері байланыстың қолжетімділігі және ұжым мүшелерінің қатысуы мектепте есептілік пен ашықтық мәдениетін орнықтыруға мүмкіндік береді. Бұл әдіс мектептегі проблемаларды ерте анықтап, тиімді шешімдер қабылдауға және жалпы білім беру сапасын арттыруға бағытталған қадамдарды үйлесімді түрде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Позитивті оқу ортасын құрудың стратегиялар мен тиімді тәсілдері

Білім алушылардың дамуына оң ықпал ететін оқу ортасын қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Позитивті оқу ортасы дегеніміз – білім алушылар өзін қауіпсіз, құрметтелген және құнды сезінетін, оқуға деген қызығушылығы мен мотивациясы артатын кеңістік. Мұндай ортада оқушының танымдық белсенділігі артады, тұлғалық дамуына қолайлы жағдай жасалады.

1. Позитивті оқу ортасының мәні мен маңызы

Позитивті оқу ортасы – бұл оқушы өзін еркін сезінетін психологиялық қауіпсіз кеңістік;

Өзара сыйластық пен қолдауға негізделген қатынастар жүйесі;

Танымдық белсенділік пен ынталандыруға ықпал ететін білім беру ортасы.

Мұндай орта оқушылардың:

Академиялық үлгеріміне;

Эмоционалды тұрақтылығына;

Әлеуметтік дағдыларына;

Құндылық бағдарларына тікелей әсер етеді.

2. Жайлы оқу ортасын қалыптастырудағы негізгі қағидалар

Кесте 4

№	Қағида атауы	Мазмұны
1	Қауіпсіздік қағидасы	Оқушы өзін қорғалған, психологиялық және физикалық тұрғыдан қауіпсіз сезінуі керек
2	Қатынастық қағидасы	Ашық, сенімді және ынтымаққа негізделген мұғалім-оқушы, оқушы-оқушы қатынасы
3	Белсенділік қағидасы	Білім алушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз ету
4	Жекелендіру қағидасы	Әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып оқыту
5	Ынталандыру қағидасы	Оқушылардың жетістіктерін мадақтау, оқу мотивациясын арттыру

Позитивті оқу ортасын қалыптастыру стратегиялары

Оқушымен жеке тұлға ретінде байланыс орнату

Әр оқушының ерекшелігін, мүддесін, қабілетін танып білу;

Таңертеңгі амандасу, күнделікті қысқа диалогтар арқылы сенім қалыптастыру;

Ата-аналармен тұрақты байланыс орнату.

Қатысымдық ортаны дамыту

Топтық жұмыстар, пікір алмасу алаңдары;

Эмпатияны дамытуға арналған рөлдік ойындар;

Шешен сөйлеу мен белсенді тыңдауға баулу.

Психоэмоционалды қолдау

Рефлексия сәттері, «көңіл-күй термометрі», «аптаның қуанышы» әдісі;

Көңіл-күй журналын жүргізу;

Психологпен бірлескен тренингтер ұйымдастыру.

Сынып ережелерін бірлесіп құру

Ережелерді бірге талқылау және қабылдау;

Ережелердің жағымды тілмен жазылуы (мысалы: «Біз бір-бірімізге құрметпен қараймыз»).

Физикалық ортаны ұйымдастыру

Жарық, жайлы, таза сынып бөлмесі;

Мотивациялық плакаттар, «Жетістік бұрышы», «Оқушы үні» бұрышы;

Құндылыққа негізделген бұрыштар (шынайылық, қамқорлық, жауапкершілік және т.б.).

Мұғалімге арналған тиімді әдістер

Кесте 5

Әдіс атауы	Мазмұны
«Таңғы шеңбер»	Оқушылар күнді жақсы көңіл-күймен бастау үшін жүргізілетін қысқа сұхбат
«Қуанышты сәт»	Оқушылар өткен аптадағы өз жетістіктерімен бөліседі
«Ой бөлісу»	Тақырып бойынша әр оқушы өз ойын айтуға мүмкіндік алады
«Рефлексия парағы»	Сабақ соңында оқушылар не үйренгенін, қандай қиындық болғанын жазып, бөліседі

Жайлы мектеп ортасын құру – мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен адами ұстанымына тікелей байланысты. Ол үшін тек мазмұнды сабақ қана емес, қолдау мен сенімге толы қатынас, психологиялық жайлылық пен танымдық белсенділік қажет. Жайлы орта – оқушының мектепке қуана келуінің кепілі, болашағына сеніммен қарауына негіз болатын маңызды фактор.

Бастауыш сынып оқушылары үшін қолайлы мектеп климатын қалыптастыру және мінез-құлық пен қарым-қатынас мәдениетін дамыту

Бастауыш сыныпта оқушылар ұжымында жайлы психологиялық ахуал құру тұлғаның белсенді дамуы, негізгі қасиеттер мен құндылықтарының қалыптасуы мектептегі әлеуметтік атмосфераға байланысты.

Бастауыш сыныптарда жайлы психологиялық климатты қалыптастыру мәселесін дамытудың өзектілігін анықтайтын бастауыш мектеп жасындағы оқушылар ерекше мәнге ие. Мектептегі психологиялық климат балалар ұжымының ажырамас сипаттамасы болып табылады. Оны топтық іс-әрекеттердің дамуы мен жеке тұлғаның әл-ауқатын, мінез-құлық өлшемін анықтайтын қатынастардың динамикалық өрісі болып табылатын құбылыс ретінде анықтауға болады.

Жайлы мектеп климатының маңызды белгілері: сенім; өзара сыйластық, топ мүшелерінің бір-біріне деген жоғары талабы; мейірімді және іскерлік қабілет; бүкіл ұжымға қатысты мәселелерді талқылау кезінде өз пікірін еркін білдіру; ұжымға қанағаттану; ұжымның әрбір мүшесінің топтағы істердің жай-күйі үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы және т.б.

Кез-келген ұжымда бірінші кезекте мұғалімнің қалыптастыратын жайлы психологиялық климаты маңызды. Оқушылар ұжымы қызметінің нәтижелері оның балалармен өзара әрекеттесу ерекшеліктеріне байланысты, ал тұрақты қалыптасқан нәтижелер мектепте жайлы психологиялық климатты құруға көмектеседі. Нәтижесінде өзара байланысты процестер пайда болады: *нұсқаулық – тиімділік – мектептегі психологиялық климат*. Бұл тізбекте басымдықтарды бөліп көрсетуге және бір мәнді реттілікті орнатуға болмайды. Кез-келген (соның ішінде мектеп) ұжымындағы психологиялық климатты қалыптастыру педагогикалық құрамнан арнайы білім мен дағдыларды қажет етеді.

Арнайы шаралар ретінде: педагогтер құрамын іріктеу, оқыту және мерзімді аттестаттау; психологиялық үйлесімділік факторын ескере отырып, бастапқы ұжымды жинақтау; ұжым мүшелерінде тиімді өзара түсіністік және өзара іс-қимыл дағдыларын дамытуға ықпал ететін психологиялық әдістерді қолдану қажет. Бұл мәселені алғаш А.С. Макаренко белгіледі. Балалар ұжымының жалпы көңіл-күйінің ең қарапайым белгілерді сезімтал түрде түсіндіре отырып, ол қазіргі біздің қолданып жүрген «климат» пен «атмосфера» ұғымдарына сәйкес ұжымның «стилі мен үні» ұғымдарын енгізді, «стиль мен үннің» жеке сипаттамаларын белгіледі, осы нәзік құрылымдарды жетілдірудің нақты жолдарын тапты және олардың тиімділігін тәжірибе жүзінде дәлелдеді.

Қазіргі уақытта қарым-қатынас тәсілі топтың психологиялық климатының мәнін зерттеуде жаңа айналым жасауға мүмкіндік берді. Бұл қазіргі педагогикада топтың психологиялық климаты жеке тұлғаның әлеуметін, жеке өзін-өзі дамытудың өлшемін және топтың әр мүшесінің даму сипатын (адамгершілік, интеллектуалдық, кәсіби және т.б.) анықтайтын қатынастардың динамикалық өрісін білдіреді. Топтың психологиялық климатының сипатын анықтайтын «жетекші» қатынастар – адамға, өмірге, жұмысқа, білімге, өзіне, топқа, адамзатқа деген көзқарас. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімінің қолайлы психологиялық климат құру жөніндегі жұмысын ұйымдастырудың маңызды ерекшелігі ретінде тұлғаға бағытталған тәсілді бөліп қарастыруға болады. Климаттың қалыптасуындағы жетекші рөл адами қатынастарға тікелей байланысты. Олар құрметті, қамқор, мейірімді, шынайы болуы мүмкін. Бұл жағдайда қолайлы климаттың қалыптасуының барлық алғышарттары пайда болады. Іске, жалпы топқа, өзіне және т. б. қатынастар да маңызды рөл атқарады. Мектеп климатының маңызды критерийі – бұл өздеріне және топтағы басқаларға қатысты өз ұстанымдарын анықтау. Сондықтан әр оқушының бірінші кезекте өзіне назар аударуы керек. Осы тұрғыдан келесі ұстанымдардың болуы маңызды: өзін-өзі құру және өзін-өзі дамыту, өзінің шынайы жан-дүниесі арқылы әлемге деген көзқарасы, өзгелерді емес, өзін анықтау, өз көкжиегінің болуы және т.б.

Ұжымның сәтті дамуында мұғалімнің ғана емес, сонымен қатар сыныптағы әрбір оқушыдағы ұжымның бағытын сақтау қабілеті үлкен рөл атқарады. Егер сыныптағы әрбір бала жеткілікті мақсатты және эмоционалды төзімді болса, онда ұжымда жайлы психологиялық климаттың қалыптасқандығын айтуға болады. Ол үшін әр балаға қажет: мақсатқа жетудегі табандылық, өзін-өзі реттеу дағдылары, жаңашылдыққа ұмтылу, мақсаттың айқындығы және оған қол жеткізу. Жоғарыда аталған барлық қасиеттер, егер топ мүшелері іскерлік қатынастарды сақтай алса, яғни эмоционалды түрде боялған болса да, сыныптың жұмысына, демек, жалпы оқу-тәрбие іс-әрекетіне кедергі келтіре алмайтын қатынастар ұжым үшін құнды болып табылады.

А. С. Макаренконың пікірінше, «Өз тұлғасына деген сенімділік өз ұжымының құндылығы туралы идеядан және өз ұжымы үшін мақтаныштан туындайды... тәрбие күрделі процесс, ол үшін жылдар қажет». Демек, салауатты психологиялық климаттың белгісі – өзін-өзі бағалау. Жеке тұлғаның өзіне деген көзқарасы өз ұжымына деген ерекше көзқараспен байланысты болды, ол мақтаныш сезімі ретінде белгіленеді. А. С. Макаренко ұжымдағы жеке тұлғаның қорғалуын бағалады. «Әр адам өзін зорлық-зомбылық пен өзін-өзі қорлаудан, қорқытудан қорғалғанын сезінуі керек... Мен 10-12 жас аралығындағы ең кішкентай, ең нәзік ұлдар мен қыздар өздерін жас топ мүшелері ретінде сезінбейтініне көз жеткіздім. Кез келген іс-әрекетте

оқушылар өзіне деген сенімділіктің жоғары және кез-келген жағдайда өздерін жақсы қорғалғанын сезінуі керек, өйткені оларды ешкім ренжіте алмайтынын сезіну, ренжіткен жағдайда тек өз отряды, бригадасы немесе мен ғана емес, бірінші кезекте оның досы қорғайтынын сезінуі маңызды» деп тұжырымдайды. Және ол осы тәжірибені енгізіп, ұжымның нәтижесін көрді. Ал Макаренко бойынша мектептегі жайлы психологиялық климаттың маңызды белгілері: қамқор өмірге деген көзқарас, өзін-өзі бағалау, өз ұжымына деген мақтаныш, жеке тұлғаның қорғалуы, бағдарлау және тежеу қабілеті, мінез-құлықтың сыртқы нормаларын сақтау, ұжымның эстетикасы және т.б.

Бүгінгі мектеп балалар қорғалуының жоғары деңгейімен ерекшеленбейді. Демек мектепте жайлы орта қалыптастыру мен мәдениетті қарым-қатынасты орнату бүгінгі күнде аса өзекті болып отыр.

Баланың жайлы психологиялық климатта сезінетін басым эмоциялары: мейірімділік, қауіпсіздік, ұтқырлық, шығармашылық, оптимизм екенін көрсетеді, бастамашылдық, жұмысқа қабілеттілік, жеке өзіндік «мен» бостандығы. *Қолайсыз жағдайда:* сенімсіздік, жалқаулық, агрессивтілік, пессимизм, қысылу, пассивтілік.

Жайлы мектеп климаты бастауыш сынып оқушысының оқу материалын жақсы игеруіне және оның жеке басының толыққанды дамуына ықпал етеді, сондықтан сыныпта қолайлы психологиялық климат құру педагогикалық жұмыстың маңызды құрамдас бөлігі, өйткені психологиялық салауатты, креативті, өзіне сенімді адамдар қазіргі қоғам үшін ерекше құндылық болып табылады. Мектеп климатын қалыптастыру және сақтау әдістері балалар ұжымын қалыптастыру және басқару тәсілдеріне ұқсас. Кез-келген ұжым – бұл әлеуметтік пайдалы мақсаттармен, бірлескен іс-әрекеттермен, жеке және топтық мүдделермен, олардың өмірін саналы және тұрақты ұйымдастырумен ерекшеленетін адамдар қауымдастығы, ал психологиялық климат, бір жағынан, ұжым мүшелері арасындағы өзара әрекеттесу сипатын көрсетеді, екінші жағынан оны анықтайды. Мектеп климатын қалыптастыру және ұжымды басқару тәсілдерін меңгеру бастауыш сынып мұғалімі үшін аса қажет. Ол балалардың жас ерекшеліктеріне және педагогикалық жұмыстың ерекшеліктеріне байланысты (мұғалім «педагог-сынып» жүйесінде сыныппен көп уақыт өткізеді, балаларға арналған мұғалімнің жоғары беделі, балалардың сыртқы әсерлерге сезімталдығы) құбылыстарды басқару тетіктеріне сезімтал, сондықтан психологиялық сапа үшін жауапкершіліктің барлық жүктемесі оған жүктеледі. Сыныптағы психологиялық климаттың қалыптасуына мұғалім тікелей әсер етеді. Сондықтан көшбасшы үшін жайлы орта қалыптасуына ықпал ететін қасиеттерді білу өте маңызды. Мұндай мұғалім:

- өзін-өзі анықтаудың негіздерін біледі, яғни оның функционалдық шекараларын біледі және оларды нақты ұстанады;

- ол тек өзінің әл-ауқатына ғана емес, сонымен бірге топтың әл-ауқатына да күш салуға тырысады;

- басқаларды өзгертуге қарағанда өзін өзгертуге көбірек энергия жұмсайды;

- Басқалардың барлық пікірлерін біледі және құрметтейді;

- оқушылардың күшті жақтарына сәйкес өзін өзгерте алады;

- өзінің ісіне, сөзіне жауаптылықпен қарайды;

- сынып оқушыларының бойына көшбасшылық қасиеттерін тәрбиелеуге тырысады;

- жауапкершілікті бөлісуді және беруді біледі және ұстанады.

Сонымен қатар, бастауыш сынып мұғалімінің балалар ұжымындағы жайлы психологиялық климатқа әсер етуінің тиімділігін анықтайтын шарттарға мыналар жатады:

- мұғалімнің оқушылардың эмоционалды жайлылығына бағдарлануы;

- мұғалімнің кәсіби қасиеттерінің (теориялық және әдістемелік) қалыптасуы;

- мұғалімнің жеке қасиеттері (ашықтық, балаларға деген жылылық пен мейірімділік, әзіл сезімі, бастамашылдық, жасампаздық, шығармашылық, қарым-қатынас стилі).

Білім беру ұйымдарында қарым-қатынас мәдениеті ұжымның жұмыс істеуінің қозғаушы күші ретінде маңызды. Мәдениет кез-келген ұжымның ерекшелігі және ол оған ерекше тұтастық береді. Бұл ұжым мүшелеріне мінез-құлықтың стандартты деңгейлерін орнататын әлеуметтік байланыс пен адалдық сезімін дамыту болып табылады. Осылайша, қарым-қатынас мәдениеті ұжымның сипатын оның мүшелерінің мінез-құлқы мен ойлау тәсілін қалыптастырудағы маңызды фактор. Атап айтқанда, мектептегі білім беру мәдениеті мұғалімдердің өнімділігіне, оқушылардың үлгеріміне және жалпы оның тиімділігіне әсер етеді.

Қарым-қатынас мәдениетінің деңгейлері: *бірінші деңгей* ұжым ішіндегі адамдардың көзқарастарына, *екінші деңгей* ұжымды басқаратын құндылықтарға, ал *үшінші деңгей* – мәдениетке әсер ететін құндылықтарға қатысты болжамдарға байланысты. Мәдениет адамдардың өзін қалай ұстайтынын, қандай әңгімелер айтатынын, қандай этикет ережелерін ұстанатынын, қандай ережелер мен нормаларды бөлісетінін, олардың басымдықтары қандай екенін көрсетеді. *Біріншісі* ұжымның физикалық ортасының көрінетін сипаттамаларын, сондай-ақ ұжым қызметкерлеріне оның өмірі мен жұмысының әртүрлі аспектілерін қабылдауға көмектесетін мінез-құлық нормаларын қамтиды. Мінез-құлық нормалары (мысалы, әріптестерді қолдау, басшыға сын айтудан аулақ болу, әріптестермен танысу және т.б.) Мәдениеттің *екінші деңгейінде* ұжымның мақсаты ретінде сипатталатын ортақ

құндылықтар жүйесі көрініс табады. Ынтымақтастық, сенім, ашық қарым-қатынас және т.б. сияқты ортақ құндылықтардың болуы ұжым мүшелерінің мінез-құлқына әсер етеді, олар өздерінен не қалайтынын біле отырып, құндылықтарды мінез-құлық нормаларына айналдыруға тырысады. Сонымен, мәдениеттің ең терең деңгейі адам табиғатымен, адами қатынастармен, шындықпен, қоршаған ортамен байланысты ұжымдық идеялардан тұрады. Мысалы, мұғалімдердің бір-бірін құрметтеу және қамқорлық жасау, жауапкершілікті сезіну, өзін-өзі басқаруды және оқушыларының игілігі үшін шешім қабылдауды білу, тәуелсіздік, кәсіби біліктілік және т.б. сияқты құндылықтарды дамытуды ынталандыру. Екінші жағынан, ұжым мүшелерінің қарым-қатынасында мұғалімдер әріптестерін құрметтеу, көшбасшылықты құрметтеу, қақтығыстардан аулақ болу сияқты құндылықтарды дамытуға шақырады.

Бастауыш сынып мұғалімі психологиялық климатты қалыптастыруға жеткілікті уақыт пен күш жұмсауы және оны қалыптастыру және сақтау тәсілдерін білуі және іс жүзінде қолдануы керек. Әрбір ұжым – бұл бірлескен мақсаттармен, топтық мүдделермен үндесетін жеке мақсаттармен біріктірілген адамдар тобы. Ал психологиялық климат – бұл ұжымдағы қатынастардың көрсеткіші, бір жағынан ол олардың психологиялық ахуалын көрсетеді, ал екінші жағынан шарттайды. Ал балалар ұжымы басқаруға неғұрлым көп көңіл берілсе, мұғалімнің беделі соғұрлым жоғары болады. Орта мектеп мұғалімдерімен салыстырғанда бастауыш сынып мұғалімі балалармен «мұғалім-сынып» жүйесінде көп уақыт өткізеді, бұл педагогикалық жұмыстың ерекшелігіне байланысты. Бастауыш сынып оқушылары өздерінің жас ерекшеліктеріне байланысты ересек адамның, мұғалімнің әсеріне сезімтал, ал егер сынып жетекшісі оқушылар арасында беделге ие болса, онда ол балалардың дамуына және өнімді жұмыс істеуіне жайлы психологиялық климатты реттеп, ортаны жағымды жаққа өзгертіп және сақтай алады.

Балалар ұжымының психологиялық климатына әсер ететін факторларға мыналар жатады:

- мұғалімнің кәсібилігі (теориялық білім, әдістемелік шеберлік, жеке тәжірибені талдау, кәсіби дамуға деген құштарлық, педагогикалық-психологиялық білімін синтездеу және оны практикада қолдану қабілеті);

- мұғалімнің жеке қасиеттерін (балаларға деген сүйіспеншілік, ашықтық, әзіл сезімі, балаларды оқытып қана қоймай, олардан үйренуге, оларға тәлімгер және дос болуға, бастамашылдыққа, шығармашылыққа, икемділікке, қарым-қатынасқа деген ұмтылыс);

- мұғалімнің жауапкершілікті қабылдауы үшін психологиялық климат (бастауыш сынып мұғалімі сыныптың эмоционалды жайлылығы оның іс-әрекетіне байланысты екенін білуі және балаларды біріктіре алатын бірлескен

әрекеттерге дайын болуы керек, оларды дамытуда қызығушылықтарын арттырады және ынталандырады)[90].

Психологиялық климатты қалыптастыру және қолдау үшін мұғалім келесі жолдарды қолдана алады: ұжымдық мәдениетті қалыптастыру – дәстүрлер, рәсімдер, ортақ құндылықтар.

- бұған, сыныптың туған күнін, «Күзгі асар» жәрмеңкесі, Аналар күні, Наурыз мерекесі және тағы басқа кез-келген тақырыптық мерекелерді атап өту, орманға, театрға, циркке бару, рухани және этикалық құндылықтарды дамытатын тақырыптар бойынша сынып сағаттары мен сыныптан тыс іс-шаралар өткізу;

- ойын элементтерін қолдану. Бұған, есте сақтауды, логиканы және ойынның эрудициясын дамытатын іс-шаралар кіреді. Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне байланысты ақпаратты ойын түрінде беру қызығушылықты және оны игеру жылдамдығы мен дәрежесін арттырады;

- әр балаға қатысты мұғалімнің саналы зейіні. Балалар бір-бірімен теңестірілмейтін ерекше тұлғалар. Біреуі интроверт, енді біреуі экстраверт. екіншісі мобильді, ал енді біреуі меланхолик. Біреу математиканы, ал енді біреуі сурет салуды жақсы көреді. Ал мұғалім – әр баланы шартсыз жақсы көретін тұлға. Мұғалім – баланы түсіну және оның сеніміне ие болу үшін жеке көзқарас қажет екенін түсінеді;

- әр баланың сынып өміріне эмоционалды қатысуға деген ұмтылысын оятуда егер мұғалім, балаларға күзгі саябақтағы көңілді старт, саяхаттар немес басқа іс-шаралар сыныптың жартысынан көбіне қуаныш әкелетінін көрсе, онда сол іс-шараларды өткізу арқылы оларға қуаныш сыйлауға тырысады. Сонымен қатар қолөнер балалардың қызығушылығы мен ынта-жігерін тудырдыратынын көрсе немесе әдеби сынып сағатын ұйымдастыруға тырысуға болады. Кез-келген тақырыптағы іс-шараны әртүрлі тәсілдермен өткізуге болады, ал мұғалімнің өзі өз сыныбының қажеттіліктері мен қабілеттеріне назар аудара отырып түсінуі керек. Балаларға әрқайсысы өз үлесін қосатындай жалпы жобаны жасауға қатысу өте қызықты болады. Мысалы, көңіл-күй кестесін құру үшін сынып қабырғасына арнайы бұрыш бөлуге болады. Ол қалай көрінуі мүмкін, кестеде үлгі көрсетілген (кесте 6).

Кесте 6

Менің көңіл-күйім	18.05.2025	19.05.2025	20.05.2025	21.05.2025	22.05.2025	23.05.2025
Мұғалім						
Әміре						
Алмас						
Әбілмансұр						
Айша						
Малика						

Мариям						
--------	--	--	--	--	--	--

Ол қалай көрінуі мүмкін, мысалы, «біздің көңіл-күйіміз» қабырғасындағы кестеге балалар өздерінің көңіл-күйлерін сызба, сурет түрде белгілей алады – гүл, күн, бұлт, жаңбыр, қайғылы немесе көңілді эмодзилер, 1-ден 5-ке дейінгі сандармен белгілей алады. Балалар бір-бірінің көңіл-күйін қызығушылықпен қарайды, бұл айналадағы адамдарға, бір-біріне назар аударуға ықпал етеді. Сонымен, мұғалім жайлы психологиялық климатқа тиімді әсер ететін іс-шараларды өз қалауы бойынша жасауға мүмкіндік алады. Кез-келген мұғалімнің тәжірибесінде сыныптың психологиялық климатында шиеленіс тудыратын жағдайлар кездеседі. Мұндай жағдай, мысалы, егер оқушы үй тапсырмасын ұмытып кетсе, кешігіп қалса, үнемі төмен баға алса, егер оқушылардың біреуі жала жапса және т.б жағдайларда пайда болуы мүмкін. Әрбір бала үшін мұғаліммен достық қарым-қатынас орнату маңызды екені сөзсіз. Алайда бұл мұғалімнің мінез-құлқынан талапшылдық, әділ қатандық және теріс қылықтарға қатысты орынды айыптаудың алынып тасталуы тиіс дегенді білдірмейді. Мұндай жағдайларды түсіндіру және алдын алу мақсатында Якоб Львович Коломинский ұсынған шиеленісті жағдайларды талдау үлгілері тиімді болып табылады. Жас мұғалімдер үшін бұл модельдер пайдалы тәжірибе қалыптастыруда маңызды құрал бола алады. Талдау келесі кезеңдерден тұрады:

Қатені анық тұжырымдау;

Қатеге нақты мысалдар келтіру;

Қате сенімдерді анықтау;

Қате сенімдерді түзету (ойлау үлгісін өзгерту);

Мінез-құлықты түзету жолдарын ұсыну. [91].

Психологиялық климат мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасын құру қабілетіне тікелей байланысты. Екі жаққа да жақсы қарым-қатынас орнату үшін мұғалім білуі қажет:

- бастауыш сынып оқушыларының психологиясының негіздерін білу;
- кез-келген жағдайда оқушының жеке ерекшеліктерін білу және ескеру, оның эмоционалды жағдайын бағалау;
- оқушыны мұқият тыңдай білу, әсіресе шиеленісті жағдайда және естігеніне қатысты өз пікірін қалыптастыру;
- әрдайым баланың сеніп тапсырған құпияларын құпия ұстау;
- мұғалімнің де адам екенін және қателесуі мүмкін екенін түсіну. Өз қателіктерін мойындай білу;
- егер оның іс-әрекеті шынымен мақтауға тұрарлық болса, баланы мадақтау, мадақтау, жылы сөздер айту. Алайда, бұл жерде бір балаларды мадақтау, оларды сыныптың қалған бөлігіне үлгі ету теріс реакцияны тудыруы

және басқа балалардың оларға деген жағымсыз қарым-қатынасына ықпал етуі мүмкін екенін ескеру қажет;

- мұғалім баланың жеке басын емес, сындарлы және сыпайы қалыпта, іс-әрекеттерін сынға алады. Эмоционалды күйіңізді бақылауда ұстау, агрессия мен тітіркенуді жеңуге жол бермеу. Кінәлі адамға құрметпен қарау, оған нақты әрекет ету және оны бүкіл сыныптың алдында жағымсыз адам ретінде көрсетпеу[92].

Бұл бір жағынан қарапайым, екінші жағынан өте терең және уақытты қажет ететін әрекеттер мұғалімге сыныпта жағымды психологиялық климат құруға және одан әрі сақтауға көмектеседі. Сондай-ақ, мұғалімдерге Дэвид Майстердің жайлы, салауатты жұмыс атмосферасын құру принциптерін қолдану пайдалы болады. Көшбасшылыққа қатысты қағидалар мектеп әкімшілігіне бағытталғанымен, бастауыш сынып мұғалімдері де өз сыныбында көшбасшы. Себебі олар – әлі қалыптаспаған балалар ұжымын басқаратын және ұжымда қолайлы әрі қауіпсіз орта қалыптастыруда шешуші рөл атқаратын тұлғалар. Мұндай жауапкершілік мұғалімнің жеке кәсіби позициясына және көшбасшылық қабілеттеріне тікелей байланысты.

Мұғалім-көшбасшы үшін маңызды қағидалар:

Жағдайды өзгертуге ұмтылмау – ең үлкен қателік.

Егер мұғалім сыныптағы психологиялық климаттың оқуға кедергі келтіріп жатқанын байқап, оны өзгертуге тырыспаса, бұл оқушылардың үйлесімді дамуына және оқу жетістіктеріне тосқауыл болмақ.

Ұжымның әр мүшесінің өз құндылығын сезінуі.

Мұғалім әрбір оқушының даралығын мойындап, олардың қызығушылықтарына назар аударуы тиіс. Бұл ретте балаларды алалау мен «сүйікті оқушы» бейнесін қалыптастыруға жол бермеу маңызды.

Оқушыларды дамуға ынталандыру.

Мұғалім оқушылардың жетістіктерін атап өтіп, оларға алға жылжу үшін мотивация беріп, жаңа белестерге жетелеуі керек.

Әр балаға өзін әртүрлі қызметте көрсетуге мүмкіндік беру.

Балалар әртүрлі қабілеттерге ие, сондықтан оларды шығармашылық, спорттық және зияткерлік бағыттағы іс-шаралар арқылы жан-жақты дамытуға жағдай жасау қажет.

Дәйектілік және сенімділік.

Мұғалім өз сөзіне берік болуы тиіс. Уәделерін орындамау – сенімді жоғалтып, мұғалімнің беделіне нұқсан келтіруі мүмкін.

Мақсатқа сенімділік.

Мұғалім – тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар өмірлік құндылықтар мен этикалық нормалардың үлгісі. Егер мұғалім өзінің кәсібінің маңыздылығына сенсе, ол балалардың дамуына ықпал ететін психологиялық

климатты қалыптастыруға шын жүректен ұмтылады.

Сыныптағы қолайлы әлеуметтік-психологиялық климатты қалыптастыруда шешуші фактор – мұғалімнің тұлғалық және кәсіби қасиеттері. Мұғалім – ұжымдағы тұлғааралық қатынастардың құндылықтарын тасымалдаушы, ал мектеп – оқушы мен мұғалімнің өзара әрекеттесу кеңістігі. Сондықтан баланың үйлесімді дамуына ықпал ететін салауатты психологиялық атмосфераны қалыптастыру – әрбір мұғалімнің басты міндеттерінің бірі. Осыған байланысты, мұғалімдерге арнайы кәсіби дайындық пен қолдау көрсету – сапалы білім мен тәрбиенің кепілі болмақ.

Негізгі және жалпы орта білім беру деңгейінде қолайлы мектеп климатын қалыптастыру және мінез-құлық пен қарым-қатынас мәдениетін дамыту

Орта және жоғары сыныптарда жасөспірім өміріндегі ең күрделі және жауапты кезеңдердің бірі. Оқу процесінің күрделенуі орын алады, бір сынып жетекшісінің орнына екіншісі келеді, жаңа мұғалімдер мен жаңа пәндер пайда болады, топтың құрамы да өзгеруі мүмкін. Бұл процестер білім алушылардың бір-бірімен, мұғалімдермен және ата-аналармен өзара әрекеттесуінде қиындықтардың пайда болуына әкеледі.

Мамандардың бақылаулары көрсеткендей, кейбір жасөспірімдер өздерінің жеке психофизиологиялық ерекшеліктерінің дамуына байланысты жаңа жағдайларға бейімделу қиынға соғады. Бұл жағдайда жасөспірімдер оларды бағыттау, жаңа оқу шындығына бейімделудің дұрыс әдісін көрсету және мұғалімдермен және олардың тобының жаңа мүшелерімен өзара әрекеттесу қажеттілігін қалыптастырады. Сынып жетекшісі жасөспірімдерге тәлімгер болады, оның сөздері мен әрекеттері сәтті бейімделу процесіне әсер етуі мүмкін. Топта қолайлы психологиялық климатты қалыптастыру мұғалімнің ең маңызды және күрделі міндеттердің бірі.

Жайлы психологиялық климатты қалыптастырудың басты шарттарына – толеранттылықты, өзге адамның жеке тұлғасына құндылық тұрғысынан қарауды және коммуникативтік дағдыларды дамыту жатады.

Білім беру ұйымы жасөспірімге өз өмірлік мақсаттары мен даму жолын айқындауға жағдай жасап, тұлғаның белсенді қалыптасуына ықпал етеді. Осы үдерістегі маңызды алғышарттардың бірі – білім алушылар ұжымында қолайлы психологиялық ахуалдың болуы.

Қазіргі уақытта психологиялық климат мәселелері әлеуметтік психологияда жан-жақты зерттеліп келеді. Ұжымдағы әлеуметтік-психологиялық климаттың жеке тұлғаға әсер етуін зерттеген отандық және шетелдік ғалымдардың қатарында А. Л. Свенцицкий, И. П. Волков, К. К.

Платонов, А. Н. Лутошкин, В. В. Бойко, В. Н. Панферов, А. Г. Ковалев, Б. Д. Парыгин, Я. Л. Коломинский, А. С. Макаренко, В. С. Мухина, В. В. Зацепина, И. В. Дубровина, А. В. Петровский, Н. П. Аникиева сияқты зерттеушілер бар.

Бұл ғалымдар психологиялық климаттың адамның өміріндегі маңызды фактор екендігін, оның жеке басына, зияткерлік, эмоционалдық және ерік-жігерлік дамуына жан-жақты әсер ететінін дәлелдеген. Алайда теориялық зерттеулермен қатар, осы саладағы практикалық әзірлемелердің жеткіліксіздігі де байқалады.

Білім алушының өмірі тек мектеппен шектелмейді. Ол өзін бірнеше әлеуметтік топтың мүшесі ретінде сезінеді, алайда оның өзін-өзі дамытуына және әлеуетін жүзеге асыруына мүмкіндік беретін орта – аса маңызды.

Жоғары сынып оқушысы үшін мұндай орта – ең алдымен, оның сынып ұжымы. Сынып – жасөспірім тұлғасының қалыптасуына айрықша әсер ететін әлеуметтік орта. Жоғары сынып оқушыларының ұжымдық өмірінің деңгейі олардың әлеуметтік мақсаттарын кеңейту және бірлескен әрекеттің мазмұнын байыту арқылы айқындалады.

Егер бала өз ұжымның бір бөлігі болуға ниетті болса және ұжым да бұл тұлғаны қабылдайтын болса, онда бұл ұжым жоғары сынып оқушысы үшін маңызды әлеуметтік топқа айналады». [93].

Сыныптың белсенді қатысушысы бола отырып, жоғары сынып оқушылары топтағы жағдай үшін жауапкершілік сезімін алады. Құрдастарымен бірлескен іс-әрекет жасөспірімге қарым-қатынастың көптеген қиындықтарын жеңуге көмектеседі. Егер ұжымдасқан әрекет болмаса, онда дұрыс, адамгершілік және жолдастық қатынастар дами алмайды.

Жасөспірім балалар ұжымға эмоционалды және жеке көзқараспен сипатталады. Оның ұйымшылдығына, мүшелерінің достығына ерекше мән беріледі және бұл талаптар көбінесе қарапайым болып табылады.

Жасөспірімдер арасындағы қарым-қатынаста жеке тұлға үшін маңызды тиесілілік сезімі пайда болады және жүзеге асырылады: «өзіндікі» болу үшін «бәріне» ұқсап, ортақ хоббимен бөлісу керек. «Бәрі сияқты» болуға деген құштарлық киімге, эстетикалық талғамға және мінез-құлық стиліне таралады. Бұл біркелкілікті топ мұқият қолдайды және оған қарсы тұру қаупі бар адам қиын күреске төтеп беруі керек.

Жасөспірімдер тобындағы психологиялық климатқа ересектермен қарым-қатынастың жаңа жүйесі үлкен әсер етеді. Жоғары сынып оқушылары қазірдің өзінде мұғалімдерден ересектерге деген қарым-қатынастың формасын ғана емес, олардың құқықтарын нақты құрметтеуді де қалайды. Олар өмірлік мәселелерді талқылау, өз ұстанымдарын құрметтеу, ересектердің мінез-құлқы мен моральдық келбетін бағалау құқығын талқылау кезінде өздерінің «тәуелсіздігін» мойындауы керек.

Жасөспірім тек ересек адам ретінде көрінуге тырыспайды, ол өзінің жеке тұлғалық болмысын мойындатуға ұмтылады. Осыған байланысты ол әртүрлі тәсілдермен өзіне назар аудартқысы келеді. Бұл ұмтылыс көбіне ересектер жағынан сынға ұшырайтын демонстративті және сырттай көзге түсуге бейім әрекеттермен көрініс табады. Алайда, тәуелсіздікке ұмтылғанымен, дәл осы кезеңде жасөспірімнің ересектермен қарым-қатынасқа деген қажеттілігі бұрынғыдан да арта түседі.

Жасөспірім үшін қоғамдық қызметтің әртүрлі түрлері әлеуметтік қарым-қатынас аясының кеңеюіне, әлеуметтік құндылықтарды меңгеруге, сондай-ақ адамгершілік қасиеттер – парыз сезімі, ұжымшылдық және серіктестік қатынастардың дамуына ықпал етеді. Бұл кезеңде «өмірлік серік» пен пікірлес адамдарды іздеу өзекті бола бастайды, жақын қарым-қатынасқа деген сұраныс артып, белгілі бір адамдармен эмоционалды байланыс қалыптасады.

Жасөспірімнің жеке тұлғалық дамуының маңызды құрамдас бөлігі – өзін-өзі тану процесі. Өзін-өзі тану деңгейі оның айналасындағы адамдар мен өзіне қоятын талаптардың деңгейін анықтайды. Бұл кезеңде олар сыни көзқараспен қарап, өзін-өзі бағалай алады, сондай-ақ ересектер мен құрдастарының моральдық бейнесіне жоғары талаптар қоя бастайды. Өзін-өзі тану деңгейінің жоғары болуы өзін-өзі тәрбиелеуге бастайды.

Сыныптағы қолайсыз ахуал жасөспірімнің білім беру ұйымынан кетуінің себептерінің бірі болуы мүмкін. Сондықтан, мұғалім білім алушылардың жас және психологиялық ерекшеліктерін терең түсініп, олардың тұлғааралық қатынастарын үнемі бақылап отыруы қажет. Бұл өз кезегінде сынып ішінде шиеленісті жағдайлардың алдын алуға және топ ішіндегі үйлесімді қарым-қатынастарды жүйелі түрде жақсартуға мүмкіндік береді.

Психологиялық климатты қалыптастыру және жетілдіру сынып жетекшілерінің, педагогтердің, психологтің, әлеуметтік педагогтің және білім беру ұйымы әкімшілігінің тұрақты міндеті.

Қолайлы психологиялық жағдай жасауда педагогикалық әдістер мен мұғалімнің жеке басы маңызды рөл атқарады. Сыныптағы психологиялық климаттың сапасы үшін жауапкершіліктің барлық жүктемесі мұғалімге жүктеледі. Осыған байланысты психологиялық климатты қалыптастыру және оқушылар ұжымын басқару тәсілдері туралы білім мұғалім үшін аса қажет.

Мұғалімнің жеке қарым-қатынас стилі оқушыларға үлгі болады, бұл жасөспірімдердің бір-бірімен қарым-қатынасын қалыпқа келтіруге көмектеседі.

Мұғалімнің нақты жағдайға байланысты әртүрлі көшбасшылық стильдерді қолдана білуі сыныпта ынталандыратын психологиялық климатты құрудың маңызды шарты. А.Я. Анцупов атап өткендей, қақтығыс жағдайларының ең көбі мұғалімнің «авторитарлық қарым-қатынас стиліне» тән. Мұғалімдердің тәртіпке авторитарлық тәсілдермен қол жеткізу әрекеттері

топтың психологиялық климатының білім алушылардың «пассивтілігі» бағытында ауытқуының пайда болуына, яғни интеллектуалды бастамалар мен сыныптық оқу сабақтарына деген қызығушылықты жоғалтуға әкеледі. Сыныптың бірлігінің болмауы «мұғалімнің өзі топтағы оқушылармен қарым-қатынас стилін тым формализациялаған» деген сигнал болуы мүмкін.

Көптеген мұғалімдер осы мәселені шешудің тиімді жолдарын іздейді, топта сенімді атмосфера құру, ұжымды біріктіру және сол арқылы жұмыс тиімділігін арттыру үшін білім алушыларды ынталандыру жүйелерін әзірлейді. Топ білім алушыларының ынтымақтастығына негізделген демократиялық қарым-қатынас стилін таңдай отырып, педагог жасөспірімдер өздерінің шығармашылық әлеуеті мен таланттарын толық аша алатын ерекше шығармашылық атмосфера құра алады.

А. Л. Журавлев және В. Ф. Рубахин көшбасшылықтың жеті стилін бөліп көрсетеді: директивалық, алқалық, либералды, директивалық-алқалық, директивалық-либералды, алқалық-либералды және аралас. Жайлы психологиялық климатты оңтайландыру үшін ең тиімдісі алқалық және аралас басшылық болып табылады[94].

Оқу іс-әрекетін ұйымдастыруда мұғалімнің міндеті – пәндік білім мен оларға сәйкес дағдыларды игеру туралы ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік бағытталған мотивацияның қалыптасуы мен дамуы, олар орындайтын тапсырмалар үшін жауапкершілікті қалыптастыру, басқалармен санасу, олардың мүдделері туралы ойлау.

Сыныптағы қолайлы психологиялық ахуал үшін мұғалім ұжымның әр мүшесімен сенімді қарым-қатынас орнатып, оларды эмоционалды түрде қолдап, ынтымақтастықты ұйымдастырып, жанжалды жағдайлар туындаған кезде оларды шешудің оң әдістерін қолдануы тиіс. Бұл үшін мұғалім жасөспірімдердің жеке психологиялық ерекшеліктерін, олардың эмоционалды жағдайын, көңіл-күйін, психикалық тәжірибелерін, ішкі толқуларын, бір-бірімен қарым-қатынасын түсінуді, сондай-ақ топта қолайлы психологиялық климаттың қалыптасуы мен сақталу заңдылықтарын білуді талап етеді. Бұл білім алушылардағы жас дағдарыстарының ауырлығын жеңілдетуге, психикалық стресстің, мазасыздықтың, жүйке бұзылыстарының алдын алуға көмектеседі.

Психологиялық климаттың қалыптасуына білім алушылардың оқу іс-әрекетіне, еңбекке, бір-біріне қатынасы әсер етеді. Сондықтан әр мұғалім топтың әр оқушысының жеке-психологиялық ерекшеліктерін, әр жасөспірімнің қабілеттері мен оқуының арақатынасы туралы, оқу процесіне деген көзқарастың мотивациялық компонентін, сыныптастар арасындағы тұлғааралық қатынастарды білуі тиіс. Сонымен қатар, жасөспірімдердің оқу

қызметінен тыс қалыптасатын қарым-қатынастарына назар аудару керек: үйірме жұмысында, спортта, отбасында және сыныптан тыс іс-шараларда.

Әрбір сыныпта балалардың эмоционалды қажеттіліктеріне негізделген бейресми топтар қалыптасады. Мұндай топтардың болуы – табиғи құбылыс. Олар білім алушылардың қарым-қатынасқа, өзара түсіністікке және достыққа деген қажеттілігінен туындайды. Дәл осы эмоционалды топтарға сүйене отырып, мұғалім бүкіл сыныпты біріктіруге мүмкіндік алады. Мұғалім топшілік қатынастарды ғана емес, сондай-ақ әртүрлі топтар арасындағы қарым-қатынастарды да көре білуі тиіс. Ынтымақтастық пен өзара көмектің негізінде құрылатын тығыз қарым-қатынас кезінде топта достық және іскерлік ахуал қалыптасады. Ал керісінше, бейресми топтардың ықпал ету аймақтарын шектеуге бағытталған жасырын немесе ашық күрес – ұзаққа созылатын келіспеушіліктер мен қақтығыстарға алып келуі мүмкін. Мұндай жағдайларда мұғалімнің рөлі – жағымды психологиялық климатты сақтауға және шиеленістердің алдын алуға бағытталған болуы шарт.

Сыныпта жағымды психологиялық ахуалды қалыптастыру мен қолдаудың тиімді тәсілдерінің бірі – оқушыларды ұжымдық іс-әрекетке тарту. Бұл үдерісте мұғалім балаларды ортақ мақсаттармен таныстырып, олардың белсенділігін, бастамашылдығын және шығармашылығын ынталандыруы қажет. Бірлескен қызметтің мазмұны мен формасы оқушыларға эмоционалды қанағат әкеліп, олардың жеке қызығушылықтары мен әлеуеттерін іске асыруына жағдай жасауы тиіс.

Мұндай қызметті ұйымдастыру кезінде білім алушыларға өз қателіктерінен сабақ алуға, таңдау жасауға, және сол таңдаудың салдарын болжауға мүмкіндік беру маңызды. Тұлғалық құндылықтарды меңгеру және жеке мағыналарды түсіну – дайын тәрбиелік нұсқаулар арқылы емес, нақты жағдаяттарда бірлескен іс-әрекет арқылы жүзеге асады.

Бірлескен қызметті ұйымдастыра отырып, мұғалім келесі мақсаттарды көздейді:

Жоғары сынып оқушыларын бірлескен әрекеттерді тиімді бөлуге және рөлдік міндеттерді жауапкершілікпен орындауға үйрету;

Білім алушыларды топтық қызметте көшбасшылық қабілетті дамытуға баулу;

Бірлескен жұмыс кезінде ережелерді сақтауға және жауапты орындаушы болуға тәрбиелеу;

Жасөспірімдерді іскерлік қарым-қатынас орнатуға, оны сақтау мен дамытуға дағдыландыру;

Топ ішінде эмоционалды тұрғыда тұрақты әрі сенімді қарым-қатынастар құруға үйрету;

Әрбір білім алушыны топ не ұжым аясында өз мақсатын көздей отырып, басқа мүшелердің мүдделерін ескере алатын дербес тұлға ретінде қалыптастыру;

Жасөспірімдерді пікірталас жүргізуге, өз ойын дәлелдеуге, өзгелерді тыңдауға және қажет жағдайда олардың көзқарасын мойындай білуге дағдыландыру.

- білім алушыларды тұлғааралық қатынастар саласындағы жанжалдарды шешуге үйрету.

Бірлескен жұмыс кезінде мұғалім сыныптастарының сеніміне ие топтың ең беделді, белсенді мүшелеріне (бейресми көшбасшылар) сүйенуі керек.

Сонымен қатар, мұғалім балаларды біріктіретін ортақ мүдделерді табуға және олардың негізінде ортақ істерді ұйымдастыруға (балаларды тарту, оны бірге өткізу, жорыққа бару, демалу); топтық дәстүрлерді қалыптастыруға, сыныптан тыс іс-шараларға қатысуға міндетті. Оқушылар ұжымында жағымды дәстүрлердің болуы оқу тобында қақтығыстардың пайда болуына кедергі келтіретін тұрақтандырушы фактор болып табылады және «мінез-құлықты әлеуметтік реттеудің қосымша құрамдас бөлігі бола алады».

Мұғалім маңызды оқиғаларға ұжымдық эмпатия жағдайларын жасауы керек, әр жасөспірімнің тобын өмірге эмоционалды түрде қосуға ұмтылуы керек, өйткені қарым-қатынас арқылы орта мектеп оқушысы өзін басқаның орнына қоя алады, оның мінез-құлқының логикасы мен мотивтерін санасында жаңғыртады, жалпы сезімдерді бастан кешіреді, оның әрекеттерінің мағынасын түсінеді.

Педагогтер білім алушылардың эмоционалдық жайлылығына басымдық беруі керек. Бұл – олардың психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз етудің негізгі шарты. Мұғалім оқушылар ұжымының өміріне жалпыадамзаттық құндылықтарды енгізіп, жоғары сынып оқушыларын ашықтыққа, қайырымдылыққа, жағымсыз эмоцияларды сындарлы жолмен басқаруға баулуы тиіс. Сонымен қатар оқушыларды бір-біріне өз көзқарасын күштеп таңуға емес, әркімнің пікірін ескеріп, ортақ шешімге келуге, өзара түсіністік пен эмпатияны дамытуға бағыттау қажет. Басқаларды тануға ұмтылу, оларды қабылдай білу – оқушылардың толерантты көзқарасының қалыптасуына негіз болады.

Сыныпта достық қарым-қатынас пен болашақ бірлескен жобаларға ортақ қызығушылық арқылы біріктірілген ұжымды қалыптастыру үшін мұғалім оқушылардың әл-ауқатын арттырып, педагог пен білім алушы арасындағы тұрақты жағымды қарым-қатынасты сақтау үшін жағдай жасауы қажет.

Топта қолайлы психологиялық микроклимат орнатуда тәртіп ерекше рөл атқарады. Әр оқушыға оның толыққанды дамуына қажет еркіндік пен жауапкершілік арасында тепе-теңдік сақтай отырып, тәртіпті ақылға қонымды түрде ұстануға мүмкіндік берілуі керек.

Сынып жетекшісінің немесе педагогтің сыныпта психологиялық климатты жақсартуға бағытталған жұмыс түрлері:

сыныпшілік және сыныптан тыс түрлі тәрбиелік іс-шаралар;
ұжымды біріктіруге арналған тақырыптық сынып сағаттары;
тренингтік сабақтар;
топтар арасындағы спорттық жарыстар;
зияткерлік сайыстар, конкурстар мен викториналар;
рөлдік ойындар және басқа ұжымдық белсенділіктер.

Жайлы психологиялық климаттың маңызды көрсеткіші – сынып ішінде тұрақты қарым-қатынас стилінің қалыптасуы. Әрбір сыныпта өз ішкі иерархиясы пайда болады: мысалы, ерекше танымал көшбасшылар мен оқшау қалған білім алушылар. Мұғалім осы қарым-қатынас құрылымын түсініп, барлық оқушының әлеуметтенуіне жағдай жасауы тиіс.

Тұлғааралық қатынастарды қалыптастыруда мұғалім мынадай дағдыларды дамытуға назар аударады:

бірлескен іс-әрекетке эмоционалды оң көзқарас қалыптастыру (мысалы, сыныптастарымен ынтымақтастыққа ұмтылу, жағымды эмоциялар мен табысқа сенім);

жеке немесе достарының сәтсіздіктеріне лайықты эмоционалды реакция таныту;

өзін-өзі оң бағалау және ішкі сенімділік қалыптастыру.

Сыныпта қолайлы психологиялық климатты құру жұмыстары кездейсоқ емес, жүйелі әрі мақсатты түрде жүргізілуі қажет. Кейде сырттай жайлы болып көрінетін ортада жасырын шиеленістер мен жанжалдар орын алуы мүмкін. Мұндай жағдайда мұғалімнің міндеті – жанжалды дер кезінде анықтап, оны шешудің тиімді жолдарын табу.

Жанжалды жағдайды еңсеру үшін алдымен оны психологиялық тұрғыдан талдау қажет. Бұл – педагогтің дұрыс шешім қабылдауы үшін ақпараттық негіз құруға көмектеседі. Асығыс, ойланбастан берілген мұғалімнің реакциясы, әдетте, оқушы тарапынан импульсивті жауап тудырып, жағдайды ушықтыруы мүмкін. Сондықтан жанжалды сабырмен талдай отырып, тараптармен татуласу жолдарын бірлесіп іздеу – тиімді шешімнің негізі.

Жалпы, сыныптағы психологиялық ахуал – сынып жетекшісінің, мектеп психологінің, әлеуметтік педагогтің және бүкіл педагогикалық ұжымның жүйелі тәрбиелік жұмысының нәтижесі болып табылады. Мұндай ахуалды қалыптастыру – оқушы мен педагог арасындағы сенімді қарым-қатынасқа, өзара түсіністікке, көмекке, әрбір ұжым мүшесіне құрметпен қарауға негізделеді.

Сыныптың жайлы ұжымға айналуы үшін келесі шарттарды ескеру маңызды:

білім алушылар үшін топтың ортақ ережелері мен құндылықтары болуы тиіс;

әр жасөспірімге ұжымдық мәселені сәтті шешудің маңыздылығы түсіндірілуі қажет;

әр оқушының нақты міндеттері анықталып, ол өз қабілетін, күшін және мүмкіндігін ұжымның мүддесі үшін көрсете алатындай ұйымдастыру;

оқушылардың бірлескен іс-әрекеттерін, өзара байланысын және көмегін тиімді ұйымдастыру;

ұжымдық жұмыс нәтижелерін, соның ішінде әрбір білім алушының жетістігін әділ атап өту.

Білім беру ұйымдарында қолайлы мектеп климатын қалыптастыру және білім алушылардың мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін дамыту үшін педагогтерге кеңес

Бүгінгі таңда мектепте жағымды қарым-қатынасты қамтамасыз ету және ұжымның ынтымақтастық сезімін қалыптастыру үшін мұғалімдер арнайы әдістемелік көмекті қажет етеді. Осы мақсатта әзірленіп оырған әдістемелік ұсынымдама мектеп ұжымы үшін пайдалы болары анық. Осы әдістемелік ұсынымдама аясында не істеуге болады? Әдістемелік ұсынымдама мектепте жағымды климат құру үшін білім берудің «жалпы көзқарасының» маңыздылығы ескеріледі. Осы бағытта мұғалімдерге және мектеп басшыларына әдістемелік көмек беру үшін оқыту семинарлары жүзеге асырылуы керек. Сонда мектептегі жағымды климатты қалыптастырудың да, қоғамдағы қарым-қатынастың да, қоғамдастықтың да дамуына ықпал ететін ортақ көзқарас пайда болады.

Мұғалімдерге арналған оқыту семинарлары әлеуметтік және эмоционалды тәрбиеге қатысты арнайы нұсқауларды қамтуы керек. Әлеуметтік және эмоционалды тәрбиені зерттей отырып, мұғалімдер мектептегі басқа мамандармен қарым-қатынастарын жақсы құра алады және оларды жағымды жаққа өзгерте алады. Сол сияқты, олар әлеуметтік және эмоционалды қабілеттерін дамыту және қоғамда жағымды күшке айналуға көмектесу үшін оқушылармен жағымды қарым-қатынасқа түсуді үйретеді.

Мектеп климатының элементтерін нақты түсіну мұғалімдерге арналған оқыту семинарларының негізгі бөлігі болуы керек. Мұндай оқыту мұғалімдерге білім беру ұйымдарының климатына әсер ететін ұжымдық құрылымдар мен

заңдылықтарды түсінуге көмектеседі. Осы арқылы мұғалімдер мектепте қолайлы климат қалыптастырады. Мұндай жұмыстың нәтижесі оқушылардың академиялық құзыреттілігін және мұғалімдердің функционалды сауаттылығын арттырады.

Жалпы мектеп климатының көптеген аспектілері бар. Мектеп климатын қалай тиімді дамыта аламыз? Мұғалімдер мен оқушылар, мектеп әкімшілігі, ата-аналар мектеп өмірінің мектеп нормаларына, құндылықтарына, қарым-қатынас үлгілеріне, оқыту мен оқуға әсер ететін аспектілері (қауіпсіздік, қарым-қатынас, оқу мен оқыту) туралы білуі маңызды. Мысалы, оқушылардың білім сапасының деңгейі мектептегі климатқа байланысты ма? Біз мектептегі климатқа байланысты үлгерім алшақтығында қандай да бір өзгерістерді көрсете аламыз ба? Мектептегі климатқа байланысты мәдени айырмашылықтар бар ма? Оқудың оң нәтижелері мектеп климатымен тікелей байланысты ма? Осы сияқты жайлы мектеп климатын қалыптастыруға жағдай жасайтын сұрақтар мен мәселелер көтерілуі тиіс.

Мұғалімдер мектеп климатының маңызды екенін біледі. Мектеп оқушыларын Отанын қорғайтын, өз ісіне адал, жауапты азаматты дайындау, тәуелсіз мемлекеттің саясатын жүзеге асыру мұғалім үшін маңызды. Өкінішке орай, кейде кейбір оқушылар мектеп оларға ләззат бермейтін, қуаныш сыйламайтын орын сияқты сезінеді. Сондықтан мектеп ұжымы өсіп келе жатқан жас ұрпақты дұрыс тәрбиелеуде мектеп климаты маңызды екенін түсіну керек.

Бізде бағалау әдістері мектеп климатын жақсартуды қарастырады деген әсер бар. Әрине мектептегі климатты бағалау оқуға қолайлы жағдай жасауға ықпал етуі мүмкін. Дегенімен мектеп әкімшілігі мен мұғалімдер оқушыларға және мектеп қауымдастығының басқа мүшелеріне бірге оқуға, оқытуға және бірге өсіп, дамуға, мектепті қауіпсіз орынға айналдыру үшін бірігуге шынайы көмек беру керек. Осылайша педагогикалық ұжым оқушыларға, ата-аналарға және мұғалімдерге көмектесе алады және оқушылардың оқуы және дамуына қалай тиімді қолдау керектігін білетін болады.

Мектептегі климат – бұл білім беру ұйымы үшін маңызды фактор сол үшін мұғалімдерге мектеп климатын қалыптастыру туралы ақпарат берілуі қажет. Мұғалімдерді және мектеп басшыларына арнайы оқыту семинарлары ұйымдастырылып, онда мұғалімдердің өзінің жұмысына қанағаттануы мен ұжымдағы жайлы қарым-қатынасқа ықпал етудің маңызды факторы ретінде мектеп климаты туралы білім берілуі тиіс. Мұғалімдердің өзінің жұмысына қанағаттануы неге маңызды? Білім беру саласындағы аса маңызды проблемалардың бірі – оқытушылар құрамының тұрақсыздығы. Кадрлардың айтарлықтай жетіспеушілігі кәсіби қызметке теріс әсер етеді. Зерттеулерде жұмысқа қабылданғаннан кейінгі бесінші жылға қарай мұғалімдердің 46% - ы

осы кәсіпті тастап кетеді деп есептеледі екен. Оқытушылық қызметтен кету себептерін анықтауға арналған зерттеулерде мектеп климатына тікелей байланысты ең көп айтылған екі фактор: әкімшілік қолдаудың төмендігі және оқытушылар ықпалының болмауы.

Кейінгі уақытта мұғалімдердің тұрақты жұмыс істеуі мен мектептегі климат арасындағы байланысты растайтын зерттеулер саны да артып келеді. Әрине, мектепте мұғалімдердің тұрақты жұмыс істеуі немесе олардың болмауына көптеген факторлар ықпал етеді. Мұғалімдердің ауысуы мұғалімнің жеке ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Бірақ мектеп әкімшілігінің қолдауының жеткіліксіздігі, оқушылар арасындағы тәртіп мәселелері және мектеп шешімдеріне қатысудың шектеулі мүмкіндігі сияқты мектеп климатына байланысты маңызды факторлар да бар. Мектеп климаты осы факторларға тікелей байланысты. Салауатты мектеп климаты қалыптасқан мектепте әкімшілік мұғалімдердің жұмысын қалай қолдау керектігін біледі және мұндай қолдауды мұғалімдер қабылдайды және бағалайды. Салауатты, жайлы мектеп климаты қалыптасқан мектепте мұғалімдер мектепте болып жатқан оқиғаларға әсер ете алады деп сенеді. Төмендегі екі қасиет мектеп климатына әсер ететін элементтер тізіміне арнайы енгізілген:

- Қарым-қатынас: оқытушылар, әкімшілер және қызметкерлер арасындағы «ересек – ересек» жағымды қарым-қатынас; «ересек – білім алушы» жағымды қарым-қатынас; «оқушы – оқушы» жағымды қарым-қатынас; бірлескен шешім қабылдау; академиялық жоспарлаудың жалпы мүмкіндіктері; білім алушылардың оқу мен тәртіпке қатысуы.

- Мектептегі қауымдастық сезімі: оқушылар мен ересектер мектепте қауымдастық сезімін сезінеді және көрсетеді.

Педагогикалық білім беруді дамытуға екі қосымша қадам ықпал етеді: оқу жоспары бойынша әлеуметтік, эмоционалдық және этикалық ұсыныстар және кейс-әдіс бойынша оқу ресурстары.

Мектеп климаты мектеп өмірінің әлеуметтік, эмоционалдық, этикалық, академиялық және экологиялық аспектілерін ескереді. Мектеп климатының жақсаруы міндетті түрде оқушылар мен ересектердің әлеуметтік, эмоционалдық және этикалық қабілеттері мен бейімділігін дамытуды білдіреді. Бірақ педагогтерде әлеуметтік, эмоционалды және этикалық оқыту, әлеуметтік және эмоционалды құзыреттілік пен этикалық көзқарастарды дамыту, эмоционалды, когнитивті және әлеуметтік оқытудың өзара әрекеттесуі туралы әлеуметтік, эмоционалды және этикалық оқыту бойынша арнайы бағдарлама жоқ. Осы мақсатта мұғалімдерге әдістемелік көмек ретінде мектептегі климатты бағалау дағдыларын игеруге және оны өзгерту, жақсарту, жайлы орта қалыптастыру бойынша көмектесетін осы әдістемелік ұсынымдаманы қолдануға болады.

Жайлы мектеп климаты – бұл оқушылардың, педагогтердің және ата-аналардың мектеп өміріндегі әлеуметтік, эмоционалдық, этикалық және академиялық тәжірибесінің жиынтығы. Мұндай климат білім алушылардың дамуына, оқуға деген ынтасына, педагогтер мен ата-аналардың белсенді ынтымақтастығына оң ықпал етеді.

Жайлы мектеп климатын құруға ықпал ететін төрт негізгі аспектіні бөліп көрсетуге болады:

Қолдау көрсететін оқу ортасы

Мектеп ішінде өзара сыйластыққа, ынтымақтастыққа, сенімге негізделген орта қалыптастыру білім алушылардың өзін қауіпсіз әрі бағалы сезінуіне мүмкіндік береді. Бұл – әрбір оқушының, мұғалім мен ата-ананың үні естілетін және ескерілетін орта.

Қауіпсіздік пен позитивті мінез-құлықты қамтамасыз етудің жүйелі тәсілдері

Физикалық және психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, жағымды мінез-құлықты нығайтатын тәртіп кодексін енгізу – қолайлы климаттың маңызды шарты. Бұл бағытта алдын алу шаралары, тәртіпті қолдау стратегиялары, сондай-ақ қақтығыстарды тиімді шешу механизмдері жүйелі түрде жүргізілуі керек.

Барлық тараптарды тарту: отбасыларды, оқушыларды, мектеп қызметкерлері мен қауымдастықты

Мектеп климатының табысты болуына мектеп экожүйесіндегі барлық мүдделі тараптардың белсенді қатысуы әсер етеді. Отбасылармен серіктестік орнату, оқушылардың пікірін ескеру, педагогтер мен әкімшілік арасындағы өзара құрмет пен қолдау, сондай-ақ жергілікті қауымдастықпен байланысты нығайту – мектеп мәдениетін дамытудың тиімді жолы.

Деректерге негізделген стандарттар мен үздіксіз жетілдіру жүйесі

Мектеп климатын бағалау және жақсарту үшін нақты көрсеткіштер мен өлшемшарттар қажет. Жинақталған деректер негізінде шешімдер қабылдап, мектепшілік процестерді жетілдіру – тиімді өзгерістердің негізі.

Мектеп климатына қатысты кез келген жақсарту жұмыстары бүкіл мектеп ұжымының бірлескен күш-жігеріне негізделуі тиіс. Мектеп қызметкерлері, оқушылар және ата-аналар мектеп тәжірибесін жетілдіру процесін бірлесе жоспарлап, оны жүзеге асыруда ынтымақтастықта әрекет етуі қажет. Бұл – тек жақсы ахуал құрудың ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жан-жақты дамуын қамтамасыз етудің де басты шарты.

**МЕКТЕП ДИРЕКТОРЫНА
АРНАЛҒАН НҰСҚАУЛЫҚ**

МЕКТЕП КЛИМАТЫ

«ЖАЙЛЫ МЕКТЕП КЛИМАТЫ» МЕКТЕП ДИРЕКТОРЫНА АРНАЛҒАН НҰСҚАУЛЫҚ

«Мектеп директорына арналған НҰСҚАУЛЫҚ» - бұл жалпы білім беру жүйесіндегі басқарушы кадрларды қолдаудың жаңа форматы. Бұл әр басшыға жалпыға міндетті білім беру стандарттарының талаптарына сәйкес білім беру процесін құруға мүмкіндік беретін арнайы таңдалған нормативтік-құқықтық және әдістемелік құжаттар жиынтығы.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында бұл нұсқаулық әзірленді. Сіздің алдыңызда «мектеп климаты» нұсқаулығы тұр. Ол жеті бөлімнен тұрады, олардың әрқайсысында интернет-ресурстардағы толық ресми нұсқаларға көшуге мүмкіндік беретін QR кодтары бар құжаттар орналастырылған.

Нұсқаулықта құжаттардан үзінділер, маңызды идеялар және оларды басқару тәжірибесінде жүзеге асырудың үлгілері келтірілген. Сондықтан мектеп директорына арналған «мектеп климаты» нұсқаулығы заманауи басшы үшін маңызды.

Мектеп директорына арналған «Мектеп климаты» нұсқаулығы сіздің басқару қызметіңізде таптырмас көмекші болады деп үміттенеміз!

Нұсқаулықта келесі шартты белгілер қолданылады:

Ұлы педагогтердің
айтқан ойлары мен
дәйексөздері

Маңызды

назар аудару
керек ақпараттар

ресми құжаттарға
сілтемелер

қосымша
ақпарат

жазбалар үшін

Мақала

нормативтік-әдістемелік
құжаттардан дәйексөздер

құрылымдық сызбалар
мен кестелер

МАЗМҰНЫ

Кіріспе

1 Мектепте жағымды ахуал қалыптастыру

1

- 1.1 Мектеп сыныптарында қолайлы атмосфера құру және сынып ұжымының бірлігі
- 1.2 Сынып оқушыларын біріктіру және жалпы мектеп ұжымын қалыптастыру
- 1.3 Педагогтер мен білім алушылар арасында сенімді қарым-қатынас орнату
- 1.4 Әкімшілік пен педагогтер арасында сенімді қарым-қатынас қалыптастыру
- 1.4 Мектептің психологиялық жайлы ішкі кеңістігін ұйымдастыру

2

2 Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін қалыптастыру және қолдау

- 2.1 Білім беру ортасының қауіпсіздігі
- 2.2 Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін құру шарттары
- 2.3 Жасөспірімдердің қауіпті, деструктивті, тәуелді мінез-құлқының алдын алу

3

Жасөспірімдердің қауіпті, тәуелді, деструктивті мінез-құлыққа тартылуы 56

- 3.1 Жасөспірімнің қауіпті мінез-құлқын қалай ескертуге болады?
- 3.2 Жасөспірімнің қауіпсіздік формуласы

4 Балалар арасындағы буллингке қарсы тұру және оның алдын алу

4

- 4.1 Балалар арасындағы буллингке қарсы тұру
- 4.2 Буллингтің алдын алу

5 Білім алушылардың девиантты мінез-құлқының алдын алу

5

- 5.1 Девиантты мінез-құлықтың көріну формалары
- 5.2 Білім алушылардың девиантты мінез-құлқының себептері мен алдын алу

6 Психологиялық-педагогикалық скрининг және білім беру ұйымдарында қолайлы әлеуметтік-психологиялық ахуалды қалыптастыру

6

- 6.1 Психологиялық-педагогикалық скрининг
- 6.2 Білім беру ұйымдарында қолайлы әлеуметтік-психологиялық ахуалды қалыптастыру

7 Білім алушыларға шұғыл психологиялық көмек көрсету

7

- 7.1 Білім беру жүйесінде білім алушыларға шұғыл психологиялық көмек көрсету жөніндегі қызметті ұйымдастыру
- 7.2 Педагог-психологтің қызметі
- 7.3 Білім алушыларға шұғыл психологиялық көмек көрсету

КІРІСПЕ

“ Бала тәрбиесі – бір өнер, өнер болғанда да ауыр өнер, жеке бір ғылым иесі болуды тілейтін өнер....бала тар ойлы ақымақ болса, бала кінәлі емес, тәрбиеші кінәлі, бала сұлулықтан ләззат ала алмайтын мылқау болса, бала айыпты емес, тәрбиеші жазалы»

М. Жұмабаев

Мектеп – бұл білім алу орны ғана емес, сонымен бірге қалыптасып келе жатқан адам өмірінің көп бөлігін өткізетін әлеуметтік орта. Бұл орта мұғалімдердің оқушылармен, және олардың бір-бірімен қарым-қатынасына толы; онда нақты ғылымдар мен гуманитарлық пәндерді зерттеу процестері өрбиді; мұнда жанашырлық пен ұнатпау пайда болады; мұнда достар тауып, ғашық болады. Бір сөзбен айтқанда, мұнда түрлі оқиғалар болып жатады. Жеке тұлға үшін бұл...басқа адаммен кездесу! Мектеп – мұғалім мен достарымен, жазушы немесе ғалым, ұлы тұлғалармен кездесу орны. Ең бастысы – бұл ең маңыздысы өзімен өзі кездесу орны.

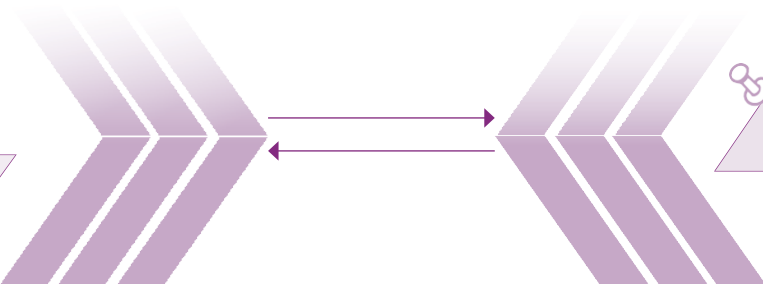
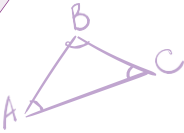
Мектептегі барлық сынақтардан, оқиғалардан, қарым-қатынастардан өткеннен кейін ғана оқушы өзінің қабілеттері мен кемшіліктері туралы нақты біле алады.

Мектеп климаты

Бұл әлеуметтік-психологиялық климат, қарым-қатынас сапасы және көңіл-күй

Мектеп климаты адамдардың мектепте өзін қалай сезінетіндігімен, оқушылар мен мұғалімдердің, оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасы қандай, мектеп ортасы өзінің барлық элементтерімен оқушылардың бойында қандай сезім тудыратынымен қалыптасады

Мектеп климатының сапасы білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігінің параметрлеріне (психологиялық зорлық-зомбылықтан қорғау, өзара әрекеттесуден қанағаттану) тікелей байланысты

Білім беру ұйымының құрылымы қарым-қатынастың принциптерін, адамгершілік мәдениетін, базалық құндылықтарға негізделген білім беру дәстүрлерін қалыптастырады

Қолайлы мектеп климатын қалыптастырудың негізгі құралы болып табылатын өмір сүру салты мектептегі қарым-қатынасқа тікелей әсер етеді

Мектеп өмірінің қалыптасқан құрылымының бар немесе жоқтығына қарамастан, егер тәрбиелік қарым-қатынасқа қатысушылар болса, мектеп климаты үнемі болады.

МЕКТЕП ҚҰРЫЛЫМЫ

Бұл оқу процесінің ерекшеліктерін анықтайтын негізгі сипаттамаларды жинақтайтын білім беру ұйымының өмір сүру тәртібі

Оқу мотивациясы, оқушының ынта-жігері мен белсенділігі көбінесе мектеп ортасындағы қарым-қатынасқа байланысты. Егер мектепте белгілерге табыну және «орындаушылық» немесе «атқарушылық» басым болса, онда мұндай мектеп климаты балалардың қабілеттері мен дарындылығының дамуына кедергі келтіретіні түсінікті, ал егер ол баланы, оның қажеттіліктерін, мүдделерін түсінуді, оның қателесу құқығын мойындауды талап етсе, онда мектептің микроклиматында шынайы мәдениет орнайды деп сенуге болады!

Мектеп климаты – бұл жалпыадамзаттық және педагогикалық құндылықтардың ортақтығын, бір сөзбен айтқанда, білім беру процесінің барлық қатысушыларының құндылықты бағдарлайтын бірлігі, өзара түсіністігі және ынтымақтастығы деп аталатын мектеп өмірінің сапасының интегралды сипаттамасы. Мектеп климаты мұғалімдер мен оқушылардың әл-ауқатында, олардың қарым-қатынас жасауға, адамгершілік құндылықтарды бекітуге, жетістіктер мен жалпы жеңістерге қуануға деген ұмтылысында көрінеді! Мұндай мектептегі әрбір сабақ – бұл бір-біріне мұқтаж адамдардың кездесуі, бұл мұғалім үшін де, сыныптағы әрбір оқушы үшін де қуанышты оқиға!

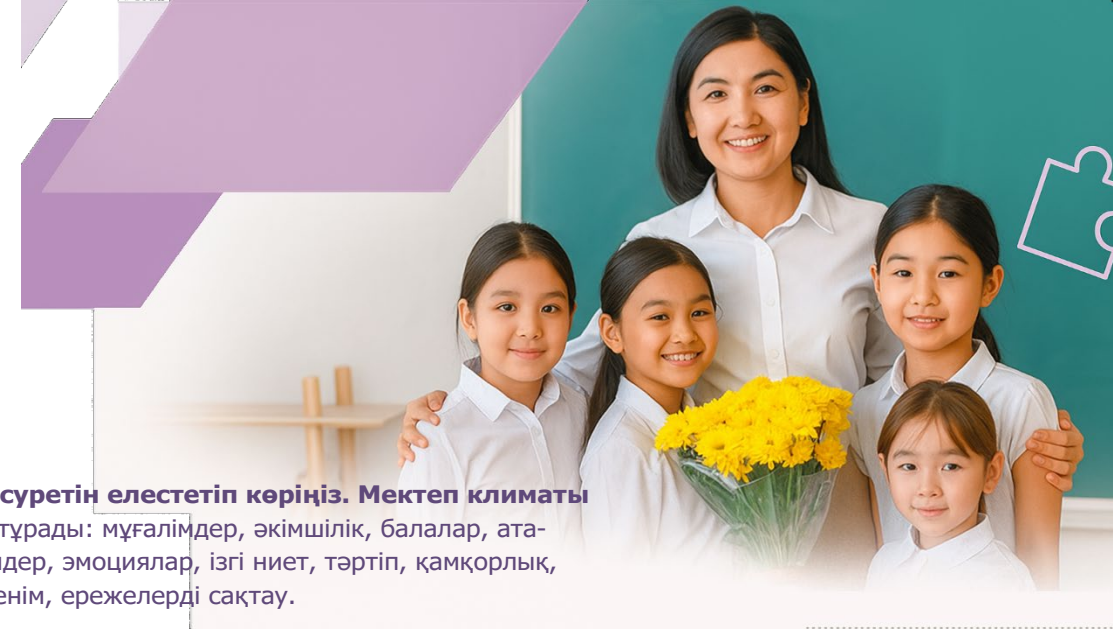
Педагогикада осыған ұқсас термин бар – мектеп құрылымы. Мектеп климаты мен құрылымы бірдей ұғымдар емес, бірақ олар өзара байланысты.

Мектеп климатын «мектеп бұйрығымен» бекіту мүмкін емес және ол өздігінен пайда болмайды. Климат жылдар бойы қалыптасады, оны қалыптастыру – ұзақ, жан-жақты және біртұтас жұмысты қажет етеді, ол өзара түсіністік тәжірибесі, әркімнің пікірін құрметтеу түрінде құрылады. Қолайлы мектеп климатын білім беру ұйымының басшысы бастаған педагогикалық топ қалыптастырады. Мектеп климат әр мұғалімге, балаға және ата-анаға деген құрмет басым болатын басқару стилімен «қалыптасады»; оларға бағытталған сынды түсінуге дайын болу, сын-пікірлерді қабылдау маңызды.

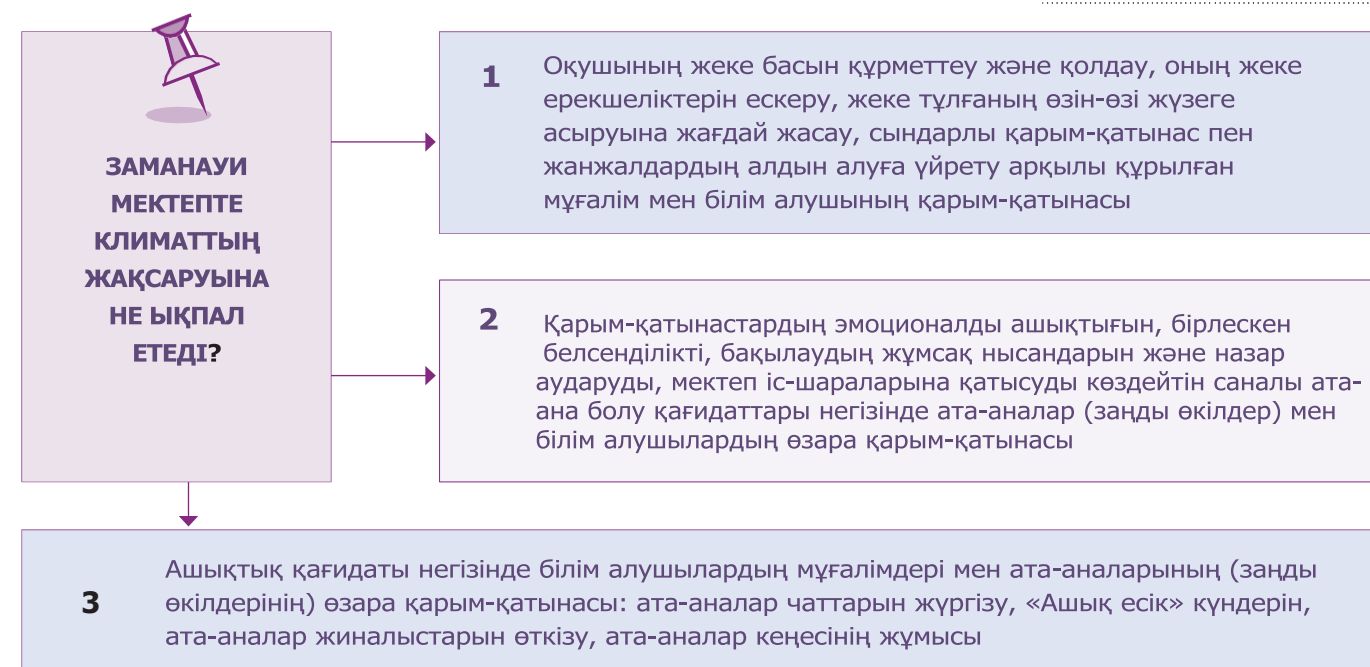
“Адамгершілікке тәрбиелеу құралы — еңбек пен ата-ана үлгісі»

Ы. Алтынсарин

Түрлі -түсті пазылдар суретін елестетіп көріңіз. Мектеп климаты көптеген «пазылдардан» тұрады: мұғалімдер, әкімшілік, балалар, ата-аналар, қарым-қатынас, сезімдер, эмоциялар, ізгі ниет, тәртіп, қамқорлық, қоршаған орта, жағдайлар, сенім, ережелерді сақтау.

Мектеп климатындағы ең бастысы – бір нәрсеге немесе біреуге деген қарым-қатынас және өзара қарым-қатынастар: көлденең қарым-қатынастарда (бала-бала, педагог — педагог, ата- ана — ата-ана), сондай-ақ тігінен (білім алушы – педагог, бала – ата-ана, педагог – ата-ана) педагогтер, балалар және ата-аналар (заңды өкілдер)

Егер кенеттен біреу мектепте өзін қауіпті ортада сезінсе, яғни «пазылдар» реті бұзылса, мектеп климаты бұзылады.

«Пазылдар» ретінің бұзылғанын, көмекке келу керектігін н кім бірінші болып байқауы керек? Бұл қарым-қатынасты іштен реттейтін педагог-психолог. Ал әлеуметтік педагог қоғаммен өзара әрекеттеседі. Бұл педагогикалық қызметкерлердің функцияларындағы айырмашылығы.

МАҢЫЗДЫ

Мектеп климатының маңызды құрамдас бөлігі білім алушыларды сапалы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу болып табылады.

Білім беру үдерісін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді педагог психологтер білім берудің барлық деңгейлерінде жүзеге асырады, білім алушылардың әртүрлі санаттарына тиісті көмек түрінің қолжетімділігін қамтамасыз етеді:

- оқуда қиындықтары бар балаларға;
- өмірлік қиын жағдайға тап болған балаларға (денсаулық мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға, мүгедек балаларға, мінез-құлқы бұзылған балаларға, жетім балаларға және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға);
- қоныс аударған балаларға және назар аударуды, ортаға бейімделу процесіне қолдау көрсету.

«Идеалды мектеп»
жобасы

МАҢЫЗДЫ

Балаларға арналған тамашаорын ол – **мектеп**! Сондықтан біз, ересектер, кейде оқушылардың көзімен мектепте болып жатқан процестерге қарап, олардың пікірін тыңдауымыз керек. Сонда мектеп климаты білім беру қатынастарының барлық қатысушылары үшін психологиялық тұрғыдан қауіпсіз болады.

Бұл нұсқаулықта мектеп директоры үшін маңызды материалдар ұсынылған, олар басшының күнделікті жұмысына әдістемелік көмек болады, білім беру ұйымдары мамандарының қолайлы әлеуметтік-психологиялық климатты қалыптастыру, психологиялық-педагогикалық көмекті ұйымдастыруда педагогикалық құзыреттілігін арттыруға ықпал етеді.

МІНСІЗ МЕКТЕП: МЕКТЕПТІК КЛИМАТ

Әрбір бала

өзінің әлеуетті қабілеттерін ашады, ол өз ойларын және тәжірибелерін қабылдайды, өзінің маңыздылығын сезінеді және өмірде өз кәсібін табады

Балаға

психологиялық тұрғыдан қолайлы орта қалыптасады

Педагог

дамуына жағдай жасайды, қауіпсіз, жайлы орта қалыптастырады

Ата - анаға

Баласы үшін сабырлы, ол өзін «тәрбиеші — бала — ата-ана» командасының бір бөлігі ретінде сезінеді.

1

ҚОЛАЙЛЫ МЕКТЕП КЛИМАТЫН ҚҰРУ

«Әр істің мәні – өз ұжымына, бір-біріне,
айналасындағы адамдарға,
достарға қамқорлық жасау»

И.П. Иванов

Мектеп сыныптарында
қолайлы атмосфера
құру және сынып
ұжымдарын біріктіру

1.1.

Әр түрлі сынып
оқушыларын біріктіру
және жалпы мектеп
ұжымын қалыптастыру

1.2.

Педагогтер мен білім
алушылар арасындағы
сенімді қарым-
қатынасты
қалыптастыру

1.3.

Әкімшілік пен
педагогтер
арасындағы сенімді
қарым-қатынасты
қалыптастыру

1.4.

Мектептің
психологиялық жайлы
ішкі кеңістігін
ұйымдастыру

1.5.

1.1.

МЕКТЕП СЫНЫПТАРЫНДА ҚОЛАЙЛЫ АТМОСФЕРА ҚҰРУ ЖӘНЕ СЫНЫП ҰЖЫМЫН БІРІКТІРУ

«Тәрбиелеу дегеніміз — адамның бойына білімге негізделген этикалық құндылықтар мен өнер қуатын дарыту»

әл-Фараби

1. ҚОЛАЙЛЫ МЕКТЕП КЛИМАТЫН ҚҰРУ

ДИРЕКТОРДЫҢ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҰЖЫМНЫҢ ҚОЛАЙЛЫ МЕКТЕП КЛИМАТЫН ҚҰРУ ЖӨНІНДЕГІ ҚЫЗМЕТІ

1 Мектеп сыныптарында қолайлы атмосфера құру және сынып ұжымдарын біріктіру

2 Әр түрлі сынып оқушыларын біріктіру және жалпы мектеп ұжымын қалыптастыру

3 Педагогтер мен білім алушылар арасындағы сенімді қарым-қатынасты қалыптастыру

4 Әкімшілік пен педагогтер арасындағы сенімді қарым-қатынастарды қалыптастыру

5 Психологиялық жайлылықты ұйымдастыру мектептің ішкі кеңістігі

А

Мектеп сыныптарында психологиялық жайлы атмосфераны құру және сынып ұжымдарын қалыптастыру, ең алдымен, әртүрлі бірлескен істерге ықпал етеді.

- «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясында білім беру ұйымдары қызметінің негізгі шарттарының бірі қолайлы мектеп климатын құру болып табылады.
- Бағдарлама аясында осы бағыттағы жұмыстар мыналарды көздейді:
 - құндылықтарды, принциптерді, адамгершілік мәдениетті қолдайтын жалпы білім беру ұйымының құрылымын қалыптастыру;
 - барлығына және әрбір білім беру кеңістігіне қауіпсіз және жайлы жағдай жасау, әркімге мейірімділік, сенім, талапшылдық және қамқорлық атмосферасын қамтамасыз ету, оның ішінде физикалық, эмоционалдық, әлеуметтік қауіпсіздік сезімін қолдайтын және қоғамның толық құнды мүшелері ретінде білім алушылардың салауатты тұлғалық және зияткерлік дамуына ықпал ететін нормалар, құндылықтар.

Баланың мектепте өткізетін уақытының көп бөлігі ол өз сыныбының ортасында Бала сыныпта өзін қаншалықты жайлы сезінсе, оның оқу әрекеті соғұрлым сәтті болады, соғұрлым ол достық қарым-қатынас жасайды және қоғамға қарсы мінез-құлыққа деген қажеттілік аз болады. Дәл осы себепті қолайлы мектеп климатын қалыптастыру бойынша жұмысты мектеп сыныптарында психологиялық жайлы атмосфераны құруға, балаларды сынып ұжымдарында біріктіруге бағытталған іс-шаралардан бастау маңызды. Бұл жағдайда директор сынып жетекшілерінің алдына тиісті міндет қойып, оларды оны шешуге ынталандыруы және алынған нәтижелерді (өз бетінше немесе орынбасарлары арқылы) бақылауы қажет

ІС-ШАРАЛАР

**МЕКТЕП СЫНЫПТАРЫНДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАЙЛЫ
АТМОСФЕРА ҚҰРУҒА ЖӘНЕ СЫНЫП ҰЖЫМДАРЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ІС ШАРАЛАР**

ОЙЫНДАР МЕН ТРЕНИНГТЕР

Сынып жетекшілері мектеп психологымен бірлесіп өткізетін ойындар мен тренингтер, қиын өмірлік жағдайдың қандай да бір шешімін көрсететін шағын спектакльдер.

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАР

Сынып өмірінің бағытын белгілейтін және балаларды белгілі бір қызықты, шығармашылық іс-әрекеттің айналасында біріктіретін

сыныптағы ұжымдық шығармашылық жұмыстар.
Бұл жағдайда балалармен бірге осы істердің жекелеген элементтері үшін жауапкершілікті бөлу өте маңызды: біреулері сценарийін құруды, енді біреу – қажетті жабдықты дайындауды, біреу — сыныпты безендіруді, біреу-тиісті атмосферада жұмыс істей алады.

МЕРЕКЕЛЕР

Бірлескен мерекелер, мысалы, «Сыныптың туған күні». Бұл шара барысында оқушылар шағын топтарға бөлініп, сыныпқа арнап өз құттықтауларын, тосынсыйларын, шығармашылық сыйлықтарын, ұтыс ойындары дайындайды. Мереке дәстүрлі түрде (шығармашылық кеш, жылы қарым-қатынас атмосферасы) аяқталады. Мұндай шара әр оқушыға сынып өміріне қатысуын сезінуге және өз рөлін ұғынуға мүмкіндік береді.

ӘҢГІМЕ

Сынып сағаттарында мектеп оқушылары үшін қызықты нәрселер туралы бейресми әңгімелер (мысалы, олардың сүйікті фильмдері, мультфильмдері, музыка, кітаптар, компьютерлік ойындар; өткен аптада олармен болған немесе есте қалған оқиғалар туралы; үй жануарлары туралы; құрдастарымен қарым-қатынас туралы.

ЕРІКТІЛЕР АКЦИЯЛАРЫ

Оқушылар кіші мектеп жасындағы балаларға немесе балабақша тәрбиеленушілеріне қозғалмалы ойындар, танымдық викториналар мен спорттық жарыстар ұйымдастыруда көмек көрсететін еріктілік акциялары

САЯХАТ

Сынып жетекшілері мен ата-аналар ұйымдастырған бір күндік жорықтар, онда балалар өзара әрекеттесуді, достарына көмектесуді, мұғалімнің қызықты тапсырмаларын бірге орындауды үйренеді

ОҚУШЫЛАРМЕН КЕҢЕСУ

Мұғалімнің оқушылармен бірлесе отырып сыныптың ішкі ережелерін әзірлеуі. Бұл ережелер балаларға мектептегі қарым-қатынас нормаларын меңгеруге және соларды ұстануға көмектеседі.

Әр түрлі бірлескен іс-шараларды өткізу барысында сынып жетекшісіне балалар арасындағы, әсіресе сыныпта құрылған әр түрлі шағын топтарға кіретін балалар арасындағы қатынастарды ізгілендіруге назар аударған жөн. Ол үшін мұғалімге балаларды адамдарды түсінуге, оларға оң көзқараспен қарауға, басқалардың жағымды қасиеттеріне назар аударуға және олардан кемшіліктер іздемеуге үйрету маңызды.

Сынып ұжымдарын біріктіру және оларда психологиялық жайлы атмосфера құру-ұзақ және күрделі жұмыс. Мұнда әр сыныпқа бірнеше кезеңнен өту керек.

МЕКТЕП СЫНЫБЫНЫҢ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ

КЕЗЕҢДЕР	Директордың сынып жетекшілеріне беретін ұсыныстары
Бейімделу Сынып жаңадан құрылған кезде, балалардың әрқайсысы өз орнын іздей бастайды, өзіндік жағымды орынды алуға тырысады. Өйткені әр адам өзіне жағымды, ыңғайлы, яғни ішкі әлемін, әдеттерін бұзбайтын, ол үшін ең экологиялық таза, қауіпсіз позицияны ұстануға тырысады. Бұл әрдайым ауыртпалықсыз бола бермейді. Егер бұл орынды бірнеше адам талап етсе, онда олардың арасында көшбасшылық үшін күрес басталуы мүмкін	Осы кезеңде мұқият байқауға тырысыңыз-көшбасшылық үшін «позициялық шайқастарға» байланысты қақтығыстарды азайтуға тырысып, процесті басқарыңыз
Топтасу Оқушы сыныпта азды-көпті ыңғайлы позицияны тапқаннан кейін, оны бірнеше сұрақтар қызықтыра бастайды: кіммен біріге отыру, кіммен дос болу, психологиялық тұрғыдан ыңғайлы және қауіпсіз өмір сүру үшін кіммен жақсы қарым-қатынаста болу және т.б.	Әр оқушыға сыныпта достарын табуға көмектесуге тырысыңыз. Шағын топтардың бәсекелестігін болдырмау немесе кем дегенде оны барынша азайту үшін бар күшіңізді салыңыз. «Біреуге қарсы дос» топтар құрмау үшін жұмыс жасаңыз.

КЕЗЕҢДЕР	Директордың сынып жетекшілеріне беретін ұсыныстары
Кооперация Сынып жетекшісі мен оның сынып оқушыларының бірқатар бірлескен істерді сәтті өткізуі сыныпты кооперация кезеңіне көтеруі мүмкін. Кооперация - бұл сәтті аяқталған жобадан, жасалған істен, алынған нәтижеден кейін үлкен күш-жігердің бағасымен қол жеткізілген эмоционалдық өрлеуді бастан кешіретін сыныптың жағдайы. Осы кезде барлық реніштер мен жанжалдар ұмытылып «барлығы бірі үшін, бірі барлығы үшін» қағидасын ұстану! Сыныпта ұйымдастырылатын іс-шаралар неғұрлым күрделі болса, оған дайындық неғұрлым ұзақ болса, ынтымақтастық соғұрлым жоғары болады және одан кейінгі алған әсер соғұрлым ұзақ болады. Бірақ кооперация уақытша құбылыс. Егер осы кезеңде уақтылы шаралар қабылданбаса, онда сыныптың одан әрі тағдыры алдыңғы кезеңге оралады. Ұйымдаспаған ортада бәсекелесетін, жанжалдасатын немесе жай ғана бейбіт қатар өмір сүретін шағын топтар қайта пайда болады	Сыныпты бірден дамудың келесі деңгейіне шығаруға тырысыңыз, ол үшін қандай жағдайда да, істі талқылау — топтық рефлексия. Осы талқылау кезінде сыныптағы балалар мынаны түсінуі керек: олар нәтижелерге қол жеткізді, өйткені олар істі орындауда оның жетістігіне басымдық беріп отырды; егер олар осындай нәтижелерге қол жеткізгісі келсе, жаңа іс бастап жүргізу керек, ал ол неғұрлым күрделі болса, соғұрлым пайдалы болады, одан көбірек қанағаттану алады; егер олар жаңа және күрделі нәтижелерге қол жеткізуге дайын болса (өздері үшін), жолдастары мен айналасындағы адамдар үшін), онда сынып жүргізе алатын жаңа нәрселерді іздеу керек. Егер балалар мұны талқылау барысында түсінсе, онда сынып келесі кезеңге өтуі мүмкін, ол ұжым деп аталады
Ұжым Бұл кезеңнің айрықша белгілері – бір-бірін түсіну, жоғары тиімділік және өнімділік. Мұның бәрі, әрине, сынып жетекшісі тарапынан ғана емес, сонымен қатар оқушылардың тарапынан да үнемі қолдауды қажет етеді. Бұл кезеңде сыныптың әдет- ғұрыптары мен дәстүрлері сапалық жағынан басқа күйге ауысады. Балалар мұғалімдердің қатысуымен ғана емес, оларсыз да сыныпта белгіленген мінез-құлық нормаларын ұстанады, өйткені оларға ол өте таныс және олар үшін ыңғайлы. Әркім сыныптың алға қойған мақсаттарына жетуін, істердің қызықты болуын, барлығының жаңа биіктерге жетуін қалайды	Сынып ұжымының корпорацияға айналуына, өзіне тұйықталуына, тоқырауына, дамуын тоқтатуына жол бермеу керек. Балаларды өткізілетін істерді жоспарлауды, жүргізуді және талдауды жалғастыру қажет екеніне сендіру қажет.

**ӘР ТҮРЛІ СЫНЫП
ОҚУШЫЛАРЫН БІРІКТІРУ
ЖӘНЕ ЖАЛПЫ МЕКТЕП
ҰЖЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Әр түрлі сыныптар арасындағы бәсекелестікті, қарама-қайшылықты, кейде ашық араздықты болдырмау немесе алдын алу жұмыстары жүргізілмесе қолайлы мектеп климатын құру мүмкін емес. Бұл мәселені шешу үшін директорға мұғалімдердің күш-жігері мен ынтасын мектеп ұжымын біріктіруге жұмылдыруы маңызды.

**ӘР ТҮРЛІ СЫНЫП
ОҚУШЫЛАРЫН БІРІКТІРУГЕ ЖӘНЕ ЖАЛПЫ МЕКТЕП ҰЖЫМЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ІС-ШАРАЛАР**

Мектеп оқушыларының көпшілігі қатысатын және әр түрлі сыныптардың мұғалімдері мен балалары бірлесіп жоспарлайтын, дайындайтын, өткізетін және талдайтын жалпы мектептік ұжымдық шығармашылық істерді ұйымдастыру

Мектеп деңгейінде шынайы оқушылардың өзін-өзі басқаруын бастау және қолдау

ЖАЛПЫ МЕКТЕПТІК ҰЖЫМДЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІСТЕРДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Жалпы мектептік ұжымдық шығармашылық іс-шараларды ұйымдастыру, оларды біртұтас ұжымға біріктіретін әр түрлі жастағы оқушылар үшін қызықты және маңызды, оларға барлық сынып оқушыларының бірігуін қамтамасыз етеді, олардың қарым-қатынасын күшейтуге ықпал етеді, олар мектепте болып жатқан оқиғаларға жауапкершілікпен қарайтын болады

“

Бұл кешенді істерге мектептің 1-ден 11-сыныпқа дейінгі барлық оқушылары, оқытылатын пән мен сынып жетекшілігіне қарамастан барлық мұғалімдер, ата-аналар, өткен жылдардағы түлектер қатысады. Бұл ретте біз үшін барлығын біріктіріп қана қоймай, үлкендер кішілерге, кішілер үлкендерге көмектесіп, олардан үйренуі үшін жастардың өзара іс-қимылына қол жеткізу маңызды. Осылайша кедергілер жойылады, тұлғааралық байланыстар нығаяды.

Ұжымдық іс-шаралар қолайлы мектеп климатын құруда маңызды рөл атқарады:

- оқушылардың құндылықтары қалыптастыру;
- мектеп оқушыларына басқа адамдардың маңыздылығын түсінуге және олардың ең жақсы адами қасиеттерін көрсетуге көмектеседі;
- басқа балалармен және ересектермен қарым-қатынаста маңызды тәжірибе береді;
- оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттерін дамытуды, олардың шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруын қамтамасыз етеді;
- мектеп ұжымында достық қарым-қатынас қалыптастырады.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы аясындағы «Шабыт», «Қамқор», «Ұшқыр ой алаңы», «Еңбегі адал жас өрен», «SMART BALA», «Балалар кітапханасы жобалары

Ұжымдық іс-шараның маңызды ерекшелігі – ересектердің позициясы. Олар балаларға не істеу керектігін олармен бірге ізденуге, ойлауға, жоспарлауға және дайындауға қатысады.

Жалпы мектептік іс-шара өтуі мүмкін: Наурыз мерекесі, жаңа жыл, туристік жорықтар, спектакль және т.б. айырмашылық тек іс-шараны жоспарлау, ұйымдастыру және өткізуде болып табылады.

КЕЗЕҢДЕР

ҰЖЫМДЫҚ ІС ШАРАЛАР

1 ҰЖЫМДЫҚ ЖОСПАРЛАУ

Оқушылар мұғаліммен бірге болашақ істі мұқият ойластырады, оның мақсаттарын, қатысушыларын, өткізу шарттарына қойылатын талаптарды, қажетті деректемелерді анықтайды және т. б. бұл кезеңде нақты іс жоспары әлі болмауы мүмкін-мұнда ұжымның барлық балаларының ойлары мен тілектерін мүмкіндігінше ескеру қажет.

2 САЙЛАУ

ҰЙЫМДАСТЫРУШЫ ТОПТАР («ІС КЕҢЕСІ»)

Бұл кезең ұжымдық жоспарлаудан кейін бірден мүмкін болады. Мұғаліммен бірге балалардың барлық ұсыныстарын жинақтайтын, болашақ істің нақты жоспарын құратын, оны орындау үшін қандай міндеттерді орындау керектігін анықтайтын біірнеше (3-7) адамды таңдау ұсынылады

3 ТАПСЫРМАЛАРДЫ БӨЛУ ЖӘНЕ ТАПСЫРМАЛАР

Мұғаліммен бірге команданың барлық балалары арасында міндеттерді бөледі, әркімге өз қалауы бойынша және мүмкіндігінше тапсырма орындайды.

4 ЖАЙ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ОРЫНДАУ

Ұжым қатысушылары тапсырмаларды орындағаннан кейін тексеру мүмкіндігіне ие болады.

5 ҰЖЫМДЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫС ҰЖЫМДЫҚ ҚОРЫТЫНДЫЛАУ

6

Осы кезеңде ұжым мүшелерінің әрқайсысы өз әсерлерінен, істі жетілдіру бойынша ұсыныстарын айтып, ұжымдағы әріптестеріне кері байланыс беруге, мүмкіндік алады

7

ЖАҚЫН НӘТИЖЕ

Ең жақын нәтиже бұл 1-ші сынып оқушылары үшін өткізілген ертеңгіліктің арқасында пайда болған өз мақсаттарын ұсынатын ұжымның түсінуі, балалар олар үшін немесе одан үлкен балалар үшін тағы бір нәрсе жасағысы келуі мүмкін.

ҰЖЫМДЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІС ҚАҒИДАТТАРЫНА НЕГІЗДЕЛГЕН ІС-ШАРАЛАР

ӘЛЕУМЕТТІК ЖОБАЛАР —

мектеп оқушылары мен педагогтер бірлесіп әзірлейтін және іске асыратын, қоршаған орта мектебін өзгертуге бағытталған істер (қайырымдылық, экологиялық, патриоттық, еңбек және т.б.).

АШЫҚ ПІКІРТАЛАС АЛАҢДАРЫ

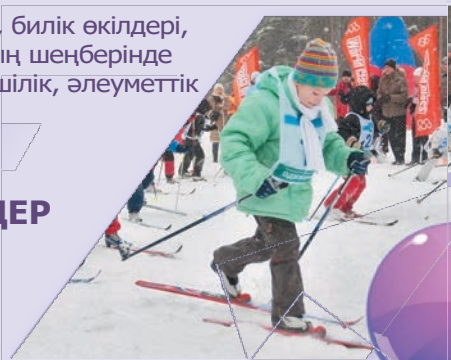
оған басқа мектептердің өкілдері, ғылым және мәдениет қайраткерлері, билік өкілдері, мемлекеттік мүдделі органдар, ұлы тұлғалар шақырылады және олардың шеңберінде мектептің, қаланың, елдің өміріне қатысты өзекті мінез-құлық, адамгершілік, әлеуметтік мәселелер талқыланады.

СПОРТТЫҚ ЖАРЫСТАР, МЕРЕКЕЛЕР, ФЕСТИВАЛДЕР

шағын аудан тұрғындары үшін өткізілетін және білім алушылардың отбасыларымен бірлесіп ұйымдастырылатын оқушылардың шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруы үшін мүмкіндіктерін ашады және олар айналасындағыларға белсенді қамқорлық танытады

ӨРТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ ТӨЛЕМДЕР —

ұжымдық шығармашылық істер кешенін қамтитын жыл сайынғы көп күндік көшпелі іс-шаралар, оның барысында сенімді, қолдау көрсететін қарым-қатынастармен, іске жауапкершілікпен қараумен, эмоционалды-психологиялық жайлылық атмосферасымен, жақсы әзілмен және жалпы қуанышпен сипатталатын балалар мен ересектер қауымдастығы қалыптасады.

САЛТАНАТТЫ РӘМІЗДЕР

білім алушылардың білім берудің келесі сатысына өтуіне байланысты, олардың мектепте жаңа әлеуметтік мәртебе алуын және балалардың мектептегі жеке басын дамытуды білдіреді.

ҚОЙЫЛЫМДАР —

мұғалімдердің, ата-аналардың және оқушылардың көңілді театрландырылған қойылымдары, пародиялар, мектеп оқушылары мен мұғалімдердің өміріне арналған импровизациялар, мектепте шығармашылық және бейресми қарым-қатынас атмосферасын құру

МАРАПАТТАУ РӘСІМДЕРІ

(жыл қорытындысы бойынша)

Мектеп өміріне белсене қатысқаны, мектеп намысын конкурстарда, жарыстарда, олимпиадаларда қорғағаны және мектептің дамуына елеулі үлес қосқаны үшін оқушылар мен педагогтарды марапаттау рәсімдері (бұл балалардың әлеуметтік белсенділігін арттыруға, педагогтер мен тәрбиеленушілер арасындағы жағымды өзара қатынастарды дамытуға, бір-біріне деген сенім мен құрмет сезімін қалыптастыруға ықпал етеді).

МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАР ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУЫН ҚОЛДАУ

Оқушылардың өзін-өзі басқару органдары — бұл мектептегі оқушылар бірлестігі. Мұндай ұйым ересектер оқушыларға мектептегі қоғамдық өмірді басқару ісінде кейбір өкілеттіктерді беруге дайын болған жағдайда құрылады. Мысалы, спорттық жарыстарды ұйымдастыру кезінде «Спорт ұйымдастырушылар штабы» құрылуы мүмкін. Мектептегі шығармашылық іс-шараларды дайындау және өткізу кезінде бұл бағытта «Шығармашылық секторы» құрылуы ықтимал. Өзін-өзі басқару органы мектептегі түрлі бағыттардың ұйымдастырушыларын біріктіретін бірлестік те бола алады (мысалы, «Жасөспірімдер белсенділері» немесе «Жоғары сынып оқушылары кеңесі»).

МАҢЫЗДЫ

Өзін-өзі басқару органдарында нақты өкілеттіктер болуы тиіс, ал олардың құрамындағы балалар өздеріне сеніп тапсырылған істерді шынайы және өз еркімен ұйымдастыру мүмкіндігіне ие болуы қажет. Тек сонда ғана олар мектептегі қолайлы ахуалды қалыптастыруға ықпал етеді.

Иницируя. Өзін-өзі басқаруды бастау, яғни балаларға өз әрекеттерін өзін-өзі басқару принциптері бойынша ұйымдастыруды ұсыну арқылы педагог оқушыларға осы қызметті немесе оның қандай да бір бөлігін жоспарлау, мазмұны мен нәтижелеріне жауапкершілікті береді.

Жауапкершілік — оқушылардың өзін-өзі басқару саласындағы негізгі түсінік. Бұл өз әрекеттері үшін, алған міндеттемелері үшін, сеніп тапсырылған іс үшін, кейде басқа балалардың әрекеттері үшін жауапкершілік болуы мүмкін. Жауапкершілік автоматты түрде оқушыларға өзіне сеніп тапсырылған істер бойынша шешім қабылдау құқығын білдіреді.

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУ ОРГАНДАРЫНЫҢ
ЖҰМЫС ПРИНЦИПТЕРІ, ЖАЛПЫ МЕКТЕП ҰЖЫМЫН
БІРІКТІРУГЕ ЖӘНЕ ҚОЛАЙЛЫ МЕКТЕП КЛИМАТЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ЫҚПАЛ ЕТЕДІ

Таңдаулы болу. Барлық лауазымдар мен өзін-өзі басқару органдары жалпы дауыс беру арқылы, әрбір қатысушының пікірін ескере отырып сайлануы тиіс. Балалар жоғары лауазымдарға жұмыс тәжірибесі, жауапкершілік деңгейі, сенімділік пен біліктілігі жеткілікті балалар үміткер бола алатынын түсінуі керек. Мектепте өзін-өзі басқару органдарының болуы — тек осы органдарда жеке қасиеттері бойынша жұмыс істеуге дайын балалар бар болған жағдайда ғана мүмкін.

Өзін-өзі басқару нақты әрі тиімді болуы үшін оқушыларға тек нақты өкілеттіктер ғана емес, сонымен бірге осы өкілеттіктерді жүзеге асыруға қажетті дағдылар да қажет. Осыған байланысты оқушыларға ұйымдастырушылық қабілеттерді үйрету өте маңызды. Баланың белгілі бір лауазымға сайлануы, ол лауазымға қажетті дағдыларға ие болғанда немесе дағдыларды меңгеру оның жақын арада даму аймағында болғанда ғана мүмкін.

Тең құқықтылық. Әрбір оқушы топта өзіне ыңғайлы болып, топқа қатыстылығын сезінуі үшін, оқушы топ пен оның қызметіне қатысты мәселелер бойынша дауыс беру құқығына ие болуы керек. Қабылданатын шешімдер барлығының ортақ пікіріне негізделуі тиіс. Әрине, тәжірибеге байланысты шешім қабылдауға қатыстылық дәрежесі әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, өзін-өзі басқару органдарында «кандидаттар» мен «қызметте жүрген мүшелер» статустары немесе басқа даму сатылары болуы ықтимал. Кейбір мәселелер бойынша дауыс беру (пікір білдіру мүмкіндігі емес, нақты дауыс беру мүмкіндігі) тек белгілі бір категорияға ғана берілуі мүмкін. Мұндай жағдайға рұқсат етіледі, бірақ ол алдын ала реттелуі қажет.

Ұжымдық шешім қабылдау. Осы принцип бойынша өзін-өзі басқару органындағы барлық шешімдер жалпы жиналыста дауыс беру немесе талқылау арқылы бірге қабылдануы керек. Егер дауыс беруден кейін ортақ шешім шықпаса, барлық мүдделерді ескеретін келісім қаралуы қажет.

Сын және өз-өзіне сыни қарау. Әрбір оқушыға пікір айту құқығы берілуі тиіс, сондай-ақ өз кемшіліктері туралы ескерту жасалуы қажет. Бірақ бұл бір-бірін ренжітпей, сынның конструктивті түрде жасалуы маңызды. Бұл принцип бойынша: «Біз жұмысты және кемшіліктерді сынаймыз, адамды емес, кемшіліктерді көрсетіп, оларды түзету жолдарын ұсынамыз».

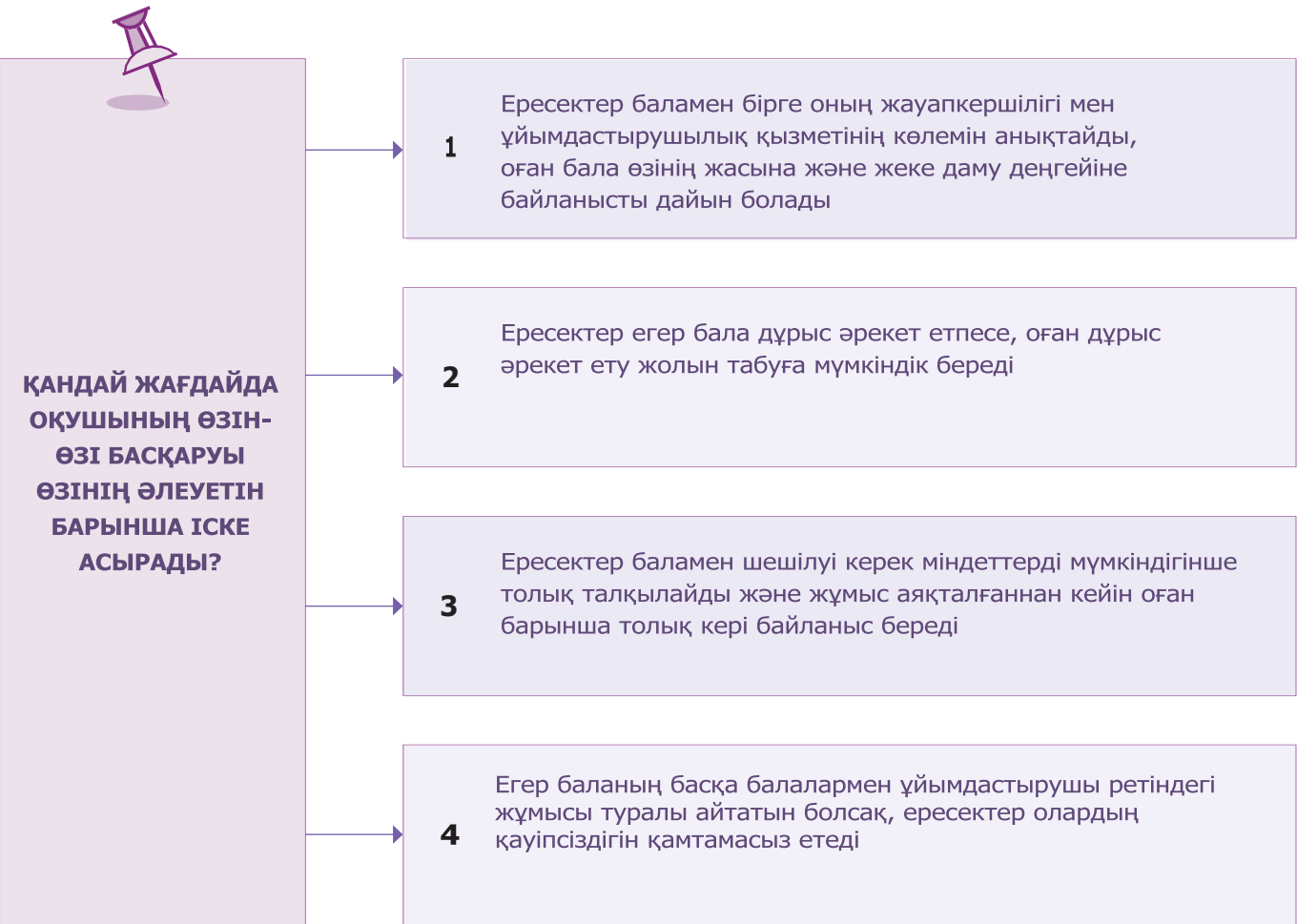
Сөз бостандығы. Баланың үні естіліп, түсінілуі керек. Оны ойларын ашық айтуға қорықпауы қажет. Егер қорқыныш болса, топта әркім өз ойын еркін жеткізіп, мазақ етілуден немесе түсінбеуден қорықпайтын атмосфера жасауға арнайы жұмыс жүргізілуі тиіс.

, _____

Есеп беру. Әр әрекеттің нәтижесі болуы маңызды. Есеп беру нәтижеге қол жеткізуге көмектеседі. Балаға арналған әрбір тапсырма немесе іс мерзімге белгіленуі (ол аяқталуы тиіс мерзімге) қажет, содан кейін ол атқарылған жұмыс туралы есеп береді, әр атқарылған іс нәтиже беруі керек.

Балалардың ұжымдық және жеке мүдделерінің үйлесімі. Мектептегі оқушылардың өзін-өзі басқару органдары ұйымдастыратын кез-келген іс баланың жеке қажеттіліктерінен жоғары немесе оның мүдделеріне сәйкес келмеуі керек және керісінше. Ұжымның мүдделері мен баланың мүдделерін біріктіру маңызды, яғни.тапсырма кідіріссіз орындалуы үшін және баланың өзі зардап шекпеуі үшін қолайлы жағдайды табу.

1.3.

ПЕДАГОГТЕР МЕН
БІЛІМ
АЛУШЫЛАРДЫҢ

АРАСЫНДАҒЫ СЕНІМДІ
ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫ
ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мектеп мұғалімдері мен оқушылары арасындағы сенім көбінесе қолайлы климаттың қалыптасуына әсер етеді.Өйткені, олар балалар үшін балалар ішіндегі тұлғааралық қатынастарды құрудың өзіндік үлгісі ретінде әрекет етеді, олар көбінесе мектеп оқушылары арасында қандай қатынастар дамитынына байланысты.

Басқаларға қасақана зиян келтіретін мектеп оқушысы көбінесе өзіне және айналасындағы адамдарға өзінің маңыздылығын дәлелдегісі келетін бақытсыз бала екені белгілі.

Алайда, өзінің бақытсыз өмір сүруі үшін нақты немесе ойдан шығарылған кінәлі балармен ойнау идеясы оның санасында бірден пайда болмайды. Бұл ой ол жерде баяу дамиды, өйткені ол өзін түсінуді күткен айналасындағы адамдардан көңілі қалады. Ол үшін оның біреу үшін маңызды екенін және оған не қажет екенін сезіну маңызды. Ол жай ғана түсінгенін немесе кем дегенде тыңдағанын қалайды. Егер оның ортасында ол сенетін және оған қолдау көрсете алатын мұғалім болса, онда мұндай жасөспірімнің психологиялық шиеленісінің ішкі серіппесі аздап әлсіреуі мүмкін, бу босатылады, әлем енді дұшпандық болып көрінбейді, ал адамдар оның қолайсыздығының себебі болып табылады.

МАҢЫЗДЫ

Сенімді қарым-қатынастар мектептегі зорлық-зомбылықтың алдын алуға тікелей байланысты.

Мұғалімнің ізгі ниеті, оның оптимизмі, жақсы күлімсіреуі балаларға терең білімнен кем емес қажет. Бұл оларға өз қабілеттеріне сенімділік береді, қорқыныштың санасына енуіне жол бермейді, шабыттандырады және мектеп өмірін жарқын етеді..

БАЛАЛАРҒА ҚАРАПАЙЫМ ЖӘНЕ ТҮСІНІКТІ МІНЕЗ ҚҰЛЫҚ ЕРЕЖЕЛЕРІН ТҮСІНДІРУ

Мұғалімдер мен оқушылар арасындағы жағымды қарым-қатынас ережелерін белгілеу маңызды. Балалар мұғалім оларға бәрін беруі керек деп ойламау керек. Олай емес. Балалар, әрине, дөрекілік пен жалпы тыйымдарға шыдамайды, бірақ сонымен бірге жүйелілікті, әділеттілікті және орташа қатаңдықты, адалдықты бағалайды. Сондықтан мұғалімдердің өз сабақтарында және сабақтан тыс уақытты нақты ережелер орнатуы олардың қарым-қатынасына пайда әкеледі. Ең алдымен, бұл бір-бірін өзара құрметтеу ережелері болуы керек.

! Маңызды

Бұл мәселені нәтижелі шешу үшін мектеп мұғалімдері белсенді тыңдау әдістерін меңгеруі тиіс. Мектеп оқушылары үнемі «ақылды» бола бермейтініне дайын болу керек. Бірақ мұғалім олардан бас тарта алмайды немесе сыртқы келбетімен балаға оны тек сыпайылықпен тыңдайтындығын немесе мұғалім осылай жасауы керек екенін білдіре алмайды. Бұл жағдайда мұғалім оқушымен байланысын жоғалтуы мүмкін.

**МҰҒАЛІМНІҢ
ОҚУШЫМЕН
БЕЙРЕСМИ ӘҢГІМЕ
ЖҮРГІЗУ ТАКТИКАСЫ**

**ОҚУШЫЛАРМЕН ТҰРАҚТЫ БЕЙРЕСМИ ӘҢГІМЕЛЕСУДІ
БАСТАУ**

Бейресми қарым-қатынаста мұғалімдер мен балалар арасындағы сенімді қарым-қатынас жақсы қалыптасады. Дәл осы жерде мұғалімдер өз тәрбиеленушілерін тани алады: олардың жеке қасиеттері, қызығушылықтары, әдеттері, қорқыныштары, бейімділіктері, үміттері мен сенімдері. Дәл осы жерде оқушылар мұғалімдердің өздері туралы: олардың жеке қасиеттері мен әлемге деген көзқарастары туралы біле алады.

Өкінішке орай, қазіргі мектепте мұғалімдер балалармен аз сөйлеседі. Оқу, процесі немесе тәртіп туралы емес, күнделікті нәрселер туралы: достық, махаббат, музыка, кино, сән, хобби және болашақ жоспарлар. Балалардың өз пікірлері бар және оны ересектермен талқылауға дайын екендігі туралы немесе оларды не қызықтыратындығы туралы.

**СӘТТІЛІК
ЖАҒДАЙЛАРЫН
ҚҰРУ**

Балалардың айтқанына және көрсеткеніне назар аударуға тырысу керек. Мүмкін болса, бала үнін естуге, баланы толық тыңдауға мүмкіндік жасау керек. Мектеп оқушыларының шығармашылық жұмыстары, мысалы, олардың өлеңдеріне немесе суреттеріне және басқа да шығармашылық жұмыстарына қолдау көрсету. Егер балалар сенімді түрде көрсеткен өзінің шығармашылық жұмысына сын-пікір айтып, оның сағын түсірмеу керек, жалпы балаларға сын айтуда шектен шықпау маңызды. Егер бала оның шығармашылығын бағалауды сұраса, алдымен оның жағымды жақтарын атап өту керек — түстердің үйлесімі, қызықты тақырып... Содан кейін ғана оның кемшілік жақтары туралы, кеңестер немесе тілектер түрінде: «менің ойымша, бұл жерде аздап күшейту керек...». Кез-келген адам үшін тек шығармашылық қана емес, мақұлдау мен өз қабілеттеріне деген сенімділікті сезіну маңызды.

Балаға қауіпсіздік пен психологиялық жайлылықты сезіну үшін оған ересектердің оптимистік көзқарасы өте маңызды.

! МАҢЫЗДЫ

Егер оқушылар мұғалімдерге өздерінің шығармашылық талпыныстарын көрсете бастаса, онда сіз барынша шыдамдылық пен әдептілік танытуыңыз маңызды.

МҰҒАЛІМНІҢ ҚОЛАЙЛЫ ЖАҒДАЙЫН ЖАСАУ ТАКТИКАСЫ

Сабақта және сабақтан тыс уақытта қауіпсіз атмосфераны қамтамасыз ету: әр оқушы өзінің пікірі, тіпті қате немесе аңғал болса да, мазақ етпейтініне немесе қорлайтын пікірлерге ұшырамайтынына сенімді болуы керек

Оқушылардың пікірлері мен сөздерін сындарлы түрде қабылдап, олардың дамуына жағымсыз әсер ететін категориялық немесе қорлайтын пікірлерден аулақ болу қажет.

Оқушыларды бір-бірімен салыстырмаңыз: біріншіден, басқалармен теріс салыстыру баланы жарақаттауы мүмкін және мұғаліммен қарым-қатынасқа теріс әсер етеді, екіншіден, баланы салыстырған адаммен келіспеушілік туындатуы болады

Мұғалімдермен де, ата-аналармен де, басқа балалармен де Балалардың кемшіліктерін олардың қатысуымен ешқашан талқыламаңыз

Көбінесе жеке қызығушылықтарға, хоббилерге, белгілі бір баланың бейімділігіне назар аударыңыз (балалар оны ересектер байқаған кезде ұнатады), бірақ үнемі бірдей нәрсені немесе балаларды бөлектемеңіз

Есіңізде болсын, тікелей мақтау кейде баланы ұятқа қалдыруы мүмкін, бірақ жанама (мұғалім бала туралы жақсы сөздер айтқан кезде, бірақ оған емес, басқа біреуге: мұғалімге, ата-анаға немесе басқа балаларға) — шабыттандырады!

Балаларды кез-келген, тіпті ең кішкентай жетістіктері үшін мадақтаңыз, оларды бәрінен жетістік табуға тырысыңыз

ОҚУШЫЛАРМЕН ТИІМДІ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫ ҮНІН ҚОЛДАНУ

Оқушылармен әңгімелесу кезінде мұғалімнің сенімді қарым-қатынас орнатуы маңызды

МҰҒАЛІМНІҢ ОҚУШЫЛАРМЕН ТИІМДІ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖАСАУ ТАКТИКАСЫ

«Тәлімгерліктен» аулақ болыңыз, яғни мұғалім балаға өзінің бағынышты жағдайын көрсететін «тәкаппар» үні оның төмен мәртебесін көрсетеді

Мұғалім балаларға деген ықыласын көрсеткенімен, іс жүзінде олардың «толыққанды емес тұлға» екенін байқамай білдіретін әсірелеп сөйлеу (немесе «әсіре-мейірімділік») тонынан аулақ болғаны жөн. Мектеп оқушыларының (ең кішкентайларын қоспағанда) көз алдында дәл осылай қабылданады. Бала өзін жақсы түсінеді және ересектер қатарына қосылғысы келеді. Сол себепті, мұғалімнің дауысындағы әсерлі немесе нәзік интонациялар оны ұятқа қалдыруы, ал тым көп қолданылса, тітіркендіруі де мүмкін. Сондықтан, сөйлем құрылымын осыған сай реттеу қажет.

Мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасында мектеп оқушыларының бір-бірімен сөйлесу мәнерін көшіретін "еліктеу" тонынан аулақ болуы өте маңызды. Себебі, мұндай әрекетпен мұғалім балалармен байланыс орнатпақ түгілі, олардың көз алдында күлкілі көрінуі мүмкін. Панибраттық (тым жақын, ресми емес) қарым-қатынас стилі сенімді стильді білдірмейді. Керісінше, бұл теңдей қарым-қатынас болғанымен, әртүрлі ұрпақ өкілдері арасындағы серіктестік стиліне жатпайды.

МАҢЫЗДЫ

Тәрбиеші балалармен әдетте басқа ересектермен сөйлескенде қолданатын тонмен сөйлескен дұрыс. Балалар ересектермен қарым-қатынас жасағанда бағалайды. Сондықтан, әдеттегідей сөйлеңіз. Ерекше жағдайларда ерекше тон қалдырыңыз.

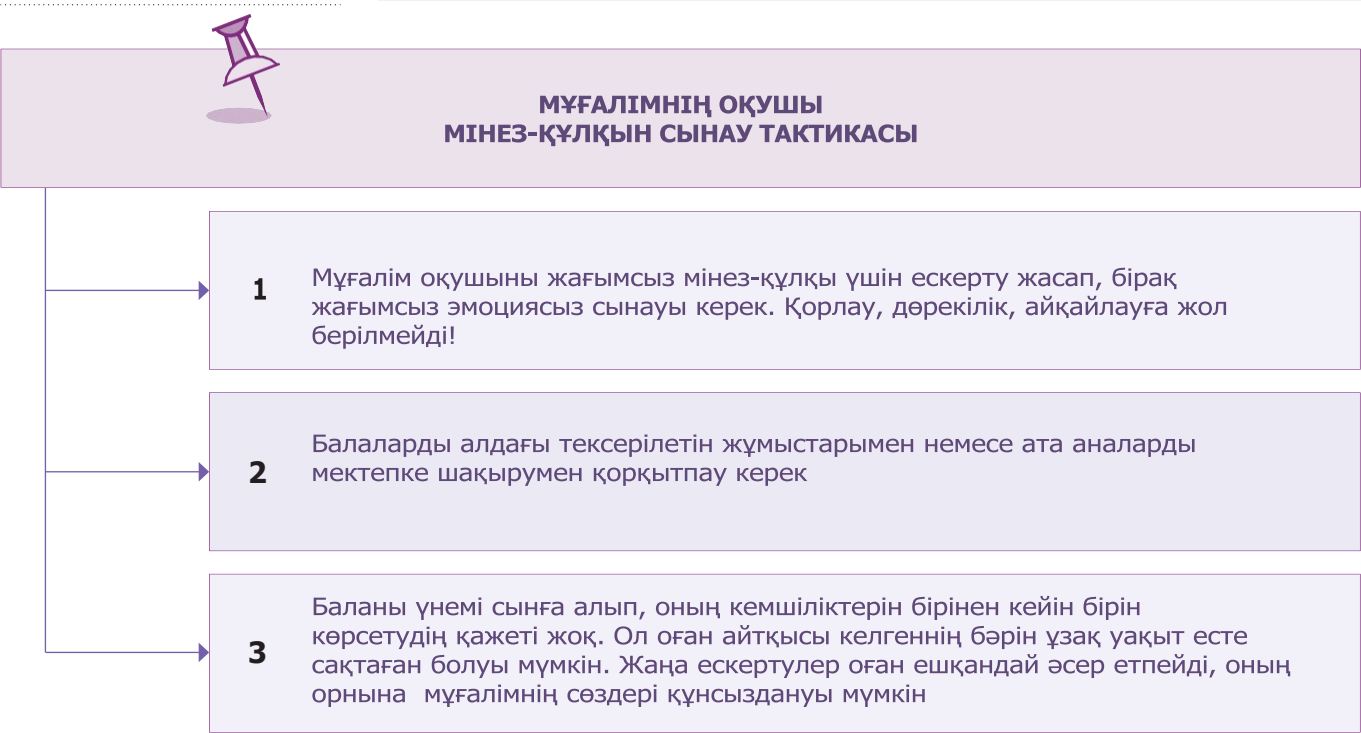

АЙҚАЙ МЕН АШУЛАНУҒА ЖОЛ БЕРМЕУ

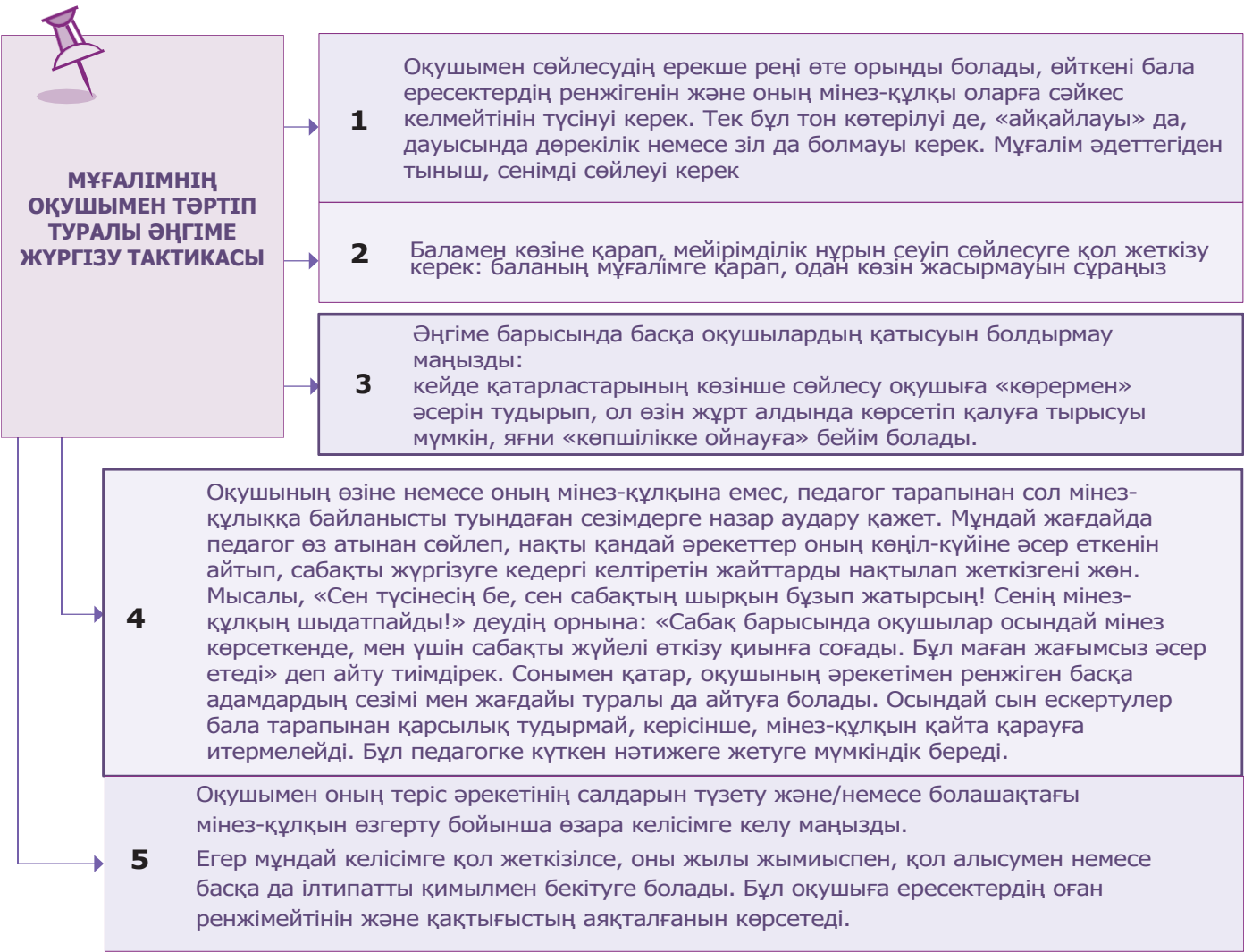
Егер мектеп оқушысы өзін жағымды, тәртіпті ұстамаса да, айқай мен ашуланшақтық сияқты шектен шығудан аулақ болу керек. Өйткені осындай жағдаймен мұғалім тәртіпті орнатудың бірден әсерін алуы мүмкін, бірақ болашақта ол тек шығынға ұшырайды. Оның оқушылармен қарым-қатынасы жоғалуы мүмкін, өйткені ересек адамның истерикалық мінез-құлқы көбінесе балалардың мазағына айналады, кейде мұғалімді камераға түсіруге себеп болады. Қолайлы мектеп климатын қалыптастыруға да кері әсерін қалдырады

МАҢЫЗДЫ

Қазіргі зерттеулер көрсеткендей, ересектердің үнемі айқайлауы мен қорқытуы баланың миының кейінгі өмірінде оның мазасыздығы немесе тіпті депрессиясы тәуелді болатын аймақтарының дамуына теріс әсер етеді.

ТӘРТІПТІК ӘҢГІМЕНІ САУАТТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

МАҢЫЗДЫ

Тәртіп туралы әңгімеден кейін мұғалім оқушыға ол туралы үнемі ескертпеуі керек

1.4.

ӘКІМШІЛІК ПЕН
ПЕДАГОГТЕР

АРАСЫНДАҒЫ СЕНІМДІ
ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫ
ҚАЛЫПТАСТЫРУ

1. МЕКТЕПТЕ
ЖАҒЫМДЫ АХУАЛ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

МЕКТЕПТЕ
ЖАҒЫМДЫ АХУАЛ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Алғашқылардың бірі болып А. С. Макаренконың "Әлеуметтік белгілерді ілу" құбылысын ашты және қолданды, соның арқасында олар отандық педагогикада сөйлей бастады

Әкімшілік пен мектеп мұғалімдері арасындағы сенімді қарым-қатынас қолайлы мектеп климатының қалыптасуына да әсер етеді. Педагогикалық ұжымның жалпы психологиялық жағдайы ғана емес, сонымен бірге оның балалармен сенімді қарым-қатынасқа деген көзқарасы да оларға байланысты. Бұл өзара байланысты екі құбылыс. Әкімшілік тарапынан өзіне деген сенім мен қайырымды қарым-қатынасты сезінбесе, мұғалімдерге өз оқушыларына да мейірімділік таныту оңай болмайды. Олар үшін, балалар сияқты, директор мен оның орынбасарларының эмоционалды қолдауы мен сенімі маңызды..

Мұғалімдерге әкімшілік тарапынан оларға қатысты оптимистік үміттер көрсету қажет. Бұл олардың кәсіби дамуына және жұмыс нәтижелеріне күшті әсер етеді.

!**МАҢЫЗДЫ**

Адамдардың еңбек мінез-құлқы көбінесе олардың басшылары оларды кім деп жәгне қалай сыйлап, қарым-қатынас жасайтындығына байланысты.

Өз қызметкерлерінің сенімін алға тарта отырып, оларға жағымды әлеуметтік қарым-қатынас орната отырып, оларға оң үміттер көрсету және көшбасшы олардың жоғары кәсіби мотивациясы мен жұмысты сапалы орындауы үшін қолайлы алғышарттар жасауы маңызды.

Мұғалімдерді қолдау үшін басшыға өз қызметкерлерімен кәсіби ғана емес, сонымен бірге жеке байланыс орнату маңызды.

Егер мүмкін болса, жұмыстан тыс уақытта әріптестермен сөйлескен жөн. Сонымен қатар, олармен сөйлескенде «мен» және «сіз» орнына «біз» есімдігін жиі қолдану. Сондай-ақ, жұмыста мұғалімдердің әрқайсысымен бос уақытында қарым-қатынас жасау үшін себептер табу керек, оның кеңсесіне дәл осылай кіріп, ешқандай себепсіз, бірақ оны қызықтыратын кез-келген тақырыпты талқылау үшін міндетті түрде оң көзқараспен қарау керек. Ең бастысы – тек өзіңіз сөйлеп қана қоймай, тыңдау және белсенді болу маңызды

!**МАҢЫЗДЫ**

Көшбасшыға өз қызметкерлерін тыңдау ғана емес, есту, яғни олардың шағымдарын, өтініштерін, бастамаларын қарау, оларға көмектесу үшін үнемі күресуге тырысу маңызды.

Көшбасшы мұғалімге тиімді қолдау көрсете алады, тіпті оны жігерлендіреді: мақұлдау, алғыс білдіру. Бағыныштылармен қарым-қатынастағы жағымсыз эмоциялар, егер олардың мінез-құлқынан туындаса да, өзін-өзі ұстай білуі керек. Ешбір жағдайда тіпті кінәлі болып тұрған мұғалімге де ашуланбау керек: олай болмаған жағдайда ол балаларға балаларға дөрекілік көрсетіп, оларға мейірім мен күлкі сыйлай алмайды.

Бағыныштылармен болған дауларда басшы өзінің беделін сақтау үшін өзінің дұрыстығын талап етпеуі керек. Мысалы, егер сіз өз қызметкерлеріңізге кем дегенде кейде: «білесіз бе, мен сіздің әрекетіңіздің дұрыс екеніңізді түсіндім!» Мұғалімдермен қарым-қатынаста шамадан тыс ескертуден аулақ болу, оларға тәртіп туралы өз идеяларын таңу маңызды. Өйткені, педагогикалық ұжым мүшелерінің бірі (әсіресе табиғаты шығармашыл адамдар) бұған қатты әсер етуі мүмкін. Алайда, бұл жағдайда мектепте болып жатқанның бәріне ашық және болжамды түрде жауап беру, мұғалімдер арасында көшбасшының оларға деген көзқарасы туралы жеткіліксіз идеялардың таралуын болдырмау үшін бағыныштылармен кері байланысты сақтау маңызды.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

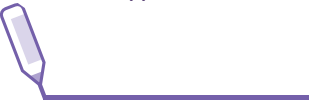
.....

.....

Энергияны эмоцияларға емес, мәселені шешуге жұмсаған дұрыс

!**МАҢЫЗДЫ**

Басшы қол жетімді болуы керек, кабинетінің есігін қызметкерлері үшінүнемі ашық ұстауы керек

Мектептегі қолайлы ахуалды қалыптастыру мен сақтау үшін әр педагогтің жеке бейімділіктері мен таланттарын анықтау, оларды жұмыс барысында іске асыруға жағдай жасау аса маңызды. Өйткені адамдар өздерінің жеке қызығушылықтарын – театр, спорт, туризм және т.б. – жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жұмыс орнына көбірек тартылады.

Педагогтің кәсіби қызметі мен жеке қызығушылықтарының тоғысуы – оның еңбекке деген жоғары мотивациясын сақтаудың басты қозғаушы күші болып табылады.

Сол сияқты мектеп әкімшілігінің қызметкерлеріне қатысты қолданатын бақылау жүйесінің де маңызы зор. Сенімге емес, күмәнге негізделген бақылау жүйесі – оны айналып өтудің жолы табылғанға дейін ғана өз әсерін береді.

Мектеп әкімшілігі өз қызметінде мұғалімдердің сабағына алдын ала ескертусіз «кенеттен» кіру тәжірибесін қолданбауға тырысуы керек, өйткені бұл әрекет педагогке деген сенімсіздікті және оның кәсіби қабілетіне күмән келтіруді білдіреді.

1. МЕКТЕПТЕ ЖАҒЫМДЫ АХУАЛ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Педагогтерді қолдау үшін мектепте шынайы **шабыт пен ынта-жігерге толы мен ортақ қызығушылыққа негізделген жағымды орта** қалыптастыру қажет. Мұндай ахуалдың қалыптасуына алдыңғы тарауларда айтылған барлық факторлар әсер етеді, бірақ оның **ең бастысы — басшының жеке үлгісі**. Сондықтан әрдайым жұмыста белсенді болуға, өз кәсібінді мақтанышпен көрсетуге, инициативаны өз қолыңызға алуға және өзгелерге қолдау көрсетуге ұмтылу — аса маңызды. Сонымен қатар өзі де үнемі оқып-үйренуге талпынуы және бұл үдерісті әріптестерінен жасырмауы маңызды. Мұғалімдермен бірге конференцияларға, семинарларға, симпозиумдарға қатысып, өзге мектептерге бірге барып, ғылыми және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді бірге оқып, талқылап отыру ұжымдағы жақсы ахуалды қалыптастыруға зор әсерін тигізеді. Ұжым ішінде қолайлы психологиялық ахуал орнатуда басшының ынта-жігері шешуші рөл атқарады. Басшы тарапынан қызметкерлеріне ресми суықтық пен басшылыққа тән тұйықтық емес, дәл осындай белсенділік пен шабыт беретін көңіл-күй көрсету ұжымға жағымды әсер етеді. Өйткені басшының өзі жұмыспен шын ынтамен айналысса, ол өзінің жігері мен шабытын ұжымдағы басқа әріптестерге де дарыта алады, оларды ынталандырып, шабыттандырады.

Басшы тек жұмыс барысында ғана емес, сондай-ақ ұжымды психологиялық тұрғыдан біріктірудің бір құралы болып саналатын демалысты ұйымдастыруда да үлгі көрсетуі тиіс. **Педагогтердің бірлескен қызықты демалысын ұйымдастыру, олар үшін бейресми қарым-қатынасқа қолайлы жағдай жасау** — күнделікті күйбең тіршіліктен арылуға, кәсіби күйзелісті еңсеруге ғана емес, ұжым ішіндегі байланысты нығайтуға да септігін тигізеді.

Сол себепті кейбір мектеп директорлары мұғалімдерімен бірге тимбилдингтер, көңілді кештер, волейбол турнирлері, аспаздық сайыстар, педагогикалық олимпиадалар немесе жорықтар ұйымдастырып тұрады. Бір-бірін туған күнмен ерекше түрде құттықтау, педагогикалық кеңестерді қызықты жиындар форматында өткізу де — ұжымдық рухты көтерудің тиімді жолдары. Ең бастысы – мұғалімдердің мектепке күліп келуі, әрі басшылық пен ұжым мүшелерінің жұмысқа кәсіби көңілі толуы.

Наполеон басқару өнері адамның жұмыс орнында қартаюына жол бермеу екенін байқады

1.5.

МЕКТЕП ІШІНДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛАЙЛЫ ОРТА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

1. МЕКТЕПТЕ
ЖАҒЫМДЫ АХУАЛ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

! МАҢЫЗДЫ

Қоршаған ортаның психологиялық жағынан жайлы сезілуі — әрі оқушылардың, әрі педагогтердің жеке дамуына сәтті әсерін етеді.

Мектептегі оқушылар мен мұғалімдерді қоршаған кеңістікті ұйымдастыру сонымен қатар **қолайлы мектеп климатын құруға ықпал етуі мүмкін және етуі қажет.**

АРНАЙЫ АЙМАҚТАРДЫ ҚҰРУ

Әр түрлі жастағы және әр түрлі темпераменттегі адамдар үшін психологиялық жайлылық сезімін қамтамасыз ететін құралдар әр түрлі болуы мүмкін.

Сондықтан мектепте әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін арнайы жасақталған орындарды құру маңызды. Мектеп кеңістігінде арнайы аймақтарды бөлуге болады:

- **Коворкинг демалыс аймақтарында** жұмсақ дивандар мен креслолар, кілем, аквариум, жасыл бұрыш, сылдырап аққан жасанды бұлақ, табиғат көріністері бейнеленген суреттер, мектеп ауласындағы демалыс алаңдары, ойын бұрышы, ойнауға болатын энциклопедиялар мен иллюстрацияланған балалар ойындары. Балалар үшін дәл осындай тәсіл - психологиялық ширығудан арылудың ең қолайлы жолы. Сондықтан мұндай мүмкіндік те мектепте ескерілуі тиіс

! МАҢЫЗДЫ

Мектептің аймақтары ауруханаға немесе кеңселерге ұқсамауы керек. Жайлы орын қалыптасуы тиіс.

1. МЕКТЕПТЕ
ЖАҒЫМДЫ АХУАЛ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

МЕКТЕП ІШІ ИНТЕРЬЕРІНІҢ ЖАҒДАЙЫ

Мектеп бөлмелерінің ішкі көрінісінің жай-күйі адамның өзін және айналасындағыларды қабылдауына, белгілі бір көзқарастың қалыптасуына әсер етеді. Тазаланбаған бөлмелерде болу, дәретхана қабырғаларындағы әдепсіз суреттерге көзі түсу, нашар жуылған асхана үстелдерінде тамақтану, шимайланған парталарда отыру — мұның бәрі адамды, өзі мұны саналы түрде сезінбесе де, психологиялық тұрғыда қорлауы мүмкін. Бұл жағдайлар адамды еріксіз түрде талғамсыздық пен тазалықтың жоқтығы қалыпты саналатын әлеуметтік төмен деңгейге түсіреді. Сондықтан мектеп ортасының дәл осындай ұсақ, бірақ аса маңызды тұстарына мән беру — өте өзекті мәселе.

! МАҢЫЗДЫ

Баланың немесе ересектің мектепте болған кезде ыңғайсыздық пен қорлану сезімдері туындамауы керек.

ЫҢҒАЙЛЫ БАҒДАР ЖАСАУ

Оқушылар, педагогтер және білім беру ұйымына келетін ата-аналар **мектеп ғимаратында бағыт-бағдар табуда ешқандай қиындық көрмеуі тиіс.** Егер ғимарат үлкен болса, онда нұсқаулық белгілері оқу дағдылары әлі толық қалыптаса қоймаған балалардың өзіне де түсінікті болуы керек. Мұндай көрсеткіштерді вестибюльге, баспалдақтарға, дәліздерге орналастыру — мектеп ішіндегі бағдарлауды жеңілдетіп, алғаш келгендер мен қонақтардың өмірін едәуір жеңілдетеді - Ал кіші сыныптарға арналған кабинеттердің есіктеріне есте қаларлық(ертегі немесе мультфильм кейіпкерлерінің) суреттерді ілу мектептегі ең кіші оқушыларға жол табуға көмектеседі.

МЕКТЕП ДӘЛІЗДЕРІ МЕН РЕКРЕАЦИЯЛАРДЫ БЕЗЕНДІРУ

Мектеп қабырғаларында үнемі жаңартылып отыратын **көрмелерді** орналастыру — қолайлы мектеп ахуалын қалыптастыруға ықпал ететін тиімді тәсілдердің бірі:

- оқушылардың шығармашылық жұмыстарын көрсету - олардың жеке әлеуетін жүзеге асыруына, бір-бірінің жұмыстарымен танысуына жағдай жасайды;
- белгілі бір көркемдік стильдегі суреттер — оқушылардың әлемге эстетикалық көзқарасының әртүрлілігімен танысуына мүмкіндік береді;
- мектепте өткен маңызды шаралар, (қызықты экскурсиялар, жорықтар мен танымал адамдармен кездесулер) туралы фотоесептер.

Мектептің дәліздері мен демалыс аймақтарында **эксперимент экспонаттарын** орналастыруға да болады — бұл қарапайым әрі қауіпсіз техникалық тәжірибелер жүргізуге арналған құрал-жабдықтар жиынтығы. Оқушылардың кітап оқуға деген қызығушылығы мен сүйіспеншілігін дамытуға мектеп ішінде **еркін кітап алмасуға арналған сөрелердің** ұйымдастырылуы зор ықпал етеді. Бұл сөрелерге оқушылар, ата-аналар мен педагогтер өз кітаптарын ортақ пайдалану үшін қоя алады және әркім кез келген басқа кітапты алып оқи алады.

Оқушылар арасындағы бейресми қарым-қатынас жасауда **ойын** маңызды рөл атқарады. Сондықтан арнайы үстелдерге, терезе алдына қарапайым үстел ойындары, пазлдар, балаларға арналған конструктор жинақтарын орналастыру орынды. Мүмкіндік болса, пингпонг үстелін орнатуға, сондай-ақ еденге «Секіртпек», «Твистер» сияқты ойындарға арналған белгілерді салып қоюға немесе күрделі лабиринт бейнесін салуға болады.

Мектептің қабырғаларына ілінген **мотивациялық мазмұндағы** ауыспалы **плакаттар** оқушылардың көңіл-күйін көтеріп, оларды оқуға және достарымен белсенді қарым-қатынас жасауға ынталандырады. Мектепте қолайлы ахуал қалыптастыруда мектептің құндылықтары, дәстүрлері, ережелері мен дәйексөздерге назар аудартатын лед-экрандар мен плакаттар үлкен рөл атқара алады. Мысалы, осындай дәйексөздер сыныптың да қабырға бұрышында, тақтада ілінулі болуы керек. Бұл дәйексөздерді сабақта және сынып сағаттарында талдау ұсынылады.

Қоршаған орта адамның білім беру ұйымында осы жерде, әр нақты минутта не болып жатқанын қабылдауына әсер етеді.

Үзіліс уақытында жоғары сынып оқушылары кіші сынып оқушыларымен және жасөспірімдермен ойындар ұйымдастыру арқылы мектептің осы құрамдас бөлігін нығайта алады.

ЖАСӨСПІРІМ ӨСЕТТЕРІ

Адам тағдырындағы ең маңызды нәрселердің барлығы мектептен басталады. Мектептегі жылдарыңда қандай болсаң, болашақ өміріңде де сондай боласың.

Біздің мектеп — ең керемет, өйткені ол — БІЗДІҢ мектебіміз. Ұнатпайтын мектепте өмір сүру — азап. Өз мектебіңді жақсы көруге тырыс.

Біз көппіз және әртүрліміз, сондықтан өзгелер сенің қасыңда өзін жайлы сезінетіндей ұстауға тырыс. Өзіңе қандай қарым-қатынас қаласаң, айналаңдағыларға да сондай қарым-қатынас таныт.

Мектептегі өмір күрделі әрі әралуан: онда көптеген қуаныш толы, бірақ көңілсіз жайдар да бар. Қиындықтарды қайсарлықпен жеңуге үйрен. Сәтсіздіктеріңді сыныптастарыңа, мұғалімдерге жүктеме. Сонда қиын кезең де тез өтеді.

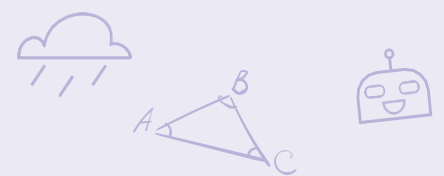
Сен үнемі өсіп, дамып, өзгеріп отырасың. Өзіңнің жақсы адам болуыңа көмектес. Өзінді-өзің тәрбиелеумен айналыс.

Қаласаң да, қаламасаң да — оқу керек. Жалқаулықпен өзінді қорлама, ерінбе. Біздің мектепте жалқауларға қиын. Есіңде болсын, адамды киіміне қарап қарсы алады, ақылына қарап шығарып салады.

Егер қателік жіберсең немесе бір жерден сүрінсең — жалтармай, өтірік айтпа. Ең бастысы, өзінді алдама.

Адамдардың өтінішін күтпей-ақ әлсізге қамқор бол, достарыңа көмектесуге асық. Өміріңнің игілігі өзіңе де, айналаңдағы жандарға да тиетіндей болсын.

Мектептегі достықты қадірлей біл: ол — өмір бойғы серіктестік. Мектептегі достарыңды ұмытпа, сатқындық жасама. Өзің жайлы жақсы естелік қалдыруға ұмтыл. Ісіңмен де, сөзіңмен де, өмірлік өнегеңмен мектебіңнің абыройын арттыр!

2

БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН қалыптастыру және қолдау

Педагогика біздің тәрбиеленушіміз кез келген зиянды, тіпті ең күшті ықпалдарға ұшыраса да, сол ықпалдар біздің тәрбиелік әсеріміз арқылы бейтараптанып, жойылатындай әмбебап әрі қуатты ықпал ету құралдарын меңгеруі тиіс.

А. С. Макаренко

Білім беру
ортасының
қауіпсіздігі

2.1.

Білім беру
ортасында
психологиялық
қауіпсіздікті
қамтамасыз ету
шарттары

2.2.

2.1.

БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІ

Әдістемелік ұсынымдама
«Білім беру ұйымдарында қолайлы мектеп климатын және білім алушылардың мінез-құлық, қарым-қатынас мәдениетін қамтамасыз ету»

Әдістемелік ұсынымдамада мектеп директоры мен әкімшілікке білім беру процесіне қатысушылардың барлығы арасында тиімді әрі үйлесімді тұлғааралық өзара әрекеттестікті ұйымдастыруға көмектеседі.

Әдістемелік ұсынымдаманың тәжірибеге бағытталған бөлімінде «Жайлы мектеп климатын құрудың алгоритмі, принциптері мен стратегиялары; Білім беру ұйымдарында бастауыш сыныпта жайлы мектеп климатын және білім алушылардың мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру; Негізгі және жалпы орта білім беру деңгейінде жайлы мектеп климатын және білім алушылардың мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру; Білім беру ұйымдарында қолайлы мектеп климатын және білім алушылардың мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда педагогтерге арналған кеңес; Білім беру ұйымдары басшыларына арналған Нұсқаулық; Мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру бойынша практикалық қадамдар ұсынылды.

Білім беру ұйымының құзыретіне білім алушылардың денсаулығын сақтау мен нығайту үшін қажетті жағдайларды жасау жатады.

Білім алушыларға олардың психофизиологиялық дамуы мен денсаулық жағдайының ерекшеліктерін ескере отырып білім алуына жағдай жасалуына академиялық құқық беріледі. Ол әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық көмек алуды, сондай-ақ тегін психологиялық-медициналық-педагогикалық түзетуді қамтиды.

2. БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ҚОЛДАУ

Білім беру ортасының қауіпсіздігі – білім беру процесі мүшелерінің өзара қарым-қатынастың сәтті дамуына және білім алушылардың әлеуметтік-психологиялық даму бағытына әсер ететін ең маңызды шарт. **Психологиялық тұрғыдан қауіпсіз орта – бұл кез-келген зорлық-зомбылықсыз, сенімді тұлғааралық қарым-қатынас орныққан жайлы орта.**

Қауіпсіздік дегеніміз – ішкі және сыртқы қауіп-қатерлерден қорғанысты қамтамасыз ететін кепілдіктер жүйесі.

МАҢЫЗДЫ

Психологиялық тұрғыдан қауіпсіз және жайлы білім беру ортасын қалыптастыру мен қолдау - бұл мектеп директоры, әкімшілік, педагогтер, психологтер, білім алушылар және олардың ата-аналары (заңды өкілдері) бірлесе шешетін басты міндеттердің бірі.

ҚАУІП ТҮРЛЕРІ

1 Жеке тұлғаға төнетін ішкі қауіптер

Қоршаған ортаның психологиялық әсеріне тұрақсыздығы, жағымсыз әсерлерге қарсы тұру қабілетінің әлсіздігі, ішкі үйлесімсіздік, психологиялық күйзеліс.

2 Білім беру кеңістігіндегі қауіптер

Қолайлы әлеуметтік-психологиялық ахуалдың және психологиялық қолдау қызметтерінің болмауы; оқу жүктемесінің біркелкі бөлінбеуі; материалдық-техникалық базаның жеткіліксіз қамтылуы.

3 Тұлғааралық қауіптер

Оқушылар тарапынан (девиантты мінез-құлықтың көрінісі, буллинг); педагогтер тарапынан (жанжалдарды шешу құзыреттерінің болмауы); ата-аналар тарапынан (бақылаудың болмауы, балаларға деген қатыгездік)

4 Ақпараттық қауіптер

Бұқаралық ақпарат құралдарының деструктивті әсері, сенімсіз ақпаратқа ашық қолжетімділік, ата-аналар тарапынан бақылаудың, интернетке тәуелділіктің алдын алу бағдарламасының болмауы

5 Сыртқы қауіптер

Табиғи қауіптер (табиғи апаттар, орман өрттері); (әлеуметтік қауіптер – террористік актілер, алаяқтық, бейресми ұйымдардың қызметі.)

ЖИІ ҚОЙЫЛАТЫН СҰРАҚТАР

1

МЕКТЕПТІҢ ҚОЛАЙЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЛИМАТЫ ҚАНДАЙ СИПАТТАМАЛАРҒА СӘЙКЕС КЕЛУІ КЕРЕК?

Білім беру процесінің барлық қатысушылары өз пікірлерін білдіруге, олардың қатысуын талап ететін жағдайлар туындаған жағдайда қолдау көрсетуге, жауапкершіліктің жоғары деңгейіне бағдарлануға, маңызды шешімдер қабылдауға қатыса алады, белгілі бір педагогикалық ұжымға жататындығына қанағаттануы тиіс.

2

МЕКТЕПТЕ ҚОЛАЙЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЛИМАТ ҚҰРУҒА НЕ ЫҚПАЛ ЕТУІ МҮМКІН?

Мектепте қолайлы әлеуметтік-психологиялық климат құрудың маңызды факторларының бірі – диалогтық тәрбие, оның ерекшеліктері мұғалім мен оқушының ортақ ұмтылыстарының болуы, баланың субъективтілігін тану, оған сезімталдықты көрсету, оның психикалық жағдайына жанашырлық таныту.

3

БАЛАЛАРДЫ ҚАЛАЙ ДЕСТРУКТИВТІ ӘСЕРДЕН ЖӘНЕ ОНЫҢ САЛДАРЫНАН ҚОРҒАУҒА БОЛАДЫ?

Оқушыларға деструктивті әсердің таралу мүмкіндіктері, осындай әсерге түсудің жағымсыз салдары туралы үнемі ақпарат беру. Деструктивті әсер ету белгілерін уақтылы анықтау. Жеке және топтық жұмыстың әртүрлі әдістері мен формаларын қолдана отырып, атаулы көмек көрсету. Туындаған проблеманы шешуге көмек көрсете алатын білім беру процесінің барлық қатысушыларын тарту.

4

СЕНІМДІ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТА БОЛҒАННЫҢ ӨЗІНДЕ ОҚУШЫЛАР ТУЫНДАҒАН МӘСЕЛЕНІ СЫНЫП ҰЖЫМЫМЕН, АТА-АНАЛАРМЕН, СЫНЫП ЖЕТЕКШІСІМЕН, ПСИХОЛОГПЕН ТАЛҚЫЛАҒЫСЫ КЕЛМЕСЕ НЕ ІСТЕУ КЕРЕК?

Анонимділік жағдайында білім алушыда көмекке сұраныс туындаған жағдайда әртүрлі техникалық және цифрлық алаңдар (сенім телефоны, мессенджердегі чат-бот) немесе білім алушылар хаттарды түсіре алатын педагог-психологтың «пошта жәшігі» көмектесе алады. Оқушыларды психологиялық қолдау қызметінің (құпиялылық, тәулік бойы жұмыс істеу, , кәсібилік) қағидаттарымен таныстырған жөн. Білім беру ұйымына шұғыл психологиялық көмек қызметтерінің байланыстары бар плакаттар (QR - кодтар) орналастыру ұсынылады.

2.2.

БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚҰРУ ШАРТТАРЫ

Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін қалыптастыру қызметтің бірнеше бағыттары - профилактикалық, диагностикалық, түзету бойынша жүргізілуі керек.

Жұмыстың әр кезеңінде педагог-психологтерді, қажет болған жағдайда психологиялық қолдау қызметтерін қосқан жөн, олардың міндеттеріне «психологиялық және психикалық денсаулықты сақтау және нығайту үшін жағдай жасауға жәрдемдесу, сондай-ақ білім алушылардың дамуы, олардың өмірлік қиын жағдайларда қолдау көрсетуі және жәрдемдесуі; ...дамушы, психологиялық қауіпсіз ортаны жобалауға және құруға қатысу» кіреді.

Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы

Білім беру процесіне қатысушылар арасында психологиялық зорлық-зомбылықтың болмауы

Педагог қызметкерлердің балалардың пікірлеріне құрметпен қарауымен қамтамасыз етілетін білім алушылар ұжымындағы мейірімді атмосфера

Білім беру ұйымында және отбасында тәрбие процесінің сабақтастығын сақтау

Оқушылардың өздері қатысатын әрекеттерге қанағаттануы

Оқушылардың оқу үрдісіне деген ынтасын білдірді

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗ ОРТА ҚҰРУ ШАРТТАРЫ

Ыңғайлы, психологиялық қауіпсіз білім беру ортасы білім алушылардың академиялық табыстылығының, олардың одан әрі әлеуметтік бейімделуі мен өзін-өзі жүзеге асыруының қажетті шарты.

ӘЗІРЛЕУГЕ АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛІК МАТЕРИАЛДАР
ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНА КЕШЕНДІК
ПСИХОЛОГИЯ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒДАРЛАМАНЫ ЕНГІЗУ

(әдістемелік ұсынымдамаға қосымша)

№	Әдістемелік материалдар	Ұсынылады
1	Білім беру ұйымының психологиялық қауіпсіздігін қалыптастыру бойынша алдын алу шараларының тақырыптық жоспары	Директор, әкімшілік, педагог-психологтар, сынып жетекшілері, пән мұғалімдері
2	білім беру ұйымының психологиялық қауіпсіздігін қалыптастыруға арналған іс-шаралар	Директор, әкімшілік, педагог-психологтер, сынып жетекшілері, пән мұғалімдері
3	Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігінің қалыптасуын зерттеудің психодиагностикалық әдістері	Психологиялық қолдау қызметтері, педагог-психологтер
4	Білім беру ұйымы ұжымындағы әлеуметтік-психологиялық ахуалды бағалауға арналған әдістемелер	Психологиялық қолдау қызметтері, педагог-психологтер
5	Әлеуметтік-психологиялық климатты қалыптастыру және сақтау бойынша тренингтік бағдарлама	Білім беру ұйымының әкімшілігі, психологиялық қолдау қызметтері, педагог-психологтер
6	Білім беру ұйымдарында қауіпсіз, жайлы орта қалыптастыру	Білім беру ұйымының әкімшілігі, психологиялық қолдау қызметтері, педагог-психологтер
7	Білім беру ұйымының білім алушыларына диалогтік тәрбие беру бағдарламасы	Директор, әкімшілік, педагог-психологтер, сынып жетекшілері, пән мұғалімдері
8	Пайдалы электрондық ресурстар	Білім беру процесінің барлық қатысушылары

ЖАСӨСПІРІМДЕДІҢ ТӘУЕЛДІ, ДЕСТРУКТТІ, ҚАУІПТІ МІНЕЗ - ҚҰЛҚЫНЫҢ ПРОФИЛАКТИКАСЫ

Адамды бақытты болуға үйретуден, бақытты болатындай етіп
тәрбиелеу маңызды

А.С.Макаренко

Жасөспірімдердегі
деструктивті, тәуелді,
қауіпті мінез-құлық

3.1

Жасөспірімнің
деструктивті мінез-
құлқын қалай
ескертуге болады?

3.2.

Бала қауіпсіздігінің
формуласы

3.3.

3.1.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕСТРУКТИВТІ, ТӘУЕЛДІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ТӘУЕЛДІ, ҚАУІПТІ, ДИСТРУКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚҚА ТАРТЫЛУЫ

Қауіпсіз балалық шақтың формуласы. Ата-аналарға ұсыныс
Сенің қауіпсіздігіңнің формуласы. Жасөспірімдерге ұсыныс

«Кәмелетке толмағандар арасында зорлық-зомбылық, қатыгез қарым-қатынас, аутодеструктивті, оның ішінде суицидтік және девиантты мінез-құлық жағдайында мобильді жедел әрекет ету топтарының қызметін ұйымдастыру»

Бала — ата-ана іс-әрекетінің айнасы.
И. Г. Песталоцци

Әдістемелік ұсынымдарда жасөспірімдердің қауіпті, тәуелділік, деструктивті және аутодеструктивті мінез-құлқының анықтамалары берілген, жасөспірімдердің дамуындағы осы ауытқулардың пайда болу себептері және балалардың дамуындағы ауытқулардың алдын алудың педагогикалық шарттары көрсетілген.

Жасөспірімдерге арналған жадынамада олардың ең қызықты сұрақтары көтеріледі: қауіпті мінез-құлық, тәуелділік, өзін қалай ұстау керек, манипуляцияны қалай тануға болады. Балаларға осы немесе басқа жағдайда қалай әрекет ету керектігін шешуге көмектесетін нақты жауаптар беріледі
Материалды жасөспірімдердің қауіпсіздігі мәселелері бойынша педагогикалық кеңестер жүргізу үшін, «тәуекел аймағында» жүрген білім алушыларды анықтау үшін, сынып жетекшілеріне балалармен, мектеп психологтарына балаларға, ата-аналарға көме көрсету үшін ұсынуға болады.

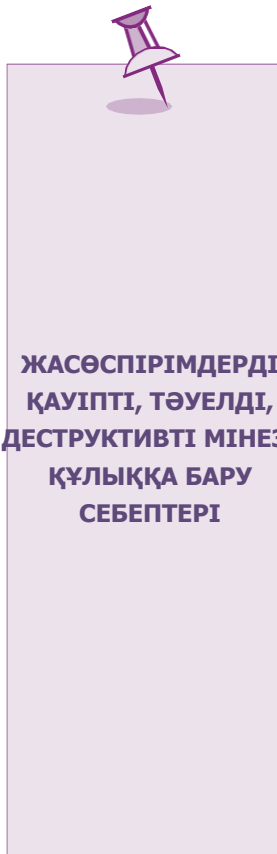
Тәуекелді мінез-құлық — жасөспірім мен айналасындағылардың денсаулығына зиян тигізетін кез-келген мінез-құлық.

Аддиктивті мінез-құлық— тәуелділік, зиянды әдет, белгілі бір заттарды қабылдауға немесе белгілі бір әрекеттерге тәуелділік.

Деструктивті мінез-құлық — материалдық заттарды, қабылданған нормалар мен ережелерді бұзуға, сондай-ақ өзіне және айналасындағыларға зиян келтіруге бағытталған мінез-құлық.

3. ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕСТРУКТИВТІ, ТӘУЕЛДІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Аутодеструктивті мінез-құлық-өзіне физикалық немесе психикалық зиян келтіру, суицидпен шектесетін әрекеттер

Қоршаған ортаның әсері

Орта көбінесе жасөспірімнің дамуын анықтайды: жасөспірім "ересек" қоғамның талаптарына сәтті бейімделе ме, әлде өзін шеттетілгендей сезінеді ме. Мектеп пен ата-ананың міндеті-жасөспірімнің ортасын оң әлеуметтік тәжірибенің қайнар көзіне айналдыру

Отбасы әсері

Жасөспірімдер қауіпті немесе тәуелді мінез-құлықтан қорғайтын ресурс дамыған әлеуметтік бағдары бар мектеп ұжымына және күшті эмоционалды байланысы бар және тиісті бақылау деңгейі бар отбасына ие. Мұндай отбасыларда балалар ата-аналарымен өз тәжірибелері туралы сөйлеседі және жауап назары мен қызығушылығына сене алады. Отбасында теңдестірілген қарым-қатынас және міндеттерді әділ бөлу бар. Ата-аналар мен балалар арасындағы эмоционалды байланысы әлсіреген, бақылаудың төмен немесе керісінше негізсіз жоғары деңгейі бар отбасылар жасөспірімді сыртқы жағымсыз әсерлерден аз қорғайды

Тұрақсыз немесе төмен өзін — өзі бағалау өзін-өзі бағалауды іздеу және қоршаған ортаның алдында тану жасөспірімдер үшін табиғи мотив болып табылады. Бірақ бұл мотив қатынастың деструктивті тәсілдерін таба алады. Көбінесе жасөспірімдер тәуекелді немесе тәуелді мінез-құлықпен айналысады, өйткені олар оны ұнатады, өздерін мойындауды іздейтін құрдастар тобында олардың мәртебесі көтеріледі

Суицидтік мінез-құлық — манипуляциялық әрекеттер (әрекеттер, қауіптер, ойлар, мәлімдемелер) немесе өз-өзіне қол жұмсауға деген шынайы ниет.

Суицидтік әрекет — өзіне зиян келтіру үшін қандай да бір себептермен өлімге әкелмейтін кез келген қасақана әрекет.

Өз-өзіне зиян келтіру (*селфхарм* — ағылшынша *self-harm*) — өз денеңізге қасақана зақым келтіру (кесу, тырнау, күйік, дененің гипотермиясы, ұлы заттарды қолдану, татуировка және т.б.).

МАҢЫЗДЫ

Деструктивті мінез-құлықтың пайда болуы:

- жасөспірімде қорлау, қорқыту, буллинг деструктивті сын сияқты сөйлеу әрекеттерінің (сөздерінің) пайда болуы
- қарым-қатынаста өзін-өзі бағалаудың төмендеуі және сұхбаттасушының әлеуметтік қасиеттерінің құнсыздануы;
- қатыгездік немесе зорлық-зомбылық элементтері бар ойын-сауықтың шамадан тыс қажеттілігі;
- әлеуметтік міндеттерді орындауға құлықсыздық — еңбек, оқу, коммуникативтік;
- бір жағымсыз рөлге, бір құрдастар қауымдастығына қосылу және басқа әлеуметтік топтардың өкілдерінен бас тарту;
- өзімшілдік бағытымен өзін-өзі растау қажеттілігі;
- дәстүрлі немесе жалпыадамзаттық құндылықтарды құрметтемеу.

Мұғалімдер деструктивті мінез-құлықтың қайнар көзі отбасында немесе құрдастарымен қақтығыс кезінде алған психологиялық жарақаттың болуы мүмкін екенін анық түсінуі керек. Бір сөзбен айтқанда, өткен тәжірибедегі деструктивті мінез-құлықтың маңызды қауіп факторларының бірі болуы мүмкін. Деструктивті мінез-құлықтың ең қауіпті түрлері – **өзіне қасақана зиян келтіру** немесе теріс әрекеттері бар әрекеттерді жасау арқылы көрінетін аутодеструктивті мінез-құлық деп аталады. жеке адамға салдары: суицид, суицидтік әрекеттер және өзіне зиян келтіру. Аутоагрессияның кез-келген түрі терапевтік тәсілді қажет етеді.

МАҢЫЗДЫ

Аутодеструктивті (өзіне зиян келтіретін) мінез-құлықты дамытуға бейімділік белгілері:

- сәтсіздік жағдайларына өзін-өзі айыптайтын реакциялар;
- өзін қоғам үшін ауыртпалық ретінде жариялау;
- импульсивтілік қасиет ретінде;
- әлеуметтік топтардан шығарылу, әлеуметтік тәжірибе шағылысу немесе жеке қорлау;
- проблемаларды шешу тәсілі ретінде суицидті қабылдау;
- бақытты мүлдем сезінбеу;
- әдеттердің өзгеруі, мысалы жеке гигиенаны сақтау, бет күтімі;
- «істерді ретке келтіру» (жанжалдарды реттеу, туыстары мен достарына хаттар, жеке заттарды беру);
- өлім мен суицидке байланысты сөйлесу және оқу тақырыптарын таңдау;
- әлеуметтік белсенділіктің айтарлықтай төмендеуі, жақындарымен байланыстан аулақ болу.

МАҢЫЗДЫ

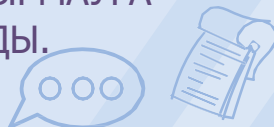
Жасөспірімнің суицидтік субмәдениетке қатысуының белгілері:

- Көңіл-күй мен мінез-құлықтың күрт өзгеруі, депрессиялық күйдің басым болуы;
- ақпараттық кеңістікте болу уақыты (барлық бос уақыт);
- интернетке қысқа уақыт ішінде кіру мүмкін болмаған кезде мазасыздықты сезіну, жағымсыз эмоциялар.
-

3.2.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ҚАУІПТІ, ДЕСТРУКТИВТІ, ТӘУЕЛДІ
МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

ЖАСӨСПІРІМНІҢ ТӘУЕКЕЛДІ МІНЕЗ- ҚҰЛҚЫН ҚАЛАЙ БОЛДЫРМАУҒА БОЛАДЫ.

Бұл мәселені шешу барысында мектеп директорына педагогикалық ұжыммен және ата-аналармен жүйелі ынтымақтастық орнату маңызды. Мұғалімдер мен ата-аналар балалармен қарым-қатынаста келесі жайттарды ескеруі тиіс:

■ Жасөспірім үшін **айналадағы ортамен оң қарым-қатынас аса маңызды**. Егер ол өзін отбасында, оқу орнында және достары арасында түсініп, қабылдайтынын сезінсе, егер оның тұлғасы басқалар үшін құнды екенін түсінсе, ол бұл құндылыққа қауіп төндіретін әрекеттерге бармайды;

■ **Жасөспірімнің өміріне қызығушылық танытып, оған қолдау көрсету**. Педагогикалық қолдау балалар мен ата-аналар арасындағы сенімді қарым-қатынасты қалыптастырады, бұл өз кезегінде жасөспірімнің өзін-өзі жоғары бағалауына, оқу жетістіктеріне және адамгершілік дамуына ықпал етеді. Ал керісінше, ата-аналық қолдаудың жетіспеушілігі баланың өзін төмен бағалауына, үлгерімінің нашарлауына, ойланбай жасалған әрекеттерге, әлсіз әлеуметтік бейімделуге және тұрақсыз, қоғамға қарсы мінез-құлыққа әкелуі мүмкін;

■ **Жаңалықтар мен ақпараттық оқиғаларды бірге талқылаңыз**. Егер сіз балаңызбен тәуекелді мінез-құлықтың салдары туралы жаңалықты талқылау, оған оның өмірі мен денсаулығы үшін өте маңызды екенін жеткізу, әрі мұндай қауіпке барудың қажеті жоқ екенін түсіндіру.

■ **Өмірлік мысалдар келтіріңіз**. Үлгі болу, балаларға үйретіп жүрген қағидаларды ұстану. Бала ата-анасымен мақтанатын болады.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ҚАУІПТІ, ДЕСТРУКТИВТІ, ТӘУЕЛДІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Балалар әдетте, айналасындағы ортада өздерін жайлы сезінеді. Қарым-қатынаста белсенді болуға тырысу. Баламен үйде көбірек сөйлесуге ынталандыру.

■ **Жасөспірімге қатысты тәртіптік шараларды шамадан тыс қолданудан аулақ болу..** Қалаусыз әрекет жазалағаннан гөрі, қалаулы мінез-құлықты мадақтау әрдайым тиімдірек. Баланың өз-өзіне сенімділігін қалыптастыру.

■ **Жасөспірімнен үнемі оның пікірін сұрау.** Ақпаратты сыни тұрғыдан қабылдау қабілетін дамыту. Жасөспірімге қызықты тақырыптар бойынша отбасылық талқылаулар ұйымдастыру;

■ **Өмірлік құндылықтар туралы сөйлесу...** Өзіңіз үшін өмірде маңызды және адамдарда бағалайтын қасиеттеріңізбен бөлісіңіз, құндылықтарды жеке үлгі арқылы жеткізіңіз және балаңыздың өзгеше құндылықтарын кемітпеңіз.

■ **Балаңыздың алдында өз қателігіңізді мойындай біліңіз**. Баланың қателікті мойындауды үйренуі үшін ең жақсы жол – үлкендердің жеке үлгісі;

■ **Балаңызға дұрыс емес әрекетін түзетуге көмектесіңіз**. Жасөспіріммен құрмет пен серіктестікке негізделген үнде сөйлесіңіз.

Мынадай қателіктерді жібермеңіз:

**ОҚУШЫ МӘСЕЛЕЛЕРІНЕ
НАЗАР АУДАРМАУ;**

ЭМОЦИЯЛЫҚ САЛҚЫНДЫҚ;

**Жасөспірімнің эмоциясы мен
қалауларын елемей**

**Жасөспірімдерді
басқалармен салыстыру**

Қорлайтын сын-пікір

**Аңду мен шамадан тыс
бақылау.**

ЖИІ ҚОЙЫЛАТЫН СҰРАҚТАР

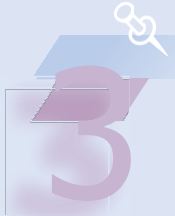
ИНТЕРНЕТ ӘСЕРІНЕН ДЕСТРУКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ПАЙДА БОЛУ ҚАУПІ БАР МА?

- Интернетте ұзақ уақыт отыру, үздіксіз желілік қарым-қатынас тәуелділікке айналуы мүмкін.
- Жасөспірімнің интернетте бақылаусыз отыруының қауіптері:
 - әлеуметтік жауапкершіліктің төмендеуі, өз сөздері мен әрекеттерінің салдары болмайды деген қате сенім шынайы әлеуметтік байланыстардың азаюы немесе толықтай үзілуі;
 - онлайн-ойындарға, желідегі қарым-қатынасқа тәуелділік адамгершілікке жат материалдарға қолжетімділік деструктивті топтарға, қылмыстық субмәдениеттерге тартылу қаупі

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС АЯСЫН БАСҚАРУҒА БОЛА МА?

- Педагогикалық реттеу тәсілдеріне мыналар жатады:
 - жасөспірімнің достар шеңберіне қызығушылық таныту, достары үйге келгенде оларды жылы қабылдау;
 - қарым-қатынасты қоғамдық пайдалы қызмет түрлеріне белсенді қатыстыру арқылы ұйымдастыру (оқу, спорт, шығармашылық, еңбек, ойын);
 - жасөспірімнің адамдардың жеке ерекшеліктері мен қасиеттерін түсініп, бағалай білу қабілетін дамыту.

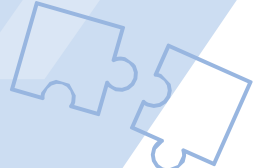
ТӘУЕКЕЛДІ ЖӘНЕ ДЕСТРУКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЖАСӨСПІРІМ ЖАСЫНА ТӨН, ТҮЗЕТУ МҮМКІН ЕМЕС ПЕ?

Ауытқыған мінез-құлық жасөспірім үшін бұлжымас тағдыр емес. Жасөспірім жасы — балалықтан ересек өмірге өту кезеңі. Бұл уақытта жасөспірімде дербестік, өз әрекетін саналы түрде реттеу қабілеті, басқа адамдардың мүддесі мен сезімін ескеру сияқты маңызды қасиеттер қалыптасады. Ал ауытқушылықтар жасөспірімнің даму жағдайында жоғарыда аталған бұзылыстар пайда болғанда ғана туындайды.

3. ПРОФИЛАКТИКА
РИСКОВАННОГО,
ДЕСТРУКТИ

ЖАСӨСПІРІМНІҢ ҚАУІПСІЗДІК ФОРМУЛАСЫ

“ Әрбір адам өмірге зиянды ықпалдарға қарсы тұра алатындай дайындықпен қадам басуы керек. Адамды зиянды ықпалдардан қорғамай, керісінше, оған сол ықпалдарға қарсы тұруды үйрету қажет.

А. С. Макаренко

НЕЛІКТЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР ТӘУЕКЕЛГЕ БЕЙІМ БОЛАДЫ

Жасөспірім үшін өзін-өзі танытуға ұмтылу – табиғи құбылыс. Кейбір жасөспірімдер осы жолда өзін сынап көруге, қоғамға және өзіне қарсы шығуға тырысады. Осыған олар өз энергиясын жұмсайды, тәуекелге толы әрекеттер жасайды, көбінесе салдарын ойламай немесе оған немқұрайлы қарайды.

Жасөспірім шағында өзіңді танып, энергияңды қандай оң арнаға бағыттауға болатынын білу өте маңызды. Өмір – құнды әрі қайталанбас. Ал өмірден шынайы ләззат тек өз өміріңе құрметпен қарап, айналадағы адамдардың өмірін жақсартуға ұмтылғанда ғана келеді!

Маңызды

Көптеген тәуекелге толы мінез-құлық түрлері тек денсаулық пен қоғамдық қауіпсіздікке қатер төндіріп қана қоймай, әкімшілік қана емес, қылмыстық жауапкершілікке де әкеледі.

ТӘУЕЛДІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ НЕГІЗГІ СЕБЕБІ НЕДЕ?

Тәуелді мінез-құлықтың дамуының басты себебі – шынайылықтың адамды қанағаттандырмауы. Сол себепті адам шынайы өмірден қашып, оның орнын басатын «ләззат көздері» арқылы қанағат табуға тырысады.

Көбінесе жасөспірімдер тәуелді мінез-құлыққа қатыспайды олар оны өз бетінше жақсы көреді, өйткені олар құрдастарының мақұлдауы немесе психоактивті қолдану деп санайды олар үшін бұл заттар (тартымды, керемет)

Маңызды

- Есірткі заттар мен және психотроптық заттар мен байланыста кез келген іс-әрекет қылмыстық жазаланады: сатып алу, сақтау, тасымалдау, дайындау, өңдеу, оларды ұрлау және контрабандалық жолмен жүреді. Бұл қылмыстар үшін олардың ауырлығына байланысты бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылуы мүмкін
Тіпті есірткіні, психотроптық заттарды немесе олардың аналогтарын тұтынуға мәжбүрлеу қылмыс болып табылады.
(Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 10 шілдедегі №279 Заңы)

Балалық шақтан жасөспірімге өту - бәлкім ең тұрақсыз, сондықтан да ең қиын кезеңдердің бірі, өзін-өзі және әлемді тану, мінездің қалыптасуы дүниетаныммен ерік-жігердің қалыптасуы, мақсаттар мен мұраттарды айқындау өмірге адамдарға өз-өзіне адамгершілік тұрғысынан баға беру және айналасына қоршаған дүниеге деген қарым-қатынасты анықтау маңызды.

МАНИПУЛЯЦИЯНЫ ҚАЛАЙ АНЫҚТАУҒА БОЛАДЫ?

Жасөспірім жасына тән ерекшеліктер, достары мен беделді ересектердің қолдауын алуға деген ұмтылыс жасөспірімдердің экстремистік ұйымдарға тартылу қаупін арттырады. **Сондықтан балалармен олардың келісімінсіз митингке қатысуға немесе экстремистерді қолдауға көндіргісі келсе не істеу керектігі жайлы сөйлесу өте маңызды.**

Жасөспірімді экстремистік ұйымға тарту үшін оларды тартымды, әсерлі етіп көрсетуі, басқалардан күшті болуға уәде беруі мүмкін. Мұндай ықпал тіпті достары арқылы да жүзеге асуы ықтимал.

Жасөспірімге манипуляцияның **құрбаны болмау үшін өзін қалай ұстау керектігін түсіндіру қажет:**

- Егер оны қандай да бір іс-шараға шақырса, ол ең алдымен сол іс-шараның мақсаты қандай екенін сұрап білуі керек.
- Ата-анасынан немесе сынып жетекшісінен яғни өзі сенетін ересек адамнан кеңес сұрауы қажет.

Маңызды

Әдістемелік ұсынымда ұсынылған кеңестер мен нұсқаулықтарды педагогтер мен ата-аналар білу қажет, сондай-ақ жасөспірімдерге таныстыру қажет маңызды мәселелерді бірлесе түсіндіру қажет

4

БАЛАЛАРДЫҢ АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГКЕ ҚАРСЫ КҮРЕС ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Ұжым ішінде бұлтартпас заң болуы керек, ешкімнің әлсіз адамды қорлауға, мазақ етуге, күш көрсетуге құқығы болмауы тиіс

А. С. Макаренко

Буллингке
арсы күрес

4.1.

Буллингтің
алдын-алу

4.2.

4.1.

4. БАЛАЛАР АРАСЫНАҒЫ БУЛЛИНГКЕ ҚАРСЫ КҮРЕС ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ

БАЛАЛАР АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГКЕ ҚАРСЫ КҮРЕС

Мектеп әкімшілігі, мұғалімдер мен психологтар үшін.
Буллингке қарсы іс-қимыл және алдын-алу жөніндегі
нұсқаулық.

Жасөспірімдерге арналған буллингке қарсы
нұсқаулық. Қалай буллинг құрбаны болмауға
болады?

Буллинг туралы ата аналарға арналған
кеңес. Егер сіздің балаңыз буллингке
қатысса ше?

Оқушыларға академиялық құқық беріледі, соның ішінде адам қадір-қасиетіне құрметпен қарау, барлық түрдегі физикалық және психологиялық зорлық-зомбылықтың, тұлғаны қорлау әрекеттерінен қорғану, өмірі мен денсаулығын қорғау мәселелері қарастырылады.

БАЛАЛАР АРАСЫНАҒЫ БУЛЛИНГКЕ ҚАРСЫ КҮРЕС ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Балалар арасында буллингің пайда болуына қарсы тұру жүйелі алдын алу жұмыстарын қажет етеді, оны ұйымдастыруда директор мен мектеп әкімшілігіне ұсынылған әдістемелік ұсыныстар көмектеседі. Олардың материалдары білім беру процесінің барлық қатысушыларының: білім беру ұйымы басшыларының, педагогтердің, психологтердің, ата-аналардың және білім алушылардың бірлескен қызметіне негізделген **«Білім беру ұйымының буллингке қарсы бағдарламасын»** әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Буллинг/қорлау — бұл ұжымның бір мүшесіне басқа мүшелері (немесе олардың бір бөлігі) тарапынан жүйелі және тұрақты түрде жасалатын агрессивті қорлау түрінде көрінетін ерекше зорлық формасы

БУЛЛИНГТІҢ КӨРІНІСІ

Физикалық
агрессия

Вербалды
агрессия

Жәбірленішінің
қоғамнан
оқшаулануы

Әлеуметтік желідегі
буллинг (кибербуллинг)

Буллингке қарсы күрес

Буллингке қарсы күрес

Буллингке қарсы күрес

Буллингке қарсы күрес

Буллингке қарсы күрес

Буллингке қарсы күрес

Буллингке қарсы күрес

Буллингке қарсы күрес

Мектеп стратегиясы

МЕКТЕПТЕГІ ҚОРЛАУМЕН (БУЛЛИНГПЕН) ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ

1

ӘЛЕУМЕТТІК АХУАЛҒА НАЗАР АУДАРУ

Мектептегі әлеуметтік ахуалға және оқу орнында қалыптасқан нормалар мен құндылықтарға назар аудару маңызды, себебі олар буллингке қарсы бағытталған болуы тиіс.

2

АХУАЛДЫ БАҒАЛАУ

Буллингтің таралу деңгейіне баға беру жұмыстарын жүргізу қажет. Оқушыларға, ата-аналарға және мұғалімдерге арналған анонимді сауалнамаларды пайдалану ұсынылады (жауаптарды салыстырып талдау маңызды).

3

ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫ ҮЙЛЕСТІРУ

Буллингтің алдын алу және оған қарсы іс-қимыл шараларын үйлестіру үшін белсенділер тобын құру қажет.

4

БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІ

Мектепте буллинг жағдайларын тіркеу және бақылау жүйесін енгізу қажет.

5

ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІ ОҚИТУ

Мектеп ұжымының барлық мүшелеріне буллингтің алдын алуға бағытталған дағдыларды үйрету қажет.

6

МЕКТЕП ЕРЕЖЕЛЕРІ

Буллингтің алдын алуға бағытталған мектеп ережелерін енгізу және оларды тұрақты түрде сақтау қажет.

7

ҚОРЛАУ ОҚИҒАЛАРЫ ЖИІ ОРЫН АЛАТЫН ОРЫНДАРДА «КЕЗЕКШІЛІК» ҰЙЫМДАСТЫ

Буллинг жағдайлары орын алған немесе туындау қаупі жоғары орындарда мұғалімдердің «кезекшілігін» ұйымдастыру қажет.

8

АРАЛАСУ ШАРАЛАРЫ

Буллинг жағдайларына дер кезінде және жүйелі түрде араласу қажет.

9

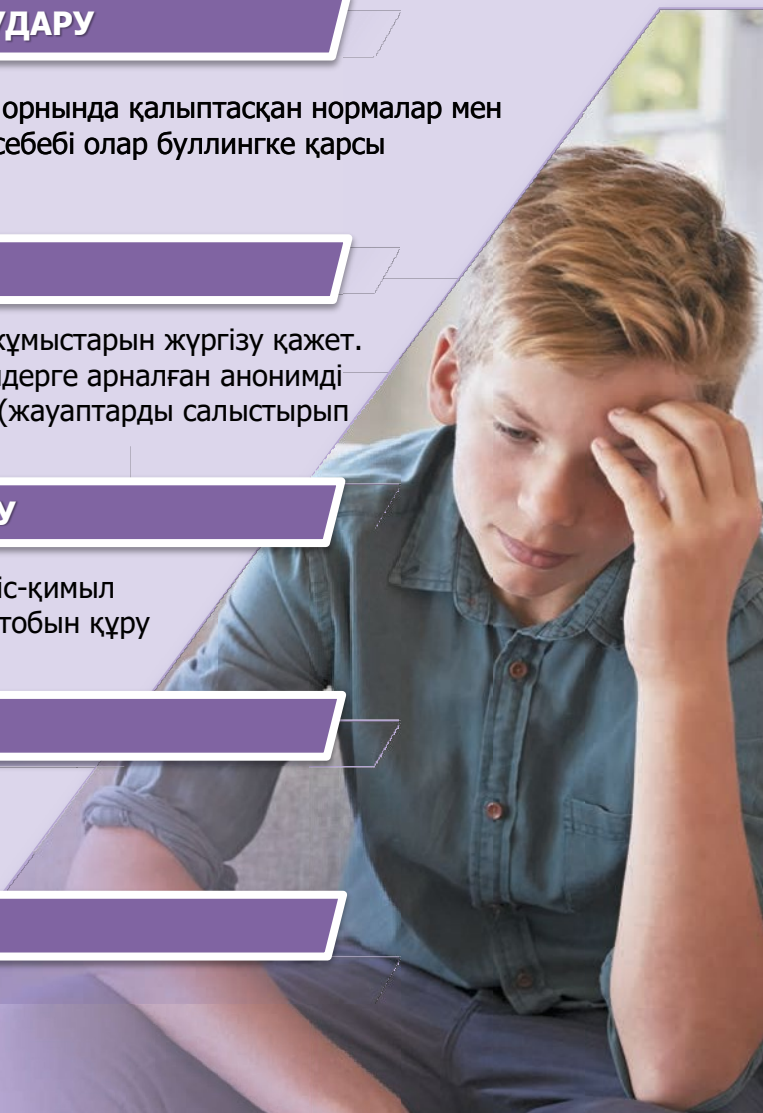
ПРОФИЛАКТИКА

Буллингтің алдын алу шараларына (мүмкіндігінше апта сайын) тұрақты түрде уақыт бөлу

10

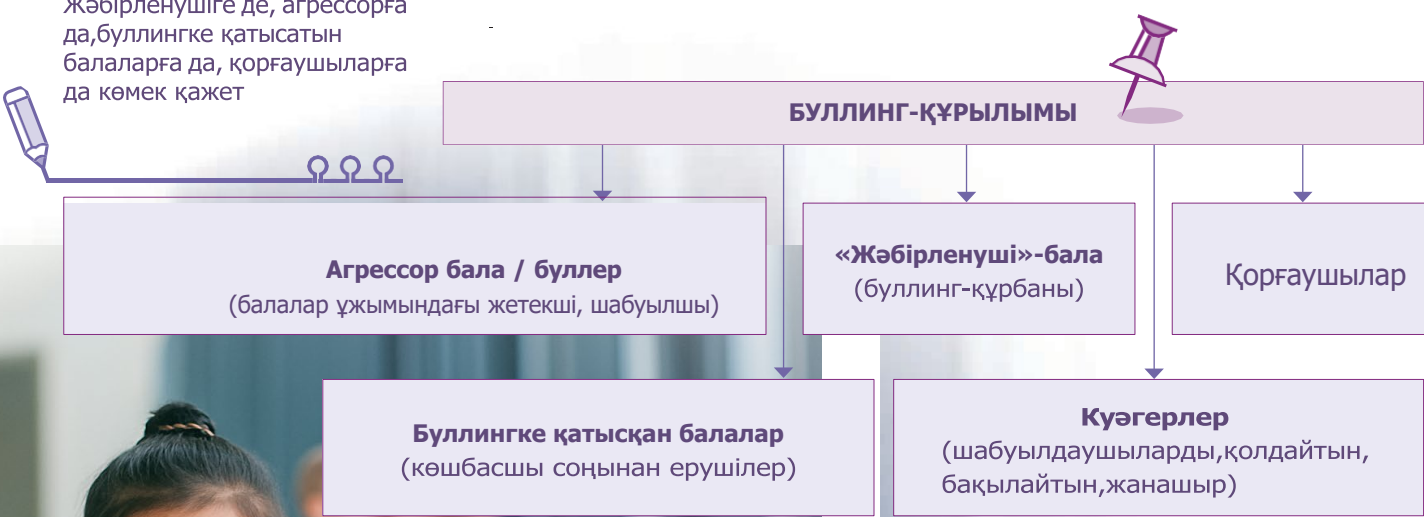
«ҚОЛАЙЛЫ» САНАТҚА АУЫСТЫРУ

Буллинг куәгерлерін «қолдау көрсетуші» немесе «араласуға дайын» оқушылар санатына бағыттау – басты міндеттердің бірі ретінде қарастырылуы тиіс.

Буллинг агрессияның барлық қатысушыларына әсер етеді. Жәбірленушіге де, агрессорға да, буллингке қатысатын балаларға да, қорғаушыларға да көмек қажет

Сыныпта буллинг пайда болған жағдайда, қатысушылардың нақты түрлері (рөлдері) бар әлеуметтік жүйе болып табылатын буллинг құрылымы қалыптасады.

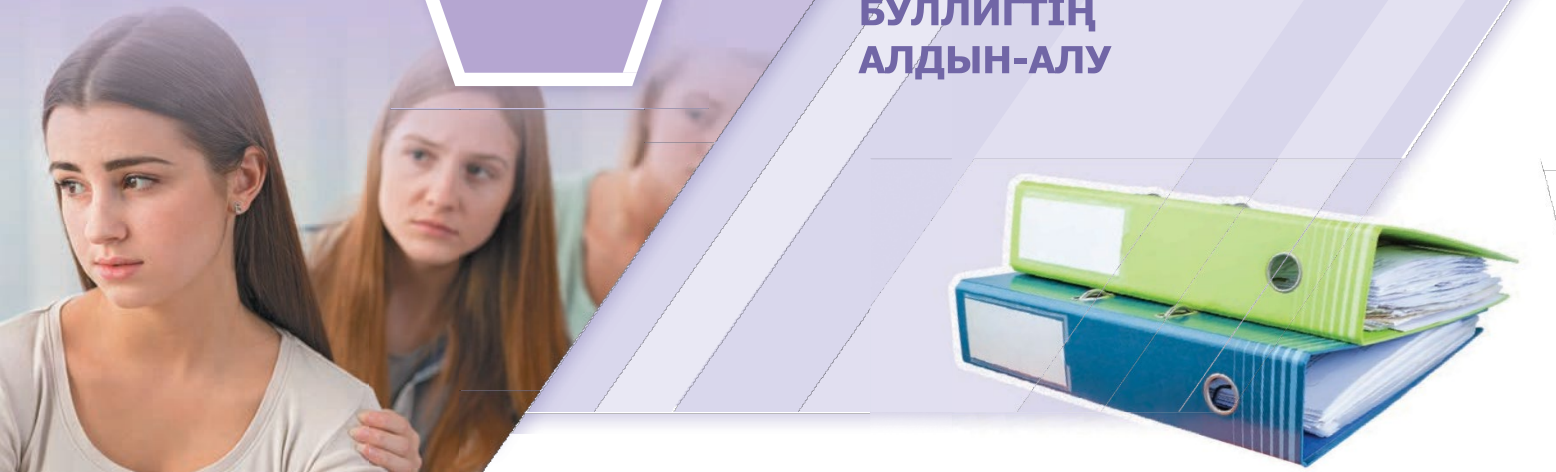
! МАҢЫЗДЫ

Буллингтің объективтік жағын құрайтын әрекеттер — агрессия көрсету, физикалық күш қолдану, қорлау, мазақ ету, жала жабу, әлеуметтік желілерде қудалау — үшін Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексі, Қылмыстық кодексі және Азаматтық кодексі баптарына сәйкес азаматтық, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік көзделген.

Буллингке қарсы тиімді күрес бүкіл білім беру үдерісіне қатысушылардың бірлескен күш жігеріне байланысты. Сондықтан мектептегі буллингпен жұмыс істеу стратегиясын ұжымда талқылап, соның негізінде сыныптағы жұмысты ұйымдастыру орынды.

4.2.

БУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН-АЛУ

БУЛЛИНГКЕ ҚАРСЫ БАҒДАРЛАМА ШЕҢБЕРІНДЕГІ ЫҚТИМАЛ ІС-ШАРАЛАР

АТА-АНАЛАРМЕН ЖҰМЫС

Ата-аналар жиналыстарында буллинг, оның түрлері және оған қарсы әрекет ету жолдары туралы бағытталған ақпарат беру жұмыс жүргізу

Ата-аналар жиналысында келесі тақырыптарды қамту:
«Балалармен буллинг туралы қалай сөйлесу керек?»
«Егер менің балам буллингтің құрбаны болса, не істеу керек?»
«Егер менің балам агрессия танытса, не істеу керек?»

ПЕДАГОГТЕР ЖӘНЕ ПСИХОЛОГПЕН ЖҰМЫС

1 Жәбірленуші жағдайларымен жұмыс істеу тәсілдеріне арналған оқыту семинарын өткізу

2 Мектептің жәбірнеушілікке қатысты бірыңғай ұстанымын әзірлеуге арналған педагогикалық кеңесті өткізу

3 Педагогтер мен психологтердің буллинг жағдайларларымен жұмыс тәжірибесімен бөлісуі буллингтің алдын алуға арналған әдістемелік ұстанымдармен алмасу мақсатында топтық кездесулер өткізу

Ұсынылған мәселелерді ата-аналар жиналысында мектепте буллинг жайғдайларын талқылау мектепте жәбірлеушілік пайда болмас үшін шаралар қабылдау.

МАҢЫЗДЫ

Білім алушылардың салауатты және қауіпсіз өмір салтын қамтамасыз ететін дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал ететін зорлық-зомбылықсыз, жайлы білім беру ортасын құру бүгінгі таңда білім беру процесін ұйымдастырудың басым бағыты болып табылады.

ЖИІ ҚОЙЫЛАТЫН СҰРАҚТАР

1

БАЛАҒЫҢЫЗ БУЛЛИНГТІҢ ҚҰРБАНЫ БОЛҒАНЫН ҚАЛАЙ БІЛУГЕ БОЛАДЫ?

Бала мектепке бармау үшін себептер іздейді, тұйықталып, мазасыздана бастайды, жиі ауырады, ұйқы режимі бұзылады, достары азайып, олар онымен «ыңғайсыз тақырыптар» туралы сөйлесуден бас тартады..

2

ЕГЕР БАЛА МЕКТЕПТЕ ҚОРЛАНҒАН БОЛСА, НЕ ІСТЕУ КЕРЕК?

Балаға психологиялық и эмоциялық қолдау көрсетіңіз, агрессивті көңілкүйге берілмеңіз, баланы мұқият тыңдаңыз, мәселе жәбірленушіде емес, агрессор болып табылатын адам екеніне көз жеткізіңіз, қиындықтарды жеңу дағдыларын үйрету,.. Сондай-ақ тезірек сынып жетекшісімен байланысыңыз, іс-әрекет жасаңыз.

3

БҰЗАҚЫЛАР МЕН ЖӘБІРЛЕУГЕ БЕЙІМ БАЛАЛАРДЫ ҚАЛАЙ АНЫҚТАУҒА БОЛАДЫ?

Олар импульсивті, ашуланшақтық, эмоцияналдық, тұрақсыздық, дұшпандық, агрессивтілікке бейім, қарым-қатынас дағдылары жоқ, өтірік айту немесе алдауға жақын болып келеді.

4

БАЛА БУЛЛЕР БОЛСА НЕ ІСТЕУ КЕРЕК?

Оның әрекеттері зорлық-зомбылық екенін түсіндіру; оған өзін жәбірленушінің орнына қоюды ұсыну; болып жатқан жағдайға деген көзқарасын нақты көрсету; баланы өзгертуге ұмтылуда қолдау көрсету; баламен оң уақыт өткізу; бақылау, мұғалімдермен, сынып жетекшісімен, психологпен байланысу және одан әрі әрекет ету жоспарын құру.

5

БАЛАЛАРҒА КИБЕРБУЛЛИНГКЕ ҚАРСЫ ТҰРУҒА ҚАЛАЙ КӨМЕКТЕСУГЕ БОЛАДЫ?

Баланың желіде қандай белсенділік танытатынын, қандай сайттарға кіретінін білу; кіретін сайттарға қызығушылық таныту; желідегі қауіпсіздік ережелерін үйрету; балаларды желіде не жариялайтынын ойлауға үйрету; парольдерін ешкіммен (ата-анадан басқа) бөліспеуге үйрету; қорлайтын хабарламалар жіберетін пайдаланушыны бұғаттау.

5

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН АЛДЫН АЛУ

Адамның адамшылығы – ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады

Абай Құнанбаев

Девиантты мінез-құлықтың көріну формалары

5.1.

Себептері және білім алушылардың девиантты мінез-құлқының алдын-алу

5.2.

5.1.

4. БІЛІМ
АЛУШЫЛАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-
ҚҰЛҚЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ- ҚҰЛЫҚТЫҢ КӨРІНУ ФОРМАЛАРЫ

Педагог қызметкерлерге арналған «девиантты мінез-құлықтың алдын алу навигаторы» жадынамалар жинағы

Девиантты мінез-құлықтың әртүрлі түрлеріне арналған 8 жадынамасы. Олар көріністердің формаларын, негізгі белгілерін, балаға кешенді көмек көрсету әдістерін, мінез-құлық проблемаларының ерекшеліктерін, отбасының қатысуын сипаттайды.

ПЕДАГОГ
ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРГЕ
АРНАЛҒАН
«ДЕВИАНТТЫ
МІНЕЗ-
ҚҰЛЫҚТЫҢ
АЛДЫН АЛУ
НАВИГАТОРЫ»
ЖАДЫНАМАЛАР
ЖИНАҒЫ

1 Әлеуметтік-психологиялық бейімсіздік туралы жадынама

2 Девиантты мінез-құлық туралы жадынама

3 Агрессивті мінез құлық туралы жадынама

4 Суицидтік, өз-өзіне зиян келтіретін мінез-құлық туралы жадынама

5 «Білім алушылардың білім беру ұйымына шабуыл жасау қаупі» жадынамасы

6 Құқық бұзушылық туралы жадынама

7 Тәуелді (тәуелді) мінез-құлық туралы жадынама

8 Қауіпті мінез-құлық туралы жадынама

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ
МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Директорға педагогикалық ұжымды жадынамалардың мазмұнымен таныстыруды ұйымдастыру маңызды. Бұл педагогикалық практикада, қиын немесе стандартты емес жағдайларды шешуде көмектеседі.

Девиантты мінез-құлық – жалпы қабылданған әлеуметтік нормалардан ауытқып, адамның өзіне, айналасындағы адамдарға және мүлікке зиян келтіретін тұрақты қайталанатын мінез-құлық.

ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ КӨРІНУ ФОРМАЛАРЫ

Агрессивті
мінез-құлық

Білім алушылардың
білім беру ұйымына
шабуыл жасау қаупі

Суицидтік мінез-
құлық (соның ішінде
өз-өзіне қол сұғуға
бару)

Тәуелді
(тәуелді) мінез-
құлық

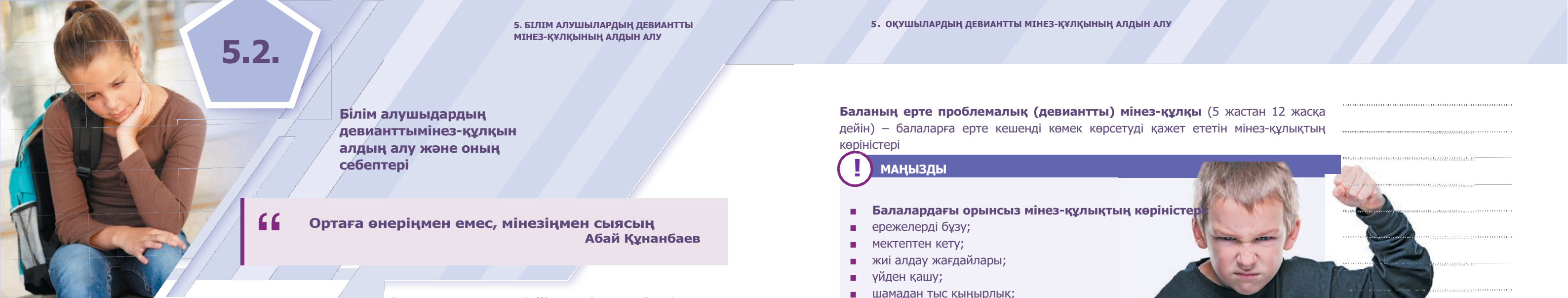
Құқық
бұзушылық
мінез-құлық

Қауіпті мінез-құлық

! МАҢЫЗДЫ

Егер оның ауытқуын куәландыратын мінез-құлық тікелей мұғалімнің, маманның қатысуымен немесе оның ауытқуын көрсететін мінез-құлық туралы мұғалімге, маманға сенімді дереккөздерден белгілі болса және ақпарат шынайы болса (басқа балалардың, ата-аналардың, мұғалімдердің сөздерінен, ресми құжаттардан немесе жанама белгілер бойынша емес күмән тудыратын), ол жалпы алгоритм бойынша да, «девиантты мінез-құлықтың алдын алу навигаторында» көрсетілген мамандандырылған алгоритм бойынша да дереу әрекет етуі керек.

Мұғалім бір немесе бірнеше индикаторлардың болуы, мінез-құлық қиындықтарын әлі көрсетпейтінін, бірақ жас дағдарысының көрінісі, баланың өміріндегі дедағдарыстық стресстік әлеуметтік жағдайдың салдары немесе кездейсоқтық болуы мүмкін екенін есте ұстауы керек.

5.2.

5. БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Білім алушыдардың
девиантты мінез-құлқын
алдың алу және оның
себептері

Ортаға өнеріңмен емес, мінезіңмен сыясың
Абай Құнанбаев

Баланың әлеуметтік-психологиялық бейімделуі әртүрлі себептерге байланысты болуы мүмкін::

- күтпеген өмірлік жағдайлар және әртүрлі әлеуметтік тәуекелдер (білім беру ұйымының өзгеруі; сыныптағы қарым-қатынас мәселелері; білім алушының айналасындағы қауіпті немесе дағдарыстық жағдайлар; қайғы-қасірет (ата-анасының ажырасуы; жақын адамының, достарының, үй жануарларының ауруы немесе қайтыс болуы; өз аурулары; ата-анасының жұмысынан айырылуы; төтенше жағдайлар бұл туралы оқушы кездейсоқ біледі);
- оңай болжанатын өмірлік жағдайлар (мектепке бару; оқытудың басқа сатысына өту; сынып жетекшісінің ауысуы; емтихандар; оқу процесіндегі инновациялар).
- Білім алушының әлеуметтік-психологиялық дезадаптациясымен байланысты девиантты мінез-құлықтың ерте алдын алу мақсатында сынып жетекшілері ата-аналардың, педагогтердің, психологтердің, медицина қызметкерлерінің назарын осындай дезадаптацияның сыртқы белгілеріне өзектендіруі керек

МАҢЫЗДЫ

- **Әлеуметтік-психологиялық дезадаптация белгілері:**
- мінез-құлықтың күрт өзгеруі (білім алушы жабық, ашуланшақ немесе депрессияға ұшырады);
- оқу үлгерімінің кенеттен немесе біртіндеп төмендеуі, мектепке барудан бас тарту, өзін нашар сезіну туралы шағымдар;
- құрдастар мен тәрбиешілерден аулақ болу;
- балаға тән емес эмоционалды реакциялар;
- обсессивті қозғалыстар (білім алушы тырнақтарын кеміреді, өзімен сөйлеседі).

5. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

Баланың ерте проблемалық (девиантты) мінез-құлқы (5 жастан 12 жасқа дейін) – балаларға ерте кешенді көмек көрсетуді қажет ететін мінез-құлықтың көріністері

МАҢЫЗДЫ

- **Балалардағы орынсыз мінез-құлықтың көріністері:**
- ережелерді бұзу;
- мектептен кету;
- жиі алдау жағдайлары;
- үйден қашу;
- шамадан тыс қыңырлық;
- ашық бағынбау;
- сезімталдық;
- ашулану.

Егер проблемалық мінез-құлық бастауыш мектепте немесе әсіресе мектепке дейінгі жаста басталса, онда балаға педагогтер, педагог-психологтер, әлеуметтік педагогтер тарапынан неғұрлым мұқият назар аудару және қарқынды көмек керек, қажет болған жағдайда баламен және отбасымен жұмыс істеу үшін ата-аналармен немесе балалардың заңды өкілдерімен бірлесе отырып, білім беру ұйымы базасында басқа мамандар (ішкі істер органы, кәмелетке толмағандармен жұмыс бөлімі инспекторлары, құқық қорғау өкілдері) психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес орталықтары) тартылады.

Егер бұл белгілер жасөспірім кезеңінде басталса, онда бұл нормативтік жас дағдарысының көрінісі болуы мүмкін.

Білім беру ұйымының әкімшілігі педагог-психологпен, әлеуметтік педагогпен, басқа педагогтермен, баланың ата-аналарымен бірге мамандардың психологиялық-педагогикалық консилиумын жинап, қажетті кешенді көмек шараларын анықтап, профилактикалық есепке қою туралы мәселені қарастырып, жеке қолдау бағдарламасын әзірлеуі керек. Қажет болған жағдайда психологиялық-педагогикалық консилиумның шешімі негізінде ата-аналарға бейінді көмек орталықтарының мамандарынан көмек сұрауға кеңес беру керек.

Агрессивті мінез-құлық –бұл басқа оқушыларға/объектілерге бағытталған кез-келген физикалық зорлық-зомбылық (төбелес, соққы, итеру) немесе психологиялық зорлық-зомбылық (қорлау, мазақ ету, қауесет тарату, нақты және виртуалды кеңістікте ұжымдық түрде елемей).

“ Әр іс-әрекеттің тууына түрткі болар себеп бар. Адамның әр қарекетінен оның жан дүниесінің сыры аңғарылады

Бауыржан Момышұлы

!

МАҢЫЗДЫ

Проблемалық мінез-құлыққа ғана емес, сонымен қатар баланың күшті жақтарына, оның жағымды қасиеттері мен қабілеттеріне назар аударыңыз, сонда профилактикалық жұмыс тиімдірек болады

!

МАҢЫЗДЫ

■ Агрессия құрбанының белгілері:

■ бала депрессиялық көңіл күйде;

■ бала сыныптастарынан бөлек болады;

■ бала мектептегі жаппай іс-шаралардан аулақ болады;

■ бала жиі ауырады, сабақты жиі босатады;

■ бала өзін нашар сезінетінін түсіндіріп, сабақтанжиі сұранады;

■ бала аутоагрессивті мінез-құлық көрсетеді (өзінің денесіне жарақат салу және т. б.)

Егер білім алушы өзін агрессивті жүйелі түрде ұстайтын болса, оны агрессивті мінез-құлықтың алдын алу және түзету, жәбірленушіге көмектесу, оқу ұжымын біріктіру, агрессор мен жәбірленушіні бірлескен пайдалы ұжымдық қызметке қосу бағдарламасын әзірлеу үшін психологиялық-педагогикалық консилиумға шығару қажет екенін білуі керек.

Агрессор баланың отбасылық жағдайын ескере отырып, бұл туралы ата-аналарға мұқият хабарлау керек, олардан зорлық-зомбылық жазаларын қолданбауды сұрау керек, сондай-ақ осы жағдайдың құрбаны болған ата-аналарға жағдайды түсіндіру қажет.

Құқық бұзушылық мінез-құлық — кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарына байланысты мінез-құлық. Баланың немесе жасөспірімнің қылмыстық жауапкершілікке тартылмауына немесе құқық бұзушылықтың елеусіздігіне байланысты оған қылмыстық жаза қолданылмайды.

!

МАҢЫЗДЫ

Құқық бұзушылық мінез-құлықтың көріністері:

■ жасырын: мүліктік зиян келтіру (ұсақ ұрлық, ұрлық, алаяқтық, шаршау, тонау, жалғандық, вандализм, өртеу, мүлікті бұзу) ;

■ ашық: агрессия (жала жабу, айыптау, қорқыту, қорқыту, жас балаларға немесе құрдастарына қатысты зорлық - зомбылық, төбелес, жануарларға қатысты зорлық-зомбылық).

Білім алушылардың білім беру ұйымына шабуыл жасау қаупі —

әлеуметтік қауіпті әрекеттердің ерекше жағдайы, агрессивті және суицидтік мінез-құлық белгілерінің жиынтығынан тұратын девиантты мінез-құлықтың ең күрделі түрлерінің бірі.

Басқалардың өмірі мен денсаулығына және білім алушының өзіне тікелей

қауіп төнген жағдайда әкімшілік дереу әрекет етуі қажет:

■ ақпараттың шынайылығын тексеріңіз

(мүмкін болса);

■ дереу хабарлаңыз

Білім беру ұйымдарының және құқық қорғау органдарының мамандары

Мұндай әрекеттердің ықтимал жоғары қаупін анықтаудағы профилактикалық жұмыс оны психологиялық-педагогикалық консилиумда педагогтердің басқа мамандармен немесе білім беру ұйымының педагогикалық кеңесінде талқылауын қарастырады.

Баланы ата-анасының (немесе білім алушының заңды өкілдерінің)

рұқсатымен және білім алушының өзінің келісімімен психологиялық және әлеуметтік-педагогикалық тексеру керек.

Профилактикалық жұмысты жүзеге асыру барысында жасөспірімнің қолайсыз факторларға төзімділігін арттыруға және әлеуметтік қауіпті әрекеттің ықтимал қаупін азайтуға ықпал ететін қорғаныс факторларының қалыптасуы мен дамуын ескеру қажет.

Ықтимал жоғары тәуекел анықталған жағдайда білім алушы профилактикалық есепке қойылады, ата-аналарға білім алушыны тексеру және оны алу үшін медициналық ұйымға жүгіну ұсынылады оның психикалық денсаулығы бойынша кеңес беріледі.

Күрделі жағдайларда профилактика бағдарламасын даралау үшін білім беру ұйымы ата-анасының келісімімен білім алушыны ПМПК-ға тексеруден өту үшін жібере алады

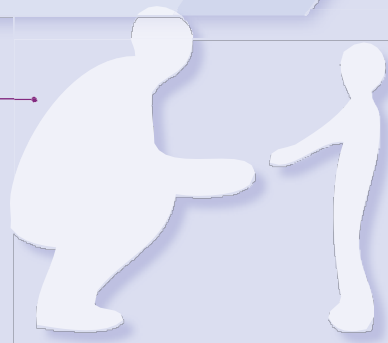
Күрделі жағдайларда психологиялық-педагогикалық және медициналық-әлеуметтік көмек орталықтарымен ведомствоаралық өзара іс-қимыл ұйымдастырылады, ішкі істер органдары, ҚДН кәмелетке толмағандар ісімен айналысатын органдар және құқық қорғау ұйымдары, қамқоршылық органдары, әлеуметтік-оңалту орталығы, медициналық ұйымдары, балалар мен жасөспірімдер психикасының мамандандырылған мекемелері

ЖАЛПЫ ӘРЕКЕТ АЛГОРИТМІ

ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ КЕЗ-КЕЛГЕН ТҮРІНДЕ

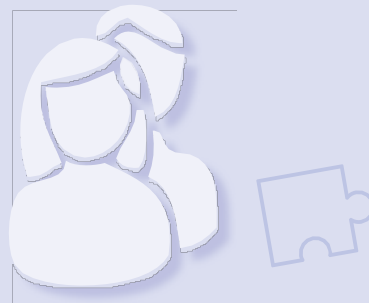
БАЛАМЕН ӘҢГІМЕЛЕСУ

Баламен сөйлесу
(оған қысым жасамаңыз)

АТА-АНАМЕН ӘҢГІМЕЛЕСУ

Баланың ата-анасымен немесе заңды өкілдерімен сөйлесу (отбасылық жағдайды ескере отырып), олардың ұстанымын түсіну, қалыптасқан жағдайға көмектесу үшін бірлескен әрекеттерді әзірлеу және келісу

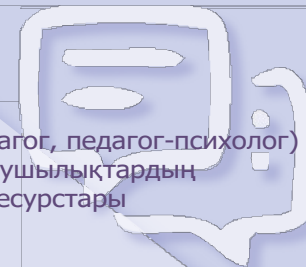
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КОНСИЛИУМ

Психологиялық-педагогикалық консилиумға бастамашылық жасау (әкімшілікпен, педагог-психологпен, әлеуметтік педагогпен, білім беру ұйымының басқа да мұғалімдерімен және мамандарымен бірлесіп): келісілгендерді ескере отырып, кешенді көмек көрсетудің басым шараларын айқындау ата-аналармен іс-қимыл жасау, профилактикалық есепке қою қажеттілігі туралы мәселені қарастыру, сондай ақ көмек көрсету бағдарламасын іске асыру кезеңдері.

АҚПАРАТҚА СҰРАНЫС

Білім беру ұйымының әкімшілігі мен мамандарына (әлеуметтік педагог, педагог-психолог) көмекке толмағандар арасындағы қадағалаусыз және құқық бұзушылықтардың алдын алу және көмек көрсетудің жергілікті аймақтық жүйесінің ресурстары туралы ақпарат беруге сұраныс арқылы жүгіну

АТА-АНАЛАРҒА АРНАЛҒАН ҰСЫНЫСТАР ЖӘНЕ МАМАНДАРДЫ ТARTU

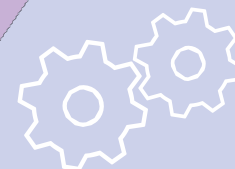
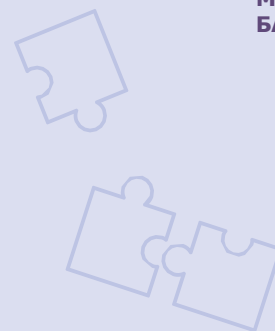
Қажет болған жағдайда психологиялық-педагогикалық консилиумның шешімі негізінде: білім алушының ата-аналарына көмек алу үшін мамандандырылған орталықтарға (психологиялық-педагогикалық, медициналық және әлеуметтік көмек орталықтары, әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарына және т. б.) жүгіну ұсынылсын;

Арнайы органдардан немесе мекемелерден мамандар тарту (мысалы, ішкі істер органдарының көмекке толмағандар істері жөніндегі бөлімшесінің инспекторы комиссия өкілі көмекке толмағандардың істері және көмекке толғандардың істері және олардың құқықтарын қолдау орталықтар мамандары

МОНИТОРИНГ, БАҒАЛАУ, КЕРІ БАЙЛАНЫС

Жағдайға мониторинг жүргізу, жағдайдың өзгеру динамикасын бағалау, ата-анадан, баладан және мамандар тобынан кері байланыс алу

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СКРИНИНГ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ҚОЛАЙЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АХУАЛДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жас кезінен бастап адам жеке тұлғаны тануға және оның құқықтарын құрметтеуге дағдылануы керек; ол жеке тұлғаның маңыздылығын, егер өзі жақын адамдардан жеке қорлауға немесе озбырлыққа ұшырамаған болса, басқалардың жеке басына қатысты барлық әрекеттерінде өзіне есеп беруге үйренген болса ғана түсінеді.

П. Ф. Лесгафт

Психологиялық
-педагогикалық
скрининг

6.1.

Қолайлы
әлеуметтік
психологиялық
ахуалды
қалыптастыру

6.2.

6.1.

Білім беру ұйымдарында қолайлы орта
қалыптастыру және скрининг жүргізу

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СКРИНИНГ

Әдістемелік ұсынымдар «Білім беру ұйымдарындағы білім алушылардың девиантты мінез-құлқының алдын алу: психологиялық-педагогикалық скрининг және қолайлы әлеуметтік-психологиялық ахуалды қалыптастыру»

Мектеп директорына педагогикалық ұжымды білім алушылардың девиантты мінез-құлқын анықтау тәсілдерімен таныстыру, осы бағытта психологтің жұмысын ұйымдастыру, сондай-ақ оған баланың қауіп тобына жататынын анықтайтын белгілер, қашан психологқа, сондай-ақ қараусыздық пен құқықбұзушылықтың алдын алу жүйесіндегі органдар мен мекемелердің мамандарына жүгіну қажет екендігі көрсетілген жадынамалар әзірлеуді тапсыру орынды.

Әдістемелік ұсынымдар девиантты (қоғамға қауіпті) мінез-құлық қалыптасу қаупін білдіретін білім алушыларды уақтылы анықтауды және оларды кейіннен мақсатты психологиялық-педагогикалық қолдауды, сондай-ақ білім беру ұйымында қолайлы әлеуметтік-психологиялық ахуалды қалыптастыруды ұйымдастыру мақсатында әзірленген.

Әдістемелік ұсынымдарда білім алушыларда қоғамға қауіпті мінез-құлық белгілерімен байланысты девиациялардың қалыптасу қаупін анықтауға бағытталған скринингтік іс-шараларды ұйымдастыру мен жүргізу тәсілдері айқындалған. Сондай-ақ, білім алушылармен тәрбие жұмысын жүргізуді, жекелеген сыныпта/топта психологиялық-педагогикалық жұмысты, сондай-ақ жеке психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыруды қамтитын алдын алу бағыты бойынша іс-шаралар кешені белгіленген.

Әдістемелік ұсынымдамада білім алушылардың девиантты мінез-құлқы, оның түрлері және баланың ауытқушы мінез-құлқын анықтау кезіндегі жалпы әрекет алгоритмі қарастырылған. Девиантты мінез-құлықты анықтау тәсілдеріне, сондай-ақ мұндай мінез-құлықтың қалыптасу қаупін көрсететін білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді ұйымдастыру алгоритміне баса назар аударылған.

Девиантты мінез-құлқы бар білім алушыларды анықтаудың бір тәсілі — педагог белгілі бір тәуекел белгілерін көрсететін критерийлер мен белгілерге сүйенетін психологиялық-педагогикалық бақылау болып табылады. Бұл критерийлер мен белгілер әдістемелік ұсынымдарда келтірілген. Мектеп директоры үшін оларды сынып жетекшілерімен және пән мұғалімдерімен талқылау маңызды.

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҚЫЛАУ

1 критерий

Қоғамға қауіпті әрекеттер жасау қаупі бар мінез-құлықтағы өзгерістер (тәуекел факторлары ретінде):

- көңіл күйдің өзгеруі, торығу, мұң, енжарлықтың пайда болуы;
- оқудан және мектеп өмірінен бас тарту, сүйікті пәндер мен істерге деген қызығушылықтың жоғалуы;
- қарсылық білдіру әрекеттері (ересектер мен қоғам талаптарын елемей, ересектермен қарым-қатынаста шекараларды бұзу, субординацияны сақтамау);
- қаруға, жарылғыш заттарға шамадан тыс қызығушылық таныту, бұл салада хабардар екенін көрсету, арнайы әдебиеттерді оқу, соған сәйкес терминологияны қолдану және т.с.с.; зорлық-зомбылықты әсемдеп көрсету мен қаһарман ету идеяларын қолдауды білдіру, адамдарға қарсы қару қолдануға деген қызығушылық білдіру.

2-Критерий

Мінез-құлық өзгерістерінің қалыптасу қаупін тудыратын білім алушының жеке тұлғалық сипаттамалары:

- Мазасыздық, ренжігіштік, сезімталдық;
- Теріс эмоцияларды ішке жинауға бейімділік;
- Өшпенділік, агрессиялық

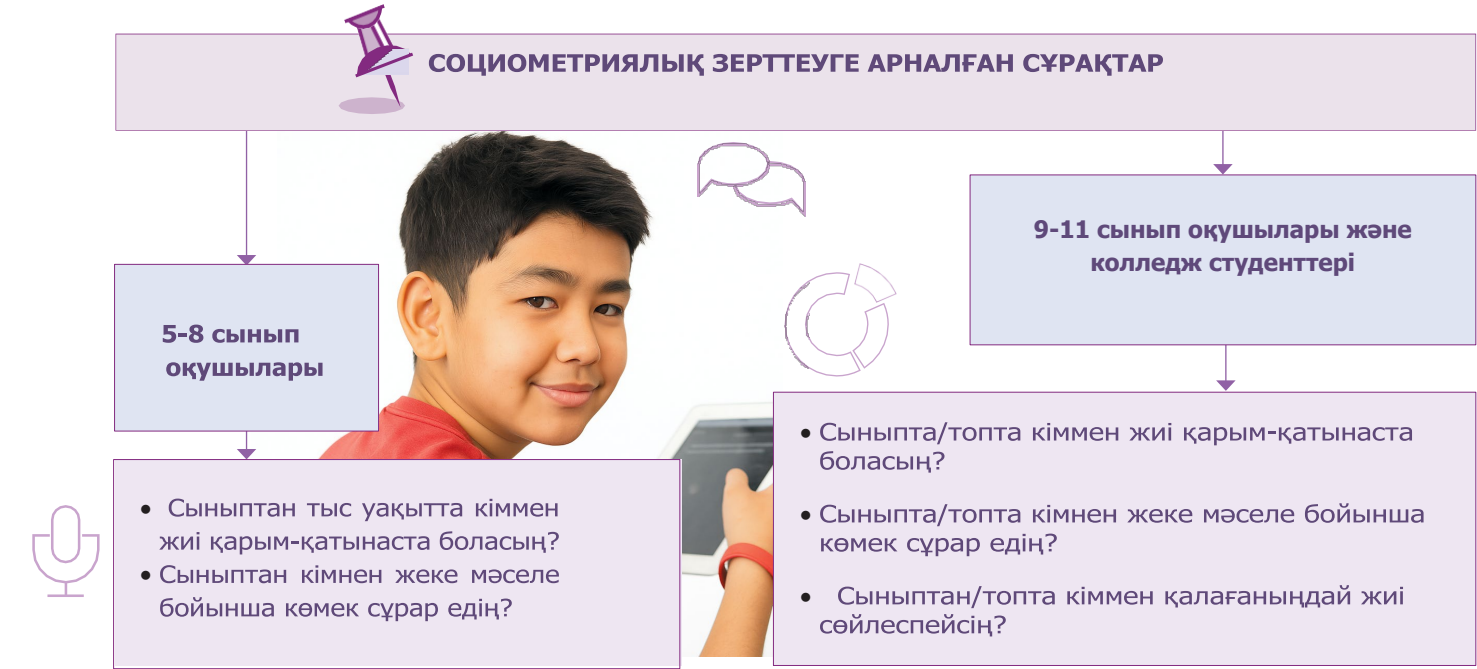
3-Критерий

Әлеуметтік ортаның ерекшеліктері:

- білім беру ұйымында құрдастары тарапынан қатыгездік пен агрессияның көріністері (мазақтау, қорлау, сыныптастар тарапынан зәбір көрсету);
- ересектер тарапынан әлсіз бақылау, ата-аналық қолдаудың болмауы, отбасы қатынастарындағы алыстық;
- отбасы жағдайының қиын болуы, оның ішінде ата-аналардың ажырасуы

Оқушылардың девиантты мінез-құлқын анықтау үшін сыныптағы әлеуметтік-психологиялық ахуалды зерттеуге арналған құрал болып табылатын социометриялық зерттеу әдісі қолданылады.

Зерттеу процедурасы оқушылардың арасындағы өзара қарым-қатынастың ерекшеліктерін (симпатия, антипатия сезімдері), ұжымның бірлігі дәрежесін, әр оқушының топ құрылымындағы орнын («жұлдыздар», «қалаулы», «қабылданған», «оқшауланған») анықтау мақсатында сауалнама жүргізуді қамтиды.

13 жастан асқан білім алушылар арасында, 7-сыныптан бастап, білім беру ұйымдарында жыл сайын әлеуметтік-психологиялық тестілеу өткізу ұсынылады. Бұл тестілеу есірткі заттарын және психотропты заттарды заңсыз қолдануды ерте анықтауға бағытталған.

МАҢЫЗДЫ

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 44-бабының 9-тармағына сәйкес, білім беру ұйымдарының басшылары білім алушылар мен тәрбиеленушілердің өмірі мен денсаулығын сақтау үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз етуге міндетті делінген; Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 25 желтоқсандағы № 901 қаулысымен бекітілген «Білім беру ұйымдарында білім алушыларды психикалық денсаулығын сақтау жөніндегі кешенді іс-шараларды ұйымдастыру қағидалары»; Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2017 жылғы 27 шілдедегі № 355 бұйрығымен бекітілген «Білім беру ұйымдарында кәмелетке толмағандар арасында құқық бұзушылықтардың, нашакорлықтың және өзге де теріс қылықтардың профилактикасы жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыру қағидалары»; Қазақстан Республикасының «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Кодексінің 91-бабының 1-тармағына сәйкес, кәмелетке толмағандар арасында психикалық денсаулықты сақтау, зиянды әдеттердің (оның ішінде психоактивті заттарды тұтынудың) алдын алу мақсатында скринингтік тексерулер мен психоәлеуметтік зерттеулер жүргізіледі.

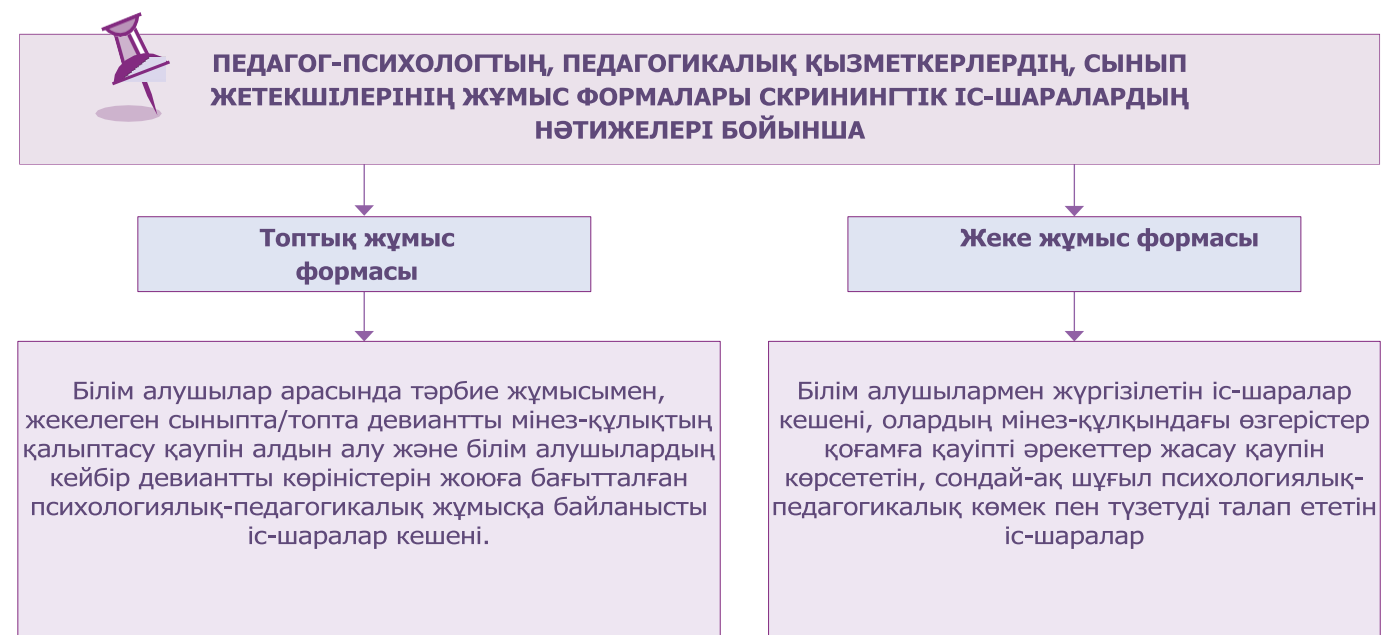
Тест әдістемесі тек жеке тұлғаның дамуының айқын жетіспеушіліктері мен деформацияларын ғана емес, сонымен қатар білім алушының ресурстық аймақтарын, өсу мен даму әлеуетін де көруге мүмкіндік береді.

МАҢЫЗДЫ

Скринингтік зерттеулер жүргізу және білім алушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу олардың ата-аналарының (заңды өкілдерінің) жазбаша өтініші немесе келісімі негізінде, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес жүзеге асырылады. Мұндай келісім әр білім алушыға қатысты бар процедуралар аясында ресімделеді.

Тест нәтижелерімен жұмыс жүргізу білім алушының тестілеуге қатысуы туралы хабардар етілген келісімі немесе 15 жасқа дейінгі білім алушылар үшін ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімі негізінде жүзеге асырылады. Тестілеу нәтижелерін талдау және оларға білім беру ұйымының педагог-психологының қол жеткізуі тест өткізу кезінде құпиялылықты сақтау принципіне қайшы келмейді.

6.2.

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ҚОЛАЙЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК- ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АХУАЛДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СКРИНИНГ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ
ҰЙЫМДАРЫНДА ҚОЛАЙЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АХУАЛ
ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СКРИНИНГ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ
ҰЙЫМДАРЫНДА ҚОЛАЙЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АХУАЛ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Девиантты мінез-құлықтың қаупін алдын алу мақсатында, нақты сыныпта/топта жүзеге асырылған барлық скринингтік іс-шаралардың (білім алушылардың мінез-құлқындағы өзгерістерді анықтауға бағытталған психологиялық-педагогикалық бақылау, сыныптағы/топтағы әлеуметтік-психологиялық ахуалды зерттеу) негізінде топтық іс-шараларды өткізу ұсынылады

ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ҚАУПІН ДАМУДЫҢ ПРЕВЕНЦИЯСЫ МАҚСАТЫНДА ӨТКІЗІЛЕТІН ТОПТЫҚ ІС-ШАРАЛАРДЫҢ БАҒЫТТАРЫ

Жеке психологиялық қорғау факторларын нығайтуға бағытталған іс-шаралар (эмоционалдық интеллекттің жоғары деңгейі, жетілуі, қарым-қатынас қабілеттілігі, өз эмоцияларын басқару дағдысы, өзін-өзі бақылау, адекватты өзін-өзі бағалау, мақсаттылық, шешім қабылдау дағдысы, қоғамның заңдары мен нормаларын құрметтеу):

- Мақсат қою және болжау дағдыларын дамытуға бағытталған бағдарламаларды жүзеге асыру;
- Сенімді түрде бас тарту дағдыларын дамытуға, субъектілік позицияны қалыптастыруға бағытталған бағдарламаларды жүзеге асыру;
- Рефлексия және аргументация дағдыларын дамытуға арналған бағдарламаларды жүзеге асыру, өзара әрекеттесудің ойын формаларын, дебаттар мен пікірталастарды пайдалану;
- Деструктивті психоэмоционалдық жағдайларды (қорқыныш, үрей, кінә, ашу/агрессия, реніш және т.б.) жеңуге бағытталған дамытушы сабақтар өткізу;
- Білім алушылардың өзін-өзі танытуына ықпал ететін, олардың қызығушылықтары мен хоббилерін ашатын қызметті ұйымдастыру: қолдау жобалары, қызығушылықтармен алмасу үшін жағдай жасау, сынып бөлмелерін безендіру.

Оқушылардың әлеуметтік-орталық қорғау факторларын нығайтуға бағытталған іс-шаралар (ата-аналар мен ересектер тарапынан сенімді қарым-қатынас пен қолдаудың болуы, құрдастарымен өзара қарым-қатынас, әлеуметтік белсенділік, жетістік мәдениетінің қалыптасуы):

- жалпы ұжымда сенімді қарым-қатынасты дамытуға бағытталған әмбебап педагогикалық әдістемелер мен технологияларды қолдану;
- оқушылардың коммуникативтік дағдылары мен ұйымдастырушылық қабілеттерін дамытуға бағытталған әлеуметтік-психологиялық тренингтер өткізу;
- ата-аналарға балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу және оқыту мәселелерін талқылауға қолайлы орта ұсынатын ата-аналар клубтарының жұмысын ұйымдастыру;
- оқушылардың ата-аналарымен (заңды өкілдерімен) ағартушылық жұмыстарын ұйымдастыру, бұл отбасындағы әлеуетті ресурстарды белсенді ете отырып, балалар мен жасөспірімдердің қолайлы әлеуметтенуіне және әлеуметтік бейімделуіне ықпал ететін психологиялық-педагогикалық құзыреттілікті арттыруға бағытталған іс-шаралар ұйымдастыру;
- оқушыларды мектепішілік істерге, белсенді әрекеттерге тарту (шығармашылық жұмыстар байқаулары, жорықтар, әлеуметтік маңызды оқиғаларды атап өту және т.б.);
- Оқушылардың спорттық іс-шараларға және қызығушылықтары бойынша үйірмелерге қатысуы үшін жағдай жасау;
- Оқушылардың девиантты мінез-құлқын алдын алу қызметінде тәлімгерлік институтының ресурсын пайдалану;
- Мұражайларға, театрларға, кинотеатрларға бару арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасау;
- Білім беру ұйымы базасында әртүрлі бағыттағы қызығушылықтар бойынша үйірмелерді (кино клубтар, кітап клубтары, сәндік-қолданбалы өнер үйірмелері және т.б.) ұйымдастыру;
- Денсаулық, әлеуметтік белсенділік және тарихи-мәдени білімдер тақырыптары бойынша интеллектуалдық ойындар мен жарыстарды, викториналарды, байқауларды өткізу.

! МАҢЫЗДЫ

Осылайша, оқушылармен топтық жұмыс жүргізудің негізгі міндеттерінің бірі – ұжымында: сыныпта, топта, сонымен қатар жалпы білім беру ұйымында қолайлы әлеуметтік-психологиялық ахуалды қалыптастыру болып табылады.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ШҰҒЫЛ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ

Ең маңызды талапты мектепке бірінші рет келетін баламен жұмыс істейтін тәрбиеші мен мұғалімге қою қажет, ол баланы, оның психикалық процестерін, сондай-ақ оның жеке қасиеттерін түсінуі керек. Себебі, егер мұғалім баланың психикалық даму шарттарын білмесе, ол әр сәтте қиын жағдайға тап болуы мүмкін... және баланың жеке ерекшеліктері мен оның мектепке дейінгі ортада және отбасылық тәртіпте байланысын назардан тыс қалдыруы мүмкін.

П. Ф. Лесгафт

Білім беру
ұйымында білім
алушыларға шұғыл
психологиялық көмек
көрсету іс-шараларын
ұйымдастыру

7.1.

Педагог-психологтің
жұмысы

7.2.

Білім алушыларға
шұғыл
психологиялық
көмек көрсету

7.3.

7.1.

7.БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА
ШҰҒЫЛ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ШҰҒЫЛ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ ЖӨНІНДЕГІ ҚЫЗМЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

«Өмірлік қиын жағдайға тап болған балалары бар
отбасыларды ерте анықтау және кешенді қолдау көрсету»
әдістемелік ұсынымдама

Әдістемелік ұсынымдама Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясында әзірленді

Әдістемелік ұсынымдамада білім беру жүйесінде білім алушыларға шұғыл психологиялық көмек көрсету бойынша педагог-психологтердің қызметін ұйымдастырудың теориялық және практикалық аспектілері келтірілген. Шұғыл психологиялық көмек көрсетудің отандық тәжірибесі, сондай-ақ дағдарыстық эмоционалды жағдайдағы білім алушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі бағыттары қарастырылған.

Әдістемелік ұсынымдамада білім беру ұйымдарының басшыларына, педагог-психологтерге, әлеуметтік педагогтерге, сынып жетекшілері мен мұғалімдерге арналған.

Білім беру ортасы – бұл әлеуметтік ортаның тенденциялары мен ерекшеліктерін қамтитын ашық жүйе, олардың кейбіреулері жеке адамның қауіпсіздігіне қауіп төндіруі мүмкін. ықтимал қауіптің маңызды мысалы – дағдарысқа ұшыраған балалардың деструктивті мінез-құлқы.

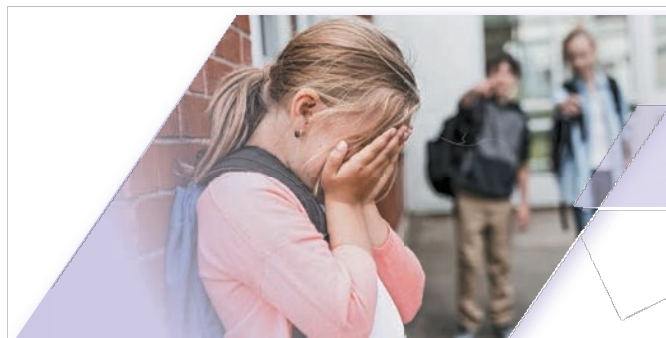
Өкінішке орай, қоршаған ортада балаларды эмоционалды дағдарыс жағдайына итермелеуге ықпал ететін көптеген факторлар бар — әлемдегі жаһандық өзгерістерден бастап отбасындағы күрделі қарым-қатынастарға дейін.

7.БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА
ШҰҒЫЛ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ

МАҢЫЗДЫ

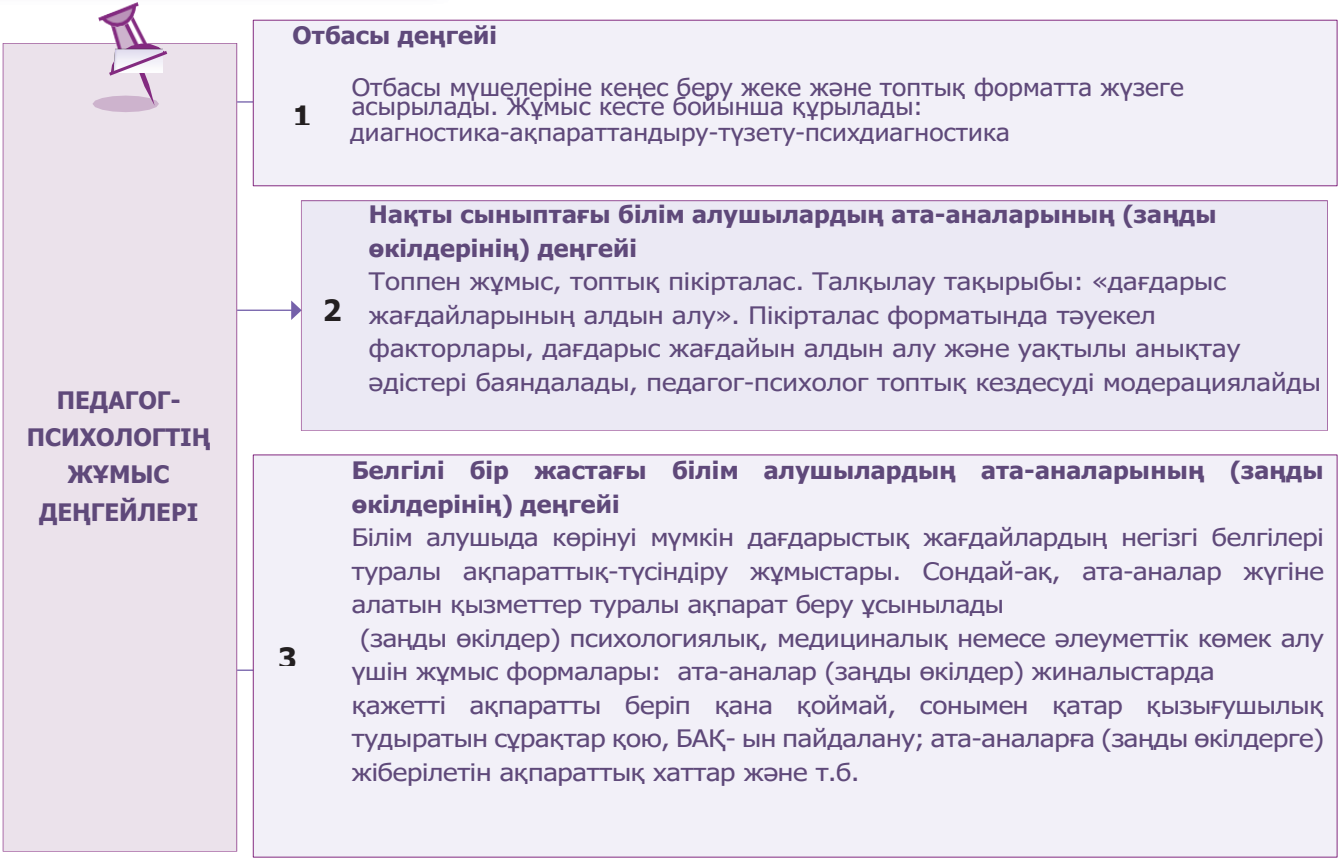
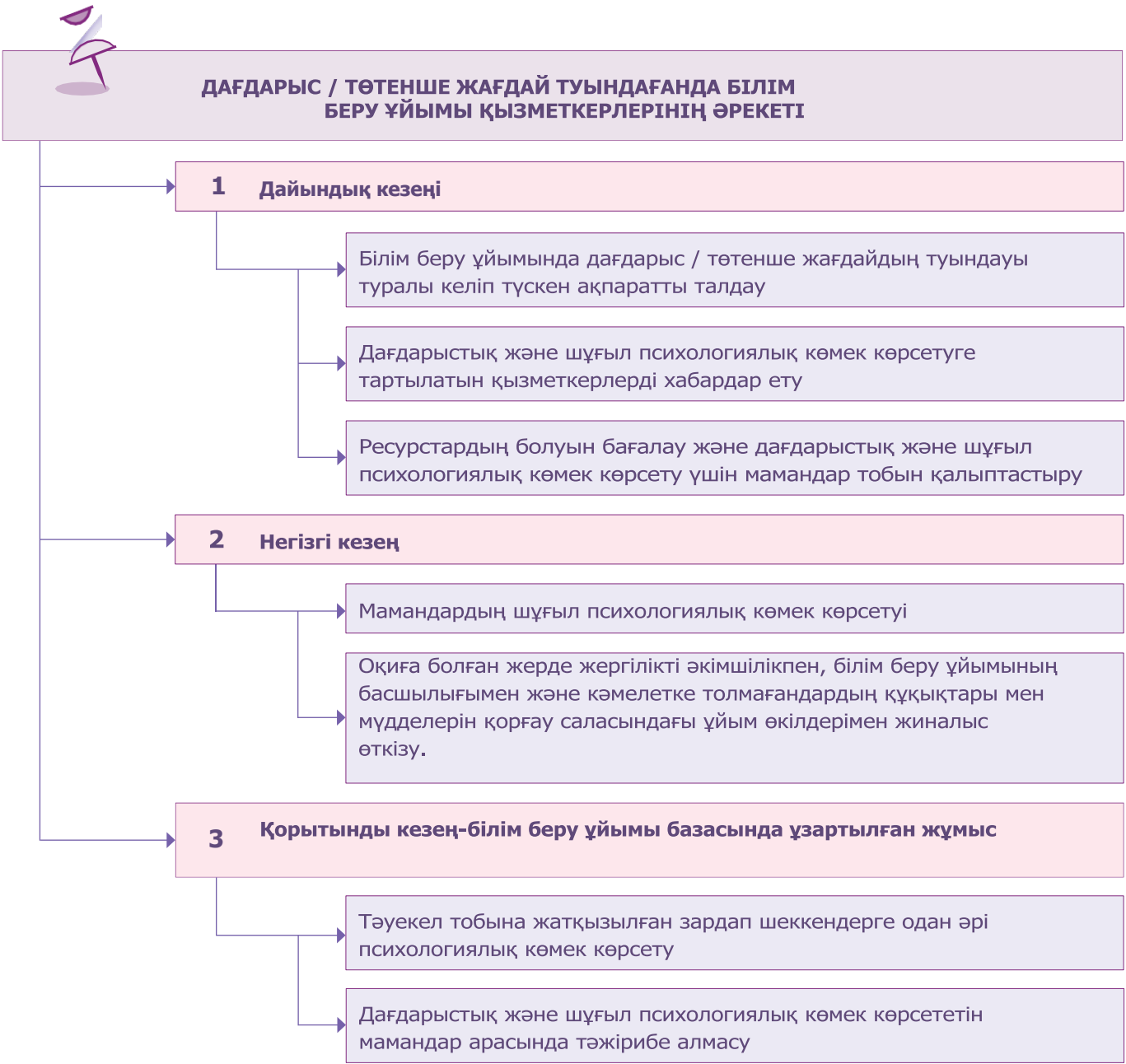
Білім беру жүйесіндегі заманауи психологиялық қызмет құрылымында шұғыл психологиялық көмек көрсету қажеттілігі білім беру қатынастарына қатысушылардың дағдарыстық жағдайларын дамытуға қабілетті қазіргі қауіптермен тікелей байланысты. Уақтылы және кәсіби көрсетілген психологиялық көмек балалар мен ересектердің дағдарыстық оқиғаға деструктивті эмоционалды мінез-құлық реакцияларының алдын алуға және психологиялық жарақаттың даму ықтималдығын азайтуға мүмкіндік береді. Бұл білім беру ұйымының әртүрлі ұйымдық деңгейлерінде құрылған топтық жұмыс болуы тиіс. Барлық қатысушылар әр маманға жүктелген жалпы мақсат пен жеке міндеттерді нақты және дәл түсінуі керек. Ақпараттық, медициналық, әлеуметтік, құқық қорғау және басқа да көмек түрлерін көрсету кезінде ведомствоаралық өзара іс-қимылды жүзеге асыру қажет

Бұл дағдарысты жедел еңсеру бейінді мамандардың маңызды міндеті, бұл баланың тұлғааралық саласында да, білім беру ортасында да көптеген проблемаларды болдырмауға мүмкіндік береді

Әдістемелік ұсынымдамада дағдарыс жағдайындағы балалармен педагог-психологтің жұмыс процесін сипаттайды.

7.3.

7. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ШҰҒЫЛ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ

БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ШҰҒЫЛ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ

Әдістемелік ұсынымдамада психологиялық көмек көрсету алгоритмдері ұсынылған. Төменде балада мазасыздық жағдайының алгоритмі келтірілген.

БАЛАДА МАЗАСЫЗДЫҚ ТУЫНДАҒАН ЖАҒДАЙДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ АЛГОРИТМІ

ҚАЛАЙ ПАЙДА БОЛАДЫ	НЕ ІСТЕУ КЕРЕК	НЕ ІСТЕМЕУ КЕРЕК	НЕГЕ БІЗ БҰНЫ ІСТЕЙМІЗ
Ауызша көрінетін ішкі шиеленіс (вербалды емес көріністер сұрақтармен нақтыланады); мазасыздық, әдетте, объектіге ие емес, ол мүмкін жағдайға байланысты болады	Сезімдерді вербализациялау, мазасыздықтың себептерін түсіну үшін нақтылайтын сұрақтар қою; егер мазасыздық жағдайға байланысты болса, онда балаға байланысты өнімді әрекеттерді ұсыну не болып жатқанымен; ағымдағы сәтте мазасыздықты келесі жолдармен алып тастау: тыныс алуды қалыпқа келтіру, ауысу, реакция	Мазасыздықтың қажеті жоқ деп сендірмеу, олай болмаған жағдайда да; әсіресе жоғары мазасыздық жағдайында баланы жалғыз қалдырмау	Мазасыздықты жеңуге көмектесу. Ұзақ уақытқа созбай уақытында көмектесу, Егер ол ұзақ уақытқа созылса демалу мүмкіндігінен айырады, дененің қызметін тежейді

7. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ШҰҒЫЛ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ

- Сондай-ақ, әдістемелік ұсынымда алгоритмдер келтірілген:
- өмірлік қиын жағдайларға тап болған баламен жұмыс істеу алгоритмі;
- ата-анаға (заңды өкілге) және ашуланған балаға көмек алгоритмі;
- балада қорқыныш пайда болған жағдайда көмек көрсету алгоритмі;
- балада агрессия пайда болған жағдайда көмек көрсету алгоритмі.

..... балалардың дене бітімі, зияткерлік, рухани және адамгершілік тұрғысынан дамуына, олардың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыруға, олардың бойында патриотизм, азаматтық және бейбітшіл сезімдерді тәрбиелеуге, сондай-ақ баланың жеке адами тұлғасының қоғам мүддесі, Қазақстан халқының дәстүрлері, ұлттық және әлемдік мәдениет жетістіктеріне қол жеткізуі үшін мүмкіндіктерін ашуға жәрдемдесу;

білім алушылардың психологиялық және психикалық денсаулығын сақтау және нығайту және дамуы үшін жағдай жасауға жәрдемдесу, оларға психологиялық қолдау көрсету және өмірлік қиын жағдайларда жәрдемдесу....

Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы.

Білім беру жүйесіндегі психологиялық қызмет құрылымында шұғыл психологиялық көмек көрсету білім беру қатынастарына қатысушылардың дағдарыстық жағдайларын дамытуға қабілетті қазіргі қауіптермен тікелей байланысты. Мұндай жағдайларда балалар мен жасөспірімдер ерекше назар аударуды қажет етеді, өйткені олардың жасына байланысты когнитивті функциялардың қалыптасуы жалғасуда және дағдарыс оқиғасының өмір сүруі баланың салауатты психикасының қалыптасуына теріс әсер етуі мүмкін. Психологиялық көмек кәсіби және толық болуы керек.

ҚОСЫМША

БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕ ҚАЛАЙ ҚАТЕЛЕСПЕУГЕ БОЛАДЫ?

Бүгінгі әлемде салауатты бейімделген тұлғаны тәрбиелеу баланың өзіндік белсенділігі мен хабардарлығын ынталандыруға бағытталған: Өзін-өзі түсіну, өз ойлары мен тілектерін білдіре білу, қоршаған әлемді өз бетінше зерттеуге деген қызығушылық, қалыптастыру өз бетінше шешім қабылдау тәжірибесі. Бала болашақта олардың салдарын жеңудің жолдарын табу үшін қателіктер жіберуі мүмкін. Балаларды тәрбиелеуде де қателіктер жіберілуі мүмкін. Төменде ата-аналардың тәрбие барысында жіберетін кейбір қателіктері және оларды алдын-алуға арналған кеңестер берілген.

ТӘРБИЕДЕГІ ҚАТЕЛІКТЕР

Баладан оны жақсы көретінін түсіндірместен одан ұзақ уақыт бойы ажырау, ал ажырау (баланы жалғыз қалдыру) белгілі бір жағдайлармен байланысты болған күнде де оған түсіндірмеу

Ата-аналардың эмоционалды салқындығы

Баланың эмоцияларын елемей және құнсыздандыру

ТӘРБИЕ БОЙЫНША КЕҢЕСТЕР

Ана бала ата-анасының жоқтығын, егер олар оны жақсы көретінін білсе, онда қабылдайды. Балаңызбен ұзақ уақыт ажырасқанда, сіз оған ажырасқанға дейін де, одан кейін де болмауыңыздың себептерін әрдайым түсіндіріп отыруыңыз керек

Балаға шын жүректен қамқорлық жасау, оны құшақтау, оған эмоционалды жылы сәттер беру маңызды

● Егер баланың тілектерін қабылдау керек

болса, оның шешімін дәлелдей отырып, бас тартудың себептерін түсіндіру керек

ТӘРБИЕДЕГІ ҚАТЕЛІКТЕР

Баланы бағалау, оны басқалармен салыстыру

● Балаға деген сүйіспеншілікті оның мінез-құлқымен, жетістіктерімен байланыстыру

Қорлауға бағытталған конструктивті емес сын

Бақылау, гипербақылау

● Баланың түкке тұрғысыз ету;

● Қорлау;

● Физикалық зорлық-зомбылық.

ТӘРБИЕ БОЙЫНША КЕҢЕСТЕР

Баланы басқа балалармен салыстыруға болмайды. Балада қиындықты, кедергілерді жеңуге тырысатын жалғыз адам – ол өзі деген ойды нығайту пайдалы болады

Балаға деген махаббат шексіз болуы тиіс; жалпы баланың жеке басы емес, баланың жағымсыз мінез-құлқы мен әрекеті сыналуды керек.

● Бала есейген сайын оған мінез-құлқы үшін үлкен жауапкершілік беру керек, оған тапсырмаларды өз бетінше орындауды тапсырып, өмірінде оған көбірек сенім арту керек

Барлығына, әсіресе балаңызға құрмет көрсету және құрметтеу психикалық денсаулықты сақтау үшін өте маңызды. Егер сізде жағымсыз эмоциялар пайда болса (тіпті бала олардың себебі болса да), сіз оларды білдіре білуіңіз керек. Бұл сонымен қатар сіздің үлгіңіз баланың мінез құлық мәдениетін тәрбиелеуге ықпал етеді

[illegible]

ЖАЗБАЛАР ҮШІН

ЖАЗБАЛАРҮШІН

ЖАЗБАЛАРҮШІН

ЖАЗБАЛАР ҮШІН

Handwriting practice lines for the left column, consisting of 25 horizontal dotted lines.

ЖАЗБАЛАР ҮШІН

Handwriting practice lines for the right column, consisting of 25 horizontal dotted lines.

3 ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР: МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ЖӘНЕ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ БОЙЫНША ПРАКТИКАЛЫҚ ҚАДАМДАР

Мектепте қолайлы және жайлы орта қалыптастыруға көмектесетін практикалық қадамдар.

Жайлы мектеп ортасы – оқушылардың психологиялық әл-ауқатын нығайтып, оқу мотивациясын арттыратын маңызды фактор. Мұндай ортаны қалыптастыру үшін келесі практикалық қадамдар тиімді болып табылады:

Қақтығыстарды шешуде сенімділікті нығайту

Қақтығыстар – адамдар арасындағы қарым-қатынастың ажырамас бөлігі. Алайда олардың шешілу тәсілі мектептегі жалпы атмосфераға тікелей әсер етеді. Ашық қарым-қатынасты дамыту, белсенді тыңдау дағдыларын қалыптастыру және қақтығыстарды шешудің сындарлы стратегияларын қолдану арқылы мектеп ұжымы бұл жағдайларды қарым-қатынасты нығайтудың мүмкіндігіне айналдыра алады. Егер қақтығыстар жанашырлықпен, құрметпен және әділеттілікпен шешілсе, олар өзара сенімді нығайтып, мектеп қауымдастығындағы бірлік пен ынтымақтастықты арттыра түседі.

Жобалық қызмет пен іс-әрекетке негізделген оқыту мен тәрбиенің инклюзивті ықпалын арттыру

Білім алушыларды жобалық қызметке, практикалық әрекетке тарту – олардың ынтымақтастық, сыни ойлау және азаматтық белсенділік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Мұндай тәсілдер білім алушыларды белсенді қатысуға ынталандырып, олардың оқу тәжірибесін өмірмен байланыстыруға мүмкіндік береді. Мектепте шешімін қажет ететін нақты мәселелермен жұмыс жасау арқылы оқушылар әлеуметтік жауапкершілік пен азаматтық ұстанымды қалыптастырады.

Барлық білім алушылардың үнін естуді қамтамасыз ету

Білім алушылардың пікіріне құлақ асып, оларды шешім қабылдау процесіне тарту – оқушылардың мектеп өміріне қатыстылығын, дербестігі мен жауапкершілігін дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл – оқушылардың өзін-өзі бағалауына, оқуға деген ынтасына және мектеп қауымдастығына белсенді араласуына жол ашады. Өз үнінің естілетінін, құрметтелетінін сезінген оқушы мектептің дамуына жағымды үлес қосуға ұмтылады.

Құрдастарының қолдауын ынталандыру арқылы қарым-қатынасты нығайту және көшбасшылықты дамыту

Құрдастарымен өзара тәлімгерлік, бірлескен оқыту, өзара көмек көрсету – білім алушылар арасында сенімді қарым-қатынас орнатудың, көшбасшылық дағдыларды дамытудың тиімді тәсілдері. Мұндай қолдау жүйесі оқушылардың

әлеуметтік және эмоционалдық дамуына оң әсер етіп, олардың серіктестік сезімін күшейтеді, оқу жетістіктері мен психологиялық тұрақтылығын арттырады.

Тиімді коммуникация әдістерін қолдану

Мектеп ішінде сенімді қарым-қатынас орнату, ынтымақтастықты дамыту және қолайлы ахуал қалыптастыру үшін нақты, ашық және дәйекті байланыс тәсілдері қажет. Ашық диалог, ақпарат алмасу, кері байланыс алу арналарын құру – мектепте есеп беру мен өзара сыйластық мәдениетін қалыптастырады. Тиімді коммуникация – мектеп қоғамдастығының барлық мүшелері үшін өзекті мәселелерді, жанжалдарды шешуге және ортақ әлауқатты арттыруға бағытталған маңызды құрал.

Мектепте жағымды климат пен қарым-қатынас мәдениетін құрудың 8 негізгі қадамы

Білім беру ұйымдары басшыларына мектеп климаты мен қарым-қатынас мәдениетін жақсартуға бағытталған ғылыми негізделген тиімді стратегияларды қолдану ұсынылады. Төменде ұсынылып отырған сегіз негізгі қадам мектеп қауымдастығының барлық мүшелері үшін қолайлы, қауіпсіз және ынтымақтастыққа негізделген оқу ортасын құруға бағытталған.

1. Жалпы көзқарас пен мақсат-міндеттерді тұжырымдау

Мектепте жағымды климат қалыптастырудың алғашқы және маңызды қадамы – бүкіл мектеп қауымдастығы үшін ортақ көзқарас пен мақсаттарды айқындау. Бұл үдеріс барлық мүдделі тараптардың (басшылар, педагогтер, білім алушылар, ата-аналар, техникалық қызметкерлер) қатысуымен жүзеге асуы тиіс.

Позитивті мектеп мәдениеті ортақ мақсат, бірлік пен қатыстылық сезімі болғанда ғана орнықты болады. Мектептің көзқарасы мен мақсаттары келесі жеке компоненттерге негізделуі мүмкін:

- ата-аналардың баласынан тұлғалық дамуды күтуі;
- мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен адалдығы;
- білім алушылардың көзқарасы мен жеке мақсаттары.

Мектеп басшылығы мен мұғалімдер педагогикалық процесте үлгі бола отырып, білім алушыларды жайлы орта қалыптастырудағы мақсаттарға тартуы керек. Сонымен қатар, күтілетін нәтижелер нақты, түсінікті әрі қолжетімді болуы тиіс.

2. Мектептегі қауіпсіздікті қамтамасыз ету

Қауіпсіздік – қолайлы оқу ортасын қалыптастырудың іргетасы. Физикалық, эмоционалды, әлеуметтік және зияткерлік қауіпсіздік деңгейі жоғары мектепте білім алушылар өзін жайлы, сенімді сезінеді және оқу процесіне белсенді араласады.

Зияткерлік қауіпсіздік – білім алушының өз ойымен еркін бөлісуге, қателесуден қорықпай шығармашылық танытуға мүмкіндік алуы. Мұндай жағдайда оқушылардың үлгерімі мен оқу жетістігі артады.

Мектеп қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін келесі шаралар тиімді:

- сабақта позитивті мінез-құлыққа тәрбиелейтін элементтерді енгізу (мысалы, жанжалды шешу, буллингтің алдын алу, зорлық-зомбылықсыз орта қалыптастыру);

- нақты тәртіп ережелері мен олардың салдарын түсіндіру: білім алушылар өз әрекетінің салдары болатынын ұғынғанда, жауапкершілікпен әрекет етуге бейім болады;

- бейнебақылау, күзет, эвакуациялық жоспарлар сияқты физикалық қауіпсіздік элементтерін жетілдіру;

- психологиялық қолдау қызметтерін дамыту.

3. Білім алушылардың мүдделерін қорғау және ата-аналарды тарту

Мектеп өміріне ата-аналарды жүйелі түрде тарту, олардың балаларының құқығы мен мүддесін қорғау – мектеп мәдениетін нығайтудың басты тетіктерінің бірі. Ашық диалог пен сенімді қарым-қатынас орнату білім беру процесінің сапасын арттырады.

4. Мұғалімдер мен әкімшілік қызметкерлерді белсенді тарту

Мектеп климатының сапасы көбіне педагогтер мен әкімшілік қызметкерлердің ынтымақтасу қабілетіне байланысты. Мектеп саясаты, тәртіп ережелері мен күнделікті жұмыс тәртібі барлық педагогикалық ұжыммен бірлесе әзірленуі тиіс.

5. Мектеп кеңістігін тиімді ұйымдастыру

Сыныптар, демалыс және даму аймақтарын мектеп ережелеріне сай ұйымдастыру – жайлылық пен тәртіпті қамтамасыз етеді. Оқу және ойын кеңістігі тартымды, қауіпсіз әрі оқушылардың қажеттіліктерін ескере отырып құрылуы тиіс.

6. Көңілді және жағымды тәжірибе қалыптастыру

Мектеп күнделікті қызметінде жағымды эмоциялар мен қызықты тәжірибелерге негізделген іс-шараларды ұйымдастыру арқылы оқушылардың белсенділігін, өз-өзіне сенімділігін және мотивациясын арттыра алады.

7. Салауатты әлеуметтік-эмоционалды орта қалыптастыру

Білім алушылардың жеке тұлғалық дамуын қолдайтын, сенімді қарым-қатынас орнатуға жағдай жасайтын орта – олардың жалпы өсіп-жетілуіне ықпал етеді. Қолдау көрсететін ортаның болуы білім алушылардың өздерін бағалауын арттырып, психологиялық тұрақтылықты қалыптастырады.

8. Мектеп климатына жүйелі мониторинг пен бағалау жүргізу

Мектептегі ахуалды жақсартудың тиімді жолы – оны үнемі бақылап отыру. Бұл үшін сауалнама, сұхбат, бақылау секілді әдістер арқылы мектеп

климатының жай-күйін бағалап, нақты деректерге сүйене отырып түзетулер енгізу қажет.

Мектептегі қауіпсіздік шараларын күшейту және жағымды қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру жолдары

1. Жағымды қарым-қатынасты ынталандыру

Мектеп ішіндегі қарым-қатынас мәдениеті – оқу орнының беделі мен академиялық нәтижелерінің маңызды көрсеткіші. Ынтымақтастыққа негізделген қарым-қатынас білім алушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етіп қана қоймай, мектеп мәдениетін жағымды бағытта дамытуға да ықпал етеді.

Ата-аналармен серіктестік қатынасты нығайту

Отбасы мектеп мәдениетін дамытуда шешуші рөл атқарады.

Білім алушылар мектептен тыс ортада алған ақпаратты бойына сіңіре отырып, тұлғалық дамуында ата-ананың, мектеп пен қоғамның бірлескен ықпалын сезінеді.

Мектеп басшылығы ата-аналар қауымын «позитивті әрекеттерге» тарту арқылы семинарлар, тренингтер, ортақ жобалар ұйымдастыруы қажет.

Бұл бірлескен іс-шаралар балалардың тәрбиесіне біртұтас көзқарас қалыптастыруға, құрметке негізделген қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

Білім алушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз ету

Әрбір білім алушының өзіне тән ерекшеліктері мен мәселелері бар.

Оларды алдын-алу бағдарламаларына, волонтерлік жобаларға, мектеп ішілік кеңестерге, өзін-өзі басқару ұйымдарына тарту – тұлғалық даму мен әлеуметтенудің маңызды бөлігі.

Бұл оқушылардың денсаулығын, психоэмоционалдық жағдайын нығайтып, өмірлік мақсат қоюына ықпал етеді.

2. Оқыту сапасының мектеп табысына әсері

Әлеуметтік және эмоционалды оқытуды жетілдіру

Әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларды дамыту – білім алушылардың өзін-өзі тануына, эмоцияны басқаруына және тиімді қарым-қатынас орнатуына көмектеседі.

Бұл бағыттағы сабақтар зорлық-зомбылық, буллинг жағдайларын азайтып, оқу үлгерімін арттырады.

Мұндай бағдарламалар тек сыныппен шектелмей, мектептен тыс ұйымдармен (психологиялық орталықтар, Жастар ресурстық орталығы т.б.) байланыста жүзеге асырылуы тиіс.

Мінез-құлық тәрбиесі

Жағымды мінез-құлық – білім алушының қоршаған ортамен үйлесімді әрекет етуінің көрінісі.

Мектеп жағымды іс-әрекеттерді насихаттау арқылы оқушыларды адамгершілікке, адалдыққа, жауапкершілікке баулиды.

Бұл процесс мектептің күнделікті тәжірибесінде жүйелі жүргізілуі қажет.

Педагогтердің кәсіби дамуын қолдау

Мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі мен мотивациясы – мектеп мәдениетінің негізгі факторларының бірі.

Педагогтар педагогикалық тәжірибесін үздіксіз саралап, өзін-өзі жетілдіру арқылы оқушылардың қызығушылығын арттырып, жағымды атмосфера құруға үлес қосады.

Сыныпты басқару, тиімді коммуникация, мотивация тетіктерін қолдану – кәсіби шеберліктің ажырамас бөліктері.

3. Позитивті күшейту жүйелерін енгізу

Позитивті күшейту – оқушының жетістіктерін қолдау және тану арқылы оң мінез-құлықты қалыптастыру құралы.

Жетістіктерді атап өту, мадақтау, шағын жетістіктерді де бағалау – оқушылардың ішкі мотивациясын арттырады.

Мұғалімдер мен әкімшілік барлық оқушыларға қолдау көрсетуі тиіс. Оқушы нашар үлгерім көрсетсе де, сын емес, конструктивті кері байланыс беру арқылы оның дамуына жағдай жасау қажет.

4. Институционалдық ортаны жетілдіру

Мектептің материалдық-техникалық жағдайы, санитарлық-гигиеналық талаптарға сәйкестігі, оқу кеңістігінің ұйымдастырылуы – білім алушылардың оқу мен мінез-құлық үлгісіне тікелей әсер етеді.

Сынып бөлмелерінің эстетикалық безендірілуі, жарық, жылу, желдету жағдайы мен қауіпсіздік талаптарының сақталуы – оқушыға жайлы орта ұсынудың негізгі шарттары.

Мектеп ішіндегі қарым-қатынастар құрылымы мен ережелер жүйесі мәдениет қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

4. Қолайлы және қауіпсіз мектеп климатының нәтижелері

Кесте 7

Жағымды климат белгілері	Нәтижелері
Мінез-құлық мәдениеті	Тәртіптің сақталуы, құрмет, өзара сенім
Оқу үлгерімінің жоғарылауы	Академиялық табыс, қызығушылықтың артуы
Жағымды қарым-қатынас	Мектеп ұжымының бірлігі, қақтығыстар мен жанжалдың азаюы

Білім алушыларды қолдау	Сенімділік, өз мүмкіндігін толық көрсету
Психоэмоционалды жағдайдың жақсаруы	Денсаулықтың нығаюы, мотивацияның артуы
Ата-аналармен серіктестік	Ортақ жауапкершілік, бала тәрбиесінде бірлік
Мұғалімдердің кәсіби әл-ауқаты	Эмоционалдық қажудың азаюы, педагогикалық белсенділік

Қолайсыз мектеп климатының салдары:

Буллинг, қорлау, агрессия;
 Үлгерімнің төмендеуі;
 Қауіпсіздік деңгейінің төмендеуі;
 Мұғалімдердің эмоционалдық қажуы
 Қоғамдық сенімнің әлсіреуі.

Жағымды мектеп климаты мен қарым-қатынас мәдениеті тек тәртіп сақтау немесе академиялық үлгеріммен шектелмейді. Бұл – мектеп ұжымы мүшелерінің өзара құрметке негізделген, бірлескен әрекет нәтижесінде қалыптасатын өмірлік кеңістік. Мұндай ортада білім алушы өзін қауіпсіз, құнды және қолдауға ие тұлға ретінде сезінеді, ал бұл оның толыққанды тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік береді.

Мектептегі қолайлы климат – бұл білім алушылардың тұлғалық дамуы мен әлеуметтік бейімделуіне, оқу жетістіктері мен мінез-құлқына тікелей ықпал ететін күрделі психологиялық-педагогикалық жүйе. Мұндай климатты қалыптастыруда ұжым мүшелерінің бір-біріне деген құрметі, олардың кәсіби қызметіне оң көзқарасы және нәтижелі қарым-қатынас орната білу дағдылары шешуші рөл атқарады. Сонымен қатар, білім алушылардың оқуға деген ішкі мотивациясын қалыптастыру – оқу процесінің тиімділігін арттырудың маңызды алғышарты болып табылады.

Толеранттылық мәдениетін дамыту – тұлғаның басқа адамдарға деген құндылықтық қарым-қатынасын қалыптастыруға және мектеп қоғамдастығында өзара түсіністік орнатуға ықпал етеді. Ол үшін ұжымда интерактивті әдістер мен бейресми жақындасу тетіктерін (тимбилдинг, бірлескен шеберлік сабақтары, ұжымдық жобалар, пікірталас клубтары) кеңінен қолдану ұсынылады. Мұндай әдістер мектептегі микроортаға жағымды әсер етіп, бірлескен іс-әрекет арқылы шынайы пікірлес команданың қалыптасуына негіз болады.

Микротоптағы барлық қатысушылардың ұжымда мінез-құлық ережелерін бірігіп жасауы – ортақ мақсаттар мен құндылықтар, өзара жауапкершілік пен қолдауға негізделген үйлесімді әлеуметтік кеңістік құрудың

кепілі. Іс-әрекетке, ұжымға, өзіне және өзгеге деген оң қатынастың дамуы – мектеп мәдениетінің маңызды элементтерінің бірі.

Сыныпта қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыруда педагогтің оқушыларды ұжымдық қызметке тартуы, белсенділік пен креативтілікті қолдауы маңызды. Оқушылардың бастамаларын ынталандыру, бірлескен міндеттердің орындалу барысы туралы ашық пікір алмасу олардың әлеуметтік дағдыларын нығайтып, ұжыммен байланысын күшейтеді. Бұл оқушының өз ортасында өзін қауіпсіз, қолдау тапқан тұлға ретінде сезінуіне жағдай жасайды.

Ата-аналармен қарым-қатынасты нығайту – жасөспірімдердің эмоционалды әл-ауқатын қамтамасыз етудің тағы бір маңызды қыры. Бұл бағытта ата-аналарға жас кезеңіндегі психологиялық ерекшеліктер туралы заманауи ақпарат беру, ата-аналардың өз балаларынан күтетін үміттерін шынайы бағалауға көмектесу – оқушылардың шамадан тыс қысымнан туындайтын мазасыздық деңгейін төмендетеді. Сонымен қатар, отбасында қолдауға негізделген орта қалыптастыру оқушының психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

Сыныптағы микроклиматты қолдаудағы мұғалімнің рөлі ерекше. Ол әр оқушымен сенімді байланыс орнатып, әрқайсысының эмоциялық жағдайына назар аударуы тиіс. Бұл ретте педагог оқушылардың жас ерекшеліктерін, эмоционалды сезімдерін, көңіл-күйін және өзара қарым-қатынас динамикасын түсінуге қабілетті болуы керек. Мұғалімнің эмоционалды қолдауы мен жанжалды жағдайларды тиімді шешуге бағытталған кәсіби біліктілігі жасөспірімдер арасындағы дағдарысты жағдайлардың алдын алады.

Қолайлы психологиялық климатты қалыптастыру – үздіксіз және жүйелі түрде жүргізілетін жұмыс. Алайда, салыстырмалы түрде «қолайлы» көрінетін ортада жасырын жанжалдар жиі кездеседі. Бұл жағдайда психологиялық климатты жақсартудың маңызды әдісі – ішкі қақтығыстарды анықтап, оларды дер кезінде шешу.

А.В. Мудрик ұсынған жанжалдарды шешудің тәсілдері мыналар[95]:

Топтық пікірталастар – құндылықтық қайшылықтарға негізделген қақтығыстарды шешудің тиімді жолы. Олар оқушылар арасында ортақ түсіністікке келуді жеңілдетеді;

Жеке әңгімелесу – оқушылардың ішкі сезімдері мен көзқарастарын түсінуге көмектесіп, кез келген жанжалдың шешімін табуға ықпал етеді;

Педагогикалық маневр – әлеуметтік жағынан құнды мотивтерді күшейту арқылы жанжалдың мазмұнын өзгерту, оқушының ішкі әлеуетін ояту, мәселеге жауапкершілікпен қарауға итермелеу.

Психологиялық климатты жақсарту бойынша педагог-психолог пен әлеуметтік педагогке ұсыныстар:

Бірлескен ұжымдық іс-шараларды (мысалы: туған күндерге ұжымдық құттықтау, қиын жағдайларда жанашырлық білдіру, бірлескен мерекелер, экскурсиялар, спорттық шаралар) ұйымдастыру;

Эмоциялық қолдауға бағытталған сенімді байланыс орнату. Қайырымдылықтың қарапайым белгілері – жылы сөз, күлімсіреу, тыңдай білу – оқушылар арасындағы сенім мен өзара құрметті нығайту.

Мектептің эмоционалды кеңістігін тұрақты бақылау. Бұл үшін анонимді сауалнамалар, эмоционалды күнделіктер, оқушылармен пікір алмасу сияқты әдістер қолдануға болады.

Қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда сынып жетекшісінің әрекеті

Қарым-қатынас мәдениеті – оқушы тұлғасының үйлесімді дамуы мен сыныптағы жағымды психологиялық климаттың негізгі алғышарты. Сынып жетекшісі ретінде педагог-психологтің ұсынымдарын басшылыққа алып, өз іс-әрекетінде келесі қағидаларды ұстануы қажет:

Ең алдымен, өзінің пікірін мейірімділікпен, кеңес түрінде білдіруге тырысуы керек. Оқушының ойын мұқият тыңдап, шынайы қызығушылық танытқанда – сенімге ие болады

Жасөспірімнің жеке психологиялық ерекшеліктерін ескеру. Оның ашуланшақтық, тұйықтық, жанашырлық, оқшаулану сияқты мінез-құлық ерекшеліктеріне, сондай-ақ мұғалімге және ұжымға деген көзқарасына мән беру.

Оқушыны шыдамдылықпен тыңдай білу, әсіресе қиындықтар мен түсінбеушілік жағдайында. Мұндай сәттерде сенімділік пен құпиялылықты сақтау маңызды. Әңгіме барысында сыпайылық пен сабырлылық танытып, ашық диалог құруға тырысу.

Өзге адамдардың пікіріне құрметпен қарау. Қателесу мүмкіндігі бар екенін ұмытпау. Жазалауға асықпай, алдымен оқушыны сендіруге, түсіндіруге тырысу.

Оқушыға жылы сөз айтып, қолдау білдіруге тырысу. Мақұлдау – айыптаудан күштірек екенін есте ұстау. Бір оқушының жетістігін екіншісінің кемшілігімен салыстыру – ұжым ішіндегі қарым-қатынасты нашарлатуы мүмкін, сондықтан мұндай тәсілден аулақ болу керек.

Әр оқушыға жеке тұлға ретінде қарауға тырысу. Оның ішкі дүниесін түсініп, қолдауға дайын болу.

Егер оқушы тәртіп бұзса, оның жағдайын жан-жақты зерттеп, адамдық қадір-қасиетін сақтай отырып, әділ және нақты кері байланыс беру керек. Жеке есеп алуға ұмтылу, жағдайды жеңілдететін факторларды ескеру. Ашуға

берілмей, сабырмен сөйлесу. Дауыс көтермей, қорқытпай, тым қатаң шаралар қолданудан аулақ болу маңызды.

Осы қағидаларды ұстану арқылы сыныпта сенімді, қолайлы және ынтымақтастыққа негізделген психологиялық ахуал қалыптастыруға болады. Сынып жетекшісінің басты мақсаты – әр оқушының әлеуетін ашуға жағдай жасау және өзара сыйластыққа құрылған қарым-қатынас ортасын қалыптастыру.

А. Ф. Фидлердің «Сыныптағы көңіл-күй» әдістемесі[96]

Мақсаты: әдістеме ұжымдағы психологиялық көңіл-күйді бағалау үшін қолданылады. Техника қызықты, өйткені ол анонимді тексеруге мүмкіндік береді және бұл оның сенімділігін арттырады. Сенімділік басқа әдістермен (мысалы, социометрия) де бірге арттыруға болады.

Нұсқаулық. Ұсынылған кестеде Сіздің сыныбыңыздағы, ұжымдағы атмосфераны сипаттауға болатын қарама-қарсы мағыналы сөздер жұбы келтірілген. Әр жұпта оң немесе сол бағандағы сөздерге сіздің сыныбыңыздың көңіл-күйі жақынырақ болса, жұлдызша (*) белгісін қойсаңыз.

Кесте 8

	1	2	3	4	5	6	7	8	
1. Достық									Дұшпандық
2. Келісім									Келіспеушілік
3. Қанағаттану									Қанағаттанбау
4. Өнімділік									Өнімсіздік
5. Жылулық									Салқындық
6. Ынтымақтастық									Сәйкессіздік
7. Өзара қолдау									Жаман ниет
8. Құмарлық									Немқұрайлылық
9. Қызығушылық									Зерігу
10. Табыс									Сәтсіздік

Деректерді өңдеу және талдау

10 тармақтың әрқайсысы бойынша жауап солдан оңға қарай 1-ден 8 балға дейін бағаланады. Жұлдызша (*) белгісі неғұрлым сол жақта орналасса, балл соғұрлым төмен болады, жауап берушінің пікірінше, ұжымдағы психологиялық көңіл-күй соғұрлым қолайлы болады.

Жеке профильдер негізінде ұжымдағы психологиялық атмосфераны сипаттайтын ортақ профиль жасалады.

«Климат» әдістемесі

(Б. Д. Парыгин әдістемесінің өзгертілген нұсқасы)[97]

Мақсаты: әдістеме ұжымда қолайлы психологиялық ахуалды қамтамасыз ететін жағдайларды анықтауға арналған.

Нұсқаулық. Ұжымдағы психологиялық климаттың белгілі бір қасиеттері қалай көрінетініне баға беріңіз. Мұны істеу үшін алдымен кестедегі сөйлемді сол жақта, содан кейін оң жақта оқып, содан кейін парақтың ортаңғы бөлігінде шындыққа сәйкес келетін бағаны белгілеу керек (оны шеңбермен сызыңыз).

Бағалау мәндері:

3 – қасиет әрқашан ұжымда көрінеді;

2 – оны байқау үшін жеткілікті көрінеді;

1 – қарама-қарсы қасиеттер (олардың ешқайсысы айтарлықтай байқалмайды немесе екеуі де бірдей дәрежеде көрінеді).

«+» таңбасы кестенің сол жағына, «-» оң жағына жатады.

Кесте 9

	-	-	-	+	+	+	+	
	3	2	1	0	1	2	3	
Ұжымда көңіл-күйдің көтеріңкі және көңілді реңі басым.								Депрессиялық көңіл-күй, пессимистік көзқарас басым
Қарым-қатынастағы ізгі ниет, өзара келісім бар								Қарым-қатынастағы жанжал, агрессивтілік, антипатия
Ұжымда қағидаттылық, адалдық, риясыздық жоғары бағаланады, мұнда жұмыс істеуге деген үлкен құлшыныс бар								Қағиданы ұстану, адалдық, ұжым үшін жанқиярлық құрмет жоқ, ұжымдық еңбекке деген ұмтылыс көрінбейді
Ұжым басқа ұжымдармен байланысуға және ынтымақтасуға ұмтылады								Басқа ұжымдардан оқшаулануға деген ұмтылыс бар
Ұжым ішіндегі топтар арасындағы қарым-қатынаста өзара келісім мен түсінік бар								Топтар бір-біріне қарама-қайшы
Ұжым мүшелері бірге болуды, ұжымда жиі болуды, бірлескен істерге қатысуды, бос уақытын өткізуді ұнатады								Ұжым мүшелері тығыз қарым-қатынасқа теріс көзқарас танытады, бірлескен істерге қатысудан бас тартады.
Ұжымның жекелеген мүшелерінің жетістіктері мен сәтсіздіктері барлығының бір-біріне жанашырлығы мен шынайы қатысуын тудырады								Табыстар мен сәтсіздіктер басқаларды бей-жай қалдырады, кейде зиянды қызғаныш пен қатігездік

						тудырады
Мақұлдау мен қолдау басым, сөгіс пен сын жақсы ниетпен айтылады						Сын-пікірлер айқын және жасырын өкпелер сипатына ие
Ұжым мүшелері бір-бірінің пікіріне құрметпен қарайды						Ұжымда әркім өз пікірін басты деп санайды және басқалардың пікіріне төзбейді
Ұжым үшін қиын сәттерде эмоционалды бірлік пайда болады, мұнда «барлығы бірі үшін, бірі барлығы бір үшін» принципі ұстанады						Қиын жағдайларда ұжымда «ашулану», шатасулар байқалады, жанжалдар, өзара айыптаулар туындайды
Ұжымның жетістіктері мен сәтсіздіктерін әркім өз бетінше бастан кешіреді						Ұжымның жетістіктері мен сәтсіздіктері оның өкілдерімен резонанс тудырмайды
Ұжым жаңа мүшелерге жанашырлықпен және мейірімділікпен қарайды, оларға ыңғайлы болуға көмектеседі						Жаңадан келген оқушылар өздерін артық, бөтен сезінеді, оларға жиі дұшпандық танытады
Егер сіз барлығына пайдалы іс жасауыңыз керек болса, команда тез жауап береді						Ұжымды бірлескен іске көтеру мүмкін емес, әркім тек өз мүдделері туралы ойлайды
Ұжымда барлығына әділ қарайды, мұнда олар әрқашан әлсіздерді қолдайды, оларды қорғайды						Ұжымды бірлескен іске көтеру мүмкін емес, әркім тек өз мүдделері туралы ойлайды Ұжым «артықшылықты» және «қараусыз» болып бөлінеді, мұнда олар әлсіздерге күш көрсетеді, оларды жиі мазақ етеді
Ұжым мүшелері жетістікке жетсе, онда өз ұжымына деген мақтаныш сезімін көрсетеді						Мұнда ұжымды мадақтау және мадақтау сезімі байқалмайды

Нәтижелерді өңдеу

Сауалнама нәтижелерін талдау бірнеше кезеңнен тұрады:

Орташа ұпайды есептеу:

Әрбір сауалнама сұрағы бойынша білім алушылардың берген жауаптарының орташа ұпайы есептеледі. Осылайша, әр сұрақтың жалпы топ бойынша орташа мәні алынады.

Топтың жауап профилін құру:

Барлық сұрақтар бойынша алынған орташа ұпайлардың негізінде топтың жауаптық бейіні (профилі) қалыптастырылады. Бұл топтағы жалпы психологиялық ахуалды бағалауға мүмкіндік береді.

Жалпы орташа балды анықтау:

Сауалнаманың барлық сұрақтары бойынша жалпы орташа балл есептеледі. Бұл көрсеткіш топтағы психологиялық климаттың ортақ деңгейін сипаттайды.

Нәтижелерді кесте түрінде рәсімдеу:

Сауалнама нәтижелері арнайы кесте түрінде көрнекі әрі құрылымды түрде ұсынылады.

Кесте құрылымы:

Жолдар – сауалнама сұрақтарын (барлығы 15 сұрақ) білдіреді.

Бағандар – топ мүшелерінің жауаптарын қамтиды. Әр қатысушыға реттік нөмір беріледі (аты-жөні жазылмайды).

Бағалар түс арқылы белгіленеді:

Оң ұпайлар (3, 2, 1 балл):

3 балл – қызыл

2 балл – қызғылт сары

1 балл – сары

Теріс ұпайлар (0, -1, -2 балл):

0 балл – қоңыр

-1 балл – көк

-2 балл – жасыл

Түспен кодтау тәсілі нәтижелерді интуитивті түсінуге, оң және теріс ауытқуларды бірден көруге мүмкіндік береді. Бұл кесте топтағы әрбір қатысушының және жалпы ұжымның эмоционалдық-психологиялық жағдайына нақты баға беруге көмектеседі.

Тұлғааралық қатынастарды зерттеудің социометриялық әдістемесі

Зерттеу мақсаты:

Социометриялық тест эмоционалды байланыстарды, яғни ұжым мүшелері арасындағы өзара жанашырлықты диагностикалауға және келесі мәселелерді шешуге арналған:

- сыныптағы бірігу дәрежесін өлшеу;
- жанашырлық – антипатия белгілері бойынша топ мүшелерінің салыстырмалы беделін анықтау (көшбасшылар, артықшылық, қабылданған, оқшауланған);
- бейресми көшбасшылар бастаған топ ішіндегі біртұтас құрылымдарды табу.

Әдістеме топтарды қайта құрылымдау, олардың бірлігі мен тиімділігін арттыру үшін алынған нәтижелерді кейіннен пайдалану үшін топ ішіндегі қатынастардың динамикасынан ретке келтіруге мүмкіндік береді.

Материалдар: социометриялық сауалнама нысаны, топ мүшелерінің тізімі, социоматрица.

Зерттеу тәртібі:

Сауалнаманы бастамас бұрын – тестіленетін топтың нұсқауы (социометриялық тәсіл). Оның барысында топқа зерттеудің мақсатын түсіндіріп, оның нәтижелерінің топ үшін маңыздылығын атап, тапсырмаларды қалай орындау керектігін көрсетіп, жауаптардың құпиясын сақтауға кепілдік беру керек.

Топпен қарым-қатынаста сенім ахуалын орнатуға тырысу керек. Экспериментаторға деген сенімнің болмауы, сауалнама нәтижелері субъектіге зиян келтіру үшін пайдаланылуы мүмкін деген күдік тапсырманы тұтастай орындаудан бас тартуға немесе теріс таңдау жасаудан бас тартуға әкеледі.

Барысы: Әрқайсыңыз өз пікіріңізді жеке жазғаныңыз маңызды, сонда ғана зерттеудің оң нәтижелері туралы сенімді түрде айтуға болады. Бір парақ қағаз алып оның жоғарғы оң жақ бұрышына тегіңізді, атыңызды және сыныбыңызды жазыңыз. Тапсырма: «Бірнеше күннен кейін сыныпта мерекелік іс-шара болады. Сыныптастарыңның қайсысымен осы іс-шараға барғыңыз келеді? Қызығушылығыңызға байланысты үш адамды дәйекті түрде жазыңыз, яғни бірінші кезекте кіммен бірге барғыңыз келетінін жазасыз, содан кейін екінші кезекте, содан кейін ғана үшінші кезекте.

Топқа қатысқандардың қайсысымен осы іс-шараға барғыңыз келеді?

1. _____
2. _____
3. _____

Сауалнама парақтарының деректері бойынша субъектілердің әрбір тобы үшін социометриялық кесте жасалады, оған нәтижелер енгізіледі. Матрицаның әр бағанында алынған нәтижеге сыныптың әр таңдалған адамдарының саны есептеледі. Социоматрицияны талдағаннан кейін социограммалар жасалады.

Социограмма – социометриялық критерийге жауап беру кезінде субъектілердің бір-біріне реакциясының схемалық бейнесі. Социограмма белгілі бір жазықтықтағы кеңістіктегі топтағы қатынастардың құрылымына арнайы белгілерді қолдана отырып салыстырмалы талдау жасауға мүмкіндік береді. Социограмма техникасы социометриялық материалды талдаудағы кестелік тәсілге айтарлықтай қосымша болып табылады, өйткені ол топтық құбылыстарды тереңірек сапалы сипаттауға және көрнекі бейнелеуге мүмкіндік береді.

Сыныпта жағымды психологиялық климатты қалыптастыру бойынша түзету бағдарламасы

Сабақ 1. «Менің сыныбым»

Мақсаты: қатысушылардың бір-бірімен психологиялық байланысын дамыту.

1. Сәлемдесу

Міндеттері:

- топта сенімді қарым-қатынас құру;
- топтағы өзара әрекеттесу процесін эмоционалды жақындастыру және оңтайландыру;
- балалардың бір-біріне деген жағымды көзқарасын қалыптастыру;
- өзін-өзі бағалауды арттыру.

Жаттығу шеңбер бойымен орындалады.

Психолог: допты беру кезінде өз атыңызды атаңыз және әрқайсыңыз не істегенді ұнататындығыңыз және қандай істі жақсы істейтіндігіңіз туралы қысқаша айтып беріңіз. Және не үйренгіңіз келетіні туралы да солай айтыңыз.

2. Сабақ тақырыбы бойынша жұмыс.

Топтық ережелерді талқылау және қабылдау.

Ережелер бірлесіп қабылданады және тақтаға ілінеді. Жұмыс кезінде психолог оларға үнемі жүгінеді.

Ережелердің шамамен тізімі:

1. Өз позициясын нақты анықтаған кезде қатысудың еріктілігі: қатысушының келісімімен тапсырманы орындау

2. «Тоқта» ережесі: Егер сіз тақырыпты талқылағыңыз келмесе, сіз әрқашан «тоқта» деп айта аласыз

3. Құпиялылық

4. «Мұнда және қазір» ережесі, тек сынып ішінде не болып жатқандығы туралы айту

5. Белсенділік

6. Қарым-қатынастағы шынайылық

7. Адамның жеке басы емес, тек әрекет бағаланады.

«Біздің топтың жетістіктері ағашы» жаттығуы

Мақсаты: рефлексивті өзін-өзі тануды дамыту, ынтымақтастық қабілетін қалыптастыру.

Психолог: сіздің алдыңызда үш түсті жапырақтар бар. Егер сіз оқуда және одан тыс жерде жетістікке жеттім деп ойласаңыз, онда «ағашқа» жасыл жапырақты жабыстырыңыз. Егер сіз бір-біріңізбен сәтті қарым-қатынас жасауды үйренсеңіз онда – қызыл түс. Егер сіз жеке жетістікке жетсеңіз – сары түсті таңдаңыз.

Талқылау: біздің сыныптың ағашында қандай жапырақтар көп, сыныпта қандай жұмыстар жасауымыз керек? Сынып қандай жетістіктерге жетті? Нені жақсартуымыз керек?

«Бейне» жаттығуы

Мақсаты: бір-бірімен өзара әрекеттесу кезінде қатысушылардың психологиялық байланысын дамыту.

Қатысушылар жұпқа бөлініп, бір-біріне қарайды. Ойыншылардың бірі белгілі бір баяу қимылдар жасайды. Екіншісінің міндеті – серіктестің барлық қимылдарын дәл көшіру, оның «айна бейнесі» болу.

Жаттығу «Ұжым - бұл...»

Мақсаты: сыныпта ұйымшылдық сезімін арттыру.

Психолог: сізді ұжымыңызбен байланыстыратын сөздерді атаңыз.

Психолог: біздің әрқайсымыз үшін ұжымның белгілі бір мәні бар. Ұжым – бұл әлеуметтік қауымдастықтың бір түрі және белгілі бір жолмен өзара әрекеттесетін, белгілі бір қауымдастыққа жататындығын білетін және оның мүшелері басқалардың көзқарасы бойынша мойындайтын адамдар жиынтығы.

Ойын. «Топты біріктіру»

Мақсаты: оқу тобын біріктіру.

Психолог мектеп оқушыларына біраз демалып, ойнауды ұсынады. Сіздің алдыңызда әр түрлі пішіндегі және түрлі түсті фигуралар бар. Өзіңізге ұнайтынын таңдаңыз. Енді оған қаламмен өзіңізге ұнайтын нәрсені бояңыз. Бұл қандай да бір өрнек, гүл, күн және т.б. болуы мүмкін, енді барлық фигуралардан бәрімізді ұжым ретінде біріктіретін бір жалпы фигураны қосу керек. (талқылау, фигураларды ватманға жабыстыру).

Енді біз не жасағанымызды көреміз, талдаймыз. Жалпы фигура – бұл сіздің әрқайсыңыздың және барлығыңыздың да бір үлесіңіз бар ұжымның жан дүниесінің көрінісі. Бұл түрлі-түсті үйлесімді композицияда әркімнің өзіндік мәні мен орны бар. Мұнда қанша түрлі элементтер бар екенін қараңыз. Өзіңіз салған фигураныңды табыңыз. Әр фигураның бір-біріне қалай жақын екеніне назар аударыңыз. Егер сіз олардың кем дегенде біреуін алып тастасаңыз онда бүкіл композиция бұзылады. Сіздердің әрқайсыларыңыз – сыныптың бір бөлігісіз және әрқайсыңыз үшін сыныпта лайықты орын бар.

«Кішкентай арал» жаттығуы

Мақсаты: Сыныпта жауапкершілікті дамыту.

Еденде ескі газеттерден «кішкентай арал» төселген. Психолог бұл аралға келген топ құтқарушыларды күтуі керек деп хабарлайды. Барлық қатысушылар «аралға» тұрып, сол арқылы қозғалады. «Толқын» басталады (психолог газеттердің бір бөлігін алып тастайды), «Арал» азаяды, жасөспірімдер енді қозғала алмайды, тек «аралда» тұрады. Содан кейін газеттің тағы бір бөлігі

алынып тасталады, «Арал» біртіндеп газетті алған сайын кішірейе береді. Психолог «аралды» мүмкіндігінше азайтады. Ақырында, құтқарушылар келіп, «тірі» және «суға батқан» адамдар материкке еріп, орындықтарға отырады.

Жаттығуды талдау: өзім «аралда» қалғым келді немесе бірге болғым келді?

Психолог екеуінің де дұрыс екенін айтады. Бірінші жағдайда бізге табиғатпен тән өзін-өзі сақтау инстинкті жұмыс істейді. Бірақ кейбір жағдайларда адам, тіпті адамдар арасында да жалғыз өмір сүре алмайды. Сондықтан сіз өзіңіздің сүйікті адамыңызға ғана емес, жақын адамдарыңызға да жиі қамқорлық жасауыңыз керек.

Ескерту: сыныпта оқушылар «аралдан» арнайы итеріп жіберетін сәттер болуы әбден мүмкін. Бұл жағдайда ойынды тоқтатпай, оған құтқару шеңберін лақтырып, газеттің бір бөлігін төсеу керек. Талқылауда оқушылардан неге құтқармағанын, не себептен осы қатысушыны аралдан арнайы лақтырып тастағанын сұрау қажет. Егер жағдай ойын емес, шынайы болса, олар да солай жасар ма еді? Жауап күтудің қажеті жоқ, өйткені ол шынайы емес болуы мүмкін. Оқушыларға сұрақ ой салатындай, бұл сұраққа іштей өздеріне жауап беруі ұсынылады.

Рефлексия

Сабақта не ұнады? Сіз нені өзгерткіңіз келеді? Өз іс-әрекетімізді бағалаймыз? Сабақтан не түйдік? Қандай сезімде болдыңыз? және т.б.

Қорытынды

Сабақтың соңында оқушылар шеңберге тұрып, бір-біріне қошемет көрсетіп, алғыс білдіреді.

Сабақ 2. «Топтағы байланыс»

Мақсаты:

қарым-қатынас туралы бастапқы білімді дамыту;

бір-бірімен қарым-қатынас кезінде мінез-құлықтың этикалық нормаларын тәрбиелеу;

өзіне және оның жағдайына қатысты тәуелсіз бақылаушы позициясына тұру қабілетін дамыту;

өзін-өзі оң қабылдауды қалыптастыру.

1. Сәлемдесу. «Қошемет»

Психолог әр қатысушыға көршісіне қандай да бір қошемет сөз айтуды ұсынады. Әр қатысушы көршісінің есімін жағымды сөзім күймен айтуы керек. тыңдаушы үшін өзінің есімін естіген өте жағымды әсер қалдырады.

2. Сабақтың негізгі бөлігі.

«Қарым-қатынас» ұғымын қалай түсіндіреміз?

(Қарым-қатынас дегеніміз – білім, тәжірибе алмасу, пікір алмасу үшін адамдардың бір-бірімен өзара әрекеттесуі. Қарапайым өзара әрекеттесуден айырмашылығы, қарым-қатынас процесінде оқушылардың ішкі сезім күйі ашылады.

Психолог: айтыңызшы, сіздің басқа адамдармен қарым-қатынасыңыз әрқашан сәтті бола ма және жағымды эмоциялар тудырады ма? Қарым-қатынасты үйрену керек пе? Бұл не үшін қажет деп ойлайсыз?

(Қарым-қатынас әр адамға өзін адам ретінде сезіну үшін қажет.)

Психолог талқылау барысында балаларды қарым-қатынас адам өмірінде маңызды рөл атқарады және қарым-қатынас адамға пайда мен қуаныш әкелуі керек деген қорытындыға әкеледі.

Байланыс қандай болуы керек?

Қарым-қатынастың белгілі бір ережелері бар. Әр уақытта әр түрлі адамдар арасында олар әр түрлі болды. Бірақ бәріне ортақ негізгілері бар.

қарым-қатынаста ұстанатын өсиет:

- қарым-қатынас кезінде жұбыңызға сенімділік білдіріңіз
- қарым-қатынаста сөйлесіп тұрған адамды құрметтеңіз
- қарым-қатынаста өзіңізді сыпайы ұстаңыз

Қарым-қатынас кезінде сөздеріңіздің мейірімді, орынды болуы, жағымды көзқарас пен күлімсіреу және сіздің барлық жағымды келбетіңіз сіз үшін өте маңызды, пайдалы. Әңгімелесу кезінде адамның көзіне қарау, көзқарасыңыздың мейірімді және түсінікті болуы маңызды.

«Лайықты жауап» жаттығуы

Мақсаты: жанжалды жағдайлардан сындарлы шығу дағдысын дамыту.

Психолог қатысушыларға шеңберде отыруды ұсынады. Әркім қатысушылардың біреуінің сыртқы келбеті немесе мінез-құлқы туралы қандай да бір ескертпесі бар картаны алады.

Шеңбердегі барлық тыңдаушылар картаға жазылған сөзді оң жақтағы көршісінің көзіне қарап айтады, оның міндеті осы «сынға» лайықты жауап беру. Содан кейін жауап берген қатысушы оң жақтағы көршісіне бұрылып, өз қолындағы картадағы сөзді оқиды. Әр адам тапсырманы орындаған кезде, яғни «шабуылшы» ретінде де, «құрбан» ретінде де болады, жаттығу аяқталады және топ талқылауға көшеді.

Жаттығуды талдау:

- Тапсырманы орындау оңай болды ма? өздері туралы жағымсыз ескертуді, сын-пікірді естігенде көңіліне алды ма?

Психолог қатысушыларға сындарлы іздеудің әртүрлі нұсқаларын атауды ұсынады, бұл нақты өмірлік жағдайларда қарым-қатынас серіктестерінен жағымсыз ақпаратты қабылдауға көмектеседі.

Ойын. «Даналық тас»

Құрал-жабдық: әдемі, кішкентай тас.

Нұсқаулық: мен сізге даналық тас әкелдім. Қазір мен оны ұстап тұрғанда сөйлей аламын. Басқа біреу бірдеңе айтқысы келгенде – ол бұл туралы хабарлап, менен тасты алуы керек. Тас бір баланың қолында болса, қалғандары сөйлей алмайды. Содан кейін тас басқа балаға беріледі және т.б. сондай-ақ, тасты жай ғана бірдеңе айтқысы келетін балаға беруге болады.

Жаттығуды талдау:

- Басқа адам сіздің сөзіңізді бөлгенде сізге ұнай ма?

- Сіз бірдеңе айтқыңыз келгенде не сезінесіз және осы уақытта бәрі өз әңгімелерімен айналысады ма?

- Барлығы сізді мұқият тыңдағанда не сезінесіз?

«Соқыр» жаттығуы

Психолог балаларға жұптасуды ұсынады. Бір оққышының көзін байлайды – ол «соқыр» адамның рөлінде болады. Екінші серіктес «гид» болады. Гид зағиптың қолынан ұстап, оны бөлме арқылы жетектеп, баяу жүргізеді. «Екеуіңіз үшін де бұл жағдай ерекше деп ойлаңыз. Қалыпты жағдайда біз жолда кездесетін кедергілерді өзіміз айналып өте аламыз және басқа адамға бізді басқаруға мүмкіндік бермейміз. Қызметтің ерекше міндеті – ол тек өзі үшін ғана емес, сонымен бірге серіктес үшін де жауап береді, ол осы жаңа күйге бейімделуі керек». Көмекші зағип адамды бөлмеде алып жүруі керек, ал соқыр адам үнемі қауіпсіздікті сезінуі керек. Соқыр адам бірте-бірте әлдеқайда сенімді бола бастайтындай етіп қозғалыс қарқыны мен траекториясын таңдаңыз. Талап: бір-біріңмен сөйлеспейді, қарым-қатынастың басқа тәсілдерін қолдану қажет. (90 секунд)

Енді жұбыңызды бастапқы нүктеге қайтарыңыз. Мұнда «соқыр» адам көзін аша алады. Бір минут тыныштық сақталады. Жұбыңызға көмек бергені үшін алғыс айтыңыз, содан кейін рөлдерді ауыстырылады.

«Артық – кем» ойыны

Психолог: балалар мен ересектердің көпшілігіне айналасындағылармен тең сезінуді үйрену өте қиын. Көптеген жағдайларда біз өзімізді басқалардан «артық» немесе «кем», яғни төмен қабылдауға бейімбіз. Бұл екі позиция да бізді басқа адамдардан оқшаулайды және сөзсіз қарым-қатынас шиеленісіне әкеледі. Бұл жаттығуда білім алушылар назарын осындай мәселелерге аударады және оларға қарым-қатынаста табиғи және жеңіл сезінуге көмектеседі.

Нұсқаулық: кейде біз өзімізді басқалардан «артық» сезінеміз, ал кейде одан да «кем» сезінеміз. Бірақ қарым-қатынастың үшінші әдісі бар – айналаңыздағы адамдармен тең сезіну. Енді оны сезінуге тырысайық.

Барлық білім алушылар бір уақытта сыныпты аралай бастайды...

Басқа білім алушылардан «артық» екеніңізді елестетіп көріңіз. Мысалы, олардың бәрі сенен әлсіз, сен сияқты ақылды емес, сен сияқты әдемі емес сияқты. «Сіз қалай жүресіз, өзіңізді қалай ұстайсыз? Бізге көрсет... Бұл жағдайда сіз өзіңізді қалай сезінесіз? Бізге көрсет...» (1 минут.)

Енді бір сәтке керісінше. «Басқа білім алушылардан «кем» екеніңізді елестетіп көріңіз. Айналаңыздағы барлық достарыңыз саған бәрі мықты, ақылды, саған қарағанда әдемі, бәрі жақсы киінген сияқты көрінеді...»

Және қайтадан білім алушылар сыныпта жүре бастайды. Өзгелер туралы жағымсыз нәрсе ойлағанда, олар сізден «артық» деп сезінгенде «Сіз өзіңізді қалай ұстайсыз? Бізге көрсетіңіз... Сіз мұны қалай сезінесіз? Бізге көрсет...» (1 минут.)

Енді тоқтап, қолдарыңыз бен аяқтарыңызды жақсылап сілкілеңіздер.

Жұптарға бөлініздер. Білім алушылар біреуі «екіншісінен артық», ал екіншісі «кем» болып жұптарға бөлінеді. Сіздің кім екеніңізді бәрі көре алатындай етіп өзіңізді ұстаңыз. Әр жұпта қазір «артық» адам серіктесіне артықшылық сезімін беретіні туралы айтып береді. Мысалы: «маған бәрі түсінікті және анық. Мен өзім үшін мақтанамын. Менің дене бітімім сымбатты. Менің дауысым, мен ән айта аламын», менің қолымнан бәрі келеді және т.б.

Сондай-ақ жұбыңызға осы күйде не істей алатыныңызды және бұл процесте не сезінетініңізбен бөісіңіз.

Енді жұптар қазір «екіншісінен кем» адам бейнесінде болып, бұл жағдайдың не беретінін айтсын. Мысалы: «Мен тек төмен қарап жүремін. Менің дене бітімім нашар. Мен толықпын». Жұбыңызға басқалардан «кем» болған кезде не істей алатыныңызды және не істей алмайтыныңызды айтыңыз.

Енді мен сенің тең болғаныңды қалаймын. Енді ешкім басқалардан «артық» немесе «кем» емес... Енді сіздер теңсіз. Бұл процесте сіз бір-біріңізден не көресіз? Бұл жағдайда не істей аласыз? Сіз мұны қалай сезінесіз? Сіз бір-біріңізді қаншалықты түсінесіз? Бір минут ішінде бір-біріңізге «тең» болған кезде сізге не ұнайтынын айтыңыз.

Жаттығуды талдау:

- Сізге «артық» деген сезім не береді?
- «Артықшылық» сезімінде жағымсыз нәрсе бар ма?
- Өзіңізді «кем» сезінетін жағдайларда қандай күйде болдыңыз?
- Мұның қандай кемшіліктерін көріп тұрсыз?
- Өзіңізді қай уақытта «артық» сезінесіз, ал қашан басқалардан «кем» сезінесіз?
- Сіз өзіңізді басқалармен тең сезінгенде қалай болады?
- Сізге теңдік сезімі қандай артықшылықтар береді?
- Бұл сезімде жағымсыз сәттер бар ма?

- Сіздің өміріңізде басқалардан артықшылығыңызды сезінген сәттер болды ма? Керісінше, сіздің кемшілігіңіз? Бұл туралы бізге айтыңыз.

«Жағымсыз эмоцияларды жеңу техникасы» жаттығуы

Нұсқаулық: Бүгін біз жағымсыз эмоцияларды жеңудің тағы бірнеше әдісін қарастырамыз.

Жағымсыз эмоцияларды сілкіп тастаңыз! Ашудан немесе басқа жағымсыз эмоциялардан арылудың бұл әдісі айналаңыздағы энергия өрісін немесе аураны тазартудан тұрады. Осы мақсатта «тұрыңыз немесе толық отырыңыз және денеңізді, айналасындағы энергия қабығын мына қозғалыстармен тазалап жатқаныңызды елестетіп, қолыңызбен басыңызды ысқылаңыз. Мұны істегенде, өзіңізді тітіркенуді немесе басқа жағымсыз эмоцияларды шығарып жатқандай сезініңіз, содан кейін оларды өзіңіздің бойыңыздан алып тастап, жағымсыз эмоциялардан арылуға тырысыңыз.

Бойды кішірейтеміз. Сіз сондай-ақ жеке адамның сізді бойыңыздан әлдеқайда төмен етіп көрсету арқылы сізді тудыратын ашудан арылуға болады, осылайша ол сіз үшін маңызды емес болады. Бұл әдіс, әсіресе, сіз қандай да бір адамға назар аударып, олардың сіздің өміріңіздегі маңыздылығын асыра айтқан кезде қолайлы болуы мүмкін. Бұл жағдайда сіз кез-келген қақтығысқа немесе жай пікірталасқа қатыспауыңыз мүмкін.

Өзіңізді сол адаммен сөйлесіп тұрғаныңызды елестетіп көріңіз. Оның сізді ренжітіп жатқанын елестетіп көріңіз: сіздің иығыңызға қолын салып, кеудесін керіп, сізді тыңдамай, әлемдегі барлық нәрсені білетін сияқты әрекет етеді немесе сол сияқты басқа әрекеттер. Енді керісінше, әңгіме барысында оның өсуі төмендей бастағанын елестетіп көріңіз. Оның дауысы әлсіреп, төмендей бастады. Енді назар салыңызшы, ол қайда, көрінбейді ғой!?

Өзіңізбен сөйлесу. Позитивті. Біз өзімізбен тоқтаусыз сөйлесеміз. Біздің ішкі үніміз, ішкі диалогымыз, өзімізбен сөйлесу бізге басқалармен сөйлесуден кем әсер етуі мүмкін. Өкінішке орай, біз мақтағаннан гөрі өзімізді жиі ұрысамыз. Немесе өзімізді кемсітіп жатамыз. Теріс мәлімдемелердің шығу тегі өткенге негізделген – сіз өзіңізге жағымсыз хабарды кодтап, бекіткен сәтте. Ең сорақысы – біз бұл сөздерді өзімізге қаншалықты жиі қайталасақ, түпсана соғұрлым оларға сенеді. Өзіңізбен теріс сөйлесу алаңдаушылық пен депрессияны тудырады.

Сауығудың алғашқы қадамы – бұл ішкі дауысыңызды тыңдаңыз. Өзіңізге ішкі дауысыңыз не айтқанын тыңдаңыз. Сіз бұл дауысты білесіз бе? Мүмкін бұл ата-ананың немесе туыстарының, мұғалімнің, балалық шақтың досының дауысы шығар. Онымен диалогқа түсіп, жағымсыз эмоцияларыңыздың тамырын табуға тырысыңыз. Сіз өзіңіздің саңыздағы «дауыстарға» жауап бере аласыз. Өзіңіздегі сәттіліктер туралы және

әрекеттеріңізді, қиындықтарды қалай жеңгеніңізді еске түсіріңіз. Өзіңізге «әдемі» екеніңізді шаршамай қайталаңыз.

Мақұлдау әдісін қолданып көріңіз – өзіңіз туралы жағымсыз идеяларды алмастыратын жағымды тіркестер ойлап табыңыз. Өзіңізге деген жағымсыз сезімдеріңізді таңдап, олардың қарама-қайшылықтарын атаңыз. Мысалы: «мен бәрінен қорқамын – мен батыл және сенімді адаммын». Осы жағымды мәлімдемелерді сіздің санаңызға енгенше күніне бірнеше рет қайталаңыз! Оларды картаға жазып, көрнекті орынға қойыңыз. Ең күшті мақұлдаулардың бірі: «мен өзімді жақсы көремін және мақұлдаймын». Бұл сөздер өзін-өзі бағалаудың дамуына көмектеседі.

Сабақ «Қуанышты қарым-қатынас»

Мақсаты: вербальді емес қарым-қатынас дағдыларын дамыту; позитивті қарым-қатынас дағдыларын бекіту; позитивті өзін-өзі бағалауды дамыту; жанжал жағдайында мінез-құлық дағдыларын бекіту; шығармашылық қабілеттерін дамыту; алған дағдыларын бекіту; бағдарламаны қорытындылау.

«Тыңшы» жаттығуы

Барлығы шеңберде тұрады.

- Мен тез сұрақ қоямын, бірақ мен сұраған адам емес, оң жақтағы көршісі жауап беруі керек.

Талқылау. Көзге қарамай сөйлесу оңай ма?

Сондай-ақ ұжымды біріктіру үшін келесі ойындар мен жаттығуларды қолдануға болады:

«Молекулалар» ойыны

Топ мүшелері – «атомдар» сынып бөлмесінде музыкамен еркін қозғалады. Мұғалімнің (ойынды жүргізуші жетекшінің) сигналы бойынша атомдар 2 адамнан тұратын молекулаларға бірігеді, содан кейін 3 және т.б. жаттығудың соңында бүкіл топ біріктіріледі.

«Қарым-қатынас мәдениеті» тренингі

Мақсаты: Білім алушылардың қарым-қатынас және өзара түсіністік пен тыңдай білу қабілетін дамыту

Жүргізілу барысы:

Мұғалім білім алушылармен тренингтің маңызын түсіндіреді.

«Тыңдау-сөйлесу» ойынын ұйымдастырады: бір топ – әңгімелесуші, екінші топ – тыңдаушы.

Тыңдау мәдениетінің ережелерін бірге құрастырады (көзбен контакт, сөзді бөлмеу, сұрақ қою т.б.).

Соңында білім алушылар дұрыс қарым-қатынас пен мәдениетті тыңдаудың өмірлік маңызын атап өтеді.

«Эмоцияларды басқару» тренингі

Мақсаты: Білім алушыларға эмоцияны басқару дағдыларын үйрету.

Жүргізілу барысы:

Мұғалім «Эмоция пирамидасы» әдісін таныстырады (эмоциялар карточкалары).

Білім алушылар жағымды және жағымсыз эмоцияларды бөліп жазады.

Білім алушыларға «3 тәсіл» техникасын жасауды тапсырады (терең тыныс алу, санау, көңіл аударуды өзгерту).

Білім алушылар «Эмоцияны басқару» постерін жасап, сыныппен бөліседі. Эмоцияларды басқару – салауатты өмір кепілі екенін түсіндіреді.

«Менің үлесім» жаттығуы

Мақсаты: Жауапкершілікті және өз үлесін бағалауды дамыту.

Жүргізілу барысы:

Әр білім алушы «Мектеп өміріне қандай үлес қоса аламын?» сұрағына жауап жазып, таныстырылым жасайды.

Сыныпта «Біздің ортақ үлесіміз» бұрышы әзірленеді.

Қорытынды: ұжымдағы әрбір білім алушының рөлі маңызды екенін көрсетеді.

«Құрмет шеңбері» жаттығуы

Мақсаты: Бір-біріне деген құрмет пен жақсы қарым-қатынас атмосферасын құру.

Жүргізілу барысы:

Білім алушылар шеңбер бойымен тұрып, қасында тұрған сыныптасына бір жылы сөз айтады.

Жаттығу бірнеше айналымнан тұрады, әр айналымда жағымды сөздер күшейе түседі. Жаттығу соңында білім алушылар сезім-күйімен бөліседі. Әр айтылған жылы сөз достықты нығайтатынын, адамның жан дүниесіне жылулық сыйлайтынын және өздері қандай әсерде болғандықтары туралы пікірлерімен бөліседі.

«Сыныптағы дау» кейсі

Мақсаты: Қақтығыстарды шешудің тиімді жолдарын үйрету.

Жүргізілу барысы:

Мұғалім білім алушыларға «Сыныптағы дау» кейсін оқып береді.

Шағын топтарға бөлініп, шешімдерін ұсынады: мәселені түсіну, тыңдау, келісімге келу.

Қорытынды: ең тиімді шешімдерді талқылап, сыныппен бөліседі.

«Кибербуллинг жағдайы» кейсі

Мақсаты: Цифрлық мәдениетті қалыптастыру

Жүргізілу барысы:

Мұғалім әлеуметтік желідегі жағдаятты оқып береді

Білім алушылар бұл мәселені шешудің жолдарын ұсынады (онлайн этика ережелері).

Соңында білім алушылар «Цифрлық мәдениет кодексін» әзірлейді.

Коммуникациялық дағдыларды дамытуға арналған ойындар мен сабақтар

Коммуникация – кез келген жастағы оқушы үшін маңызды дағды. Төменде оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес таңдалған ойындар мен жаттығулар ұсынылды. Олар қарым-қатынас жасау, тыңдай білу, өз ойын нақты жеткізу, эмоцияны түсіну және сенімділік қалыптастыруға бағытталған.

Бастауыш сынып оқушыларына арналған ойындар мен жаттығулар
«Телефон» ойыны

Оқушылар шеңберге отырады. Мұғалім бір сөйлемді бір оқушының құлағына сыбырлап айтады, ол оны келесі оқушыға жеткізеді. Соңында сөйлем бастапқы нұсқамен салыстырылады. Бұл – ақпаратты дұрыс қабылдау мен жеткізу дағдысын дамытады.

Эмоциялық жағдай

Оқушыларға күнделікті өмірдегі жеңіл эмоционалды жағдайлар жазылған сценарийлер беріледі (мысалы: үй тапсырмасын ұмытып кеттің, автобус күтіп отырсың). Оқушы оны мимика, қимыл арқылы бейнелейді. Бұл – эмоцияны тану мен түсінуді жақсартады.

Аудиокітаппен жұмыс

Мысалы, арнайы баларға арналған аудиакітаптар сайттарынан интерактивті аудиокітаптар арқылы оқушылар мәтінді тыңдай отырып, сөздерді қайталайды. Бұл – тыңдау және сөйлеу дағдыларын қатар дамытуға мүмкіндік береді.

Рөлдік ойындар

Оқушылар ата-ана, мұғалім рөлін ойнап көреді. Бұл – эмпатияны, тіл байлығын, өзгенің көзқарасын түсіну қабілетін арттырады.

«Барлық нұсқауларды орында» жаттығуы

Оқушыларға бірнеше нұсқа берілген тапсырмалар тізімі ұсынылады. Бірақ ең алғашқы нұсқа – «Барлық нұсқауларды оқып шық», соңғысы – «Басқа нұсқауларды орындама». Бұл сабақ – нұсқаулықты түсініп оқудың маңызын үйретеді.

Орта және жоғары сынып оқушыларына арналған ойындар мен жаттығулар

«Атақты жұптар» ойыны

Әр оқушының арқасына әйгілі жұптардың бір мүшесінің аты жазылады. Оқушылар үш сұрақ қоя отырып, кім екенін анықтап, жұбын табуы керек. Бұл – сұрақ қою, тыңдау және әлеуметтік өзара әрекетті жетілдіреді.

«Біздің мектептің ең жақсы жақтары» жаттығуы

Оқушылар мектептің жақсы жақтарын үш кезең бойынша жеке, топта және сыныппен бірігіп талқылайды. Бұл – ұжыммен идея бөлісу, дәлелдеу және ортақ шешімге келу дағдысын дамытады.

«Жұмбақ Мен» ойыны

Әр оқушы өздері туралы үш ерекше факт жазады. Топ ішінде талқыланып, кім екенін табу керек. Бұл – өзін-өзі таныту, құрдастарды тану және жеке бірегейлікті құрметтеуді дамытады.

«Қыстырма сөздерден арылу» жаттығуы

Оқушыларға арнайы сөйлеу тақырыбы беріледі. Қалған сынып оқушылары «mmm», «яғни», «мысалы» секілді қыстырма сөздер қолданғанда орнынан тұрады. Бұл – сөйлеу сапасын жақсартады.

«Көз байлау» ойыны

Бір оқушының көзі байланады, топ мүшелері оған жолды бағыттап айтып тұрады. Бұл – нақты, түсінікті нұсқаулық беруді және тыңдауды үйретеді.

«Визуалды түсіну» тапсырмасы

Бір оқушы екіншісіне арқасын беріп отырады: бір оқушы екіншісінің арқасына бір заттың суретін сипау арқылы салады, екіншісі оның салған суретін қағазға түсіреді. Бұл – сипаттау және визуалды түсіну дағдысын дамытады.

«Бірге табу» ойыны

Жұппен жұмыс. Бір оқушының көзі байланады, екіншісі затты табуға көмектеседі. Бұл – серіктеспен сенімді қарым-қатынас орнатуға және нақты сөйлеуге негізделген.

Жоғары сынып оқушыларына арналған ойындар мен жаттығулар

«Болжау» ойыны

Командалар бір затты «иә/жоқ» сұрақтар арқылы табуы тиіс. Талдау кезінде жабық және ашық сұрақтардың айырмашылығы түсіндіріледі. Бұл – дұрыс сұрақ қоюдың маңызын ұғынуға көмектеседі.

«Бір сөзден тұратын хат»

Жұп оқушылар 2 минут ішінде хат жазады, әрқайсысы кезекпен бір ғана сөз қосады. Бұл – серіктеспен тіл табысу, логикалық байланыс құру және эмоционалды тонды үйлестіру қабілетін дамытады.

Оқу топтарын құру

Топта жұмыс істеу – болашақта ортаға бейімделу жолы. Оқу топтары өзара пікір алмасу, ынтымақтастық және рөлдік жауапкершілікті қалыптастыру үшін қолданылады.

Бұл ойындар мен жаттығулар оқушылардың жас ерекшелігіне қарай бейімделіп, оқу процесінде қарым-қатынас мәдениетін жүйелі түрде дамытудың тиімді құралы бола алады.

Ұжымның психологиялық климат деңгейін бағалау әдістемесі (А. Н. Лутошкин)

Мақсаты – ұжымының қолайлы немесе қолайсыздық деңгейін зерттеу.

Әлеуметтік-психологиялық климат – бұл ұжымның тұрақты психикалық көңіл-күйі.

Әлеуметтік-психологиялық климат (Б. Д. Парыгин) – ұжымның даму деңгейінің маңызды көрсеткіші.

Ұсынылған тапсырмада психикалық климаттың қолайлылық деңгейі сауалнама әдісімен анықталады. Әдістеме сізге ұжымның қолайлы дәрежесін ғана емес, сонымен қатар оны біріктіретін (+) және ұжымды бөлетін (–) ұжымның қасиеттерін анықтауға мүмкіндік береді.

Ұжымдағы әлеуметтік-психологиялық климат деңгейі полярлық профильдер бойынша бағаланады: 3 2 1 0 -1 -2 -3.

Алынған деректерді өңдеу бірнеше кезеңде жүзеге асырылады.

Бірінші кезең: барлық абсолютті шамаларды алдымен (+), содан кейін (-) сауалнамаға қатысушылардың әрқайсысы берген бағаларды қосу керек. Содан кейін көп мөлшерден кішісін алып тасталынады. Оң немесе теріс белгісі бар сан алынады. Ұжымның әр мүшесінің жауаптары осылай өңделеді.

Екінші кезең: әр оқушының жауаптарын өңдегеннен кейін алынған барлық сандарды қосып, жауап берушілердің санына бөлу керек. Содан кейін алынған сан әдістеменің «кілтімен» салыстырылады:

22 және одан жоғары – әлеуметтік-психологиялық климаттың қолайлылығының жоғары деңгейі

8-ден 22-ге дейін – әлеуметтік-психологиялық климаттың қолайлылығының орташа деңгейі;

0-ден 8-ге дейін – қолайлылықтың (шамалы) төмен деңгейі;

0-ден (- 8) -ге дейін – әлеуметтік-психологиялық климаттың бастапқы қолайсыздық деңгейі;

(- 8) ден (-10) дейін – орташа қолайсыздық деңгейі;

(-10) және – күшті қолайсыздық деңгейі.

Сауалнама бланкісі

Нұсқаулық: сіздің командаңызда психологиялық климаттың аталған қасиеттері қалай көрінетінін бағалаңыз. Алдымен ұсынылған мәтінді сол жақтан, содан кейін оң жақтан оқып шығыңыз, содан кейін «+» белгісімен парақтың жоғарғы жағына шындыққа сәйкес келетін бағаны белгілеңіз.

Бағалау

3 – қасиет әрқашан ұжымда көрінеді;

2 – қасиет көп жағдайда көрінеді;

1 – қасиет жиі көрінеді;

0 – екі қасиет те бірдей дәрежеде көрінеді.

Кесте 10

№	Позитивті сипаттамалар	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Негативті сипаттамалар
1	Сергек, қуанышты көңіл-күй басым								Көңіл-күй түсіңкі, жабырқаңқы
2	Қарым-қатынаста ізгілік, өзара симпатия								Қарым-қатынаста қақтығыстар, антипатия
3	Топішілік ұжымдар арасында өзара түсіністік, жақындық бар								Топішілік ұжымдар бір-бірімен қақтығысады
4	Ұжым мүшелері бірге уақыт өткізуді, ортақ істерге қатысуды ұнатады								Тығыз қарым-қатынасқа немқұрайлы, ортақ істерге жағымсыз көзқарас
5	Топтастардың табысы мен сәтсіздігіне шынайы жанашырлық танытылады								Басқалардың табысы мен сәтсіздігіне немқұрайлы, кейде көреалмаушылық немесе пасық қуаныш байқалады
6	Бір-бірінің пікіріне құрметпен қарайды								Әркім өз пікірін маңызды санайды, өзгелердің пікірін мойындамайды
7	Ұжым жетістіктері мен								Ұжымның табысы мен сәтсіздігі ешқандай әсер

	сәтсіздіктері әркімге ортақ ретінде қабылданады							етпейді
8	Қиын сәттерде ұжым бірігеді, «бірі – бәрі үшін, бәрі – бірі үшін» деген қағида көрінеді							Қиын сәттерде ұжым бытырап, ұрыс-керіс, бір-бірін кінәлау басталады
9	Ұжымға басшылық тарапынан берілген мадақ пен марапат мақтаныш тудырады							Мадақ пен марапатқа немқұрайлы қарайды
10	Ұжым белсенді, жігерлі							Ұжым енжар, пассивті
11	Жаңа келген мүшелерге қолдау көрсетіледі, бейімделуіне көмектеседі							Жаңаларға салқын қарайды, кейде жауласу байқалады
12	Ортақ істер барлығын қызықтырады, бірлесіп жұмыс істеуге ынта жоғары							Ұжымды ортақ іске жұмылдыру қиын, әркім өз қамын ойлайды
13	Ұжымда әділеттілік орнаған, әлсіздерге қолдау көрсетіледі, қорғайды							Ұжым «ерекше» және «шеттетілгендер» болып екіге бөлінеді, әлсіздерге менсінбей қарайды

«Сенім кредиті» технологиясы (авторы: И.А. Фархшатова)

Мақсаты:

Сынып ұжымының мүшелерін біріктіру тәжірибесін алу.

Міндеттері:

тұлғааралық қарым-қатынастың, кикілжіңсіз (конфликтсіз) өзара әрекеттесудің жолдары туралы түсінік қалыптастыру;

эмпатияны, өзгелердің көңіл-күйін тану қабілетін дамыту;

қарым-қатынас жасау, қатарластарымен жылы қарым-қатынас орнату дағдыларын қалыптастыру.

Технология кезеңдері

1-кезең: Сенімді бөлу

1-тапсырма. Қатысушылар келесі жеті тапсырманың әрқайсысын өзара сенім арта алатын сыныптасына береді:

Үй жануарына қамқорлық жасау;

Бірлескен бос уақытты ұйымдастыру;

Жақын адамына қамқор болу;

Өзінің сырт келбетін қадағалау;

Үлгеріміне жауапкершілік;

Тұрмыстық мәселені шешу;

Қиын жағдайды (қақтығысты) реттеу.

2-тапсырма. Қатысушылар сенім білдірудің тәсілдерін талқылайды, өзара міндеттерді бөлісіп, «Сенім күнделігін» алады.

2-кезең: Сенімді жүзеге асыру

Белгіленген уақыт аралығында (5-7 күн немесе демалыс уақытында) қатысушылар өз күнделіктеріне сенімді орындау барысын, жинаған «пайыздарын» белгілеп отырады.

3-кезең: Сенім есебі

Қатысушылар күнделіктерін толтырып болғаннан кейін жалпы жиналыста есеп береді. Үздік сенім иегерлері таңдалып, марапатталады.

4-кезең: Жеке сенім кредиті

Үздік орындаушылар өз қалаулары бойынша кейбір оқушыларға жеке көмек көрсетіп, олардың мәселелерін шешуге жәрдемдеседі («шефтік ету»).

5-кезең: Болашаққа жоспарлар

Сенім негізінде басқа ұжымдармен, сыныптармен қарым-қатынас жасау жолдарын талқылау. Сенімнің шекарасын кеңейту, ұжым ішіндегі жаңа өзара іс-қимыл түрлерін дамыту.

6-кезең: Диагностикалық кезең (сынып жетекшісіне арналған)

Диагностика нысандары:

Оқушының бірлескен жұмысқа қатысу фактісі;

Қарым-қатынасқа көзқарасы (көңіл күйі, белсенді талқылау, енжарлық, қатысқысы келмеуі және т.б.);

Сенім күнделігіндегі жазбалар;

Презентацияларға қатысу.

Диагностика әдістері:

Педагогикалық бақылау;

Сенім күнделіктерін талдау;

Презентацияларды саралау;

Сарапшылар бағасы (ата-аналар, мұғалімдер);

Әңгіме арқылы оқушыларды сұрақ-жауап алу.

Технологияны жүзеге асыру шарттары

Қысымсыз орта – оқушылар технологияға ерікті түрде қатысады;

Оқушылардың дербестігі – олар өздері сенім артатын адамды таңдайды және барлық әрекеттерді өздері орындайды;

Технологияны іске асыру мерзімін сынып жетекші ұжымның ерекшелігіне қарай анықтайды;

Сыныптың қалыптасу деңгейі ескеріледі – жаңадан құрылған ұжымдарға технологияны қолдану ұсынылмайды.

«Сенім күнделігі» (үлгі құрылымы)

1. Келісім

Мен, сенім білдіруші (аты-жөні), ... (қамқорлық нысанын жазу) үшін сенім білдіремін орындаушы (аты-жөні), мерзімі: ..., келесі әрекеттерді орындауға міндеттенеді:

1. ...

2. ...

3. ...

Сенім білдіруші: _____

Орындаушы: _____

Сенім кредитін беруге жауапты (сынып жетекші): _____

2. Күнделікті есеп кестесі

Кесте 11

Күні	Орындаған әрекеті	Бағасы (5 балдық жүйе бойынша)

3. Орындаушы сипаттамасы

Орындаушының аты-жөні _____

Сенім түрі _____

Орындау мерзімі _____

Негізгі әрекеттері _____

Орындау сапасы _____

Жалпы бағасы _____

Бұл орындаушыға тағы не сеніп тапсырар едіңіз _____

Қорытынды: Мен бұл орындаушыға сенемін / сенбеймін (қажеттісін сызыңыз).

Сынып ұжымына психологиялық-педагогикалық мінездемесі

Сынып туралы жалпы мәліметтер.

Сыныптағы оқушылардың жалпы саны, оның ішінде ұл балалар мен қыз балалардың саны, туған күні, айы, жылы, ұжымның құрылған уақыты, сыныпта жаңадан қосылған оқушылардың, сыныпты қайта оқып жатқан немесе жасы үлкен оқушылардың бар-жоғы. Сыныптың үлгерімі мен тәртібі бойынша жалпы сипаттамасы, мектептегі басқа сыныптармен салыстырғандағы сынып ұжымының орны. Сынып жетекшісі туралы және оқушылардың сынып жетекшісіне деген қарым-қатынасы.

Сынып ұжымының құрылымы және топшілік процестер.

Сыныптағы көшбасшылар мен бейресми жетекшілердің бар-жоғы, оқшауланған, тұйық немесе қарым-қатынасқа түсуі қиын оқушылардың болуы, оларды ұжым өміріне тарту жолдары мен әдістері. Сынып ішіндегі топтық нормалар, ортақ құндылықтар, дәстүрлердің қалыптасу деңгейі.

Оқушылар арасындағы қарым-қатынас сипаты.

Сынып ұжымының ұйымдасқандығы, тұтастығы және бірлігі. Өзара көмек көрсету формалары, ұл балалар мен қыз балалар арасындағы қарым-қатынастардың ерекшелігі.

Оқушылардың танымдық әлеуеті мен белсенділігі.

Сабақта және үй тапсырмасын орындау кезінде оқушылардың зейін қою деңгейі, тұрақсыз немесе шашыраңқы зейінге ие оқушылардың бар-жоғы. Оқушылардың есте сақтау қабілеті, айқын есту, көру, қимыл-қозғалыс немесе

аралас типтегі жадысы бар оқушылар, сондай-ақ оқу материалын есте сақтау тәсілін меңгермеген, есте сақтау қабілеті нашар оқушылар. Ойлау қабілеті, өз бетімен талдау жасап, қорытып, қорытынды шығара алатын зерделі оқушылардың, сонымен қатар ойлау әрекеті баяу жүретін оқушылардың бар-жоғы және оларға жекелей көзқарас. Сыныптың жұмысқа қабілеттілігі, оқушылардың өздігінен ой еңбегімен айналыса алу біліктерінің деңгейі.

Оқушылардың шығармашылық әлеуеті мен белсенділігі.

Жалпы және арнайы қабілеті жоғары, қиялы дамыған, стандарттан тыс ойлай алатын оқушылардың болуы. Сынып ұжымының шығармашылық тапсырмаларды шешуге қабілеттілігі және шығармашылық әрекетке деген қажеттілігінің болуы.

Сынып ұжымының тәрбиелілік деңгейі, әлеуметтік тәжірибені меңгеруі.

Сыныптағы тәртіптің жалпы сипаттамасы. Сабақ кезіндегі және сабақтан тыс уақыттағы тәртіптің жағдайы. Ерекше тәртіпсіздік танытатын оқушылар, олардың тәртіп бұзуының формалары мен себептері. Ізеттілік, сезімталдық, жауапкершілік, абырой және парыз сияқты адамгершілік қасиеттердің көрінісі. Осы қасиеттерді тәрбиелеудің қандай формалары мен әдістері сыныпта қолданылатыны.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мектеп оқушының жеке тұлғалық дамуына, әлеуметтенуіне, өмірлік дағдыларды игеруіне жағдай жасайтын маңызды әлеуметтік орта. Сондықтан білім беру ұйымында қолайлы мектеп климатын қалыптастыру, білім алушылардың мінез-құлқы мен қарым-қатынас мәдениетін жүйелі түрде дамыту – барлық педагогтер мен басшылардың ортақ міндеті.

Мектеп ішіндегі өзара қарым-қатынас, тәртіпке көзқарас, эмоциялық қауіпсіздік, достары арасындағы қолдау – осының барлығы мектеп климатының маңызды компоненттері болып табылады. Ал бұл компоненттердің сапалы дамуы өз кезегінде оқушының мінез-құлқына, өзін-өзі бағалауына, әлеуметпен қарым-қатынас орнатуына жағымды ықпал етеді.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасында білім беру ұйымдарында қауіпсіз әрі қолайлы орта қалыптастыруда тәжірибеге негізделген, нәтижеге бағытталған нақты қадамдар көрсетілді. Атап айтқанда, буллингтің, лудоманияның, нашақорлықтың, вандализмнің алдын алу, киберқауіпсіздік пен медиа мәдениетті дамыту, салауатты өмір салтын насихаттау, жол қозғалысы ережелері мен тіршілік қауіпсіздігін сақтау бағыттарында арнайы жобалар өткізу ұсынылған. Бұл іс-шаралар «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының шеңберінде іске асырылып, мектептегі тәрбие мен тәртіп мәселесін кешенді шешуге бағытталған.

Әдістемелік ұсынымдамада бастауыш, негізгі және жалпы орта білім беру сатыларының ерекшеліктері ескеріліп ұсынылған педагогтерге арналған тәжірибелік тапсырмалар, нұсқаулықтар мен кеңестердің маңызы зор. Мәселен, бастауыш сынып оқушыларымен өткізілетін тәрбиелік жұмыстарда ойын элементтері, эмоциялық қолдау мен оң мотивация маңызды рөл атқарса, жоғары сыныптарда өмірлік таңдауға бағыт беру, жауапкершілік пен құқықтық мәдениет қалыптастыру алдыңғы қатарға шығады.

Мектептегі қарым-қатынас мәдениетін нығайту үшін педагогтер оқушылармен сенімді, құрметке негізделген диалог жүргізуге машықтануы қажет. Әсіресе, сынып жетекшілері мен педагог-психологтердің кәсіби бірлесе әрекет етуі, тәрбиелік әсерді күшейтіп, әрбір оқушының әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Жағымсыз мінез-құлықтың алдын алу жұмысы да жазалауға емес, оқушымен серіктестік пен түсіністікке құрылуы қажет. Бұл жерде вербальді және вербальді емес қарым-қатынас дағдыларын дамыту, эмоционалдық интеллектті қалыптастыру, ортақ құндылықтарды насихаттау – негізгі құралдар болып табылады.

Сондай-ақ, білім беру ұйымдарының басшыларына арналған нұсқаулықтарда басқарушылық шешімдердің педагогикалық-психологиялық

негізі, мектеп ішіндегі тәрбие жүйесін тиімді ұйымдастыру, қауіпсіз және қолайлы ахуал қалыптастыруға бағытталған іс-шараларды жоспарлау және мониторинг жасау жолдары нақтыланған. Мектепшілік тәрбие құрылымын қолдау мақсатында педагогикалық кеңестер мен әдістемелік бірлестіктер аясында шаралар өткізу ұсынылған.

Қолайлы мектеп климаты мен мінез-құлық мәдениеті – тек тәртіп мәселесін шешудің емес, сонымен қатар, тұлғалық, адамгершілік және әлеуметтік құндылықтарға негізделген білім беру мен тәрбиенің кепілі. Мұндай ортада әр оқушы өзін қауіпсіз, маңызды әрі бағалы сезінеді. Педагог пен оқушы арасындағы өзара сенім мен құрметке негізделген қарым-қатынас тәрбиенің тиімділігі мен сапасын арттырудың басты шарты.

Осы әдістемелік ұсынымдар білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысының тиімділігін арттыруға, педагогтердің кәсіби бағытын нақтылауға, оқушылармен жұмыс жүргізудің мазмұнын жетілдіруге бағытталған. Қолайлы мектеп климатын қалыптастыру мен қарым-қатынас мәдениетін дамыту – үздіксіз, жүйелі және тұтас мектеп ұжымының қатысуын қажет ететін процесс. Мұндай жүйелі тәсіл адамгершілікке, жауапкершілікке және қауіпсіздікке негізделген оқу ортасын құруға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзі 2024 жылғы 15 наурыз <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-ulttyk-kuryltaydyn-adal-adam-adal-enbek-adal-tabys-atty-ushinshi-otyrysynda-soylegen-sozi> (Қаралым 13.06.2025)
2. Технологии создания психологической безопасности образовательной среды школьника. Available at: <https://studwood.ru/1242316/psihologiya/zaklyuchenie#275>(қаралым: 15.05.2025)
3. Каберник В.В., Тимофеева О.А. Обеспечение безопасности образовательной среды на примерах США, стран Европы и России. Вестник МГИМО Университета. 2015; № 4 (43): 119 – 129
4. Guide for Developing High-quality School Emergency Operations Plans. U.S. Department of Education. Available at: http://rem.s.ed.gov/docs/rem.s_k-12_guide_508.pdf (accessed: 10.04.2017)
5. Perkins B.K. Where We Teach: The CUBE Survey of urban school climate. National School Boards Association. Available at: <https://www.nsba.org/sites/default/files/reports/Where-we-teach.pdf> (қаралым: 15.05.2025)
6. Brooks, Rodney (1999), Cambrian Intelligence: The Early History of the New
7. Freiberg, H. J. 1998. Introduction, in School Climate: Measuring, Improving and Sustaining Healthy Learning Environments]; Фрейберг пен Штайн (1999) [Freiberg, J. H & Stein, T. A. 1999: Measuring, Improving and Sustaining Healthy Learning Environments,] ; Хой мен Миске (2001) [George, J. M. 2003: Understanding the Structure and Role of Emotions in Organisational Behaviour
8. Griffith, E. 2000. Principal Managership of Parent Involvement
9. Harris, S. & Lowery, S., Eds. (2002). A school for every child: School choice in America today
10. Hoy, W. K. & Miskel, C. G. 2001: Theory, Research and Practice
11. Hoy, W. K. & Sabo, D. J. 1998: Open and Healthy
12. Kuperminc, G.P., Leadbeater, B.J., & Blatt, S.J. (2001). School social climate and individual differences in vulnerability to psychopathology among middle school students
13. Litwin, G. H. & Stringer, R. A. 1968: Motivation and Organisational Climate

14. Musaraj A., Brain Drain, Brain Gain e lo sviluppo dell'Università in Albania. Una recente inchiesta sul fenomeno, *Critica Sociologica*, 2010, 176:25-34
15. Lucas, A. Vol. 5, No. 1, Fall 2007. What Is School Climate?
16. Miller, A. 1996. Student Behavior and Teacher Culture
17. Myers, C. B. & Myers, L. K. 1995. *The Professional Education: A New Introduction to Teaching and Schools*
18. Owens, R. G. 1981. *Organisational Behaviour in Education*. 2nd, 3rd, 4th edition
19. Parsons, T. 1967: Some Ingredients of a General Theory of Formal Organisation, in *Administrative Theory in Education*
20. Pasi, R. J. 2001. A Climate for Achievement
21. Silver, P. 1983: Theoretical Perspectives on Practice and Research
22. Steffy, B. E. 1989. Career Stages of Classroom Teachers
23. Tamo, A dhe Karaj, DH 2007 and 2011: The study of job satisfaction of teachers in the framework of the Excellence and Equity in Education, supported by World Bank, Investment Bank and European Bank
24. <http://education.stateuniversity.com/pages/2392/School-Climate.html>
25. Rexford Brown 2004. *School Culture and Organization: Lessons from Research and Experience*
26. Elizabeth R. Hinde, *School Culture and Change: An Examination of the Effects of School Culture on the Process of Change*
27. Sherry Alessandro, Maria Castro, Susan Ray, Cathy Vereline: Do Principals' Managership Styles Influence Teacher Motivation?
28. A White Paper presented by National School Climate Center (NSCC)
29. Kent D. Peterson and Terrence E. Deal, 1998): *How Managers Influence the Culture of Schools*
30. Anita Woolfolk Hoy: *Changes in Teacher Efficacy During the Early Years of Teaching*
31. Воробьев Н. Е., Бессарабова И.С. Особенности системы образования в Финляндии // Педагогика. 2006. № 2. С. 112–117
32. Поздеева С. И. Начальная школа – пространство совместной деятельности // Вестн. Томского гос. пед. ун-та (Tomsk State Pedagogical University Bulletin). 2003. Вып. 2. С. 58–67
33. Барбер М., Муршед М. Как добиться стабильно высокого качества обучения // Вопросы образования. 2009. № 4. С. 7–60
34. . Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы 2024 жылғы 30 шілдедегі № 194 бұйрығы

35. «Өркен» әл-ауқатты арттыру Ұлттық ғылыми-практикалық орталығы орталығы <https://ru.scribd.com/document/>
36. Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығы
37. Методика диагностики уровня профессионального выгорания Бойко <https://psylab.info/index.php> (қаралым 15.05.2025)
38. https://yar80sh.edu.yar.ru/sotsialno_psihologicheskaya_sluzhba/shsm/analizsemynyixotnosheniyyeydemiller.pdf (қаралым 15.05.2025)
39. Hutchison, E.D. (2015). Dimensions of human behavior (fifth edition.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications
40. Stevenson, K. R. (2001). The relationship of school facilities conditions to selected student academic outcomes: A study of South Carolina public schools. Columbia, SC: University of South Carolina, Department of Educational Leadership and Policies
41. Баева И.А. Психологическая безопасность в образовании: монография. Санкт-Петербург, 2002
42. MacNeil A.J., Prater D. L., Busch S. (2009) The Effects of School Culture and Climate on Student Achievement // International Journal of Leadership in Education. Vol. 12. No 1. P. 73–84
43. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность. 2001. № 3. С. 121–139
44. Shochet I. M., Dadds M. R., Ham D., Montague R. (2006) School Connectedness is an Underemphasized Parameter in Adolescent Mental Health: Results of a Community Prediction Study // Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology. Vol. 35. No 2. P. 170–179
45. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность. 2001. № 3. С. 121–139
46. Freiberg H. J. (1999) School Climate: Measuring, Improving, and Sustaining Healthy Learning Environments. London: Falmer
47. Lewin K., Lippitt R., White R. K. (1939) Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created «Social Climates» // Journal of Social Psychology. Vol. 10. No 2. P. 271–299
48. McGregor D. (1960) Human Side of Enterprise. New York: McGraw-Hill
49. Halpin A. W., Croft D. B. (1963) The Organizational Climate of Schools. Chicago: Midwest Administration Center of the University of Chicago

50. Coleman J., Hoffer T., Kilgore S. (1982) Cognitive Outcomes in Public and Private Schools // *Sociology of Education*. Vol. 55. No 2. P. 65–76
51. Coleman J., Hoffer T., Kilgore S. (1982) Cognitive Outcomes in Public and Private Schools // *Sociology of Education*. Vol. 55. No 2. P. 65–76
52. Zullig K. J., Koopman T. M., Patton J. M., Ubbes V. A. (2010) School Climate: Historical Review, Instrument Development, and School Assessment // *Journal of Psychoeducational Assessment*. Vol. 28. No 2. P. 139–152
53. Argyris C. (1958) Some Problems in Conceptualizing Organizational Climate: A Case Study of a Bank // *Administrative Science Quarterly*. No 2. P. 501–520
54. Forehand G. A., Gilmer B. (1964) Environmental Variation in Studies of Organizational Behavior // *Psychological Bulletin*. Vol. 62. No 6. P. 361–382
55. Schneider B. (1972) Organizational Climate: Individual Preferences and Organizational Realities // *Journal of Applied Psychology*. Vol. 56. No 3. P. 211–21
56. Burke W. W., Litwin G. H. (1992) A Causal Model of Organizational Performance and Change // *Journal of Management*. Vol. 18. No 3. P. 523–545
57. Kopelman R. E., Brief A. P., Guzzo R. A. (1990) The Role of Climate and Culture in Productivity // B. Schneider (ed.) *Organizational Climate and Culture*. San Francisco: Jossey-Bass. P. 282–318
58. Tagiuri R. (1968) The Concept of Organizational Climate // R. Tagiuri, G. H. Litwin (eds) *Organizational Climate: Explorations of a Concept*. Boston: Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University. P. 11–32
59. Freiberg H. J. (1999) *School Climate: Measuring, Improving, and Sustaining Healthy Learning Environments*. London: Falmer
60. Halpin A. W., Croft D. B. (1963) *The Organizational Climate of Schools*. Chicago: Midwest Administration Center of the University of Chicago
61. Freiberg H. J. (1999) *School Climate: Measuring, Improving, and Sustaining Healthy Learning Environments*. London: Falmer
62. Welsh W. N. (2000) The Effects of School Climate on School Disorder // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. Vol. 567. No 1. P. 88–107
63. Cohen J., McCabe L., Michelli N. M., Pickeral T. (2009) School Climate: Research, Policy, Practice, and Teacher Education // *Teachers College Record*. Vol. 111. No 1. P. 180–213
64. Schneider B. (1972) Organizational Climate: Individual Preferences and Organizational Realities // *Journal of Applied Psychology*. Vol. 56. No 3. P. 211–

- 217; Burke W. W., Litwin G. H. (1992) A Causal Model of Organizational Performance and Change // *Journal of Management*. Vol. 18. No 3. P. 523–545., Cohen J., McCabe L., Michelli N. M., Pickeral T. (2009) School Climate: Research, Policy, Practice, and Teacher Education // *Teachers College Record*. Vol. 111. No 1. P. 180–213
65. Forehand G. A., Gilmer B. (1964) Environmental Variation in Studies of Organizational Behavior // *Psychological Bulletin*. Vol. 62. No 6. P. 361–382
66. Halpin A. W., Croft D. B. (1963) *The Organizational Climate of Schools*. Chicago: Midwest Administration Center of the University of Chicago
67. Moos R. H. (1979) *Evaluating Educational Environments*. San Francisco: Jossey-Bass
68. Anderson C. S. (1982) The Search for School Climate: A Review of the Research // *Review of Educational Research*. Vol. 52. No 3. P. 368–420
69. Tagiuri R. (1968) The Concept of Organizational Climate // R. Tagiuri, G. H. Litwin (eds) *Organizational Climate: Explorations of a Concept*. Boston: Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University. P. 11–32
70. Cohen J., McCabe L., Michelli N. M., Pickeral T. (2009) School Climate: Research, Policy, Practice, and Teacher Education // *Teachers College Record*. Vol. 111. No 1. P. 180–213
71. Zullig K. J., Koopman T. M., Patton J. M., Ubbes V. A. (2010) School Climate: Historical Review, Instrument Development, and School Assessment // *Journal of Psychoeducational Assessment*. Vol. 28. No 2. P. 139–152
72. Ostroff, C., Kinicki, A. J., & Tamkins, M. M. (2003). Organizational culture and climate. In W. C. Borman, D. R. Ilgen, R. J. Klimoski, & I. B. Weiner (Eds.), *Handbook of psychology: Industrial and organizational psychology*, Vol. 18. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc
73. Srivastava, R., & Joshi, S. (2011). The Effect of School and Area on Academic Self-Concept and Academic Achievement of Adolescents. *Delhi psychiatry Journal*. 14(2)
74. Schein, E.H. (2004). *Organizational Culture and Leadership*. San Francisco: JosseyBass
75. Williams, R. (1989a). *Resources of Hope: Culture, Democracy, Socialism*, London: Verso, pp. 3-14
76. Kornadt, H. J. (2002). Social Motives and Their Development in Cultural Context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 5(3). <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1048>

77. Kendall, D. (2007). *Sociology in our times*. (2nd Ed.). Florence, KY: Thomson Wadsworth
78. Schein, E. H. (1984a). Culture as an environmental context for careers. *Journal of Organizational Behavior*, 5(1), 71-81
79. Wang, M. C., Haertel, G. D. & Walberg, H. J. (1997). Learning influences, in: H. J. Walberg and G. D. Haertel (Ed.), *Psychology and Educational Practice*, pp. 199–211, Berkley, CA: McCuthan
80. Hoy, W. K. (1990). Organizational climate and culture: a conceptual analysis of the school workplace. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 1(2), 149–168
81. Fairman, M. & Clark, E. (1982). *Organizational Problem Solving: An Organizational Improvement Strategy*. Fayetteville, AK: Organizational Health Diagnostic and Development Corp
82. McLean L., Fairman, M. & Moore, B. (2006). A system approach to charting a path to quality and achievement. (Report No. 1) to The Council of Chief School Officer's (Successful Practices Series)
83. Carson, R. L., & Templin, T. J. (2007). Emotion regulation and teacher burnout: Who says that the management of emotional expression doesn't matter? Paper presented at the American Education Research Association Annual Convention, Chicago, IL; Hamre & Pianta, 2001
84. Schneider & Somers, (2006). Organizations as complex adaptive systems: Implications of Complexity Theory for leadership research. *The Leadership Quarterly*. 17(4), pp. 351–365
85. Schneider, B. & Reichers, A. E. (1983). On the etiology of climates. *Personnel Psychology*, 36, 19–39
86. Barth, R. S. (2001). *Learning by Heart*. San Francisco, CA: Jossey Bass
87. Pellicer, L. O. (2003). *Caring Enough to Lead: How Reflective Thought Leads to Moral Leadership*, 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Corwin Press
88. Peterson, K. D. (2002). Reculturing Schools. *Journal of Staff Development*, 23(3)
89. . Adelman & Taylor, 2005; Berkowitz & Bier, 2005; Coburn, 2003; Cohen, 2006; Elias, Zins, Graczyk, & Weissberg, 2003
90. Зюзько М. В. Психологические консультации для начинающего учителя. –М.: Просвещение, 1995
91. Коломинский Я. Л. Психология личных взаимоотношений в детском коллективе. –Минск: Знание, 1969

92. Кузьмина Н. В. Способности, одаренность, талант учителя. –Л.: ЛГУ, 1985
93. Воробьева, К.А. Профилактика агрессивного и девиантного поведения подростков в образовательных учреждениях // Воспитание школьников. - 2013. - № 4. - С. 45 – 49
94. Журавлев, А.Л. Индивидуальный стиль руководства производственным коллективом. – М., 1976.
95. Социальная педагогика : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / А.В.Мудрик. — 8-е изд., испр. и доп. — М. : Издательский центр «Академия», 2013. — 240 с
96. https://uvarsch.ucoz.ru/MOP/Uchit/diagnostika_psikh-atmosfera_v_klasse.pdf
97. Парыгин Д.Б. Социально-психологический климат коллектива: пути и методы изучения. / [Текст] учеб.пособие – Л.: Наука, 2013. 192 с

Астана қаласы «Нәзір Төреқұлов атындағы №35 мектеп-лицейі» КММ қазақ тілі және әдебиеті пәнінің мұғалімі Кариева Майра Амангельдиновнаның тәжірибесінен

Жедел қызмет телефондарының номерлері

Балаларды жедел қызмет нөмірлерімен таныстыру, олардың не үшін қажет екенін және оларды қашан теруге болатынын түсіндіру, сондай-ақ қауіпті жағдай туындаған кезде дұрыс әрекет жасауға үйрету.

Әр елдің өз жедел жәрдем нөмірлері бар. Мысалы, Қазақстанда мынаны есте ұстаған жөн:

«112» – бұл барлық шұғыл қызметтерге (өрт сөндіру, жедел жәрдем, полиция) арналған әмбебап нөмір. Бұл нөмір көптеген елдерде жұмыс істейді және егер өзіңе қандай көмек қажет екенін нақты білмесең, кез келген қызметке қоңырау шалу үшін пайдалануға болады.

«101» – өрт сөндіру қызметі. Өрт болған жағдайда немесе қауіпті жерден адамдарды эвакуациялау қажет болса, қоңырау шал.

«103» – жедел жәрдем. Біреу ауырып, жарақат алған немесе медициналық көмекке мұқтаж болған жағдайда қолдан.

«102» – полиция қызметі. Қылмыстың куәгері болсаң, зорлық-зомбылық құрбаны болсаң немесе қауіп төніп тұрса, қоңырау шал.

«104» – газ қызметі. Бұл газдың иісін сезгенде маңызды.

Жедел қызметтерге қоңырау шалған кезде бірнеше ережені есте сақтау маңызды:

1. Байбаламға салынба – байсалды, анық және түсінікті сөйле.

2. Мекен-жайыңды хабарла – операторға қайда екеніңді айт. Көше, үй нөмірін көрсет, мүмкіндігінше жақын маңдағы көрнекті орындар туралы айтуға болады.

3. Жағдайды егжей-тегжейлі түсіндір – Кімге көмек керек? Зардап шеккендер немесе өмірге қауіп бар-жоғын білу маңызды.

4. Оператордың нұсқауларын орында – егер ол қан кетуді тоқтату немесе көмекке шақыру сияқты бірдеңе істеуді сұраса, дереу орында.

Есіңде болсын, төтенше жағдайларда қоңырау шалу ғана емес, ақпаратты дұрыс жеткізе білу де маңызды.

Қиындық орын алса, әрбір сәт маңызды болуы мүмкін. Бұл сандарды білу уақытты үнемдеуге және қажетті көмекті жылдам алуға көмектеседі. 112 саны

әмбебап және есте сақтау оңай. Бірақ нақты жағдайлар үшін басқа сандарды білу маңызды.

Есінде болсын, төтенше жағдайлар қызметі ең қиын жағдайларда құтқаруға келеді. Егер күтпеген жағдай орын алса, үрейленбе – осы нөмірлерді есте сақта және кідіріссіз қоңырау шал.

Нақты қайда қоңырау шалу керектігін білмесең де, «112» қажетті қызметке қосатын нөмір екенін түсіндіру.

Мектептегі қауіпсіздік ережелері

Қалташаға немесе сөмкеге викторинаның сұрақтары мен жауап нұсқалары жазылған бүктелген парақтар салынады. Оқушы қағазды алып, сұрақты оқығаннан кейін жұпта немесе топта пікірталас жүргізіледі.

Сұрақтар мен жауаптардың нұсқалары:

1. Сыныпта сынған шыны жатқанын байқасаң, не істеу керек?

a) Шыныны алып, үстелдің үстіне қою.

b) Елеусіз қалдыру және сабақты жалғастыра беру.

c) *Ешкім жарақаттанып қалмас үшін, мұғалімге айтып сабақты тоқтату. Шыныны жинап алу.*

d) Сыныптан шығу.

2. Мектепте өрт шықса не істеу керек?

a) Барлық жеке заттарды алып, сыныптан (мектептен) асықпай шығу.

b) *Жеке заттар туралы ойламай, тыныштық сақтап, үрейленбей, дереу сыныптан (мектептен) шығу.*

c) Бір бұрышқа отырып және бәрі біткенше күту.

d) Терезені ашып, терезе арқылы шығу.

3. Сабақ барысында біреудің жарақат алғанын көрген жағдайда не істеу керек?

a) Оған басқалар қамқорлық жасасын деп, назар аудармау.

b) *Дереу мұғалімді көмекке шақыру және өз білімі шегінде көмек көрсету (мысалы, қан кетуді тоқтату).*

c) Жарақат алған баланы назарға алмай, сабақты жалғастыра беру.

d) Жарақат алған баланың назарын әңгімеге аудару.

4. Сыныпта (мектепте) газдың иісі сезілген жағдайда не істеу керек?

a) Терезелердің желдеткішін ашып, сабақты жалғастыра беру.

b) *Мұғалімге хабарлап, дереу сыныптан (мектептен) далаға шығу.*

c) Ешкімге хабарламай, далаға шығу.

d) Барлық терезелерді және есікті жабу.

5. Келеңсіз жағдайға тап болмас үшін үзіліс кезінде өзін қалай ұстау керек?

a) Дәлізде жүгіру, футбол ойнау.

b) Басқа балалармен соқтығысып қалмау үшін көп оқушылар жиналған жерлерді айналып өту, дәлізде (мектепте) тәртіп сақтап тыныш жүру.

c) Мінез-құлық ережелерін сақтамау.

d) Баспалдақтарға және есіктерге жақын жерлерде жүгіріп ойнау.

6. Біреудің апат жағдайында далаға шығуға арналған есікті тосқауыл қойып жауып тастағанын көрген жағдайда не істеу керек?

a) Жанынан үндемей өтіп кету.

b) Жағдайды түзету үшін мұғалімге немесе кезекшіге хабарлау.

c) Тосқауылды өзін бұзу.

d) Тосқауылдың үстінен секіріп өту.

7. Үзіліс кезінде бір баланың соққы алып жерде жатқанын көрген жағдайда не істеу керек?

a) Назар аудармай өтіп кету.

b) Оның жерден тұруын өтіну және сыныпқа кіріп кету.

c) Жанына жақындап оның жағдайын тексеру және дереу мұғалімді не дәрігерді шақыру.

d) Жанына келіп күлу, себебі бұл қызық жағдай.

8. Химия және физика пәндері кабинеттерінде жарақат алуды қалай болдырмауға болады?

a) Мұғалім берген нұсқаулықтарды орындамау.

b) Химиялық заттарды қолғапсыз және көзілдіріксіз қолдану.

c) Барлық қауіпсіздік ережелерін сақтау, қорғаныс құралдарын қолдану және мұғалімнің нұсқауларын тыңдау.

d) Барлық тәжірибелерді нұсқаулықсыз орындау.

9. Мектептен шыққанда жол ережесін сақтау қаншалықты маңызды?

a) Маңызды емес, өз қалауыңмен жүре беру.

b) Жол апатын болдырмау үшін жолда жүру ережелерін сақтап, әрқашан жаяу жүргіншілер өткелінен өту маңызды.

c) Бұны маңайыңда машина көп болған жағдайда ғана орындау.

d) Жақын жерде машина болмаса жол ережесін сақтау маңызды емес.

10. Егер мектепте төтенше жағдай орын алса, ең алдымен не істеу керек?

a) байбалам салу және шығатын жер іздеу.

b) Мұғалімді тыңдау, оның барлық нұсқауларын және эвакуация жоспарын орындау.

c) Ата-анаға телефон соғу.

d) Сыныптың бір бұрышына тығылу.

Үйге қауіпсіз жету: қолайсыз ауа-райында не істеу керек

Тақырып бойынша проблемалық жағдаяттарды талдау.

1-жағдаят. Сен үйге келе жатырсың, қатты жаңбыр жауа бастады. Қолшатырыңды үйде ұмытып кеттің, сөмкенде сені ауа райының қолайсыз жағдайынан қорғайтын ештеңе жоқ. Не істеу керек?

a) Аяғыңның су болғанына қарамай, барлық шалшық суларды кешіп өту.

b) *Ең жақын баспананы (жабық жерді) тауып, жаңбыр басылғанша күту.*

c) Ауырып қалу қаупіне қарамастан, тоқтамай жүре беру.

2-жағдаят. Сен үйге келе жатырсың, кенеттен қатты қар жауып, жолды қар басып қалды. Жаяу жүргіншілер жолы қай жерде екенін көре алмайсың. Жолды қалай жалғастыру керек?

a) Ауа райының қолайсыздығына назар аудармай үйге жетуге асығу.

b) Машина кездесу қаупіне қарамастан жолдың жиегімен жүру.

c) *Тоқтау, қауіпсіз жер табу, ата-анаға қоңырау шалу және мәселені хабарлау. Мүмкін саған көмек күту керек шығар.*

3-жағдаят. Аяғыңнан шалатын қатты жел соғып тұр. Желдің қаттылығы сондай сені кейін қарай ұшырып тастайды, бірақ сен алға ұмтыласың. Үйге жетіп алым керек деп ойлайсың. Не істеу керек?

a) Үйге тезірек жету үшін, шапшаң жүру.

b) *Жолда кездескен жақын баспанаға кіріп, желдің басылуын күту.*

c) Желді назарға алмау, керісінше жел қаттырақ соғатын жаққа қарай жүру.

4-жағдаят. Жолыңда терең шұңқыр немесе тайғақ аймақ сияқты қауіпті болуы мүмкін үлкен шалшықты көрдің. Не істеу керек?

a) Салдары туралы ойламай, шалшықтың үстінен секіру.

b) *Бүйірлік жолды пайдаланып шалшықты айналып өту немесе қауіпсіз жолды табу.*

c) Қауіпке назар аудармай, шалшықты басып өту.

5-жағдаят. Қолайсыз ауа райы жағдайында сен аялдамада автобус күтіп тұрсың, бірақ ол кешігіп жатыр. Қиындыққа тап болмас үшін не істеу керек?

a) Басқа көлік іздеп, көше бойымен жүгіру.

b) *Жаңбырдың немесе қардың астында қалмас үшін аялдамада автобустың келуін күту.*

c) Аялдамада тұра бермей, үйге жаяу кету.

Жанжал жағдайында татуластырудың қарапайым қадамдары.
 «Жанжалды жағдайдың туындауына қатысты сөздерді тап» филворды.

ж	а	т	в	е	с	г	ш	щ	в	в	с	и	б	ю	з	п	в	ы	п
а	ф	ц	е	г	е	ы	в	п	р	а	о	л	д	ж	ш	о	е	и	т
н	в	е	у	е	н	у	ұ	е	ж	г	г	ш	щ	в	в	е	т	и	ж
ж	е	г	б	н	і	г	р	а	л	р	ы	в	п	р	е	г	а	о	у
а	о	л	о	г	м	ш	с	ж	е	е	в	е	т	а	е	т	у	з	г
л	а	и	п	е	с	а	у	е	ш	с	е	г	а	у	с	у	т	б	у
т	в	е	с	р	і	л	р	д	р	с	р	а	г		в	е	г	ы	а
ц	е	г	а	о	з	у	в	г	л	и	г	ш	щ	в	е	г	ь	р	е
о	в	е	л	н	д	т	о	л	е	я	ы	в	п	р	с	е	ш	л	л
а	е	г	а	е	і	г	ш	щ	в	а	т	в	е	ф	д	н	г	ы	
б	ь	т	у	а	к	ы	в	п	р	ф	ц	е	г	ь	т	о	е	қ	е
а	т	ы	т	у	а	п	ы	р	о	ғ	ы	ш	қ	ы	ғ	л	т	ы	ж
й	г	р	у	о	к	и	ғ	ө	қ	д	к	е	м	с	і	т	у	в	е
ы	б	ж	э	б	і	р	л	е	у	о	н	о	т	д	қ	а	т	е	г
п	г	е	л	н	а	т	н	и	ф	в	ө	н	а	ш	т	ө	д	ү	л
т	а	т	в	е	г	а	с	л	к	е	л	е	к	е	л	е	у	р	а
а	ф	ц	е	г	а	т	в	е	ү	р	в	е	а	т	в	е	м	у	т
у	в	е	ы	в	ф	ц	е	г	н	қ	е	г	ф	ц	е	г	и	в	а
к	е	г	ж	а	й	ы	п	т	а	у	к	т	л	ы	а	р	т	ы	л
о	ж	у	о	л	э	у	л	ы	қ	а	л	р	и	т	ғ	у	ө	ы	у

Павлодар облысы Екібастұз қаласы «С. Торайғыров ат. №22 мектеп-гимназиясы» директордың ғылыми әдістемелік жұмыс жөніндегі орынбасары, физика пәні мұғалімі Канафина Анар Жаманкызының тәжірибесінен

Әлеуметтік желілер: қауіпсіздіктің негізгі принциптері.

«Бағдаршам» ойыны

Қауіпті жағдайлардан аулақ болу және бала өзіне зиян келтірмеу үшін Интернет те өзінің «жол ережелерін» талап етеді.

Ойынның шарты:

- әр қатысушыға қызыл, сары және жасыл түсті карталар беріледі. Жасыл карта «иә», қызыл карта «жоқ» дегенді, ал сары карта «ересектерден сұрау керек» дегенді білдіретінін түсіндіру;

- сұрақтар қою немесе әртүрлі мәлімдемелер жасау, ойынға қатысушылар сұрақтың немесе мәлімдеменің жауабына сәйкес келетін картаны көрсетулері тиіс;

- дұрыс жауап берген адам интернет қауіпсіздігі инспекторы болады.

№	Сұрақтар мен мәлімдемелердің нұсқалары	Дұрыс жауап
1	Интернетте тұратын мекен-жайың туралы ақпарат беру дұрыс па?	қызыл
2	Саған бейтаныс адамнан оғаш хабарлама келді – жауап беру керек пе?	қызыл
3	Күрделі құпия сөз ойлап тауып, оны ешкімге айтпауым керек пе?	жасыл
4	Саған ойынды тегін жүктеп алу ұсынылады, бірақ сен бұл сайтты білмейсің – жүктеп алу керек пе?	сары
5	Интернетте бейтаныс біреу сені қорлайтын болса, оны үлкендерге айта аласың ба?	жасыл
6	Достарыңның суреттерін олардың рұқсатынсыз жариялауға бола ма?	қызыл
7	Егер бірдеңе түсініксіз болса немесе алаңдаушылық тудырса, ересектерден кеңес алу керек пе?	жасыл
8	Күні бойы үзіліссіз онлайн ойындар ойнауға бола ма?	қызыл
9	Егер ойын банк картасының мәліметтерін сұраса – оларды енгізу керек пе?	сары

10	Сен жаңа қызықты сайт тауып алдың – оны ата-анаңа көрсету қажет пе?	жасыл
11	Зиянды бағдарламалар достарыңмен хабарламаларыңды ұрлай ала ма?	иә
12	Таныс емес сайттардан ойындар жүктеп алуға бола ма?	жоқ
13	Фотосуреттерді немесе суреттерді көру үшін белгілі бір сілтеме бойынша өтуді ұсынса, бейтаныс адамның электрондық поштасын ашу дұрыс па?	жоқ
14	Егер бейтаныс адам ойын жүктеуді, бейне материал көруді ұсынса, ата-анаңызбен кеңесу керек пе?	иә
15	Интернеттегі барлық сайттар қауіпсіз бе?	жоқ
16	Әлеуметтік желідегі байланыс зиян тигізуі мүмкін бе?	иә

Қауіпті трюктар

Мақсаты: балалардың қауіпті қызығушылықтарға, еліктеулерге саналы көзқарасын қалыптастыру, олармен байланысты тәуекелдерді бағалауда сыни тұрғыдан ойлауды дамыту, өмірі мен денсаулығын сақтайтын жауапты шешімдер қабылдауға үйрету.

Ілесіп алу – қауіпті және заңсыз қызығушылық, онда адам (әдетте жасөспірім) қозғалыстағы көліктің (пойыздың, трамвайдың, автокөліктің) артына қолымен ілесіп алып сырғанақ тебуі.

- Құлау, ток соғу, автокөліктің доңғалағының астында қалу, кедергімен соқтығысу арқылы жарақат алу және өлім қаупі жоғары;
- электр пойыздарында кернеу 25 000 вольтқа дейін болады, сондықтан электр тогының соғуынан өлім қаупі жоғары;
- жасөспірімдер мұны көбінесе әлеуметтік желілерде лайк жинау, өздерін құрбыларының алдында мойындату және ерекшелену үшін жасайды;
- жасөспірімдердің көпшілігі қауіпті толық түсінбейді, қауіпті жағдайдың салдарын білмейді немесе «мен кез келген жағдайды бақылауда ұстай аламын» деп санайды.

Руфинг (шатыршылар) – бұл жасөспірімдер ғимараттардың, мұнаралардың, көпірлердің, крандардың және басқа да биік заттардың шатырларына заңсыз шығып, керемет фотосуреттер, бейнероликтер түсіру немесе жай ғана толқуды сезіну үшін жасайтын қауіпті хобби болып табылады.

Неліктен қауіпті:

- өлім қаупі (құлау, құрылғының (ғимараттың) құлауы, тепе-теңдікті жоғалту);
- құқықтық салдары (жабық (қауіпті) аумаққа кіру әкімшілік құқық бұзушылық болып саналады);
- психологиялық қысым (қатысушылар бұл әрекет сәнді деп еліктейді немесе әлеуметтік желілердің қысымына көнеді).

Паркур – жарақат алу қаупі жоғары қызығушылықтың бір түрі. Жасөспірімдер қауіпсіздік құралдарын қолданбай қабырғаларға көтеріледі, қоршаулардан, баспалдақ қоршауларынан секіреді, яғни әртүрлі кедергілерден өтеді.

Ықтимал қауіптер:

- биіктіктен құлау барысында сүйектің, буынның шығуы, сынуы;
- жаттықтырушысыз және арнайы жабдықтарсыз жаттығу қауіпті;
- тәжірибесі жоқ адамның интернеттен көрген трюктерді қайталауы өте қауіпті.

Селфи – зиянсыз болып көрінуі мүмкін, бірақ әсіресе әлеуметтік желілер үшін керемет кадрларға ұмтылатын жасөспірімдер арасында бұл әрекет өте қауіпті болуы мүмкін.

Неліктен селфи қауіпті болуы мүмкін:

- биік жерлерге (шатырға, балконға, кранға, көпірге) шығып фото-видеолар түсіру барысында құлау қаупі;
- «Жақсы ракурс (бұрыш)» жасауға тырысқанда тепе-теңдікті жоғалту. қаупі;
- пойызға ілесіп алу және жүріп келе жатқан поездың төбесінде селфи жасау барысындағы қауіп;
- жылқымен, итпен, жабайы аңдармен суретке түсу барысындағы қауіп-қатерлер;
- қару-жарақ немесе пиротехникамен селфи жасаудың салдарынан болуы мүмкін апаттар, жарылыстар қаупі.

Көшедегі қауіп-қатерден қалай аулақ болуға болады?

Көшеде кездескен бейтаныс ересек ер адам, әйел адам немесе жас қыз бен жігіт, тарапынан болатын қауіпті өтініштер:

- Марғау (кішкентай мысық) су құбырына кіріп кетті, менің қолым құбырға сыймайды, алуға көмектесіп жіберші.

- Күшік бұталардың жанындағы қоршаудағы тесіктен өтіп кетті. Менің жаныма келіп, мына шұжықты көрсетіп күшікті шақыршы. Күшік балаларды жақсы көреді, сондықтан сені тыңдайды.

- Менің үйімнің жанында таңқурай көп, қып-қызыл болып пісіп тұр. Менімен жүр таңқурай жейсің.

- Ертең менің ұлымның туған күні. Мен оған күрте сыйлайын деп едім, бойы сен шамалас. Дүкеннен күрте таңдауға көмектесіп жіберші.

- Мұнда келші. Мен жанаспалы линзамды жоғалтып алдым, линзасыз ештеңе көрмеймін. Линзамды тауып берші.

- Менің кішкентай қызым саябақта бұталардың арасына тығылып қалды, тауып алуға көмектесіп жіберші.

- Балам, менің қолымдағы сағаттан қарап, уақытты айтып жіберші. Көзілдіріксіз дұрыс көрмеймін.

- Қандай сүйкімді баласың. Мен осы маңайды сырғамды жоғалтып алдым, тауып алуға көмектесші.

- Бала, сен менен қорықпайсың ғой, ағаштан шарды алуға көмектесіп жіберші. Мен сені көтеремін, ал сен оны шығарасың, жарай ма?

- Маған азық-түлікті үшінші қабаттағы пәтеріме апаруға көмектесші. Біз тәрізді қарт адамдарға көмек керек!

- Қызым, маған көмектесші. Мына қағазға жазылған мекен-жайды оқышы, басқа қаладан келіп едім, адасып қалдым!

Баланың қасына келіп тоқтаған автокөліктің жүргізуші тарапынан болатын қауіпті өтініш түрлері:

- Өтінемін, көлікке мініп, Тәуелсіздік көшесіне баратын жолды көрсетіп жіберші. Мен осы көшені айналып жүріп, өте кешігіп қалдым.

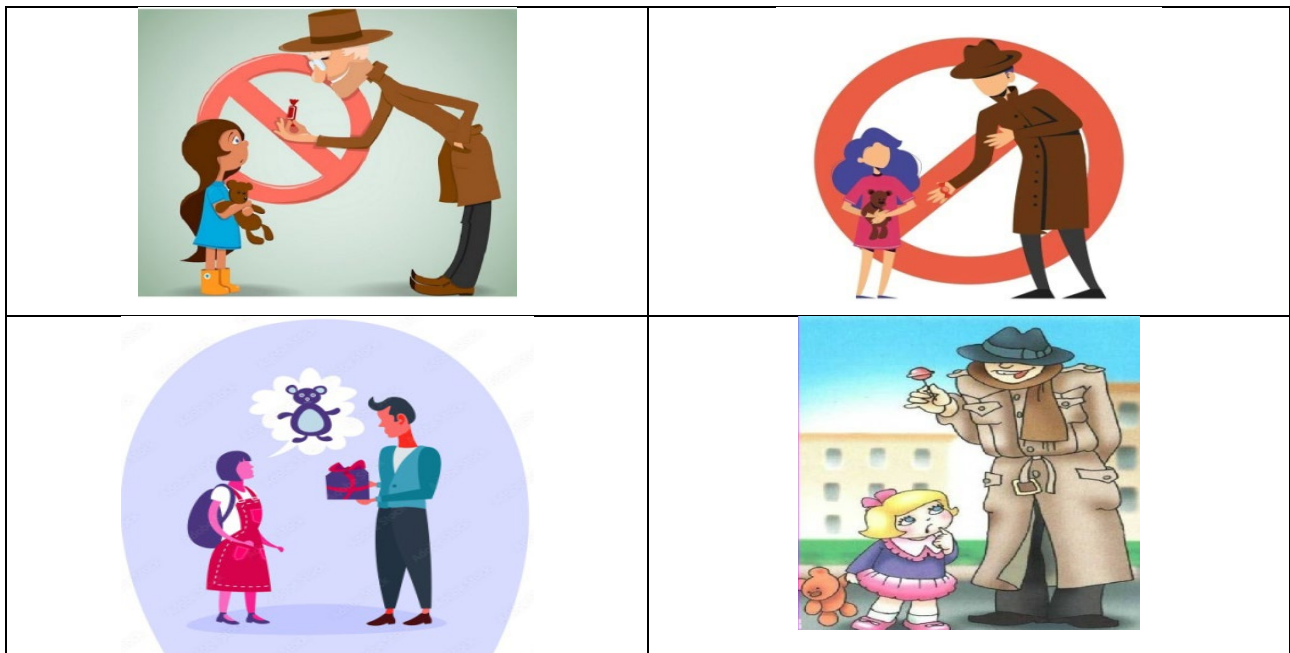
- Мына фургоннан жиһазды түсіруге көмектесіп жіберші. 1000 теңге төлеймін!

- Бала, машина жүргізіп көргің келмей ме? Отыр мен саған машинаның рулін ұстатамын.

Бейтаныс адамның шақыруынан сенімді және қауіпсіз бас тарту жолдары

Мәтіндік және графикалық материалдың дайын үлгілерін және қима материалды пайдалана отырып «Бейтаныс адамдардан сақтан!» кітапшасын жасау.

Балалар қауіпсіздік сабағының тақырыбына кітапша жасайды, содан кейін басқа оқушыларды осы тақырыппен таныстырады.

Астана қаласы «№60 мектеп-лицейі» КММ дене шынықтыру пәнінің мұғалімі Бейсембаева Айгуль Джасулановнаның тәжірибесінен

Балалардың жеке қауіпсіздік ережелері:

- ✓ Бейтаныс адамдар сыпайы немесе табанды болып көрінсе де, сен, олармен сөйлесуге міндетті емессің – сыпайылық қауіпсіздіктен маңызды емес.
- ✓ Егер біреу тым жақын келсе, бір қадам артқа шегін, қашықтықты сақта.
- ✓ Егер бейтаныс адам қолыңнан ұстап алса немесе бір жаққа қарай тартса «Мен сізді танымаймын! Маған тиіспеңіз!» деп қатты айқайла.
- ✓ Бейтаныс адамнан ешқашан тағам да, ойыншық та, сыйлық та – ештеңе алма.
- ✓ Егер біреу сені қорқытса, таныс емес зат ұсынса, бұл туралы ата-анаңа немесе мұғалімге хабарла.
- ✓ Егер көлік тоқтап, жүргізуші машинаға отыруды ұсынса, ешбір жағдайда келіспе. Тіпті «сені ата-анаң алып кел» деп айтса да көлікке отырма. Автокөліктің қозғалыс бағытына қарама-қарсы бағытта қозғал.
- ✓ Қауіпті адам «қалыпты» көрінуі мүмкін. Қастық ойлаушы әрқашан қорқынышты көрінбейді. Сыртқы келбетке сенуге болмайды.
- ✓ Егер саған қауіп төнсе – сенуге болатын ересектерден: полиция қызметкерінен, дүкен сатушысынан, балалы анадан, күзетшіден көмек сұрауға ұялма.

Мысалы, дүкенге кіріп, күзетші мен сатушылардан көмек сұрауға болады. Жақын жерде банк болса, онда да міндетті түрде күзетшілер болады. Жағдай

ойын алаңында болса және жаныңда өз ата-анаң болмаса, сол жердегі кез келген ата-ананың көмектесуін сұрай аласың.

Мектептегі қауіпсіздік ережелері.

- ✓ Мұғалімді тыңда, оның нұсқауларын орында.
- ✓ Бөгде нәрселерге алаңдама.
- ✓ Рұқсатсыз электр құрылғыларына қол тигізбе.
- ✓ Шалынып қалмас үшін жеке заттарды еденде қалдырма.
- ✓ Дәліздер мен баспалдақта жүгірме, маңайындағы балаларды итерме.
- ✓ Жарақатқа әкелуі мүмкін қауіпті ойындарды ойнама.
- ✓ Қоршаулардың үстінен төмен қарама немесе төмен сырғыма.
- ✓ Мектеп сөмкесін немесе басқа заттарды дәліздің еденінде қалдырма, біреу сүрінуі мүмкін
- ✓ Төтенше жағдайда апаттық шығулардың орнын және эвакуация жоспарын білу.
- ✓ Эвакуациялау кезінде мұғалімдер мен мектеп қызметкерлерінің нұсқауларын орында.
- ✓ Төтенше жағдайда үрейленбе және бастауыш сынып оқушыларына көмектес.

Үйге қауіпсіз жету: қолайсыз ауа райы жағдайындағы іс-әрекеттер (тренинг).

Мақсаты:

- білім алушыларды қолайсыз ауа райы жағдайында үйге қауіпсіз қайтуға, бағытты дұрыс таңдауға және тәуекелдерден сақтану жолдарына үйрету;
- қиын ауа райы жағдайында үйге қайту барысында қауіпсіз мінез-құлық және саналы (жауапты) шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру;
- қауіпсіз жолды таңдауды және қауіп-қатерден қорғануды үйрету арқылы жаңбырда, қарда немесе қатты желде үйлеріне қауіпсіз оралуға дайындау.

Тренинг уақыты: 10-15 минут

Қажетті материалдар:

- жағдаяттар сипатталған карталар (әр командаға 3-4 карта);
- жазу үшін қағаз бен қаламдар (қажет болса).

Тренингтің ережесі:

1. Оқушылар 4-5 адамнан тұратын шағын топтарға бөлінеді.
2. Әр топқа жағдаяттар жазылған карточкалар беріледі, қатысушылар сипатталған жағдаятқа қатысты дұрыс мінез-құлықты таңдаулары керек.
3. Әр топ 2-3 минут ішінде жағдаятты талқылап және шешім қабылдаулары тиіс. Содан кейін топ өз жауабын ұсынады.
4. Әр дұрыс жауап үшін топ 1 ұпай беріледі. Тренинг соңында ұпайлар есептеліп, жеңімпаздар жарияланады.

1-жағдаят. Нөсер жаңбыр жауып тұр, үйге қарай қайтып келесің. Сенде қолшатыр жоқ және жақын жерде баспана (жабық жер) көрінбейді. Не істейсің?

а) Нөсерге назар аудармай, көше бойымен жүре беремін.

ә) *Жаңбырдың аяқталуын күту үшін, маңайдан пана болатын жер (дүкен, кафе) табуға тырысамын.*

б) Малмандай су болсам да тоқтамастан үйге қарай жүгіремін.

Түсіндірме: Суық тиюді болдырмау үшін баспана тауып, қатты жаңбырдың астында жүруді жалғастырмау маңызды.

2-жағдаят. Сен мектептен үйге қайтып келе жатқанда, кенеттен аяқтан шалатын қатты дауыл тұрды. Не істеу керек?

а) Ауа райына назар аудармай, тезірек жүру және жолды жалғастыру.

ә) *Ық жер табу және желдің күші бәсеңдегенге дейін күте тұру.*

б) Желге қарсы жүрмей, желдің бағытымен ықтап жүре беру.

Түсіндірме: Қатты жел қауіпті болуы мүмкін, әсіресе жел сені аяғыңнан шалып құлатуы немесе ұшырып әкетуі мүмкін. Қауіпсіз жер тауып, күткен дұрыс.

3-жағдаят. Сен мұз басқан тайғанақ тротуармен келе жатырсың және тайып кетуден қорқасың. Не істеу керек?

а) Тайғанақ жерден тез өту үшін тезірек жүру немесе жүгіру керек.

ә) *Аяқтарыңды алысқа басып, асықпауға тырысып баяу жүру.*

б) Мұздақ жерде тайғанап құлау қаупіне қарамастан, тоқтап ата-анаға телефон шалу.

Түсіндірме: Тайғақ жағдайда құлап қалмау және жарақаттануды болдырмау үшін мұқият қозғалу маңызды.

4-жағдаят. Сен үйге қарай келе жатырсың, ауада газдың иісі сезіледі. Сенің әрекетің ...

а) Иіске назар аудармау және үйге қарай жүре беру.

ә) Иіс көзін табу және проблеманы өздігінен шешу.

б) *Тоқтау, төтенше қызмет номеріне телефон шалу және газдың иісі туралы хабарлау.*

Түсіндірме: Газдың иісі денсаулық пен өмір үшін қауіпті, сондықтан бұл туралы дереу хабарлау керек.

Жанжал (қақтығыс) жағдайында татуластырудың қарапайым жолдары.

Білім алушылар мұғалімнің алдын ала тексеруімен ақпаратты өз бетінше дайындайды, содан кейін осы ақпаратпен спикер – медиатор ретінде сөз сөйлейді.

1. Тоқта және тыныштал.

Өңгімені жалғастырмас бұрын тыныштанған жөн. Кейін өкінетін нәрсені

айтпау үшін үзіліс жаса. Терең тыныс алу немесе қысқа үзіліс импульсивті әрекеттерден аулақ болуға көмектеседі.

2. Қарсы тарапты тыңда.

Басқа адамға сөйлеуге мүмкіндік беру маңызды. Келіспесең де, оның көзқарасын түсінуге тырыс және оның не сезінетінін түсінесің.

3. «Мен – хабарлама» тәсілін қолдан.

Сен өзіңнің сезімің туралы сөйлескенде, басқа адамды кінәламау үшін «Мен – хабарлама» тәсілін қолдан. Мысалы, «Сен мені ашуландырдың!» дегеннің орнына «Бұл жағдай орын алған кезде мен ренжідім» деген мәлімдемені қолдан.

4. Қажет болса, кешірім сұрауға ұялма.

Егер сен өзіңнің қателескеніңді түсінсең, кешірім сұраудан тартынба. Шын жүректен кешірім сұрау шиеленісті жеңілдетуге және қарым-қатынасты жақсартуға көмектеседі.

5. Шешім ұсын.

Жағдайды түзету жолын ұсынуға тырыс. Екеуі де жағдайдың шешілгенін сезінуі үшін басқа тараппен болашақта ұқсас жағдайларды болдырмау жолдарын талқыла.

6. Мәмілеге келуге дайын бол.

Кейде жанжалда мәмілеге (келісімге) келу маңызды. Тіпті бұл екі жақтың да көнуі түріндегі шешім болса да, екі жаққа да ұнайтын шешім табуға ұмтыл.

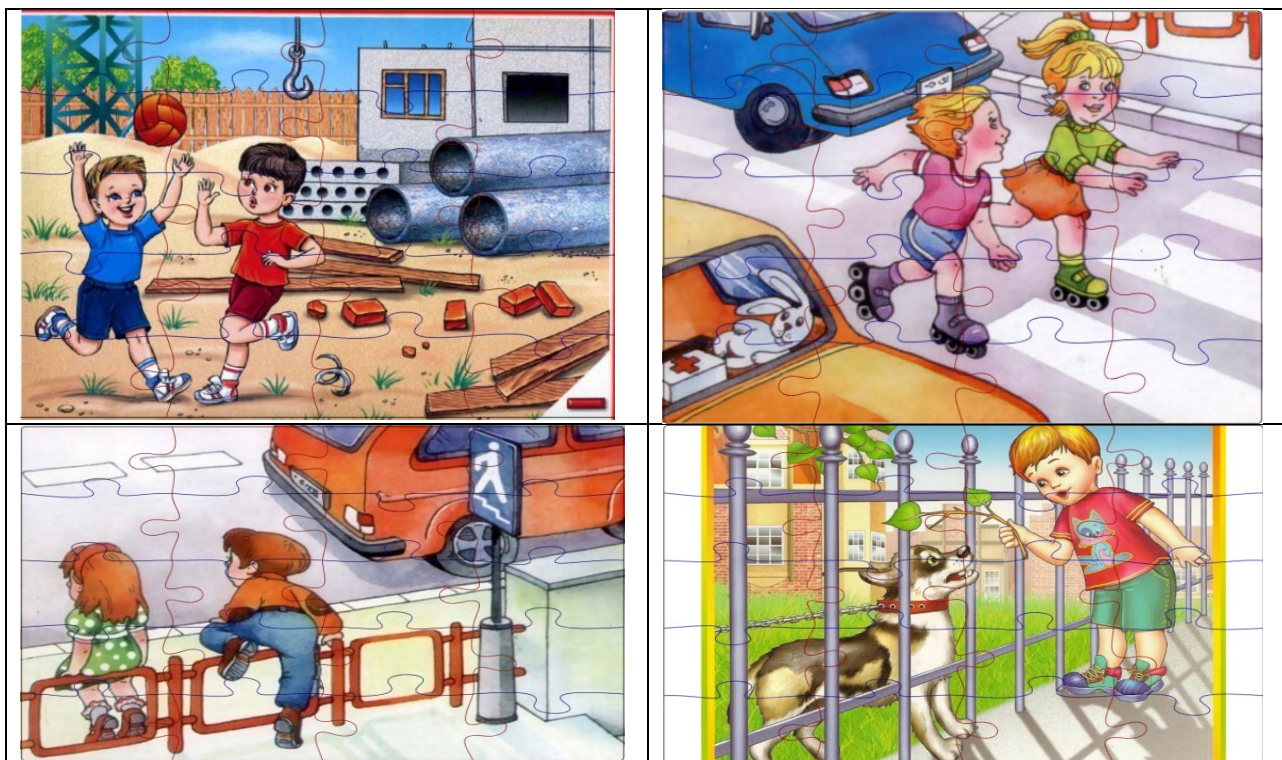
7. Әңгімені жағымды аяқта.

Шешімді тапқаннан кейін, болашақта өзіңді қалай жақсы ұстау керектігін келісу сияқты әңгімені жағымды жақта аяқтауға тырыс.

Бұл қадамдар оқушыларға жанжалдарды бейбіт жолмен шешуге және басқалармен қарым-қатынасты сақтауға үйренуге көмектеседі.

Көшедегі қауіптерден сақтану жолдары

Балалар пазлдарды құрастырады, суретте қандай қауіп бейнеленгенін анықтайды және оны талқылайды.

«Ашық ойын алаңдарындағы қауіпсіздік ережелері» атты ақпараттық плакат әзірлеу.

Мақсаты: балалар мен олардың ата-аналарына жарақаттарды азайтуға және өзінің және басқалардың қауіпсіздігіне жауапкершілікпен қарауға көмектесе отырып, ашық алаңда ойындар кезінде қауіпсіз тәртіптің негізгі ережелерін анық және түсінікті түрде жеткізу.

Оқушылар алдын ала дайындалған материалды пайдалана отырып, ақпарат пен суреттерді қиып алған кезде материалды зерделейді, плакат әзірлегеннен кейін өз жұмыстарының нәтижесімен танысады.

№	Тексеру кезеңдері	Неге назар аудару қажет?
1	Ойын басталардың алдында алаңның қауіпсіздігін тексеру	Ойынға қажетті барлық элементтер: әткеншек, турник, сырғанақ тебетін төбешік және т.б. заттардың қызмет көрсетуге жарамдылығы, өткір жиектердің, ойықтардың, жарықтардың болмауы. Алаң аумағының жағдайы
2	Ойынға арналған киім мен аяқ киім	Ойнаған кезде сүрініп құламау және ойын құрылымдарына ілініп қалмау үшін киім тым ұзын болмауы керек. аяқ киім ыңғайлы және жабық болғаны дұрыс
3	Ойын элементтерін	Жас ерекшелігіне сәйкес келмейтін

	мақсатына пайдалану	сай	сырғанақтарға, әткеншектерге және баспалдақтарға көтерілмеу	
4	Кезекпен ойнау		Барлық балалардың кезекпен ойнауын қадағалау. Бұл бір-біріне соғылысып қалу мен жанжалдасудың алдын алуға көмектеседі. Әткеншектерде немесе сырғанақта ойнаған кезде кезектесіп, басқаларға кедергі келтірмеу маңызды	
5	Жоғары көтерілу және төмен түсу барысындағы қауіпсіздік шаралары		Сырғанақтарды және баспалдақтарды пайдаланған кезде басқа балалармен соқтығысуды болдырмау үшін кезектесіп ойнау. Сырғанақпен төмен түскенде асықпай, баяу сырғанауға тырысу	
6	Кішкентай балаларды назарда ұстау		Кішкентай балалар қай ойындар қауіпті екенін түсінбейді, сондықтан оларды мұқият бақылап отыру және ойын құрылғыларын дұрыс пайдалануға үйрету	
7	Ауа райы жағдайы		Жаңбыр, қар немесе қатты жел тәрізді қолайсыз ауа райында ойын алаңында ойнаудан аулақ болу. Ойын алаңындағы сырғанақтар және басқа да құрылғылар тайғақ болуы мүмкін, бұл жарақат алу қаупін арттырады	
8	Қауіпті ойындар ойнамау		Ойын алаңдары қауіпті болуы мүмкін ойындар үшін пайдаланылмауы керек, мысалы, қауіпсіздік құралдары жоқ үстіңгі құрылымдарға көтерілу немесе үлкен биіктіктен секіру өте қауіпті	
9	Қорғаныс құралдарын қолдану (қажет болған жағдайда)		Ролик немесе скейтборд тебу тәрізді белсенді ойындар үшін қорғаныс құралдарын, яғни дулыға, тізе және шынтак төсеніштері кию қажет	
10	Алаңнан кеткенде жеке заттарды қараусыз қалдырмау		Қараусыз қалған заттар, әсіресе ойыншықтар сүрініп құлаудың себепкері болуы мүмкін	

Мазмұны

	Кіріспе.....	3
1	Мектеп климатын және мінез-құлық мәдениетін қамтамасыз ету бойынша халықаралық және отандық тәжірибе	5
2	Қолайлы мектеп климатын қамтамасыз ету әдіснамасы және мектеп ортасында позитивті қарым-қатынас құру тәсілдері	97
3	Әдістемелік ұсынымдар: мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру бойынша практикалық қадамдар	151
	Қорытынды.....	182
	Пайдаланған әдебиеттер тізімі.....	184
	Қосымша.....	191

Білім беру ұйымдарында білім алушылардың қолайлы мектеп климатын, мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениетін қамтамасыз ету бойынша әдістемелік ұсынымдар

Басуға 04. 06.2025. ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.

Қағазы офсеттік. Офсеттік басылым.

Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 12,5.

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі

«БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы»

010000, Астана қ., Мәңгілік ел даңғылы, 8, «Алтын Орда»

БО, 16-қабат